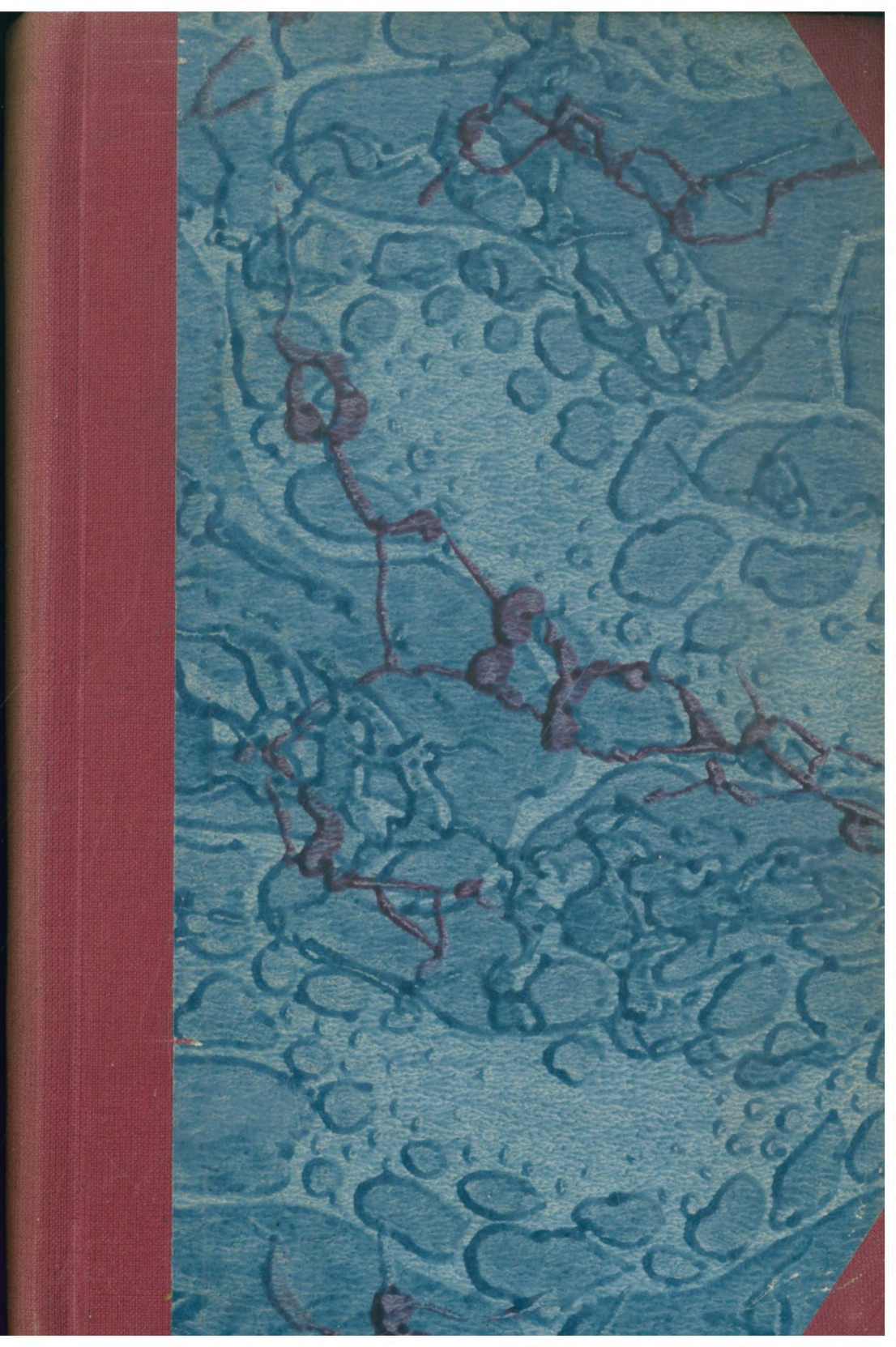

W Tarnowski

Chronologia

Dziejów Królestwa Polskiego.

CHRONOLOGIA

DZIEJÓW KRÓLESTWA POLSKIEGO

DLA

MŁODEGO POKOLENIA

UŁOŻYŁ I WYDAŁ

SZYMON KONOPACKI.

EDYCYA DRUGA Z POPRAWĄ I DODATKAMI Z TEGOCZESNYCH AUTORÓW CZERPANEMI.

TOM PIERWSZY.

„Przed oczy Twoje Panie, winy nasze składamy!“
Modlitwa papieża Urbana VIII.

POZNAŃ.
NAKŁADEM KSIĘGARNI J. K. ŻUPAŃSKIEGO.
1878.

BIBLIOTEKA GŁÓWNA w Kielcach

68283

Czcionkami N. Kamieńskiego i Sp. w Poznaniu.

CIENIOM

ŚP. JW. FRANCISZKA SKIBICKIEGO,

TAJNEGO RADZCY, SENATORA, etc.

w dowód wysokiego szacunku i poważania ofiaruje

Szymon Konopacki.

SPIS AUTORÓW,

z których były powzięte szczegóły Dziejów Królestwa Polskiego.

Albertrandy Jan.
Atlas historyczny wydania Korzeniowskiéj.
Bandtkie Jerzy Samuel.
Bartoszewicz Julian,
Czacki Tadeusz.
Długosz Jan.
Dykcyonarz biograficzny z r. 1851.

Encyklopedya powszechna w 28 tomach wydania Samuela Orgelbranda.

Hubert Leopold.
Kwiatkowski Kajetan.
Krajewski Michał Dymitr.
Krasicki Ignacy.
Kraszewski Ignacy Józef.
Lacombe, *Histoire du Nord.*
Lelewel Joachim
Lengnich Bogumił.
Müller Jan: *Histoire universelle.*
Narbut Teodor.
Naruszewicz Adam.
Nestor.
Niemcewicz Julian.
Niesiecki Kasper.
Onacewicz Jan Żegota.
Osiński Aloizy.
Otwinowski Erazm.
Plater hrabia Włodzimierz.
Rogalski Leon.
Sobieszczański Franciszek Maksymilian.
Stebelski Ignacy.
Szajnocha Karol.
Traktatów Historya.
Ustawa 1791 roku.
Volumina legum.
Wojcicki Władysław Kazimierz.

Treść

Praw Niegdyś Pospolitych

Królestwa Polskiego

jako wstęp do chronologii.

TREŚĆ

praw niegdyś pospolitych Królestwa Polskiego.

Prawa służące niegdyś królom polskim.

W początkach, wola monarchów polskich, miana była za prawo. Późniéj, władzę ich coraz bardziéj określano; i powstało prawo pospolite, rozszerzone uchwałami zgromadzających się stanów. Do praw krajowych należały umowy pomiędzy obranym królem a narodem. Takie zawierał Ludwik i Władysław Jagiełło z Rzecząpospolitą. Zygmunt podobnież syna swego, jako następcę do pewnych zobowiązał zastrzeżeń. Po śmierci Zygmunta Augusta, ostatniego z rodu Jagiellończyków, przy elekcyi Henryka Walezyusza, poraz pierwszy taką umowę nazwano Pacta conventa. Były to warunki, pod jakiemi od owéj daty każdy z królów na tron polski wstępował. Wedle tych warunków król nie mógł zawierać związków małżeńskich bez wiedzy stanów; i ani dla siebie, ani dla swéj rodziny nie mógł nabywać dóbr ziemskich; przy czem zastrzegano, że sprzeciwienie się w czemkolwiek takiéj umowie, uwalniało naród od zaprzysiężonéj królowi wierności i

posłuszeństwa. Nie tylko przez pacta conventa, lecz i na sejmach, królowie przyrzekali stanom prawo elekcyi nienaruszenie dotrzymać. Na sejmach elekcyjnych posłowie państw obcych zalecali od dworów swoich kandydatów do korony polskiéj, bądź Polaków, zwanych pospolicie Piastami, bądź z rodzin monarszych obcego państwa. Przy elekcyi króla, przez posłów rycerskiego stanu, czyli od szlachty, ze wszystkich województw, bywali obecni deputaci miast: Krakowa, Warszawy, Wilna, Lwowa, Poznania i Lublina. Król polski miał być nieodzownie wyznania rzymsko-katolickiego, które było panującem w Polsce. Małżonka króla, wyznająca inną religią, nie mogła być koronowaną na królowę polską. Stolicą króla, było dawniéj miasto Gniezno; potem od Władysława Łokietka, Kraków; później począwszy od panowania Zygmunta III, Warszawa z zastrzeżeniem przez ustawę, aby koronacya królów polskich odbywała się zaraz w Krakowie. Prymas na każdym sejmie, imieniem senatu, zalecał królowi godnych dostojności dygnitarskiéj, tak w koronie jako też w Litwie. Przy królu też było rozdawnictwo starostw czyli królewszczyzn dożywotnich lub na pewne lata w nagrodę zasług, równie jak mianowicie senatorów, to jest: arcybiskupów, biskupów, wojewodów i kasztelanów, ministrów i hetmanów; nie mniéj na urzędy i dostojności nadworne, jako to: sekretarzów, mieczników, stolników, krajczych, czesników, podstolich, kuchmistrzów, podkomorzych, łowczych, chorążych, z dodanym tytułem wielkich koronnych lub litewskich, dla odróżnienia od podobnych w nazwaniu zaszczytów nadawanych szlachcie za przywilejem królewskim po województwach, ziemiach i powiatach. Do króla też należało mianować kawalerów orderu Orła Białego i świętego Stanisława. Dla bezpieczeństwa i powagi osoby królewskiéj, oprócz dygnitarzy otaczających króla, była

przy nim gwardya. Ostatniemu z nich, Stanisławowi Augustowi, sejm dozwolił mieć w stolicy, oprócz zwykłéj gwardyi, po dwa regimenty z koronnego i litewskiego wojska. W urzędowych pismach, panujący monarcha używał tytułów następujących: król polski, wielki książę litewski, ruski, pruski, mazowiecki, żmudzki, kijowski, wołyński, podolski, podlaski, inflandzki, smoleński, siewierski i czernichowski. W godności swojéj przy dyplomatycznych zjazdach nie ustępował postronnym królom. Obce mocarstwa nadawały mu tytuł majestatu. Używał dwojakiéj pieczęci: większéj i mniejszéj, na nich był herb królestwa: Orzeł biały, koroną ozdobiony, z głową w prawo zwróconą, z dzióbem otwartym i wywieszonym językiem, z rozwartemi skrzydłami i nogami, w polu czerwonem, i Pogoń litewska na takiemże polu, to jest: jezdziec w rycerskiéj zbroi, wznoszący w prawéj ręce po nad głową miecz goły, a w lewéj trzymający uzdę białego konia w biegu, Herb dzielił się na cztery pola, z których na pierwszem i czwartem Orzeł, a na drugiem i trzeciem Pogoń; we środku zaś, tarcza z herbem królowi właściwym; w koło mniejszego rozmiaru herby prowincyi i województw, a brzegiem imię i tytuły króla w okrąg wypisane. Większa pieczęć była w ręku kanclerza, a mniejsza w ręku podkanclerzego, których obecność odpowiednio owym pieczęciom była konieczną przy ich użyciu. Po ogłoszeniu listem prymasa, arcybiskupa gnieźnieńskiego o śmierci króla, ustawała czynność trybunału, najwyższego sądownictwa w kraju, równie jak sądów ziemskich i grodzkich; a natomiast, otwierały się tak zwane sądy kapturowe, trwające aż do odbytéj elekcyi nowego króla. Konstytucya w czasie czteroletniego sejmu, w r. 1791 dnia 3 maja, przez króla i przez cały naród zgodnie zaprzysiężona, zmieniła była tron elekcyjny na dziedziczny, stanowiąc, aby

po śmierci Stanisława Augusta, wezwany był na króla polskiego elektor saski i jego następcy. Dochody królów, znacznie większe bywały dawniéj. Ludwik król węgierski, siostrzeniec Kazimierza W., przeznaczony po nim następca, starając się wyjednać następstwo na tron polski dla swoich córek, uwolnił szlachtę od wszelkich podatków i służebności, wyjąwszy podatek dwóch groszy polskich*) od każdego osadzonego łanu, **) a to dla uznania najwyższéj zwierzchności, co i Władysław Jagiełło potwierdził z tém: aby owe dwa grosze z łanu, kmiecie opłacali. Ten podatek zwany wprzód poradlne, a potem podymne, przestał być dochodem królewskim za Zygmunta III, a syn jego Władysław IV, szlachtę od tego podatku na zawsze uwolnił. Odtąd królowie polscy poprzestawali na dochodach z niektórych dóbr starościńskich, zwanych ekonomiami stołowemi, które Zygmunt III roku 1598 pozwolił oddzielić od starostw. Owe dobra wzbroniono późniéj królom, bez wiedzy stanów, bądź powiększać przez zajęcie innych starostw, bądź je uszczuplać przez darowizny. Wakującą każdą królewszczyznę w czasie sejmu, natychmiast, a bez sejmu, w sześć tygodni, król komuś nadać był powinien. W r. 1774, Rzeczpospolita objęła na siebie szafunek starostw, i rozdawano je w czasie sejmu na lat 50 emfiteutycznym trybem za rozmaite zasługi. Główną częścią dochodów królewskich był przychód z żup wielickich i bocheńskich w województwie niegdyś krakowskiem. Kopalnie też olkuskie srebra i ołowiu, kosztem prywatnych dobywane, dawały część pewną zysku królowi. Lecz późniéj, gdy zapadły i wodą zalane zostały, ani naród ani królowie, żadnéj z nich korzyści nie mieli. Cła krakowskie, gdańskie, elbląskie i rygskie

*) Dzisiejszych groszy 60, czyli złotych dwa (Czacki).

**) Łan, uważa się za włókę czyli 30 morgów. (tenże).

stanowiły część dochodów skarbu królewskiego. Miewali niemniéj królowie dochód z podatku zwanego podwodne, który był ustanowiony w miejscu dostarczania koni i powozów królewskim wysłańcom dawanych, co późniéj z owego podatku opłacano. Lecz nastała poczta, a od jéj ustanowienia za Władysława IV w r. 1647, dochód z poczty obrócony został na korzyść skarbu królewskiego. Zysk z bicia monety, odstąpiony niegdyś przez Zygmunta III dla Rzeczypospolitéj, zwrócony był królowi Stanisławowi Augustowi 1765 roku. Prawa nie oznaczyły pewnéj summy na dochód królewski. Pacta conventa dozwoliły ostatniemu z królów, Stanisławowi Augustowi zakupić dobra dziedziczne, pod pewnemi co do sukcesorów warunkami, za piętnaście milionów złotych polskich. Następnie, gdy z odpadnieniem pewnych części kraju, stracone były dochody królewskie z Rygi, a w r. 1772 dochody z wielu ekonomii i żup solnych; Rzeczpospolita, wynagradzając ten znaczny uszczerbek, uczyniła roku 1775 ofiarę, przeznaczając z dochodów swoich dla króla cztery miliony złotych w dodatku; co łącznie z pozostałością intrat dawniejszych stanowiło dochód królewski tak znaczny, że równał się połowie dochodów Rzeczypospolitéj, która w roku 1791 miała rocznie z podatków i wszystkich szczegółów 37,577,232 złotych polskich.

POCZET KRÓLÓW POLSKICH

z niewątpliwych dziejów.

EPOKA I.

POLSKA PODBIJAJĄCA

od r. 860 do 1139.

Rok.		Panował lat.
860	Ziemowit, syn Piasta i Rzepichy	31
891	Leszek, syn Ziemowita	29
921	Ziemomysł, syn Leszka	41
962	Mieczysław I, syn Zemomysła, poślubił Dąbrówkę, księżniczkę czeską i przyjął wiarę chrześciańską	30
992	Bolesław I, Wielki czyli Chrobry, syn Mieczysława I.	33
1025	Mieczysław II, czyli Gnuśny, syn Bolesława W.	9
1025	Bezkrólewie po odjeździe Ryksy, żony Mieczysława II i syna ich Kazimierza, trwało w nierządzie lat	5
1040	Kazimierz I, syn Mieczysława II, mylnie zwany mnichem.	18
1058	Bolesław II, Śmiały, syn Kazimierza I.	22
1081	Władysław Herman, brat Bolesława Śmiałego .	21
1102	Bolesław III, Krzywousty, syn Władysława Hermana.	37

EPOKA II.

POLSKA W PODZIAŁACH

od roku 1139 do 1333.

Rok.		Panował lat.
1139	Władysław II, syn najstarszy Bolesława III. . .	9
1149	Bolesław IV, Kędzierzawy, brat Władysława II.	25
1173	Mieczysław III, Stary, brat Bolesława IV poraz pierwszy panował.	4
1177	Kazimierz II, Sprawiedliwy, brat Mieczysława III.	15
1194	Leszek Biały, syn Kazimierza II, ustąpił stryjowi po panowaniu przez lat	6
1200	Mieczysław III, Stary, po raz drugi panował. .	1
1201	Leszek Biały powtórnie.	1
1202	Mieczysław III, po raz ostatni panował do śmierci.	1
1203	Władysław Laskonogi, syn Mieczysława III . .	3
1206	Leszek Biały po raz ostatni	22
1228	Bolesław V. Wstydliwy, syn Leszka Białego, przed ucieczką od Tatarów.	15
1241	Bolesław Łysy, książę lignicki, syn Henryka II, z linii Władysława II. Wypędził go Konrad, książę mazowiecki, brat Leszka Białego; następnie wrócił synowiec Konrada:	
1242	Bolesław V. Wstydliwy, i odtąd panował. . . .	37
1280	Leszek Czarny, książę sieradzki, syn Kazimierza księcia kujawskiego, wnuk Konrada mazowieckiego	10
1290	Henryk Probus z linii Władysława II, książę wrocławski, wezwany wnet umarł.	
1290	Władysław Łokietek, brat Leszka Czarnego, książę kujawski i Wacław król czeski, dobijają się tronu polskiego; zamieszanie trwa lat 5.	
1295	Przemysław, syn Przemysława, potomek Mieczysława III, książę wielkopolski, królem uznany i koronowany, panował siedm miesięcy; zabity przez margrabiów brandenburgskich dnia 6go lutego 1296 roku.	
1296	Władysław Łokietek; ustąpił z tronu po latach 4.	4
1300	Wacław król czeski, został królem polskim . . .	5
1306	Władysław Łokietek	27

EPOKA III.

POLSKA KWITNĄCA

od roku 1333 do 1587.

Rok.		Panował lat.
1333	Kazimierz III, Wielki, syn Władysława Łokietka.	37
1370	Ludwik, król węgierski, siostrzeniec Kazimierza Wielkiego	12
1384	Jadwiga, dwunastoletnia królowa polska, córka Ludwika.	2
1386	Władysław Jagiełło, wielki książę Litwy, poślubił Jadwigę królowę polską, koronowany na polskiego króla	48
1434	Władysław III, Warneńczyk, starszy syn Jagiełły.	10
1447	Kazimierz IV, Jagiellończyk, książę Litwy, młodszy syn Jagiełły.	45
1492	Jan Olbracht, syn Kazimierza Jagiellończyka .	9
1501	Aleksander, syn drugi Kazimierza Jagiellończyka.	5
1506	Zygmunt I, syn trzeci Kazimierza Jagiellończyka.	42
1548	Zygmunt August, syn Zygmunta I	24
	Bezkrólewie trwa lat 2	
1574	Henryk Walezyusz, książę andegaweński, obrany królem i koronowany, a dla objęcia tronu po bracie swoim Karolu IX, królu francuzkim, wyjechał w tymże roku z Polski.	
1576	Stefan Batory, książę siedmiogrodzki	11

EPOKA IV.

POLSKA UPADAJĄCA

od roku 1587 do 1795.

Rok.		Panował lat.
1587	Zygmunt III, syn Jana III króla Szwecyi i Katarzyny Jagiellonki	45
1632	Władysław IV, syn Zygmunta III	16
1648	Jan Kazimierz, syn drugi Zygmunta III, abdykował po panowaniu przez lat	20

Rok.		Panował lat.
1668	Michał Korybut, książę Wisznowiecki, z książąt niegdyś litewskich.	5
1674	Jan III, Sobieski, obrońca Wiednia i chrześciaństwa.	22
1697	August II, elektor saski, obrany i koronowany królem polsk. był przymuszony przez króla Szwecyi, Karola XII, zrzec się tronu polskiego w r. 1706.	
1705	Stanisław Leszczyński, obrany i koronowany królem polskim, ustąpił z tronu po panowaniu .	4
1709	August II, wraca na tron polski, panował w ogóle	33
1734	August III, syn Augusta II, elektor saski . . .	30
1764	Stanisław August Poniatowski . . . . . Ten król złożył koronę w Grodnie dnia 25go listopada 1795 roku; a Polska, przez ostatni rozbiór pomiędzy Rosyą, Austryą i Prusami, wymazaną została z rzędu narodów.	31

Senat.

Mylnie rachowano w Polsce trzy stany, zaliczając do nich i króla. Prawa uznają dwa tylko stany, to jest: senat i rycerstwo czyli szlachtę. Te dwa stany, król na sejm zwoływał, aby im sprawy publiczne przedstawił i z niemi naradzał się a stanowił. Prawa wychodziły pod imieniem króla, które on ogłaszał jako je stanowił wedle woli stanów. Senat składał się z dawniéj zwanych prałatami i baronami, a którzy późniéj przybrali imię senatorów czyli radców państwa. W liczbie tych, są arcybiskupi, biskupi, wojewodowie, kasztelanowie i pierwsi ministrowie, którzy ztąd mieli tytuł ministrów senatorskiego stanu.

Pierwsze po biskupach miejsce w senacie mieli wojewodowie (palatini), których to łacińskie nazwanie pochodzi od pałacu. Przy dworach bowiem cesarzów w Rzymie i w Konstantynopolu, palatynowie w pałacu, pewne spełniali obowiązki. Późniéj u Franków, monarchowie wzywali ich do rady. Następnie w Polsce, pierwsi z panów świeckich, tak nazwani, zarządzali podziałami kraju zwanemi palatynatami. W języku polskim, otrzymali nazwę wojewodów, od dowództwa nad wojskiem; a ziemie pod ich zarządem zostające, mianowano województwami. Polska w podzia-

łach na księstwa miała kilku wojewodów. Po zjednoczeniu się wszystkich prowincyj, lubo był jeden tylko dwór monarchy, owi wojewodowie pozostali z dawniejszym obowiązkiem naczelnictwa w pospolitem ruszeniu nad właściwemi sobie województwami.

Kasztelanowie w senacie, mieli miejsce po wojewodach. Nazwanie ich pochodzi od wyrazu castellum, zamek lub miejsce warowne. Okręgi do zamku należące ulegały sądowéj władzy kasztelanów. Późniéj natomiast każdy okrąg miał na to starostę grodowego; a kasztelanowie utrzymali się przy dawnéj senatorskiéj dostojności.

Lubo wszyscy kasztelanowie równą mieli godność, wyjąwszy krakowskiego, wileńskiego i trockiego, którzy byli w rzędzie wojewodów, przecież dzielono kasztelanów na większych, od całych województw, którzy zasiadali w krzesłach, i na mniejszych, zwanych powiatowymi czyli niekrzesłowymi, którzy w senacie zasiadali na ławkach. W pismach urzędowych, więksi mieli tytuł wielmożnych, wyjąwszy kasztelana krakowskiego, który był mianowany Jaśnie Wielmożnym; mniejsi zaś kasztelanowie, zwani byli urodzonymi (generosus). Prywatnie, wszystkich zarówno kasztelanów tytułowano Jaśnie Wielmożnymi.

Król sam mianował szlachtę rodowitą a osiadłą w kraju senatorami, wyjąwszy starostę żmudzkiego, na równi z wojewodami w senacie zasiadającego, tudzież wojewodów: witepskiego i połockiego; ci trzéj bowiem, na mocy dawnych przywilejów, obierani byli przez szlachtę właściwych sobie województw; a król ich zatwierdzał.

Przed sejmem koronacyjnym ostatniego z królów polskich 1764 roku, było senatorów 136, jako to: arcybiskupów 2, biskupów 15, wojewodów 34, kasztelanów 85.

Na sejmie koronacyjnym 1764 r., dodano do mniejszych kasztelanów, kasztelana buskiego; uchwalono urząd nowy koronnego i litewskiego wielkiego sekretarza, który, nietylko osoba duchowna, ale i świecka sprawować mogła z tem, że jako sekretarze wielcy, byli najpierwszego rzędu po senatorach dostojnikami, przeto otwarty mieli przystęp do ministerstw senatorskiego stanu, a z urzędu swego do sądów asesorskich wpływali. Nakoniec postanowiono trzy nowe koronne pisarstwa.

Roku 1768 dodani byli: wojewoda gnieźnieński i kasztelan mazowiecki.

Roku 1775, weszło do senatu kasztelanów mniejszych trzech: łukowski, żytomierski i owrucki. Nadto do rzędu senatorów zaliczono hetmanów wielkich i polnych tudzież podskarbich nadwornych tak koronnych jako też litewskich.

Od roku 1775, ubyło czterech biskupów w senacie przez odpadnienie znacznéj części kraju po pierwszym jego rozbiorze.

Oprócz senatu państwa, był jeszcze senat pruski złożony z biskupów téj prowincyi, z wojewodów, kasztelanów, podkomorzych i członków obranych przez miasta większe jako to: Toruń, Elbląg i Gdańsk. Z wyżéj pomianowanych, biskupi tylko, wojewodowie i kasztelani w r. 1569 do senatu państwa przyjęci, osobno w nim królowi i Rzeczypospolitéj wykonywali przysięgę. Podkomorzowie na sejm wysłani, w izbie poselskiéj zasiadali.

Senat, w którym miał miejsce udarowany przez Zygmunta I wschodniemi Prusami książę pruski, z którego księstwa powstał pruski król; o które dostojne miejsce książę kurlandzki dopraszał się; — ten senat bywał świetnym w miarę powagi, znaczenia i szczęścia narodu polskiego. Z przepisu sejmu 1573 roku, jak pod tą datą okaże się, wyznaczono

szesnastu senatorów, z których część czwarta koleją zawsze bywała przy królu, i to się nazywało Residentia. Inni senatorowie mogli także zasiadać w téj radzie. Król dawał propozycye; senat decydował i podpisywał. Ta senatu rada, zwana senatus consilia, trwała do ustanowienia Rady nieustającéj w 1775 roku, która w następnym 1776, otrzymała władzę tłumaczenia praw, a zniesioną została w roku 1788.

Senatorowie przed r. 1764.

1. Prymas, arcybiskup gnieźnieński.
2. Arcybiskup lwowski.
3. Biskup krakowski.
4. „ kujawski.
5. „ wileński.
6. „ poznański.
7. „ płocki.
8. „ warmiński.
9. „ łucki.
10. „ przemyślski.
11. „ żmudzki.
12. „ chełmiński.
13. „ chełmski.
14. „ kijowski.
15. „ kamieniecki.
16. „ inflantski.
17. „ smoleński.
18. Kasztelan krakowski.
19. Wojewoda krakowski.
20. „ poznański.
21. „ wileński.
22. „ sandomierski.
23. Kasztelan wileński.
24. Wojewoda kaliski.
25. „ trocki.
26. „ sieradzki.
27. Kasztelan trocki.
28. Wojewoda łęczycki.
29. Starosta żmudzki.
30. Wojewoda brzusko-kujawski.
31. Wojewoda kijowski.
32. „ inowrocławski.
33. „ ruski.
34. „ wołyński.
35. „ podolski.
36. „ smoleński.

37. Wojewoda lubelski.
38. „ połocki.
39. „ bełzki.
40. „ nowogrodzki.
41. „ płocki.
42. „ witepski.
43. „ mazowiecki.
44. „ podlawski.
45. „ rawski.
46. „ brzeski-litewski.
47. „ chełmiński.
48. „ mścisławski.
49. „ malborski.
50. „ bracławski.
51. „ pomorski.
52. „ miński.
53. „ inflantski.
54. „ czernichowski
55. Kasztelan poznański.
56. „ sandomierski.
57. „ kaliski.
58. „ wojnicki.
59. „ gnieźnieński.
60. „ sieradzki.
61. „ łęczycki.
62. „ żmudzki.
63. „ brzeski - kujawski.
64. „ kijowski.
65. „ inowrocławski.
66. Kasztelan lwowski.
67. „ wołyński.
68. „ kamieniecki.
69. „ smoleński.
70. „ lubelski.
71. „ połocki.
72. „ bełzki.
73. „ nowogrodzki.
74. „ płocki.
75. „ witepski.
76. „ czerski.
77. „ podlaski.
78. „ rawski.
79. „ brzeski-litewski.
80. „ chełmiński.
81. „ mścisławski.
82. „ elblągski.
83. „ bracławski.
84. „ gdański.
85. „ miński.
86. „ inflantski.
87. „ czernichowski.
88. Kasztelan mniejszy sandecki.
89. „ m. międzyrzecki
90. „ m. wiślicki.
91. „ m. biecki.
92. „ m. rogoźnieński.
93. „ m. radomski.
94. „ m. zachostski.

95. Kasztelan mniejszy lendzki.
96. „ m. szremski.
97. „ m. żarnowski.
98. „ m. małogoski.
99. „ m. wieluński.
100. „ m. przemyślski.
101. „ m. halicki.
102. „ m. sanocki.
103. „ m. chełmski.
104. „ m. dobrzyński.
105. „ m. połaniecki.
106. „ m. przemencki.
107. „ m. krzywiński.
108. „ m. czechowski.
109. „ m. nakielski.
110. „ m. rozprski.
111. „ m. biechowski.
112. „ m. bydgowski.
113. „ m. brzeziński.
114. „ m. kruszwicki.
115. „ m. oświecimski.
116. „ m. kamieński.
117. Kasztel m. spicimirski.
118. „ m. inowłocki.
119. „ m. kowalski.
120. „ m. santocki.
121. „ m. sochaczewski
122. „ m. warszawski.
123. „ m. gostyński.
124. „ m. wizki.
125. „ m. raciążski.
126. „ m. sierpski.
127. „ m. wyszogrodzki
128. „ m. rypiński.
129. „ m. zakroczymski
130. „ m. ciechanowski.
131. „ m. liwski.
132. „ m. słoński.
133. „ m. lubaczewski.
134. „ m. konarski-sieradzki.
135. „ m. konarski-łęczycki.
136. „ m. konarski-kujawski.

Zasiadający Ministrowie w Senacie przed rokiem 1764.

1. Marszałek wielki koronny.
2. Marszałek wielki litewski,
3. Kanclerz koronny.

4. Kanclerz litewski.
5. Podkanclerzy koronny.
6. Podkanclerzy litewski.
7. Podskarbi wielki koronny.
8. Podskarbi wielki litewski.
9. Marszałek nadworny koronny.
10. Marszałek nadworny litewski.

Duchowni senatorskiéj dostojności.

Arcybiskup gnieźnieński był na czele duchowieństwa w Polsce i w Litwie; arcybiskup lwowski i wszyscy biskupi, jemu ulegali, prócz biskupa warmińskiego, który, bezpośrednio co do władzy duchownéj, od stolicy apostolskiéj zależał.

Arcybiskup gnieźnieński, zwał się urodzonym posłem papiezkim (legatus natus): w nieobecności nuncyusza, miejsce jego w sprawach tyczących się kościoła zastępował.

Co do wpływu jego na sprawy cywilne, on od roku 1417 aż do upadku kraju, był prymasem królestwa polskiego. Mianowano go pierwszym księciem państwa, jako po królu mającego najwyższą powagę i władzę. Przed obraniem nowego króla był namiestnikiem królewskim. On śmierć królewską uniwersałem ogłaszał; sejmiki po województwach ku obraniu posłów i sejm konwokacyjny na ich zjazd do stolicy naznaczał, gdzie postanawiał się dzień na sejm elekcyjny, zwykle na polu około Warszawy odbywany; a razem pod przewodnictwem prymasa uchwalano to wszystko w bezkrólewiu, co do bezpieczeństwa pokoju domowego i zewnątrz należało. Na sejmie elekcyjnym, obranie króla przez wszystkie

zgromadzone stany, prymas oznajmiał, a marszałek wielki koronny, to oznajmienie powtarzał.

Prymas arcybiskup gnieźnieński, jako najstarszy w senacie, po prawéj ręce króla zasiadał; a po nim, starszeństwem biskupów, zasiadali po prawéj stronie biskupi: krakowski, warmiński, łucki, przemyślski, żmudzki, chełmiński, chełmski, kijowski, kamieniecki, inflantski i smoleński; po lewéj zaś stronie, arcybiskup lwowski, a po nim biskupi: kujawski, wileński, poznański i płocki.

Przez usta prymasa przemawiał senat, ilekroć w swem imieniu zgłaszał się do króla lub też obcym odpowiadał posłom, albo gdy składał obywatelom podziękę za należyte spełnienie poleceń.

Marszałkiem prymasa bywał jeden z senatorów, kasztelan, który przed nim, w okazaniu się ceremonialnem, niósł laskę idąc po lewéj stronie, po prawéj zaś, poprzedzał prymasa krucyfer, kanonik, z krzyżem w ręku, oznaką arcybiskupią; i ten w senacie stawał za prymasem.

Król mianował arcybiskupa gnieźnieńskiego, równie jak lwowskiego i wszystkich biskupów; a papież ich utwierdzał.

Arcybiskupi gnieźnieńscy.

Rok.		Rok.	
1000.	Radzyn Gaudenty	1092.	Marcin.
1006.	Hipolit.	1118.	Jakób ze Żnina.
1027.	Bosuta.	1144.	Piotr II.
1038.	Stefan.	1152.	Janik.
1059.	Piotr.	1167.	Bogumił.

Rok.

1182. Piotr III.
1184. Zdzisław.
1199. Henryk I Bren (z Brenu). Papież Innocenty III w r. 1215, na soborze lateraneńskim, nadał mu godność legata apostolsk. w Polsce (legatus natus).
1219. Wincenty Nałęcz z Czarnkowa.
1230. Fulko.
1258. Janusz.
1271. Filip.
1278. Marcin II, herbu Boduła.
1279. Włostiborz.
1282. Henryk II Bren, (syn Teodora hrabiego Brenu i Euzebii księżniczki mazowieckiéj, córki Konrada I.
1283. Jakób Świnka.
1305. Borysław.
1307. Janisław Sulima.
1341. Jarosław Skotnicki.
1374. Jan Suchowilk.
1382. Bodzęda herbu Szeliga.
1389. Jan Kropidło, książę opolski.

Rok.

1394. Dobrogost Nowodworski.
1402. Mikołaj Kurowski
1411. Mikołaj II, Trąba; ten na soborze konstancyenskim 1417 r. mianowany został prymasem królestwa polskiego, a ów tytuł przeszedł na jego następców.
1422. Wojciech Jastrzębiec.
1436. Wincenty II, Doliwa.
1448. Władysław Oporowski.
1453. Jan V ze Sprowy.
1464. Jan VI Gruszczyński.
1473. Jakób III Sieniński.
1480. Zbigniew Oleśnicki.
1493. Fryderyk Jagiellończyk
1503. Andrzéj Boryszewski.
1510. Jan VII Łaski.
1531. Maciéj Drzewiecki.
1535. Andrzéj II Krzycki.
1537. Jan VIII Latalski.
1540. Piotr IV, Gamrat
1545. Mikołaj III Dzierzgowski.
1559. Jan IX, Przerębski.
1562. Jakób IV, Uchański.
1581. Stanisław Karnkowski.
1603. Jan X. Tarnowski.

Rok.	
1606.	Bernard Maciejowski.
1608.	Wojciech III Baranowski.
1615.	Wawrzyniec Gębicki.
1624.	Henryk III, Firlej.
1626.	Jan XI, Węzyk.
1638.	Jan XII Lipski.
1641.	Maciéj II, Łubieński.
1652.	Andrzéj III, Leszczyński.
1658.	Wacław Leszczyński.
1666.	Mikołaj IV, Prażmowski.
1673.	Kazim. Floryan książę Czartoryski.
1674.	Andrzéj IV, Olszowski.
1677.	Jan XIII, Stef. Wydżga.
1686.	Stefan Wierzbowski.
1686.	Michał Radziejowski.
1706.	Stanisław II, Szembek.
1723.	Teodor Potocki.
1741.	Krzysztof Szembek.
1748.	Adam Komorowski.
1759.	Władysław Łubieński.
1768.	Gabryel Podoski.
1776.	Antoni Ostrowski.
1784.	Michał Jerzy książę Poniatowski.
1794.	Ignacy Krasicki herbu Junosza.

O biskupach krakowskich.

Pomiędzy biskupami, po arcybiskupach następującymi, pierwszym był biskup krakowski, lubo biskupstwo poznańske uznawano za najdawniejsze w Polsce. Biskup krakowski miał głos przed innymi w senacie; a przy wyświęceniu arcybiskupa gnieźnieńskiego, pierwszy mu na głowę kładł ręce. Miał też tytuł księcia siewierskiego, które to księstwo, dziś w gubernii radomskiéj, w powiecie olkuskim, darowane było przez króla Kazimierza II roku 1183 Kazimierzowi księciu raciborskiemu w chrzestnym podarunku, po którym potomek

sprzedał je Kazimierzowi księciu cieszyńskiemu; a od jego syna Wacława roku 1443 dnia 30 grudnia nabył kardynał Zbigniew Oleśnicki biskup krakowski za 6000 grzywien szerokich pragskich, czyli złotych polskich 230,400 i wiecznemi czasy do biskupstwa krakowskiego przyłączył. To nabycie księstwa dostało mu się ze wszystkiemi znamionami władzy: miał jus gladii, to jest: prawo miecza; utrzymywał swój oddzielny dwór i rząd; miał wojsko; bił nawet swoję monetę; miał w księstwie swoich sędziów i wójtów; utrzymywał przy dworze swoim w Krakowie kanclerza siewierskiego, którym bywał zawsze jeden z prałatów krakowskich. Rzeczpospolita nie wdawała się w rządy jego księstwa; pozwalała nawet biskupowi tworzyć szlachtę, która przecież nie używała przywileju swego w Polsce. Począwszy od Zbigniewa Oleśnickiego aż do upadku Rzeczypospolitéj, biskupi krakowscy byli książętami siewierskiemi.

Władza duchowna biskupa krakowskiego rozciągała się nad właściwą Małopolską, to jest: na województwo krakowskie, sandomierskie i lubelskie. Dochody jego, nietylko znaczniejsze były nad wszelkie inne biskupstwa, lecz nawet przewyższały dochód arcybiskupstwa gnieźnieńskiego.

Biskupi krakowscy.

Rok.		Rok.	
1000.	Poppo.	1059.	Lambert Zula.
1023.	Gompo.	1071.	Stanisław.
1032.	Rachelin.	1079.	Lambert.
1046.	Aaron.	1101.	Czesław (administrator)

Rok.
1103. Baldwin.
1108. Maurus.
1118. Radost Gaudenty.
1142. Robert.
1144. Mateusz herbu cholewa.
1166. Gedko Gryff.
1186. Pełka.
1207. Wincenty syn Kadłubka
1218. Iwo Odrowąż.
1229. Wisław z Kościelca.
1242. Prandota z Białaczowa.
1266. Paweł z Przemankowa.
1293. Prokop Rusin.
1295. Jan Muskata.
1320. Nanker.
1326. Jan Grot.
1347. Piotr Falkowski.
1348. Bodzanka z Jankowa.
1366. Floryan Mokrski.
1380. Zawisza z Kurozwęk.
1382. Jan Radlicki.
1392. Piotr Wisz.
1412. Wojciech Jastrzębiec.
1422. Zbigniew Oleśnicki, pierwszy roku 1443 książę siewierski.
1455. Tomasz Strzempiński.
1460. Jakób Sieniński.
1462. Jan Gruszczyński.
1464. Jan Lutekus.

Rok.
1471. Jan Rzeszowski.
1488. Fryderyk Jagiellończyk
1503. Jan Konarski.
1523. Piotr Tomicki.
1535. Jan Latalski.
1537. Jan Chojeński.
1538. Piotr Gamrat.
1545. Samuel Maciejowski.
1550. Andrzej Zebrzydowski.
1560. Filip Padniewski.
1572. Frańciszek Krasiński.
1577. Piotr Myszkowski.
1591. Jerzy Radziwiłł.
1600. Bernard Maciejowski.
1608. Piotr Tylecki.
1616. Andrzej Lipski.
1631. Jan Albert Waza.
1634. Jakób Zadzik.
1642 Piotr Gębicki.
1657. Andrzej Trzebicki.
1679. Jan Małachowski.
1699. Stanisław Dąbski.
1700. Wojciech Denhoff
1702 Kazimierz Łubieński.
1720. Felicyan Konst. Szaniawski.
1732. Jan Alexander Lipski
1746. Andrz. Stanisł. Załuski.
1758. Kajetan Ignacy Sołtyk.
1789 Feliks Paweł Turski.

XXIV

O biskupach warmińskich.

Biskupi warmińscy należeli niegdyś do metropolii ryg-skiéj. Jeden z nich Jan I, w wieku XIV, wyjednał u papieża bezpośrednie zależenie od saméj stolicy apostolskiéj; i ztąd w Polsce, sam tylko biskup warmiński nie ulegał arcybiskupowi gnieźnieńskiemu. Bywał wprawdzie na synodach przez niego zwoływanych; lecz brał zawsze od arcybiskupa na piśmie zaręczenie, że to bynajmniéj uwłaczać nie ma jego niezależności. Jan II biskup warmiński otrzymał od cesarza Karola IV godność księcia państwa rzymskiego, lecz biskupi jego następcy, nie używali tego tytułu w aktach urzędowych; kładli go tylko w sprawach prywatnych i z cudzoziemcami.

Biskup warmiński wraz z kapitułą wykonywał udzielną władzę sądową nietylko w rzeczach duchownych, ale i w cywilnych tak, iż w Warmii nie było na to królewskich urzędników. Od tego sądu po za prowincyą nie można było odwoływać się; a szlachta ulegała mu na równi z innymi.

W roku 1742, biskup warmiński Adam Stanisław Grabowski, otrzymał od papieża dla siebie i następców paliusz i krzyż z używaniem téj dostojności w swojéj tylko dyecezyi, wyjąwszy jedynie obecność tam kardynała lub papiezkiego nuncyusza.

Dochody tego biskupstwa, przewyższające wszystkie inne w Polsce, oprócz krakowskiego, równały się dochodom arcybiskupstwa gnieźnieńskiego.

Kapituła warmińska obierała biskupa ze swojego grona wedle poleceń króla polskiego. Kandydat nietamtejszy, zwykle starał się tam wprzódy o kanonią. Obranego biskupem, papież na prośbę kapituły zatwierdzał.

Przez pierwszy podział Polski za Stanisława Augusta 1772 roku, Warmia dostała się rządowi pruskiemu.

Ostatnim biskupem warmińskim z czasów Rzeczypospolitéj był Ignacy hrabia Krasicki, konsekrowany 1767 r.

Biskupi warmińscy.

Rok.		Rok.	
1242.	Anzelm.	1548.	Fiedema Gissa.
1261.	Henryk.	1550.	Stanisław Hoziusz.
1300.	Eberhard.	1579.	Marcin Kromer.
1326.	Jordan.	1589.	Andrzéj Batory.
1328.	Henryk II Wagenax.	1598.	Piotr Tylicki.
1334.	Herman Libenstein.	1603.	Szymon Rudnicki.
1350.	Jan z Misnii.	1623.	Jan Albert Waza.
1355.	Jan II Streiffrok.	1631.	Mikołaj II Szyszkowski.
1372.	Henryk III Sorbohen.	1643.	Jan VI Karol Konopacki.
1401.	Henryk IV Heilsberg de Vogelsang.	1643.	Wacław Leszczyński.
1415.	Jan III Abezier.	1659.	Jan VII Stefan Wydżga.
1424.	Franciszek Kuchmalsz.	1680.	Michał Radziejowski.
1457.	Eneas Sylvius.	1687.	Jan VIII Zbąski.
1457.	Paweł Legendorff.	1696.	Andrzéj Chryzostom Załuski.
1471.	Mikołaj a Tungen.	1711.	Teodor Potocki.
1489.	Łukasz Weiselroth.	1723.	Krzysztof Szembek.
1512.	Fabian Łuziański.	1743.	Adam Grabowski.
1523.	Maurycy Ferber.	1767.	Ignacy hr. Krasicki.
1537.	Jan IV Dantiszek.		

Marszałkowie Wielcy.

Marszałkowie wielcy byli mistrzami dworaków i obrzędów dworskich. Obowiązkiem ich było przyjmować gości i radzców państwa.

Dawniéj nie było marszałków wielkich w Polsce. Wojewoda dworem zarządzał. Za Kazimierza Wielkiego, Wierzynek, rajca krakowski, spełniał ten obowiązek.

Później, aż do upadku Polski, marszałek wielki miał swoję sądową juryzdykcyą; a karnym jego wyrokom ulegali nietylko dworzanie, lecz każdy ktokolwiek u dworu królewskiego dopuszczał się uraz słownych lub jakich bądź zamieszek.

Po dopełnionéj elekcyi króla i po oznajmieniu o niéj zgromadzonym stanom przez prymasa; marszałek wielki to oznajmienie powtarzał.

W nieobecności marszałka wielkiego miejsce jego zastępował marszałek nadworny.

Oznaką dostojeństwa tego urzędu była laska, którą marszałek wielki niósł, poprzedzając króla w miejscach publicznych.

Marszałkowie W. Koronni.

	Rok.		Rok.
Dobiesław Fredro . . .	1366	Dymitr z Goraja. . . .	1399
Jan Schoff	1378	Zbigniew z Brzezia . .	1425
Mikołaj z Brzezicz. . .	1389	Jan Głowacz z Oleśnicy	
Rafał Tarnowski	1391	do roku.	1440

	Rok.		Rok.
Mikołaj z Brzezia . . .	1458	Zygmunt Myszkowski .	1615
Jan z Rytwian do roku .	1477	Mikołaj Wolski	1630
Rafał Jarosławski . . .	1493	Łukasz Opaliński do r. .	1649
Piotr Kmita	1505	Andrz. Lubomirski do r.	1665
Piotr Myszkowski . . .	1507	Jan Sobieski do roku .	1674
Stanisław Chodcza . . .	1529	Stanisław Lubomirski .	1702
Piotr Kmita	1551	Józef Lubomirski . . .	1703
Jan Miecki	1561	Kazimierz Bieliński . .	1713
Jan. Firlej	1564	Józef Mniszech	1742
Andrzéj Opaliński . . .	1593	Franciszek Bieliński . .	1766
Stanisław Przyjemski .	1595	Stanisław Lubomirski .	1782
Prokop Sieniawski . . .	1596	Michał Mniszech do r.	1793
Mikołaj Zebrzydowski do roku	1601	Fryderyk Moszyński do roku	1794

Marszałkowie W. Litewscy.

	Rok.		Rok.
Jan Chodkiewicz	1579	Alexander Polubiński .	1679
Mikołaj Krzysztof Radziwiłł do roku .	1586	Stanisław Radziwiłł . .	1690
Wojciech Radziwiłł . .	1593	Jan Karol Dulski . . .	1695
Stanisł. Radziwiłł do r.	1595	Aleksander Sapieha . .	1703
Andrzéj Zawisza	1603	Marcyan Wołowicz . .	1712
Krzysztof Mikołaj Dorohostajski	1611	Józef Mniszech do r. .	1713
Piotr Wiesiołowski . .	1634	Aleksand. Sapieha do r.	1713
Jan Stanisław Sapieha.	1635	Paweł książę Sanguszko	1750
Krzysztof Wiesiołowski	1638	Ignacy Ogiński od r. .	1750
Aleksander Radziwiłł .	1654	Józef książę Sanguszko.	1781
Krzysztof Zawisza . . .	1669	Józef Gurowski	1790
		Ignacy Potocki do r. .	1793
		Ludwik Tyszkiewicz . .	1794

XXVIII

Hetmaństwo Wielkie i polne w Koronie i Litwie.

Kroniki dawne Ziemowita, pierwszego wśród kmieci władzcą Polski, nim został księciem, nazywają hetmanem, jako zastępcę monarchy śród bojów. Następni królowie sami bywali wojsk naczelnikami. Sieciech pierwszy, który jako palatinus, rząd sprawował za niedołężnego Władysława-Hermana wodził rycerstwo na woje, i ztąd ma tytuł wojewody. Późniéj za czasów zawsze piastowskich, w rozdrobionym kraju na księstwa, każdy książę, mając swojego wojewodę, miał w nim ku potrzebie gotowego hetmana. Za wzrostem Polski w jednę monarchią, za połączeniem Litwy z Koroną, wojewodowie zasiadłszy krzesła senatu, bywali wprawdzie naczelnikami stanu rycerskiego, lecz tylko w pospolitem ruszeniu, które nie wprzódy aż za czasów jagiellońskich rozwijać się poczęło. Szlachta po pierwszéj bitwie, bądź wygranéj, bądź przegranéj, zwykła się była rozchodzić. Uznano przeto potrzebę rot najemnych z Węgier Morawian, Szlązaków które służyły na żołdzie królewskim. Dowódzca wojsk najemnych zależał od nominacyi króla. Nie było to hetmaństwo narodowe. W zaciągach wojsk obcych, widzimy tylko uznaną konieczność stałego wojska.

Za Władysława Jagiełły, w wojnie krzyżackiéj pod Grunwaldem i Tannenbergiem, gdzie Litwie sam wielki książę Witold dowodził, Zyndram z Maszkowic miecznik krakowski, pierwszym był przykładem nadanéj mu wszechogólnéj władzy nad szlachtą koronną wezwaną do boju. Takie dowództwo było chwilowe. Waleczny Jagiełło sam hetmanił w bojach i nieprędzéj aż doszedłszy starości, stawił nieraz nad wojskiem osobnych hetmanów. Dzieje wspominają pod

rokiem 1411 Dobiesława Puchałę, herbu Wieniawa, kasztelana przemyślskiego, jako o hetmanie nadwornym. Był to naczelnik wojsk najemnych z pomiędzy krajowców opłacanych z królewskiego skarbu. Władysław Warneńczyk sam z wojskiem wszedł do Węgier i bił się, a wzywając szlachtę polską w pomoc, pojedyńczym ich oddziałom nadawał hetmanów. Brat po nim Kazimierz Jagiellończyk, nie smakując w bojach, bez względu na wysoki lub nizki urząd, bacząc tylko na zdolność i usposobienia, zdawał dowództwo nad szlachtą rozmaicie, dwom lub jednemu. Pod Chojnicą postawił nad wojskiem trzech wojewodów i jednego kasztelana; a przeciw królowi węgierskiemu wysłał marszałka koronnego. Był w tem widoczny niedostatek organizacyi wojennéj w Polsce. Lecz za czasów tego króla zjawia się już tytuł dowódzcy; nastaje godność, urząd kształcić się zaczyna.

Roku 1462 na przywileju wcielającym ziemię gostyńską do Korony, pomiędzy innymi świadkami, podpisał się Piotr Dunin z Prawkowic, podkomorzy sandomierski, campiduktor, to jest: wódz, hetman, co nie znaczyło wcale hetmana polnego, jak późniéj ten urząd mianowano wyrazem łacińskim. W owym czasie nie było drugiego hetmana; a przeto i téj różnicy w nazwie nie było potrzeba: był to po prostu hetman.

Po Duninie, który żył jeszcze 1470 roku, Kazimierz Jagiellończyk mianował hetmanem wyćwiczonego w bojach Feliksa z Paniowa, kasztelana lwowskiego, lubo ten był niższym pomiędzy senatorami. Hetmaństwo przeto było już niechwilową godnością w Polsce, gdyż tenże król osadził wakans po zmarłym 1488 roku Feliksie z Paniowa, mianując w Korczynie tego roku dnia 30 września hetmanem Stanisława Pieniążka, i w przywileju na ten urząd polecił

Jerzemu z Lubrańca, podkanclerzemu koronnemu, jako rządcy żup wielickich i bocheńskich, żeby świeżo mianowanemu hetmanowi pensyą roczną do tego urzędu oddawna należącą, z żup wypłacił. Musiała być na to konstytucya królewska, bo sejmowych jeszcze nie było; a ów wyraz oddawna, może sięgać czasów Władysława Jagiełły i owego hetmana nadwornego Dobiesława Puchały. Stanisław Pieniążek w r. 1491 miał tytuł głośniejszy niż campiduktora: król go nazywa w tych wyrazach: — „wojsk królestwa naszego jenerał,“ — jak później w języku łacińskim nadawano tytuł hetmanom wielkim. Po Pieniążku, wziął buławę Jan Tarnowski zmarły 1500 roku 84letni starzec, ojciec znanego w dziejach Jana Tarnowskiego, który się wsławił na hetmaństwie pod Obertynem. Po starcu Tarnowskim kasztelanie krakowskim buława pięć lat wakowała; a następnie 1505 roku, otrzymał ją od króla Aleksandra, Kamieniecki, zmarły 1515 roku, a zwany podobnież w przywileju wodzem jeneralnym, po którym został Mikołaj Firlej wojewoda sandomierski jako campiduktor generalis. Po Firleju kasztelanie krakowskim, który umarł 1527 roku, mianowano na hetmaństwo Jana Tarnowskiego, który później wsławił się pod Obertynem, a którego ojciec dawniej był hetmanem. Ten szereg ciągły hetmanów, bez podziału na wielkich i polnych, okazuje się przynajmniej od roku 1462 pod panowaniem Kazimierza Jagiellończyka.

Hetman polny, Campester, poraz pierwszy był mianowany 1539 roku, zastępca na nieobecność wodza jeneralnego; i owym polnym hetmanem, Zygmunt I mianował Mikołaja Sieniawskiego kasztelana bełzkiego, który był dodany Tarnowskiemu w pomoc i zastępstwo. Tarnowski przeto był pierwszym nazwany hetmanem wielkim, a Sie-

niawski polnym. Sycygniewski, pod wyższą datą 1520 r., w ekspedycyi pruskiéj, spełniał tylko chwilowo urząd hetmana dla niemocy Firleja, jak wprzódy Zyndram z Maszkowic 1410 r. zastępował króla; i być może, iż Zygmunt I, ztąd powziął myśl ustanowienia hetmaństwa polnego.

Litwa miała swoich marszałków z wojowniczem znaczeniem, jak niegdyś w Polsce byli wojewodowie. Lecz Zygmunt I nadał litewskiemu hetmanowi, księciu Konstantemu Ostrogskiemu większą władzę, niż ją miał w Polsce sam król. Przywiléj dany Żmudzi 1551 r., ograniczył tę władzę hetmańską. W Litwie, na wzór Polski, urabia się urząd buławy.

Byli też w Polsce wodzowie najemników, ludzi służebnych, którzy po wojnie rozchodzili się po domach. Takim był Janusz Świrczewski, który wojował w Litwie za czasów zdrady Glińskiego. Nie była to dostojność krajowa, lecz dworska, od króla zależna. Służebni opłacani byli z królewskiego skarbu. Tacy hetmanowie nadworni ulegali władzy marszałka, który był nieodstępnym przy królu, lubo Świrczewski był swobodniejszym. Takim był sławny z wyprawy do Litwy Floryan Zebrzydowski, owocześnie kasztelan lubelski.

Z dygnitarstwa koronnego hetmanów urabiały się prowincyonalne. Oprócz koronnych i litewskich było hetmaństwo ruskie, wielkopolskie, pruskie itd., obejmujące większe obszary kraju, niż województwa, gdzie z urzędu każdy wojewoda, aż do upadku Rzeczypospolitéj hetmanił w potrzebie.

Hetmaństwo wielkie i polne, co do bytu swojego, zależało od woli króla. Ten urząd za Zygmunta Augusta nie był jeszcze koniecznością krajową; przez brak jasnego pojęcia, nie był jeszcze uorganizowany. Pośmierci Sieniawskiego.

król wcale nie mianował hetmana; dał Jazłowieckiemu dowództwo tylko nad pogranicznem wojskiem z prawami hetmańskiemi. Później, kiedy ta godność stanowczo urządzoną została, wakans natychmiast bywał zapełniony. Zygmunt August umarł, nie postanowiwszy hetmanów ni wielkiego ni polnego. Sejm 1572 r. przeznaczył na tymczasowe hetmany dwóch kasztelanów od granicy węgierskiéj, a dwóch od Szląska. Na Rusi z władzą hetmańską stał Jazłowiecki. Po krótkim pobycie Henryka Walezyusza, który nic w tym względzie nie postanowił, zerwana nić urzędu hetmańskiego, zawiązała się pod Stefanem Batorym. Skoro ten obrany został królem, a cesarz niemiecki niepotrzebnie wybierał się do Polski, zjawiło się narodowe hetmaństwo. Na sejmikach poprzedzających zjazd w Jędrzejowie, gdzie szlachta stawić się miała pospolitem ruszeniem, obrano jéj dowódzcą wielkopolskim bogatego Stanisława Górkę, starostę buskiego i kolskiego, a małopolskim Cikowskiego, podkomorzego krakowskiego, wzajemnie zależnych od siebie, a tytuł ich był: jeneralnych przez stany koronne postanowionych hetmanów. Gotowała się w istocie wojna z cesarzem, ale jéj nie było. Po koronacyi 1576 r. Górka i Cikowski złożyli w ręce króla Stefana swój niewojenny urząd hetmanów. Ztąd się okazuje, że lubo nie było hetmaństwa, jak utworzył je był Kazimierz Jagiellończyk i Zygmunt I, trwało przecież w naturze rządu krajowego, i dla tego, musiało zmartwychwstać. Za Stefana Batorego, Ruś napadana przez Tatarow i chytrych Wołochów, wyrodziła myśl o stałem hetmaństwie ruskiém; a na rozwinienie téj myśli: powstała buława koronna, któréj jako dygnitarstwu koronnemu, wszyscy dzielni pograniczni starostowie, cząstkowi hetmani poczęli ulegać. Jakoż z małym wyjątkiem, najpierwsi hetmanowie, byli z Rusi. Z wo-

jewodów ruskich, powstawali zwykle wielcy, a z kasztelanów kamienieckich, polni hetmanowie. Zawiązało się też Zaporoże dla czuwania podobnież od granicy. Gdy Stefan Batory szedł na wojnę gdańską, miał przy sobie hetmana wojsk nadwornych. Idąc zaś przeciw Moskwie, za radą senatu obsadził hetmaństwo na ten raz jeden: otrzymał wówczas buławę Mielecki, wojewoda podolski, który nieraz wprzódy dowodził za Zygmunta-Augusta. A gdy Mielecki chwilową godność złożył, król w obozie zapewniając sobie dowództwo, kanclerza Jana Zamojskiego hetmanem dożywotnim mianował z tém, że władza jego ma być taką, jakiéj używali dawniejsi hetmani, a mianowicie Jan Tarnowski. Ruski hetman Sieniawski stał się zastępcą i pomocnikiem Zamojskiego. Po śmierci Sieniawskiego 1582 roku, król nie dał żadnego po nim następcy. Zamojski czuwał nad Rusią przy uległym mu wojewodzie ruskim. W następnem bezkrólewiu szlachta ruska rozdzieliła tę ogromną władzę, obrawszy sobie hetmanem ruskim Mikołaja Herburta. Lecz Zygmunt III troskliwy o przywileje swéj władzy, złożywszy Herbuta, mianował hetmanem ruskim, a razem zastępcą Zamojskiego, Stanisława Żółkiewskiego, a trzeciego hetmana postawił król w Koronie na Zaporożu, czwartym zaś był nadworny, który zniknął na Zebrzydowskim.

Oprócz tych, dwaj byli litewscy: wielki i polny. Nad piechotą (lubo polską, lecz urządzoną po niemiecku, gdzie w początkach nie służyła szlachta, ale Węgry, Niemcy, Inflantczycy, co zwano do końca Rzeczypospolitéj obcym, cudzoziemskim zaciągiem byli jenerałowie, którzy słuchali rozkazów hetmańskich.

Po śmierci hetmana Zamojskiego w roku 1605, Zygmunt III przez lat ośm nie dał Żółkiewskiemu buławy

wielkiéj wedle zwyczaju, jako hetmanowi polnemu. Potoccy, Jan i Jakób, władając sercem królewskiem, stali na przeszkodzie i rej wiedli w wojsku. Żółkiewski stał ciągle na granicach Rusi. Są domysły, że ci dwaj bracia Potoccy, nie będąc hetmanami, mogli mieć nadaną sobie prywatnie buławę wielką. — Gdy roku 1611, Jan zginął pod Smoleńskiem, a Jakób umarł 1613 roku; wówczas dopiero Stanisław Żółkiewski otrzymał nominacyą z polnego, na hetmana wielkiego koronnego, a Stanisław Koniecpolski został jego zastępcą i pomocnikiem, czyli hetmanem polnym. W roku 1620 poległ sędziwy Żołkiewski, a Koniecpolski dostał się w niewolę. Wówczas król, buławy wielkiej nie oddał nikomu; wedle zwyczaju, hetman polny powinien ją był otrzymać, a ten zostawał w niewoli. Pod Chocimem 1621 roku hetman wielki litewski Chodkiewicz był wodzem przy pomocniku Lubomirskim, podczaszym koronnym. A lubo Koniecpolski w lat kilka powrócił z Turcyi, król, który nie lubił władzy hetmanów, użył służącego mu prawa: nie dał mu buławy wielkiéj aż po dwunastoletnim wakansie, przed swoją śmiercią 1632 roku, a Kazanowskiemu polną. Zygmunt III nadał ostateczną organizacyą hetmaństwu wielkiemu i polnemu.

Po konfederacyi 1587 r., która oddała była komendę Herburtowi, podkomorzemu przemyślskiemu, Zamojski odzyskał władzę hetmańską i świetnie sprawował ją w wojnach; lecz ani jego zasługi, ani Żołkiewskiego zgon chwalebny, nie mogły jéj uprzyjemnić narodowi. Lubił ową władzę Sobieski, jako hetman; a jako król, znalazł ją dla siebie szkodliwą.

Roku 1764 przeniesiono władzę hetmana na komisyą

wojskową, a roku 1775, temu urzędowi nadano świetność i znaczne prerogatywy, które 1776 roku odebrano.

Sejm roku 1788 chciał mieć hetmanów ćwierćrocznymi prezesami w komisyi wojskowéj. Konfederacya targowicka, utrzymanie prerogatyw hetmańskich pomiędzy warunki i cele związku umieściła.

Hetmanowie

przed ustawieniem ich pomocników, czyli hetmanów polnych.

Koronni.

	Roku.
Zyndram z Maszkowic miecznik krakowski, chwilowy hetman za Władysława Jagiełły pod Grunwaldem i Tanenbergiem	1410
Piotr Dunin z Prawdzic, podkomorzy sandomirski, Campiductor, to jest: wódz, hetman	1470
Feliks z Paniowa kasztelan lwowski hetman, po roku	1488
Stanisław Pieniążek, hetman wojsk królewskich, wódz jeneralny około roku . . .	1491
Jan Tarnowski, kasztelan krakowski, starzec 84letni, ojciec zwycięzcy pod Obertynem, hetman	1500
Mikołaj Kamieniecki †	1515
Mikołaj Firlej . . †	1527

Litewscy.

	Rok.		Rok.
Jan Chodkiewicz za Kazimierza Jagiellończyka.		Piotr Biały † r. . .	1498

Hetmanowie Wielcy

Koronni.

	Rok.		Rok.
Jan Tarnowski, zwycięzca pod Obertynem, syn hetmana Jana Tarnowskiego, pierwszy nazwany hetmanem wielkim dla różnicy pomiędzy nim, a jego zastępcą hetmanem polnym . . . . . †	1561	Stanisław Żołkiewski od roku 1613 z hetmana polnego, hetman wielki . . . . . †	1620
Mikołaj Sieniawski . †	1569	Stanisław Koniecpolski od roku 1632, z hetmana polnego, hetman wielki . . . . . †	1646
Jerzy Jazłowiecki na prawach hetmana . . †	1575	Mikołaj Potocki . . †	1651
Mikołaj Mielecki wojewoda podolski, chwilowy hetman W. do	1580	Stanisław Potocki (rewera) . . . . . †	1667
Jan Zamojski, kanclerz koronny, dożywotni hetman wielki †	1605	Jan Sobieski do . .	1674
		Dymitr, książę Wiszniowiecki . . . . . †	1682
		Stanisław Jabłonowski . . . . . †	1702
		Feliks Potocki . . . †	1702
		Hieronim Lubomirski †	1706

	Roku.
Adam Sieniawski .	† 1726
Stanisław Rzewuski	† 1728
Vacat do	1736
Józef Potocki	1752

	Roku.
Jan Klemens herbu Gryff Branicki . . .	† 1771
Franciszek Ksawery, herbu Korczak, Branicki do	1794

Litewscy.

	Roku.
Konstanty książę Ostrogski, starosta twierdz pogranicznych: Łucka, Bracławia, Winnicy, — marszałek Wołyński, hetman z władzą królewską	† 1532
Jerzy Radziwiłł . .	† 1541
Jan Radziwiłł . . .	† 1542
Hieronim Chodkiewicz	† 1562
Grzegorz Chodkiewicz	† 1569
Mikołaj książę Radziwiłł	† 1588
Krysztof, książę Radziwiłł	† 1603

	Roku.
Jan Karol Chodkiewicz	† 1621
Lew Sapieha	† 1633
Krzysztof, książę Radziwiłł	† 1640
Janusz Kiszka . . .	† 1652
Janusz książę Radziwiłł	† 1655
Paweł Sapieha. . .	† 1667
Michał Pac	† 1682
Kazimierz Sapieha	† 1703
Michał książę Wiszniowiecki	† 1707
Grzegosz Ogiński .	† 1709
Ludwik Pociej . .	† 1730
Michał książę Wiszniowiecki	† 1744

	Roku.
Michał książę Radziwiłł . . . . . †	1762
Michał Massalski . †	1767
Michał Ogiński do .	1792
Vacat	1793
Szymon Kossakowski	1794

Hetmanowie polni

Koronni.

	Roku.
Mikołaj Sieniawski, kasztelan bełzki, pierwszy Campester, czyli hetman polny od roku 1539 do	1561
Jerzy Jazłowiecki na Rusi, do	1569
Mikołaj Sieniawski na Rusi . . . . . †	1582
Stanisław Żołkiewski	1613
Stanisław Koniecpolski do	1632
Marcin Kazanowski †	1636
Mikołaj Potocki do .	1646
Marcin Kalinowski †	1652
Stanisław Potocki †	1654
Stanisław Lanckoroński . . . . . †	1657
Jerzy Lubomirski do	1665
Stefan Czarniecki . †	1665
Jan Sobieski do . . .	1667
Dymitr, książę Wiszniowiecki do	1676
Stanisław Jabłonowski do	1682
Mikołaj Sieniawski †	1684
Andrzéj Potocki . . †	1692
Feliks Potocki do .	1702
Hieronim Lubomirski do	1702
Adam Sieniawski do	1706
Stanisław Rzewuski do	1726
Stanisław Chomentowski . . . . . †	1728
Vacat do	1736

Jan Klemens herbu Gryff Branicki do . . .	1752	Wacław Rzewuski †	1779
		Seweryn Rzewuski do	1794

LITEWSCY.

	Roku.		Roku.
Stanisław Biały Kiszka †	1508	Władysł. Wołowicz †	1669
Jerzy Radziwiłł do .	1532	Michał książę Radziwiłł . . . . . †	1680
Jan Radziwiłł do . .	1541	Kazimierz Sapieha do	1682
Piotr Stanisław Kiszka . . . . . †	1544	Jan Ogiński . . . . †	1684
Grzegorz Chodkiewicz do	1568	Bogusław Słuszka . †	1701
Roman książę Sanguszko	1571	Michał ks. Wiszniowiecki do	1703
Krzysztoff Radziwiłł do	1588	Grzegórz Ogiński do	1708
Jan Karol Chodkiewicz do	1603	Stanisław Denhoff . †	1728
Krzysztof książę Radziwił do	1633	Michał książę Radziwiłł do	1744
Janusz Kiszka do .	1640	Michał Massalski do	1762
Janusz, książę Radziwiłł do	1654	Aleksander Sapieha do	1775
Wincenty Gosiewski †	1662	Józef Sosnowski do .	1780
Michał Pac do . . .	1667	Ludwik Tyszkiewicz do	1791
		Vacat	1793
		Józef Zabiełło . . .	1794

XL

O Kanclerzach Wielkich.

Kanclerz wielki, zwykle przez króla mianowany, przysięgał jako królowi i Rzeczypospolitéj, wierną ma służyć radą; że powierzonych tajemnic państwa nie zdradzi; bez woli króla, przywilejów nie wyda; o grożących królowi lub Rzeczypospolitéj niebezpieczeństwach doniesie i wedle możności zapobiegać im będzie; a jako prezydujący w sądach asesorskich, ma wyroki wedle Boga, sumienia i prawa orzekać.

W imieniu króla kanclerz wielki przemawiał publicznie na sejmach gdy wypadało przełożyć co lub odpowiedzieć na zrobione przedstawienie królowi. Gdy posłowie obcych mocarstw rzecz swoją królowi przekładali, kanclerz osobno z nimi się znosił aby o wszystkiem monarchę swego zawiadomić i od niego odpowiedź odebrać. Wszystkie listy w sprawach publicznych do cudzoziemców lub do krajowców, uniwersały i polecenia królewskie, pozwy i wyroki sądów nadwornych, okólniki i przywileje, dyplomy na nowo udzielone godności i królewszczyzny, wszelkie rodzaju tego pisma, kanclerz mający swoją Metrykę, czyli archiwum kancelaryi, sporządzał i właściwą sobie większą pieczęcią opatrywał.

W czasie bezkrólewia powaga kanclerza ustawała; on wówczas do wspólnéj narady z senatorami należał.

Król, mógł mianować na ten urząd osobę tak duchowną jak świecką, ze zwykłą uwagą na konieczną biegłość w prawie. Przez tego ministra, prośby prywatnych osób królowi podawane były. Pieczęć większa, oznaczała godność kanclerza; król ją oddawał w czasie sejmu lub na walnéj

radzie nowo mianowanemu, poczém kanclerz wykonywał przysięgę

Później, co do tego tytułu, dostojny ten urzędnik, podobnie jak wszyscy ministrowie, równał się wojewodom i kasztelanom większym.

Od czasów Przemysława, księcia wielkopolskiego, który został uznany i na króla koronował się, kanclerz wielki, zwał się polskim, z tytułu owego księstwa; a od wstąpienia na tron Kazimierza Wielkiego, kanclerz krakowski począł dostojnością swoją przemagać.

Są ślady, że za Bolesława Krzywoustego, był już kanclerz koronny, królewski, do spisywania aktów. Gallus nadmienia w swéj kronice, że wiele był winien światłu jego, nauce i pamięci sięgającéj w głąb czasów dawnych. Za podziału Polski na księstwa, namnożyło się w kraju kanclerzów: było ich tylu, ile księstw udzielnych. Mieli pomocników, czyli podkanclerzych, mianowicie tam, gdzie dzierżawy były rozleglejsze od posiadłości książąt na innych dzielnicach. W owych czasach, te urzędy zajmowały osoby duchowne, pospolicie prałaci kapituł, a niekiedy biskupi. W miarę spajania się księstw lechickich w jedno królestwo, kanclerstwa księstw, trwając czas jakiś jako pamiątka historyczna, zwolna gasły w powadze i ustawały zupełnie. Kiedy kraj począł zwać się Polską nie nad samą Wartą i Notecią, ale zarówno i nad górną Wisłą i gdy Polska była wszędzie gdzie panował Kazimierz Wielki, a Kraków stał się stolicą, wówczas kanclerz przy królu, ze swoim podkanclerzem, urośli na koronnych, a dawni po województwach, jako niepotrzebni, poczęli upadać.

Zastanawia ta okoliczność, że przez całą epokę Piastów, lubo prałaci opuszczając pieczęć kanclerską, podnosili się

na biskupów i chociaż sprawując urząd kanclerza, spełniali obowiązki dzisiejszych odpowiedzialnych ministrów konstytucyjnych, którzy kontrasygnują podpis monarchy; przecież po dyplomatach, pisano ich zwykle na końcu niżéj od wojewodów, kasztelanów, urzędników ziemskich czy dworskich, jakimi byli cześniki, podkomorzy i t. p. — W późniejszéj epoce jagiellońskiéj, już za Zygmunta I, zdarzało się, że w miejscu kanclerza duchownego, kiedy był wakans do pieczęci, brał go świecki i na odwrot; był w tém dowód już rozszerzonéj oświaty i pomiędzy świeckimi. Od roku 1507, rzadko naruszano ustanowiony porządek: koleją przechodził ten urząd z osób duchownych na świeckie; a podkanclerzy zwykle posuwał się na kanclerstwo.

Co do Litwy, w dawniejszych czasach, wielcy książęta litewscy, mieli z koniecznéj potrzeby kancelaryą; ale przyjąwszy wiele form administracyi i prawa z Rusi, długo nie znali kanclerzy i zwykle posługiwali się pisarzami, którzy spisywali akta i przywileje na polecenie swych książąt. Tam pisarze nie kładli nawet swojego nazwiska na przywilejach, gdy w koronie, kanclerz i podkanclerzy, zawsze je wymieniali. Było tak po dawnemu w Litwie za Władysława Jagiełły i za Witolda. — Swidrygiłło, panując w Litwie od roku 1432, lubo najzaciętszy wróg Polski, pierwszy wprowadził tam wiele form naszych, jakich przed nim nie było. Od jego czasów, liczą się tam kanclerze. Podkanclerzego raz na zawsze nie prędzéj aż Zygmunt August ustanowił, jeszcze przed unią Litwy z Koroną, to jest przed rokiem 1569. — Obowiązki ich były też same co w Koronie; tylko, ponieważ przed unią, Polska właściwa nie miała styczności z Moskwą; przeto zachowując dla siebie poselstwa państw zachodnich tudzież Turcyi i Tatarów, moskiewskie

zostawiała Litwie. Polska bowiem dopiero po sejmie unii lubelskiéj, wcieliwszy do siebie Wołyń i Ukrainę za Dnieprem, bezpośrednio oparła się o Moskwę; i od téj pory, w interesach z Moskwą, kanclerze koronni i litewscy, łącznie działali aż do upadku Rzeczypospolitéj.

Kanclerstwo stało jakoby wyżéj w pojęciu Litwy niż Korony. W ogóle, kanclerze litewscy, gdzie większa była arystokracya niż w Polsce, piastowali najwyższe w księstwie godności i do wielkiéj pieczęci nie dopuszczano tam duchownych. Z pomiędzy tego stanu, dwóch tylko było podkanclerzy. Samym tylko świeckim panom nadawano ten dostojny urząd, który oni dłużéj piastowali, niż kanclerze polscy.

Sądy asesorskie, odbywał dawniéj kanclerz litewski przy królu i dopiero konstytucya 1736 upoważniła go aby je dopełniał w Grodnie albo w Brześciu.

Na sejmach odbywanych w Litwie, kanclerze litewscy a nie koronni, w izbach sejmowych występowali.

Kanclerze Wielcy.

Koronni.

	Roku.		Roku.
Jan ze Strzelec Suchywilk od roku 1355, postąpił na arcybiskupstwo gnieźnieńskie r.	1374	wprzód proboszcz, potem archidjakon krakowski, postąpił na biskupstwo krakowskie	1378
Zawisza z Kurozwęk		Jan z Radlic, herbu	

	Roku.
Korab, kanonik krakowski, postąpił na biskupstwo krakowskie .	1382
Dersław proboszcz wiślicki kanonik krakowski . . . . . †	1382
Zaklika z Międzygorza herbu Topor po r.	1401
Mikołaj z Kurowa, herbu Srzeniawa, biskup kujawski, został arcybiskup. gnieźnieńskim	1405
Dyonizy, proboszcz skarbimirski	1410
Wojciech, herbu Jastrzębiec, biskup krakowski, został arcybiskupem prymasem . .	1423
Jan Szafraniec, herbu Starykoń, dziekan krakowski, potem biskup kujaw. pierwszy z podkanclerzego . . . . . †	1433
Jan z Koniecpola, herbu Pobóg, z przydomkiem Taszka (kieszeń) †	1455
Jan Gruszczyński, herbu Poraj, biskup kujawski z kolei krakowski, został prymasem	1468
Jakób z Dębna Debiński herbu Rawicz, postąpił na województwo sandomierskie	1472
Uryel Gorka, herbu Łodzia, proboszcz poznański, został biskupem poznańskim i złożył pieczęć	1479
Jan z Koniecpola herbu Pobóg (zagadkowy).	
Krzesław z Kurozwęk biskup kujawski . . . †	1503
Jan Łaski, herbu Korab, kanonik gnieźnieński, został prymasem i złożył pieczęć	1511
Maciéj Drzewicki, herbu Ciołek, biskup przemyślski potem kujaw. złożył pieczęć	1515
Krzysztof Szydłowiecki herbu Odrowąż, kasztelan krakowski, z podkanclerzego . . . . . †	1532
Jan Chojeński, herbu Abdank, z podkanclerzego i biskupa płockiego, biskup krakow-	

	Roku.
ski złożył pieczęć . .	1538
Paweł Wolski, wprzód kasztelan radomski i podkancler. potem duchowny, biskup poznań. złożył pieczęć	1544
Tomasz Sobocki podczaszy koronny. . . . †	1548
Samuel Maciejowski, biskup krakowski . . †	1550
Jan Ocieski z podkanclerzego . . . . . †	1563
Walenty Dembiński zostawszy kasztelanem krakow. złożył pieczęć	1576
Piotr Wolski, biskup płocki, ustąpił kanclerstwo z woli króla Stefana Janowi Zamojskiemu.	1576
Jan Zamojski z podkanclerzego, a od roku 1580 hetman W. koronny a razem i kanclerz . . . . . †	1605
Maciéj Pstrokoński, biskup kujawski, złożył pieczęć	1609
Wawrzyniec Gębicki, biskup kujawski złożył pieczęć.	1613
Piotr Kryski z podkanclerzego . . . . . †	1618
Stanisław Żółkiewski herbu Lubicz, hetman W. koronny. (Cecora) †	1620
Jędrzéj Lipski herbu Grabie z podkanclerzego biskup kujawski złożył pieczęć	1624
Wacław Leszczyński, herbu Wieniawa z podkanclerzego. . . . . †	1628
Jakób Zadzik z podkanclerzego został biskupem krakowskim i złożył pieczęć.	1635
Tomasz Zamojski, herbu Jelita, z podkanclerzego (syn Jana). . . †	1638
Piotr Gębicki z podkanclerzego, został biskupem krakowskim i złożył pieczęć	1643
Jerzy Ossoliński herbu Topor z podkanclerzego †	1650
Jerzy Leszczyński herbu Wieniawa, biskup chełmiński z podkancl. został prymasem i zło-	

	Roku.
żył pieczęć.	1652
Stefan Koryciński herbu Topor, z podkanclerzego . . . . . †	1658
Mikołaj Prażmowski herbu Belina, biskup łucki, z podkanclerzego został prymasem i złożył pieczęć.	1666
Jan Leszczyński, został wojewodem krakowskim i złożył pieczęć.	1677
Stefan Wydżga, herbu Jastrzębiec, z podkanc. biskup krakowski, prymas złożył pieczęć . .	1678
Jan Wielopolski, herbu Starykoń, z podkanclerzego. . . . . †	1688
Jerzy Denhoff z podkanclerzego bisk. przemyślski, potem krakowski . . . . . †	1702
Jędrzéj Chryzostom Załuski z biskupa Warmińskiego . . . †	1711
Jan Stanisław Jabłonowski her. Prus, (wuj króla Stanisława) z wojewody ruskie. mianowany 1706, był po rok	1709
Jan Szembek na Słupowie, z podkanclerz. †	1731
Jędrzéj Stanisław Załuski, biskup chełmiński, zostawszy krakow., złożył pieczęć	1746
Jan Małachowski herbu Nałęcz, z podkanclerzego . . . . . †	1762
Andrzéj Zamojski h. Jelita, z wojewody inowrocławskiego, złożył pieczęć	1767
Jędrzéj Stanisław Młodziejowski bisk. przem. z podkanclerzego . . .	1780
Jan Borch z podkanclerzego . . . . . †	1780
Antoni Onufry Okęcki herbu Radwan, biskup poznański, z podkanclerzego, złożył pieczęć	1786
Jacek Małachowski	

	Roku.		Roku.
herbu Nałęcz, z podkanclerzego, złożył pieczęć za Targowicy	1793	Antoni książę Sułkowski, z wojewody kaliskiego kanclerz W. †	1794

Litewscy.

	Roku.		Roku.
Fedko kanclerz za panowania w Litwie Swidrygiełły	1445	Czarny, wojewoda wileński . . . . . †	1565
Michał Kiezgajłowicz z Damiltowa	1476	Mikołaj Radziwiłł Rudy, brat królowéj Barbary, wojewoda wileński i hetman złożył pieczęć	1579
Olechno Sudymontowicz kanclerz po rok.	1486	Eustachy Wołłowicz kasztelan wil. pierwszy z podkanclerzego . . †	1584
Mikołaj Radziwiłł Priscus, wojewoda wileński . . . . . †	1507	Krzysztof Radziwiłł Piorun, kasztel. trocki, dla wielkiéj buławy, złożył pieczęć	1588
Mikołaj Mikołajowicz syn poprzedzającego, Amor Poloniae wojewoda wileński . . . †	1522	Lew Sapieha z podkanclerzego, wojew. wil. dla wielkiéj buławy złożył pieczęć .	1623
Wojciech Marcinowicz Gastold, wojewoda wileński . . . †	1547	Stanisł. Albrycht Radziwiłł z podkanclerzego. . . . . †	1656
Jan Jurkiewicz Hlebowicz wojewoda wileński . . . . . †	1551		
Mikołaj Radziwiłł			

	Roku.
Krzysztof Pac, z podkanclerzego . . . . . †	1684
Marcyan Ogiński z wojewody trockiego †	1690
Dominik Radziwiłł z podkanclerzego . . . †	1698
Karol Stanisław Radziwiłł z podkanclerzego . . . . . †	1719
Michał książę Wiszniowiecki regimentarz od r. 1730, złożył pieczęć dla buławy wielkiéj	1735
Jan Fryderyk Sapicha, z kasztelana troc. †	1751
Michał Fryderyk ks. Czartoryski, z podkanclerzego kanclerz †	1775
Aleksander Michał Sapieha z wojewody połock marszałek Targowicy i za niéj złożył pieczęć	1793
Joachim Litawor Chreptowicz. . . . . †	1812

O Podkanclerzych.

Podkanclerzy, mniejszą zaszczycony pieczęcią, lubo niższym był o jeden stopień od kanclerza wielkiego: przecież powaga godności obu tych ministrów równała się przez ścisłe połączenie obowiązku ich urzędu.

Podkanclerzy, zastępował nieobecnego kanclerza wielkiego; zasiadał z nim łącznie w sądzie asesorskim; a w jego nieobecności, prezydował w téj juryzdykcyi. Zwykle też się zdarzało, że podkanclerzy szedł na ministra większéj pieczęci.

W Litwie, późno nastali podkanclerze i już przez naśladowanie Korony w czasach unii lubelskiéj. Tam długo

niepotrzebni byli podkanclerze: kanclerz jeden wystarczał, bo miał na zawołanie liczne grono pisarzy. Kiedy Litwa poczęła coraz więcéj nasiąkać życiem polskiem i przyjmowała formy koronne, dopiero wtedy, obok kanclerza, który był o lat sto przeszło dawniejszy, stanął podkanclerzy.

Za króla Stefana, izba poselska układała podziękowania królowi za mianowanie podkanclerzym Jana Zamojskiego, który we dwa lata późniéj, postąpił na kanclerza wielkiego. To podziękowanie, było jedynym w naszych dziejach wypadkiem, który świadczył, jak wielkie podówczas łaski miał u szlachty Jan Zamojski.

Podkanclerze.

Koronni.

	Roku.		Roku.
Jan z Czarkowa . .	1363	Piotr Woda . . †	1454
Szymon	1380	Tomasz z Strzemp. do	1455
Mikołaj z Moskorzewa	1387	Jan Lutko z Brzezina do	1464
Klemens z Moskorzewa	1400	Wojciech Żychliński †	1472
Mikołaj Trąba . .	1405	Zbigniew Oleśnicki do	1475
Piotr Dunin . . †	1415	Stanisław z Kurozwęk	1479
Jan Szafraniec do .	1423	Andrzéj Oporowski do	1481
Stanisław do . . .	1427	Grzegórz Deitarus †	1495
Władysław z Oporowa do	1434	Wacław Przerębski do	1503
Wincenty Kot do .	1437		

	Roku.
Maciéj Drzewicki do	1510
Krzysztof Szydłowicki do	1518
Piotr Tomicki . . †	1535
Jan Choiński do . .	1537
Paweł Wolski do .	1538
Samuel Maciejowski do	1547
Mikołaj Grabia . .	1548
Jan Ocieski do . .	1550
Jan Przerębski do .	1559
Filip Podniowski .	1560
Piotr Myszkowski do	1566
Franciszek Krasiński	1572
Piotr Wolski do .	1576
Jan Saryusz Zamojski do	1578
Jan Borakowski do	1585
Wojciech Baranowski do	1590
Jan Tarnowski do .	1598
Piotr Tylicki do .	1603
Maciéj Pstrokoński do	1605
Stanisław Miński .	1607
Wawrzyniec Gębicki do	1609
Feliks Kryski do .	1613
Henryk Firléj do .	1618
Andrzéj Lipski do .	1620

	Roku.
Wacław Leszczyński do	1624
Stanisław Łubieński do	1627
Jakób Zadzik do .	1629
Tomasz Zamojski do	1635
Piotr Gębicki do .	1638
Jerzy Ossoliński do	1645
Aleksander Trzebiński do	1645
Andrzéj Leszczyński	1651
Hieronim Radziejowski do	1652
Stefan Koryciński do	1652
Andrzéj Trzebicki do	1658
Bogusław Leszczyński do	1660
Jan Leszczyński do	1666
Andrzéj Olszowski do	1677
Stanisław Wydżga do	1677
Jan Wielopolski do	1678
Jan Małachowski do	1680
Jan Gniński . . †	1685
Michał Radziejowski	
Jerzy Denhoff do .	1688
Karól Tarło do . .	1703
Jan Szembek do .	1711
Jan Bohusz . . . †	1722
Jan Lipski do . .	1736
Jan Małachowski do	1746

	Roku.		Roku.
Michał Wodzicki .	1764	Jacek Małachowski do	1780
Andrzéj Młodziejowski do	1767	Maciéj Garnysz . †	1790
Jan Borch do . .	1780	Hugo Kołątaj do .	1794
		Vacat	1794

LITEWSCY.

	Roku.		Roku.
Eustachy Wołłowicz od 1569 do . . .	1578	Michał Kazimierz Radziwiłł . . . . †	1680
Krzysztof Radziwiłł do	1584	Dominik Radziwiłł do	1690
Lew Sapieha do .	1588	Karól Radziwiłł do	1699
Gabryel Wojna . †	1615	Stanisław Szczuka †	1710
Hieronim Wołłowicz do	1620	Kazimierz ks. Czartoryski do	1724
Stanisław Albrycht Radziwiłł do . . .	1623	Michał Fryderyk ks. Czartoryski do . .	1752
Paweł Sapieha . . †	1635	Vacat	1764
Stefan Pac . . . †	1640	Antoni Przezdziecki †	1772
Marcyan Trizna . †	1643	Joachim Litawor Chreptowicz do . .	1793
Lew Kazim. Sapieha †	1659	Kazimierz Plater .	1794
Aleksander Naruszewicz . . . . . †	1669		

Podskarbiowie wielcy.

Koronni.

	Roku.
Dymitr Bożydar	1368
Hincza z Przemiankowa	1399
Tomasz z Czarnki	1428
Andrzéj z Lubienia	1438
Andrzéj z Brzezia	1440
Jakób z Lubienia	1448
Hincza z Rogowa	1459
Jakób ze Szczekocina	1467
Rafał z Jarosławia	1469
Tomasz Trzeczyński	1471
Paweł Jasiński	1478
Stanisław z Szydłowca	1480
Piotr z Kurozwęk	1495
Jakób ze Szydłowca †	1510
Andrzéj Kościelecki †	1515
Mikołaj z Szydłowca †	1532
Zbigniew Spytek Tarnowski do	1549
Spytek z Zakliczyna Jordan do	1556
Stanisław Tarnowski do	1563
Walenty Dębiński do	1563
Stanisław Sobek †	1569
Hieronim Bużeński do	1578
Jakób Rohosa †	1580
Jan Dulski †	1589
Jan Firléj	1607
Bal Stanisławski †	1610
Stanisław Warszycki do	1616
Mikołaj Daniłowicz †	1624
Hermolaus Ligenza †	1632
Jan Daniłowicz	1650
Bogusław Leszczyński do	1658
Jan Kazimierz Krasiński †	1668
Jan Andrzéj Morsztyn do	1684
Marcin Zamojski †	1689
Marek Matczyński do	1692
Hieronim Lubomirski do	1702
Rafał Leszczyński †	1703
Jan Przebendowski	1729
Franciszek Maksymilian Ossoliński	1736
Jan Kanty Moszyński	1737

	Roku.		Roku.
Jan Czapski . . .	1742	Teodor Wessel do .	1775
Maciéj Grabowski .	1744	Adam Poniński do .	1790
Karól Siedlnicki .	1761	Roch Kossowski do	1794

Litewscy.

	Roku.		Roku.
Jan Mikołaj Naruszewicz od roku 1569 †	1573	Bogusław Słuszka .	1652
Wawrzyniec Wojna	1580	Wincenty Gosiewski †	1662
Jan Chlebowicz do .	1583	Krzysztof Zawisza .	1667
Teodor Skumin Tyszkiewicz do	1597	Hieronim Kryszpin do	1676
Dymitr Chalecki . †	1598	Benedykt Sapieha †	1702
Andrzéj Zawisza .		Ludwik Pociéj . .	1709
Hieronim Wołłowicz do	1618	Michał Kazim. Kociołł	1722
Krzysztof Naruszewicz	1631	Stanisł. Poniatowski	1731
Stefan Pac do . .	1635	Sołłohub	1746
Mikołaj Tryzna . .	1639	Jerzy Flemming .	1761
Paweł Wołłowicz .		Michał Brzostowski †	1781
Mikołaj Kiszka . .	1643	Stanisł Poniatowski	1790
Gedeon Michał Tryzna	1648	Ludwik Tyszkiewicz	1793
		Michał Ogiński .	1794

Szlachta polska
czyli stan rycerski.

Szlachectwa polskie, dawniejsze być mają od pierwszych historycznych pamiątek. W wieku XI, herby i urzędy, późniéj nadwornemi zwane, już za Bolesława Chrobrego nie były nowością. Słowo wyrzeczone przez wodza, króla lub książęcia, czyniło szlachcicem: pas rycerski, rycerzem; godność wojewody lub kasztelana, osobistym hrabią (comes palatinus, comes castellanus), a to ze stosunków sąsiedztwa, na wzór dworu niemieckiego.

Nieprędzéj jak roku 1532, statut nakazał porządnie wciągać przywileje w metrykę koronną, któréj część w Szwecyi została. Sejm 1601 roku postanowił, aby w księgi prawa wpisywano szlachectwa nadane. Od owéj daty, do końca panowania Stanisława-Augusta, zbiór ogólny nobilitacyi i indegenatów, wynosił tylko 1856. Wiadomo przecież, że po zapadłem prawie na sejmie roku 1788, naliczono z ksiąg ziemiańskich posiadaczów dóbr w Koronie 38,814; a znaczna część obywateli, zapisana jeszcze nie była.

Szlachta zwała się stanem rycerskim ztąd, że ile razy monarcha wezwał naród, bądź do obrony kraju, bądź do zaczepnéj wojny, każdy Polak jął się broni; a szlachta pod naczelnictwem swoich wojewodów, konno pełniła służbę i dla tego nazwana rycerzami, (equites).

Szlachcic tylko mógł piastować w Polsce wszelki urząd, posiadać i nabywać dobra ziemskie i otrzymać królewszczyzny, a nawet miał późniéj otwartą drogę do tronu. Niektórych tylko miast, jako to Krakowa, Wilna, Lwowa, Lublina i nie-

wszystkich miast pruskich mieszkańcom, dozwolono było nabywać dobra ziemskie.

Król Aleksander na sejmie 1505 roku ogłosił tego szlachcicem, kto nim był z ojca i matki i kto przy tem w swéj posiadłości, żył obyczajem szlachty.

Późniéj uznawano szlachcicem, kto miał ojca z tego stanu, choć matkę z prostego urodzenia. Utracał szlachectwo, kto dla popełnionéj zbrodni, bezecnym był ogłoszony. Urodzony z nieprawego łoża, nie był szlachcicem i nie brał sukcesyi. Przestawał należeć do szlachty, kto zamieszkawszy w mieście, przyjął powołanie mieszczanina trudniąc się kupiectwem, szynkiem lub jakiem rzemiosłem. Lecz pod panowaniem Stanisława-Augusta, sejm 1775 roku postanowił był, że szlachcic trudniący się kupiectwem, nie traci szlachectwa.

Kiedy Litwa za czasów Gedymina zajęła część krajów ruskich, które następnie w skład dawnéj Polski weszły; kraje te miały bojarów, jako obywateli w znaczeniu takiem jak w Wielkorosyi. Ale niebawem władcy Litwy zobowiązali ich do służby wojennéj i obarczyli podrzędnemi obowiązkami dostawiania podwód, posyłek, wybierania podatków, wożenia listów i t. p. Wyższego tam rzędu był bojar pancerny, niższego bojar putny, tak nazwany, iż mu dawano ziemię z prawem pobierania opłat drogowych, (pytia). Byli też bojarowie turemni, od turmy, (wieża), nazwani; poturemni, obowiązani do służby przy zamkach i miejscach warownych. W ogóle, bojarowie litewscy, byli niejako stanem pośrednim, między szlachtą a chłopami, na podobieństwo dzisiejszych w Rosyi jednodworców. Następne ich znaczenie, daje się widzieć w urządzeniu ekonomicznem króla Zygmunta-Augusta roku 1557: — wsie całe czyli osady

bojarów, w szczęśliwéj wyprawie wojennéj, otrzymały ogólne uszlachcenia; i ztąd na Litwie, na Podlasiu i na Rusi, mnóstwo drobnéj nastało szlachty.

Dawniéj, sam król mógł do stanu rycerskiego podnosić; późniéj ustawa roku 1578 nakazała, aby szlachectwo na sejmie tylko za wiedzą senatu, lub też w wojsku, za waleczność, udzielane było. Zasługi ku dostąpieniu szlachetctwa, sejm rozpoznawał. Nobilitowany, miał być katolikiem, albo przejść do téj wiary; a prawnuki dopiero téj nowéj szlachty, co do godności i sprawowania urzędów, równali się dawnéj szlachcie; i taki zwał się scartabellus.

Ci, co prawnie szlachectwa dostąpili, bywali przypuszczani do herbu dawniejszych rodzin szlacheckich.

Trzeci statut litewski poczytywał za szlachtę Żydów, którzy się nawracali na wiarę chrześciańską; lecz konstytucya 1764 roku, neofitów nie uznała szlachtą Ztąd dozwolono było królowi wydać dla takich pewną ilość dyplomatów, które w powtórzonych egzemplarzach były chowane w sekretnéj metryce.

Włościanin nie mógł być mianowany szlachcicem, aż wówczas gdy pan jego uznał go wolnym od poddaństwa.

Kto zmyślał swoje szlachectwo, tracił swoję posiadłość, a nie mając jéj, pół roku wieży wysiadywał. Zabójca wolny był od kary, jeśli zabity fałszywym był szlachcicem. Dawniéj plebejusz tylko za zabójstwo, śmiercią był karany; a szlachcic za zabicie plebejusza, wprzódy grzywien trzydzieści, a następnie sto grzywien płacił. Lecz pod panowaniem ostatniego z królów, konstytucya 1768 roku zmieniła to prawo, stanowiąc: że szlachcic, który dobrowolnie chłopa zabije, śmiercią ma być karany.

Król cudzoziemcom mógł nadawać szlachectwo pol-

skie; następnie, ustawa 1768 roku nie inaczéj dozwoliła otrzymać indygenat, jak za jednomyślnością sejmową i za wywodem szlachectwa we własnym kraju od dziada; a taki tylko z obcéj szlachty mógł być dopuszczonym do urzędu, kto w Polsce dobra posiadał. Indygenat, dawał prawo obywatelstwa obcemu szlachcicowi; a nobilitacya, była nadaniem szlachectwa temu, kto go nie miał.

Po większych miastach, jako to: w Krakowie i w Wilnie, wcale nie uwłaczało prawom szlachectwa spełnianie urzędu miejskiego; nawet plebejusz, sprawujący tam urząd, równał się ze szlachtą, a synowie jego, jeśli się oddawali naukom lub sztuce wojennéj, mieli prawo do wszelkiéj godności.

Rodowita szlachta, bez względu na różnicę w dostatkach i pochodzeniu, bez względu na tytuł księcia lub hrabiego, w zupełnéj równości używała przywilejów swoich. Same tylko dostojeństwa otrzymane zasługą, stanowiły różnicę.

Król polski, mógł samym tylko cudzoziemcom nadawać tytuł księcia lub hrabiego. Przez wzgląd na równość szlachecką, ustawa 1673 r. wzbroniła szlachcie używać owych zagranicznych, w obcem państwie otrzymanych tytułów. Przy tych tylko pozostały dawne owe tytuły książąt i hrabiów, z utrzymaniem zawsze równości szlacheckiéj, którzy roku 1569, w akcie połączenia Polski z Litwą i województwami kijowskiem, wołyńskiem i bracławskiem, są wymienieni, jako to: książęta Ostrogscy, Czartoryscy, Sanguszkowie, Wiszniowieccy, Zbarazcy, Woronieccy; a hrabiowie: Tenczyńscy i Ossolińscy. Z pomiędzy wspomnianych tu książąt, Ostrogscy w wieku XVII, a Wiszniowieccy w XVIII wygaśli; Zbarazcy zaś przeszli do Woronieckich. Z hrabiów, ostatni

Tenczyński umarł 1634 roku; a tytuł jego przeszedł do Ossolińskich, którzy się piszą hrabiami na Tenczynie.

W późniejszych czasach, Radziwiłłowie, Lubomirscy, Sapiehowie, Jabłonowscy, na godność książąt państwa rzymskiego wyniesieni zostali. — Oddawna w Polsce tytuł książęcy służy domowi Czetwertyńskich, którzy wiodą pochodzenie swoje od Ruryka. Tytuł kniaziów ruskich służył Ogińskim, Massalskim i Połubińskim. Wielu też było hrabiów, którym cesarze niemieccy tytuł ten nadali. Rodzinie Myszkowskich, papież Klemens VIII, nadał godność margrabiów, która po wygaśnieniu płci męzkiéj tego domu, przeszła przez związek małżeński do Wielopolskich. Z tem wszystkiem, ustawa 1638 roku zabroniła kancelaryom sądów ziemskich i grodzkich, dodawać w urzędowych aktach pomienione tytuły.

Stanisław - August, w czasie sejmu koronacyjnego 1764 roku, na prośbę stanów, nadał tytuł książęcy braciom swoim Poniatowskim, z zastrzeżeniem równości obywatelskiéj.

Dla oznaczenia owéj równości szlacheckiéj, wszyscy mianowali się bracią; przyjęto zwyczaj tylko nadawać senatorom tytuł braci starszych.

Ta równość, tak była pilnie strzeżoną, że szlachta lękając się uwłoczyć jéj w czemkolwiek, sprzeciwiała się zamiarowi Władysława IV, który w roku 1637, chciał ogłosić ustawę orderu Niepokalanego Poczęcia Maryi Panny, mając już wyjednane potwierdzenie owéj ustawy przez bullę papieża. Z postępem zmiany wyobrażeń, mógł August II roku 1705 w Tykocinie, ponowić order Orła-Białego, który Władysław Łokietek był ustanowił 1325 roku z okoliczno-

ści zaślubin syna swego Kazimierza, później Wielkim nazwanego, z Anną Aldoną córką Gedymina W. księcia Litwy. W zaniedbanie tylko był poszedł ten znak zasługi. Następnie z odnowionym, tak się szlachta oswoiła, że obok trwającego orderu Orła-Białego, bez trudności Stanisław-August w roku 1765, ustanowił drugi znak zasługi w orderze śgo Stanisława, który, jako niższy w znaczeniu, uważany był za konieczny stopień do otrzymania tamtego.

Pomiędzy przywilejami szlachcie służącemi, było zastrzeżenie, że co do bezpieczeństwa osoby szlachcica, nie mógł być więzionym, tylko sądownie przekonany o zbrodnię, wyjąwszy schwytanych na gorącym uczynku; — że w dobrach szlacheckich, wojska nie mogły mieć stanowiska; — i że wszelkie w tych dobrach kopalnie, szły na korzyść samego dziedzica.

Ów dziedzic, stał się samowładnym panem wiejskiego stanu. Zapomniano, że ów stan, w wielkiéj części szlacheckie trzymający ziemie, a zatem, lubo niegdyś wolny, w pewnym sposobie podległy szlachcie, zawsze jednak pod tymże dawniéj prawem co szlachta zostawał. Począwszy od wieku XVII, prawa za włościanami, zupełnie mówić przestały. Ku chlubie krajowéj, stan wiejski, uchwałą sejmu 1791 roku, wzięty był pod opiekę prawa i zapewniono mu wolność osobistą.

Co do herbów, one były godłami dziedzicznych posiadłości rodów szlacheckich. Nazwa tego godła, wyszła z tejże saméj ręki zkąd zostało wzięte chrześciaństwo, to jest: w Polsce od Czechów, a w Czechach od Niemców. W ich języku, wyraz erb, znaczy dziedzictwo, posiadanie

ziemi; albo pochodzące z rodu prawo do jéj posiadania, co było warunkiem szlachectwa. — Wolno było herb zmienić, z zastrzeżeniem wszakże, aby synowie za życia ojca, nie dopuszczali się téj zmiany. *)

O Sejmach.

W początkach, naradę króla z senatorami, zwano sejmem, co trwało nierównie dawniéj, niż nastały sejmiki, sejm poprzedzające.

Szlachta, stanowiąca niegdyś stan drugi w Polsce, najpierwéj zwołaną była przez króla Władysława Jagiełłę roku 1404 na sejmiki ku wybraniu posłów na sejm, gdy szło o podatek na wykupno ziemi dobrzyńskiéj od Krzyżaków. Późniéj Kazimierz Jagiellończyk — po zawarowaniu, że za radą tylko szlachty na sejmikach zgromadzonéj, nowe ustawy i wszelkie wyprawy wojenne stanowić się mają; — gdy w roku 1468 żądał podatków na zaległość wojsku; — uradzono, aby na sejm piotrkowski, ze wszystkich ziem, osobno po dwóch wyprawiono posłów, którzyby żądany podatek wyznaczyli. Odtąd szlachta, na wszystkie sejmy uczęszczać poczęła; — odtąd bez jéj zezwolenia, nic nie postanowiono; a tak, władza niegdyś przy samych królach będąca, podzieloną została pomiędzy senatem i szlachtą.

W Litwie za Zygmunta I, posłowie nie wchodzili do

---

*) Encyklopedya Powszechna Tom XII strona 454 i Tom XI strona 631.

prawodawstwa. Zygmunt-August ich przypuścił; a w statucie drugim artykule 12, ostrzeżono: że nowe prawa na walnym sejmie z posłami ziemskimi, będą uchwalone.

Uniwersały ręką króla podpisane ku zwołania stanów z trzech prowincyi państwo składających, to jest: z Wielkopolski, z Małopolski i z Litwy, oznaczały termin sejmu i poprzedzających go sejmików na obranie posłów; a przy tém obejmowały przedmioty obrad przyszłego sejmu.

Sejmiki odbywały się w miejscach prawem przepisanych, po grodach właściwych województwom i ziemiom. Przewodniczący na sejmikach, z pośród szlachty obrany, zwał się marszałkiem. Tam po mszy św., po obiorze marszałka, poseł królewski przekładał ustnie, co ma być na sejmie stanowionem. Po jego odejściu, szlachta naradzała się pod naczelnictwem marszałka; a uchwalone zdania, obranym posłom na piśmie wręczała. Domieszczano tam przedmioty i nieobjęte uniwersałem, bądź w rzeczy publicznéj, bądź w prywatnéj sprawie, aby na sejm wniesionemi były. Na owych sejmikach, tak obiorcy, jako też większością głosów obrani posłowie, powinni byli mieć posiadłość w tém województwie i ziemi, z któréj się na sejmik zjeżdżali. Dawniéj ze skarbu publicznego opłacano posłom koszta; późniéj składały się na nich właściwe im województwa i ziemie. Sejmiki podobnie jak sejmy, sprzeciwieniem się jednego, mogły być zrywane. Ztąd niezawsze posłowie ziem wszystkich na sejmach bywali. Przecież nie uznawano tego za przeszkodę do uchwał sejmowych; zwykle bowiem nieobecni na sejmach, do uchwalonych tam postanowień, przystępowali na sejmikach posejmowych, czyli relacyjnych, ustanowionych 1589 roku, gdzie posłowie zdawali sprawę z czynności sejmowych. Województwo, z którego posłowie

na sejm nie przybyli, król powoływał na sejmiki relacyjne dla potwierdzenia uchwał na sejmie postanowionych.

Sejm co dwa lata, zwał się zwyczajnym; zwoływany zaś w prędszym czasie przez króla ku potrzebie kraju, zwano sejmem nadzwyczajnym. Marszałek z poprzedniego sejmu, prezydował w izbie poselskiéj przy obiorze jednego z posłów na marszałka sejmu i odczytywał mu rotę przysięgi, którą wybrany wykonywał natychmiast; a następnie tamten, oddawał mu laskę, jako oznakę jego godności.

Obrany marszałek szedł na czele posłów do izby senatorskiéj powitać króla, oddawszy wprzód komubądź laskę, aby zdaleka za posłami trzymaną była; bo w izbie senatorskiéj, laska tylko marszałków wielkich, koronnego i litewskiego, miała swoję powagę. Po ucałowaniu ręki królewskiéj, marszałek sejmowy zasiadał taboret wysunięty nieco więcéj naprzód, niż krzesła marszałków wielkich. Taka bowiem była powaga marszałka sejmowego, że na sejmie elekcyjnym, z rąk jego w imieniu narodu, król odbierał dyploma. Posłowie wywoływani koleją województw przez sekretarza sejmowego do ucałowania ręki królewskiéj, stawali za krzesłami ministrów. Po czém naprzód czytane bywały pacta conventa, aby posłowie w swéj izbie pamiętali, czyli w czemkolwiek owe pacta nie nadwerężono. Następnie, kanclerz od tronu przedstawiał stanom o czem naradzać się miały. Odczytywano pisma do archiwum dane, uchwały senatu i instrukcye ambasadorom za granicę wysyłanym i tajemne postanowienia do ich spełnienia; a wyznaczeni z senatu i ze stanu rycerskiego, tajnie w zdarzeniu wojny, o potrzebach wojennych stanowili. W dalszym porządku, marszałek poselski prosił króla o rozdanie wakujących dostojeństw i królewszczyzn zasłużonym. Senatorowie

w obec posłów, ze swojéj strony zalecali godnych nagrody i objawiali swe zdania ku sprostowaniu mniemań o dobru publicznem. Król mianował z senatu biskupa i trzech senatorów, po jednemu z każdéj prowincyi, dla wpisania pod przysięgą tych ustaw, na które zgodzą się wszystkie stany, gdzie po nich, podpisywał się i marszałek sejmowy. Prócz tego, senatorowie wyznaczali kilku z pomiędzy siebie do odebrania rachunków, dawniéj od podskarbich i od jenerałów artyleryi, a od 1775, od departamentu wojskowego, komisyi skarbowéj i komisyi sądowo-edukacyjnéj, jakie na każdym zwyczajnym sejmie składane bywały. — Po ustępie publiczności z izby, posłowie wyprawiani do dworów zagranicznych, zdawali sprawę pod przysięgą, jako w czynnościach swoich, stósowali się do zleceń. W tymże czasie dawano wstęp posłom od wojska dla objawienia żądań tego stanu. Po kilkodniowych wspólnych naradach, marszałek sejmowy prosił króla o pozwolenie odejścia do izby poselskiéj i zwykle je otrzymawszy, odchodził na czele posłów.

W izbie poselskiéj, marszałek przedewszystkiem wyznaczał po dwóch z każdéj prowincyi do wpisywania ustaw pod takąż przysięgą jak wykonywali oznaczeni na to z senatu; a podobnież po dwóch z każdéj części narodu, bez przysięgi, do przejrzenia rachunków dawniéj podskarbich i jenerałów artyleryi, a od 1775 roku, rachunków departamentu wojskowego, komisyi skarbowéj i komisyi edukacyjnéj. Potem przystępowano do przedmiotów danych pod roztrząsanie, gdzie wolno też było każdemu z posłów przedstawić zlecenia od współziomków dane na sejmiku.

Bywały też w czasie sejmu obrady prowincyonalne każdéj prowincyi w osobnym klasztorze, pod przewodnictwem właściwego jéj senatora.

Gdy zebrani w swéj izbie posłowie naradzali się, król z senatorami i wyznaczonymi przez marszałka posłami, sądy sejmowe sprawował. Przedmiotem owych sądów, bywały zdarzane niekiedy zdrady kraju, zbrodnie obrażonego majestatu, a czasem sprawy publiczne i prywatne przez trybunał poddane.

Sejm zwyczajny, miał prawem oznaczone trwanie przez sześć tygodni. Do przedłużenia lub skrócenia tego terminu, potrzeba było zezwolenia króla i stanów. Niekiedy sejm przedłużony zgodnie do dwudziestu tygodni, w końcu bywał zrywany niezgodą. Sejm zaczęty 1788 roku, na zawsze liberum veto był uchylił, a przez to, zrywaniu sejmów zapobiegł; lecz konfederacya targowicka 1793 roku, liberum veto, do dawnéj powagi zwróciła.

Gdy posłowie w swéj izbie obrady zakończą, marszałek przy pożegnalnéj do nich mowie, złożywszy laskę, wchodził na ich czele do senatu, gdzie w mowie do króla, oznajmiał o dokonaniu spraw w izbie poselskiéj, którym brakło tylko potwierdzenia przez senat i odczytywał uchwały posłów. Po odczytaniu jednéj konstytucyi, gdy się nikt nie sprzeciwi, postępował do dalszéj. Nie tylko każdy z senatorów, lecz nawet posły mogli w tem miejscu odstępować od uchwalonéj konstytucyi i wnioski swoje objawiać, a to po otrzymaniu głosu od marszałka stanu senatorskiego. Sejm szczęśliwie dochodził do końca, gdy stany, bez wszelkiego sprzeciwienia się, konstytucye zatwierdzały. W ostatku wyroki sądu sejmowego ogłaszano. Marszałek sejmowy w pożegnalnéj mowie, winszując królowi dokonanego sejmu, prosił o pozwolenie ucałowania jego ręki od siebie i posłów. Kanclerz mu odpowiedział, a posłowie z marszałkiem swoim, w porządku jak przy zaczęciu sejmu, rękę królewską ucało-

wawszy, odprowadzali króla do kościoła, gdzie hymn św. Ambrożego odśpiewywano. Nazajutrz po ukończonym sejmie, nowe konstytucye, do miejscowych akt grodzkich, lub do metryki koronnéj, wniesione bywały; a drugi egzemplarz podawano do druku i natychmiast, owe drukowane konstytucye z podpisem sejmowego marszałka, po wszystkich województwach i ziemiach, na sejmiki relacyjne rozsyłano.

Sejmy bywały zerwane i dla téj jedynie przyczyny, że termin ich sześcioniedzielny na marnych sporach upłynął, niekiedy nawet przed obraniem marszałka.

Bywały też sejmy na dwa zjazdy posłów rozdzielone, a to, jeśli na pierwszym nie umiano zakończyć obrad. Część drugą sejmu, zwano wówczas sejmem z limity. Przed sejmem z limity, nie bywało dawniéj sejmików, wyjąwszy w tych tylko województwach, gdzie poprzednio żadnych nie obrano posłów.

Porządek sejmów nadzwyczajnych, w niczem się różnił od sejmów zwyczajnych; na nich tylko rzadko odczytywano pacta conventa.

Litwa chciała mieć oddzielne sejmy. Roku 1569 po długich sporach, wyznaczono Warszawę za miejsce wspólnych sejmów; a za króla Michała 1673 roku, trzeci sejm w Litwie odprawiać uchwalono.

Sejm zamieniony w konfederacyą, nie podlegał zerwaniu: tam większością głosów, stanowiono wszelkie uchwały. Niekiedy w gwałtownéj potrzebie i niebezpieczeństwie króla lub samego narodu, zawięzywały się konfederacye pomiędzy dwoma lub trzema województwami, do których inne województwa przystępowały. Marszałek obrany przez taką konfederacyą, bądź senator, bądź ze stanu rycerskiego, wysokiéj doznawał powagi, bo i za miejscem obrad, powierzano

mu sprawy do wykonania; a jeśli w czasie konfederacyi, sejm zwołano; marszałek konfederacyi, bez nowego obioru, marszałkiem był posłów. Nie było zdarzenia aby konfederacye zrywała niezgoda. Ustawało tam prawo sprzeciwiania się służące sejmowi. Stanowione uchwały większością głosów, miano zwyczaj nie wciągać do konstytucyi, lecz tylko do akt grodzkich w imieniu stanów: senatorów, dygnitarzy, urzędników grodzkich i szlachty, gdzie podpisywał się naprzód marszałek, a po nim senatorowie i szlachta.

Dawniéj i celniejsze miasta wpływ miały do władzy rządowéj. Każda elekcya królów, miała z celniejszych miast obecnych pełnomocników; lecz ich odstręczył niechętny sposób obejścia się z nimi reprezentantów stanu rycerskiego; i ztąd miasta zaprzestały były używać uroczyście przyznanego im prawa. W ciągu czteroletniego sejmu, zaczętego w roku 1788, gdy pełnomocnicy miast żądali, aby one do prawodawczéj władzy należały; — sejm nietylko tym samym pełnomocnikom nadał głos radzący na sejmie, lecz nawet ułatwił stanowi miejskiemu przystęp do szlachectwa.

Sejmy, konfederacye i ich przedmioty.

WŁADYSŁAW I. ŁOKIETEK.

1331. Chęciny . . Sejm prawodawczy.

KAZIMIERZ WIELKI.

1339. Kraków . . O następstwo.

1343	Inowrocław .	Zatwierdzenie traktatu kaliskiego.
1347	Wiślica . .	Prawodawstwo.
1353	Kraków . .	Sądy miejskie urządzone.
1355	Kraków . .	Następstwo i przywileje.
1369	Kraków . .	Przymierze z Ludwikiem królem węgierskim.

LUDWIK.

1374	Koszyce . .	Następstwo i przywileje
1382	Radomsk . .	Konfederacya, kaptur, Wielkopolska.
1382	Wiślica . .	Konfederacya, kaptur, Małopolska.

WŁADYSŁAW II. JAGIEŁŁO.

1404	Korczyn . .	Podatek, pierwsze sejmiki przed sejmem.
1413	Horodło . .	Związek z Litwą, jéj przywileje.
1420	Warta . . .	Prawodawstwo.
1422	Czerwińsk . .	Prawodawstwo, przywiléj.
1426	Brześć-Kujawski	O następstwo.
1426	Łęczyca . . .	O następstwo.
1430	Jedlna . . .	Następstwo, przywileje zapewnione.
1432	Sieradz . .	O następstwo.
1433	Kraków . .	Następstwo i przywileje zatwierdzone.

WŁADYSŁAW III. WARNEŃCZYK.

1434	Kraków . .	O koronacyą spór.
1436	Brześć-Kujawski	Traktaty.

1436	Korczyn . .	Prawodawstwo.
1438	Piotrków . .	Zwrócenie Polsce księstwa oświecimskiego.
1438	Korczyn . .	Konfederacya.

KAZIMIERZ JAGIELLOŃCZYK.

1446	Sieradz . . .	Elekcya Kazimierza.
1446	Piotrków . .	Elekcya Bolesława.
1446	Parczów . . .	Sejm rozszedł się, bo król nie przybył.
1447	Piotrków . .	Prawodawczy.
1448	Lublin . . .	Sejm wspólny Korony i Litwy o Unii.
1451	Parczów . .	Korony i Litwy o unii.
1451	Korczyn . .	Prawodawczy.
1453	Piotrków . .	O zaprzysiężenie przez króla, że Wołyń, Ukraina, Kijów, które Litwa trzymała, będą przyłączone do Polski.
1453	Parczów . .	O zaprzysiężenie.
1453	Piotrków . .	Sejm dziewięciodniowy: król przysiągł.
1454	Nieszawa . .	Prawodawczy.
1454	Opoczno . .	Prawodawczy.
1456	Nowy-Korczyn	Prawodawczy.
1457	Piotrków . .	
1458	Piotrków . .	
1459	Piotrków . .	Skargi na Litwę, na króla.
1465	Nowy-Korczyn	O sądownictwie; statut zwany nowokorczyński; dodatek do Wiślickiego.

1468	Nowy-Korczyn	Podatek; na uprzednich sejmikach posłowie na sejm wybrani.
1474	Opatowice . .	Prawodawczy

JAN-ALBERT.

1493	Piotrków . .	Ustawy czasowe na lat trzy.
1496	Piotrków . .	Prawodawczy.
1499	Kraków . .	Sprawa mołdawska.
1501	Piotrków . .	Przymierze z Tatarami; sprawy mołdawskie.

ALEKSANDER.

1501	Piotrków . .	Elekcya.
1501	Kraków . .	Koronacya.
1503	Piotrków . .	Prawodawczy bez obecności króla.
1504	Piotrków . .	Prawodawczy.
1505	Radom . . .	Prawodawczy; zatwierdzenie przywilejów.
1506	Lublin . . .	O sejmowaniu; o służbie wojennéj; o monecie.

ZYGMUNT I.

1506	Piotrków . .	Elekcya.
1507	Kraków . . .	Koronacya; prawodawstwo.
1509	Piotrków . .	Przymierze z Moskwą.
1510	Piotrków . .	Sejm prawodawczy.
1511	Piotrków . .	Prawodawczy.
1515	Kraków . . .	Uchwalona podróż króla do Wiednia.
1516	Mielnik . . .	O bezpieczeństwie granic.

1518	Kraków . . .	Podatek.
1519	Piotrków . .	Prawodawczy.
1520	Bydgoszcze .	Prawodawczy.
1520	Toruń . . .	Prawodawczy.
1523	Piotrków . .	Prawodawczy.
1525	Piotrków . .	Wschodnie Prusy księstwem lennem.
1529	Kraków . . .	Sejm prawodawczy.
1529	Piotrków . .	Elekcya syna królewskiego Zygmunta Augusta.
1530	Kraków . . .	Koronacya Zygmunta - Augusta.
1532	Kraków . . .	Sejm prawodawczy.
1533	Piotrków . .	Sejm burzliwy bez posłów wielkopolskich uchwalił podatki.
1534	Piotrków , .	W nieobecności króla, podatek.
1536	Kraków . . .	Prawodawczy; Zygmunt - August przysiągł; sejm w nieładzie rozbiegł się.
1537	Lwów . . .	Rokosz.
1538	Piotrków . .	Sejm prawodawczy; podatek.
1539	Kraków . . .	Prawodawczy; podatki.
1540	Kraków . . .	Prawodawczy.
1542	Piotrków . .	W nieobecności króla podatki.
1543	Kraków . . .	Prawodawstwo i podatek.
1544	Piotrków . .	Wojenne urządzenia.
1545	Kraków . . .	Prawodawczy; fakcyami magnatow skażony.
1547	Piotrków . .	Skażony.

ZYGMUNT - AUGUST.

1548. Piotrków. . .	Z powodu małżeństwa królewskiego skażony.
1550. Piotrków. . .	Rozszedł się.
1552 Piotrków . .	Sądownictwo biskupów; — podatki.
1553. Kraków . . .	Koronacya Katarzyny królowéj.
1555. Lublin . . .	Rozszedł się.
1556. Warszawa . .	Skażony. Marszałek Mikołaj Sienicki.
1557. Warszawa . .	Sejm prawodawczy.
1558. Krasnystaw . .	Dla niezwykłości miejsca, rozszedł się.
1562. Piotrków . .	Naprawa Rzeczypospolitéj.
1562. Łomża . . .	Sejm przenosi się do Warszawy.
1563 Warszawa . .	O unii Litwy z Koroną; naprawa.
1564. Parczów. . .	Rozszedł się, Marszałek Mikołaj Sienicki, podkomorzy chełmski.
1565. Piotrków. . .	Sejm prawodawczy.
1566. Lublin . . .	Dla opóźnienia Litwy rozszedł się.
1567. Piotrków. . .	Prawodawczy.
1569. Lublin . . .	Unia Litwy z Koroną; hołd księcia pruskiego jako lennika Polski; marszałek Sędziwoj Czarnkowski referendarz koronny.
1570. Warszawa . .	Naprawa; Marszałek Jerzy Potworowski, sędzia ziemski kaliski.
1572. Kraków . . .	Zawiązanie kaptura po zgonie królewskim.
1573. Warszawa . .	Konwokacya. Posłowie co dzień inny marszałkują. Konfederacya dissidentów.

1601. Warszawa . .	Prawodawczy; podatek. Marszałek Zbigniew Ossoliński, starosta drohicki
1603. Kraków . . .	Skażony. Podatki. Marszałek Feliks Kryski referendarz koronny.
1605. Warszawa . .	Zerwany. Marszałek Jan Stanisł. Białozor, podkomorzy upitski.
1606. Warszawa . .	Zerwany. Podatek.
1606. Stężyca . . .	Rokosz; skargi spisane. Dowodzi Mikołaj Zebrzydowski, wojewoda krakowski i Jan Radziwiłł.
1606. Lublin . . .	Rokoszanie.
1606 Pod Sandomierzem . .	Rokosz podpisany.
1606 Wiślica . . .	Konfederacya na stronę króla. Marszałek Hieronim Sieniawski, cześnik koronny.
1607 Warszawa . .	Sejm prawodawczy; podatki. Marszałek Mikołaj Mielżyński, kasztelan koniński.
1607 Jędrzejów . .	Rokosz odnowiony pod Czerskiem, pod Gezierną.
1609 Warszawa . .	Sejm prawodawczy; amnestya; podatek. Marszałek Krzysztof Wiesiołowski, stolnik wileński.
1611 Warszawa . .	Prawodawczy; podatek; hołd elektora brandenburgskiego, jako księcia Prus wschodnich, lennika polskiego.

1613	Warszawa . .	Sejm prawodawczy; podatek. Marszałkiem Maksymilian Przerębski, starosta piotrkowski.
1613	Warszawa . .	Nadzwyczajny; rzeczy skarbowe. Marszałek Aleksander Gosiewski, referendarz litewski.
1615	Warszawa . .	Zerwany. Marszałek Jan Świętosławski, referendarz koronny.
1616	Warszawa . .	Podatki; pospolite ruszenie. Marszałek Jakób Szczawiński.
1618	Warszawa . .	Prawodawczy; podatki; pokój z Moskwą. Marszałek Chrystofor Wiesiołowski, stolnik litewski, pierwszy uchwały sejmowe podpisał.
1619	Warszawa . .	Podatek Marszałek Jan Świętosławski, referendarz koronny.
1620	Warszawa . .	Prawodawczy; podatek; pospolite ruszenie. Marszałek Jakób Szczawiński.
1621	Warszawa . .	Sprawa wojenna; skarbowa; podatek. Marszałek Jan Sokoliński, pisarz polny litewski.
1623	Warszawa . .	Sejm prawodawczy; rzecz skarbowa. Marszałek Jakób Sobieski, wojewoda lubelski.
1624	Warszawa . .	Prawodawczy; podatek. Marszałek Jan Łowicki, starosta brzeski-kujawski.
1625	Warszawa . .	Obrona obmyślona bez podatku. Marszałek Jan Sokoliński, pisarz polny litewski.

1626	Warszawa . .	Podatki. Marszałek Jakób Sobieski, wojewoda lubelski.
1626	Toruń . . .	Nadzwyczajny; podatki. Marszałek Marcin Żegocki, sędzia ziemski wschowski.
1627	Warszawa . .	Podatki; pospolite ruszenie. Marszałek Aleksander Chalecki, marszałek powiatu lidzkiego.
1628	Warszawa . .	Sejm nadzwyczajny; podatki. Marszałek Jakób Sobieski, wojewoda lubelski, starosta krasnostawski.
1629	Warszawa . .	Podatki. Marszałek Mateusz Maniecki, podkomorzy poznański.
1629	Warszawa . .	Umowa ze Szwedami; podatki; pospolite ruszenie. Marszałek Stefan Pac, referendarz litewski.
1631	Warszawa . .	Zatwierdzenie przywilejów; podatki; urządzenia. Marszałek Jan Jerzy z Tenczyna Ossoliński, podstoli koronny.
1632	Warszawa . .	Sejm nadzwyczajny; podatki. Marszałek Marcin Żegocki, sędzia ziemski wschowski.
1632	Warszawa . .	Konwokacya. Marszałek Krzysztof Radziwiłł, hetman polny litewski.
1632	Warszawa . .	Elekcya. Marszałek Jakób Sobieski, krajczy koronny, starosta krasnostawski.

WŁADYSŁAW IV.

1633	Kraków . .	Koronacya; podatki; urządzenia. Marszałek Mikołaj Ostroróg podstoli koronny.
1634	Warszawa . .	Sejm nadzwyczajny — podatki; pospolite ruszenie. Marszałek Gedeon Michał Tryzna, stolnik litewski.
1635	Warszawa . .	Prawodawczy; podatki; pokój ze Szwecyą; skarbowość. Marszałek Jerzy Ossoliński, podskarbi nadworny koronny.
1635	Warszawa . .	Nadzwyczajny; pokój ze Szwecyą; skarbowość. Marszałek Mikołaj Łopacki, podkomorzy zakroczymski.
1637	Warszawa . .	Sejm rozwiązany. Marszałek Lew Sapieha, pisarz wielki litewski.
1637	Warszawa . .	Pospolite ruszenie; pomnożenie wojska. Marszałek Jan Stanisław Jabłonowski, miecznik koronny.
1638	Warszawa . .	Podatki; urządzenia. Marszałek Łukasz z Bnina Opaliński, starosta powiedziski.
1639	Warszawa . .	Sejm rozchwiał się. Marszałek Władysław Kierdéj, pisarz grodzieński.

1640	Warszawa . .	Obrona kraju. Marszałek Jan Stanisław Jabłonowski, miecznik koronny.
1641	Warszawa . .	Prawodawczy; urządzający. Marszałek Bogusław Leszczyński, wojewoda bełzki.
1642	Warszawa . .	Nadzwyczajny: rzeczy skarbowe Marszałek Chrystofor Zawisza, pisarz litewski, starosta miński.
1643	Warszawa . .	Rzeczy skarbowe. Marszałek Jerzy Lubomirski, starosta sandecki.
1645	Warszawa . .	Sejm rozchwiał się bezczynnie. Marszałek Hieronim Radziejowski, starosta łomżyński.
1646	Warszawa . .	Podatki. Marszałek Jan Mikołaj Stankiewicz, pisarz ziemski żmudzki.
1647	Warszawa . .	Nadzwyczajny: prawodawczy; podatki. Marszałek Stanisław Sarbiewski, starosta grabowiecki.
1648	Warszawa . .	Konwokacya; podatki; pospolite ruszenie. Marszałek Bogusław Leszczyński jenerał wielkopolski.
1648	Pod Wolą .	Elekcya. Marszałek Filip Kazimierz Obuchowicz, wojski mozyrski.

JAN KAZIMIERZ.

1649	Kraków . .	Koronacya; podatek; pospolite ruszenie. Marszałek Franciszek Dubrawski podkomorzy przemyślski.
1649	Warszawa . .	Podatki; urządzenia. Marszałek Bogusław Leszczyński, jenerał wielkopolski.
1650	Warszawa . .	Nadzwyczajny: podatki; skarbowość. Marszałek Wincenty Korwin Gosiewski, stolnik litewski.
1652	Warszawa . .	Zerwany poraz 1szy przez Veto jednego posła Siecińskiego. Marszałek Andrzéj Maksymilian Fredro, stolnik lwowski.
1652	Warszawa i Ujazdów . . .	Król chorował w Ujazdowie. Podatki; skarbowość. Marszałek Alexander Sielski, starosta stężycki.
1653	Brześć-litewski	Sejm prawodawczy. Marszałek Krzysztof Pac, chorąży litewski.
1654	Warszawa . .	Zerwany przez Bońkowskiego i pruskich posłów. Marszałek Franciszek Dubrawski, podkomorzy przemyślski.
1654	Warszawa . .	Podatki; skarbowość; pospolite ruszenie. Marszałek Krzysztof Grzymułtowski, podkomorzy kaliski.

1655	Warszawa . .	Podatki; skarb; urządzenia wojenne; pospolite ruszenie. Marszałek Jan Kazimierz Umiastowski, sędzia brzesko-litewski.
1656	Tyszowce . .	Konfederacya bez marszałków, pod kierunkiem hetmanów: Potockiego i Lanckorońskiego.
1658	Warszawa . .	Podatki; urządzenia; traktaty. Marszałek Władysław Lubowiecki, sędzia ziemski krakowski.
1659	Warszawa . .	Skarbowość; podatki. Marszałek Jan Gniński, podkomorzy pomorski.
1660	Warszawa . .	Sejm bez króla zwołany, zatwierdza traktat Oliwski. Marszałek poprzedniczy
1661	Warszawa . .	Podatki; skarb; propozycya elekcyi. Marszałek Michał Kazimierz Radziwiłł, cześnik litewski.
1662	Warszawa . .	Nadzwyczajny: podatki; skarbowość. Marszałek Jan Wielopolski, starosta biecki.
1664	Warszawa . .	Zerwany przez Zabokrzyckiego i innych. Marszałek Jan Gniński, podkomorzy pomorski.
1665	Warszawa . .	Zerwał Władysław Łoś, stolnik płocki. Marszałek Antoni Chrapowicki, podkomorzy smoleński.
1666	Warszawa . .	Zerwał Teodor Łukomski. Marszałek Marcin Oborski, starosta liwski.

1666	Warszawa . .	Zerwał Kasper Miaskowski. Marszałek Jan Odrowąż-Pieniążek, starosta oświecimski.
1667	Warszawa . .	Podatki; skarb; urządzenia; traktat; amnestya. Marszałek Andrzéj Kotwicz, pisarz litewski.
1668	Warszawa . .	Sejm rozszedł się. Marszałek Karól książę Czartoryski, podkomorzy krakowski.
1668	Warszawa . .	Abdykacya. Marszałek Stefan Sarnowski, podkomorzy łęczycki.
1668	Warszawa . .	Konwokacya. Marszałek Jan Antoni Chrapowicki, podkomorzy smoleński.
1669	Pod Wolą . .	Elekcya. Marszałek Felicyan Potocki, podstoli koronny.

MICHAŁ KORYBUT WISZNIOWIECKI.

1669	Kraków . .	Koronacya Zerwał Adam Olizar, poseł wołyński. Marszałek Andrzéj Krzycki, podkomorzy kaliski.
1670	Warszawa . .	Zerwał Benedykt Zabłocki. Marszałek Jan Kazimierz Kierdéj, marszałek powiatu grodzieńskiego.
1670	Warszawa . .	Pogodzenie; potwierdzenie praw; podatki. Marszałek Stanisław Lubomirski, podstoli koronny.

1672	Warszawa . .	Zerwał Kazimierz Grudziński Rawianin, udający posła podolskiego. Marszałek Marcin Oborski, starosta liwski
1672	Warszawa .	Nadzwyczajny zerwał Stanisław Ubysz, chorąży gosiński. Marszałek Gabryel Sokoliński, pisarz litewski.
1673	Gołąb' . . .	Konferencya w obronie króla. Marszałek Stefan Stanisław Czarnecki, pisarz polny litewski.
1673	Warszawa . .	Pogodzenie; skarb; podatki; obrona kraju. Marszałek tenże sam.
1674	Warszawa . .	Konwokacya; urządzenia. Marszałek Franciszek Bieliński, miecznik koronny.
1674	Pod Wolą .	Elekcya. Marszałek Benedykt Sapieha, podskarbi nadworny litewski.

JAN III. SOBIESKI.

1676	Kraków . .	Koronacya; podatki; urządzenia. Marszałek Mikołaj z Granowa Sieniawski, chorąży koronny.
1677	Warszawa . .	Podatki; urządzenia. Marszałek Władysław Michał Skorzewski, chorąży poznański.
1678	Grodno . . .	Urządzenia. Marszałek Franciszek Sapieha, koniuszy litewski.

1681	Warszawa . .	Trzymiesięczny. Zerwał Andrzéj Przyjemski, wojewodzic chełmski. Marszałek Hieronim Lubomirski, chorąży koronny.
1683	Warszawa . .	Traktaty; urządzenia. Marszałek Rafał Leszczyński, chorąży koronny.
1685	Warszawa . .	Traktaty; urządzenia. Marszałek Andrzéj Giełgud, pisarz litewski.
1688	Grodno . . .	Zerwał Dombrowski podczaszy litewski i inni posłowie przed obraniem marszałka.
1689	Warszawa . .	Zerwał Sólkowski, podstoli wilkomirski. Marszałek Stanisław Szczuka, referendarz koronny.
1690	Warszawa . .	Podatki; skarb; obrona; urządzenia. Marszałek Tomasz Działyński, krajczy koronny.
1693	Grodno . . .	Rozszedł się za przewodem łęczyckich posłów. Marszałek Michał Kryspin de Kirszensztejn, pisarz polny litewski.
1693	Warszawa . .	W nieobecności króla, pod marszałkiem staréj laski, rozszedł się sejm za przewodem posłów litewskich.
1695	Warszawa . .	Rozchwiał się za przewodem posłów litewskich.

1696	Warszawa . .	Konwokacya. Zerwał Horodyński, poseł Czernichowski. Konfederacya. Marszałek Stefan Humiecki, podstoli podolski.
1697	Pod Wolą . .	Elekcya; scysya. Marszałkiem Kazimierz Bieliński, podkomorzy koronny.
1697	Warszawa . .	Poparcie; rokosz. Marszałek Stefan Humiecki, podstoli podolski.

AUGUST II.

1697	Kraków . . .	Koronacya. Marszałek Krzysztof Stanisław na Buksztach Zawisza, starosta miński.
1698	Warszawa . .	Zerwany przez posłów witepskich przed obraniem marszałka.
1699	Warszawa . .	Pacyfikacya; traktaty; urządzenia. Marszałek Stanisław Szczuka, referendarz koronny.
1700	Olkieniki . .	Konfederacya litewska.
1701	Warszawa . .	Sejm rozszedł się.
1701	Warszawa . .	Zerwał Kazimierz Pac, pisarz litewski. Marszałek Jan Szembek, referendarz koronny.
1703	Lublin . . .	Pospolite ruszenie. Marszałek Michał książę Wiszniowiecki, hetman polny litewski.
1704	Warszawa . .	Konfederacya. Marszałek Piotr Jakób Bronisz, starosta pyzdrski.

1704 Sandomierz. . Konfederacya. Marszałek Stanisław Denhoff, łowczy litewski.

1704 Pod Wolą. . Elekcya. Marszałek Bronisz.

STANISŁAW LESZCZYŃSKI.

1705 Warszawa . . Koronacya. Marszałek Bronisz.

1707 Lublin. . . . Bezkrólewie ogłoszone. Marszałek Denhoff.

1709 Toruń . . . Powrót Augusta II oznajmiony. Marszałek Denhoff.

AUGUST II powrocił.

1710 Warszawa . . Poparcie; traktaty; podatek, Marszałek Stanisław Denhoff, hetman polny litewski.

1712 Warszawa . . Sejm nadzwyczajny; skarbowość; zalimitowany. Marszałek Stanisław Denhoff.

1712 Warszawa . . Zerwał Michał Puzyna, starosta wizski. Marszałek poprzedniczy.

1712 Tarnogród . . Konferencya. Marszałek Stanisław Leduchowski, podkomorzy krzemieniecki.

1717 Warszawa . . Sejm niemy. Zgoda i układy. Marszałek Stanisław Leduchowski, podkomorzy krzemieniecki.

1718 Grodno . . . Potwierdzenie; groźby; limita Marszałek Krzysztof Zawisza, starosta miński.

1719	Warszawa . .	Sejm zerwany przed obraniem marszałka.
1720	Warszawa . .	Rozszedł się bez marszałka.
1722	Warszawa . .	Zerwany. Marszałkiem Maksymilian Ossoliński, podskarbi nadworny koronny.
1724	Warszawa . .	Sprawa toruńska. Marszałek Stefan Potocki, referendarz koronny.
1726	Grodno . . .	Urządzenia. Marszałek staréj laski.
1728	Grodno . . .	Sejm zerwany bez marszałka.
1729	Grodno . . .	Zerwany bez marszałka.
1730	Grodno . . .	Zerwany bez marszałka.
1732	Warszawa . .	Sejm rozszedł się bez marszałka.
1733	Warszawa . .	Konwokacya. Marszałek Jerzy Ożarowski, oboźny koronny,
1733	Pod Wolą . .	Elekcya króla Leszczyńskiego. Marszałek Franciszek Radzewski, podkomorzy poznański, Scysya.
1733	Pod Kamieniem.	Elekcya Augusta III. Marszałek Antoni Poniński, instygator koronny.

AUGUST III.

1734	Kraków . . .	Koronacya. Marszałek Antoni Poniński, instygator koronny.
1735	Warszawa . .	Sejm rozszedł się bez marszałka.
1736	Warszawa . .	Pacyfikacya. Marszałek Wacław Rzewuski, pisarz polny koronny.
1738	Warszawa . .	Rozszedł się. Marszałek Franciszek Rudziński, starosta kruszwicki.

1740	Warszawa . .	Sejm rozszedł się. Marszałek Michał Karwowski, podczaszy wizski.
1744	Grodno . . .	Rozszedł się. Marszałek Tadeusz Ogiński, pisarz litewski.
1746	Warszawa . .	Rozszedł się. Marszałek Antoni Lubomirski, starosta kazimierski.
1748	Warszawa . .	Rozszedł się. Marszałek Wojciech Siemiński, starosta dębowiecki.
1750	Warszawa . .	Zerwał Wydżga, poseł bielski, bez marszałka.
1752	Grodno . . .	Zerwał Morski, poseł sochaczewski. Marszałkiem Massalski, obożny litewski.
1754	Warszawa . .	Zerwał Strawiński, poseł starodubowski bez marszałka.
1758	Warszawa . .	Zerwał Podhorski, poseł wołyński. Marszałkiem Adam Małachowski, krajczy koronny.
1760	Warszawa . .	Zerwał Łużeński, poseł podolski bez marszałka.
1761	Warszawa . .	Sejm nadzwyczajny, zerwany bez marszałka.
1762	Warszawa . .	Zerwał Dylewski, poseł starodubowski, bez marszałka.
1764	Wilno . . .	Konfederacya litewska. Marszałek Michał Brzostowski, koniuszy litewski.
1764	Warszawa .	Konwokacya. Konfederacya koronna. Prawa; urządzenia. Marszałek Adam książę Czartoryski, jenerał ziem podolskich.

1764	Warszawa . .	Elekcya. Marszałek Józef Sosnowski, pisarz litewski.

STANISŁAW AUGUST PONIATOWSKI.

1764	Warszawa . .	Koronacya. Sejm prawodawczy; urządzenie. Marszałek Jacek Małachowski, starosta piotrkowski.
1766	Warszawa . .	Sejm prawodawczy. Marszałek Celestyn Czaplic.
1767	Toruń . . .	Konfederacya dyssydencka. Marszałek Stanisław Goltz.
1767	Słuck. . . .	Konfederacya dysydencka. Marszałek Jan Grabowski.
1767	Radom . . .	Konfederacya. Marszałkowie, koronny Karol Radziwiłł, litewski Stanisław Brzostowski.
1767	Warszawa . .	Sejm konfederacki. Ciż marszałkowie.
1768	Bar	Konfederacya. Marszałek koronny Michał Krasiński, litewski Pac, starosta ziołowski.
1763	Warszawa . .	Sejm nadzwyczajny, konfederacki, delegacyjny, limitowany. Marszałkiem Adam Łodzia Poniński, poseł liwski; litewski Michał Radziwiłł.
1775	Warszawa . .	Ciąg dalszy sejmu z limity. Prawodawstwo; traktaty. Ciż sami marszałkowie.

1776	Warszawa . .	Sejm prawodawczy. Marszałki: koronny Andrzéj Mokronowski, jenerał inspektor, a litewski Andrzéj Ogiński, miecznik litewski.
1778	Warszawa . .	Urządzenia. Marszałek Ludwik Tyszkiewicz, pisarz wielki litewski.
1780	Warszawa . .	Urządzenia. Marszałek Antoni Małachowski, sekretarz wielki koronny.
1782	Warszawa . .	Urządzenia. Marszałek Krasiński, oboźny wielki koronny.
1784	Grodno . . .	Urządzenia. Marszałek Franciszek Ksawery Chomiński.
1786	Warszawa . .	Sejm bezczynny. Marszałek Stanisław Gadomski.
1788	Warszawa . .	Sejm czteroletni, podwójny, konfederacki, prawodawczy; traktaty; limitowany. Marszałkowie: koronny, Stanisław Nałęcz Małachowski, referendarz koronny; litewski Kazimierz Nestor Sapiecha, jenerał artyleryi.
1792	Targowica . .	Konfederacya. Marszałki: koronny Szczęsny Potocki, jenerał artyleryi; litewski Aleksander Sapiecha, kanclerz.
1793	Grodno . . .	Sejm nadzwyczajny, konfederacki; prawodawstwo; traktaty. Marszałek Stanisław Bieliński, cześnik koronny.

O Władzach.

prawodawczéj i sądowéj.

Kazimierz Wielki, słusznie za głównego prawodawcę Polski jest uważany. On w roku 1347, naradziwszy się w Wiślicy z biskupami, wojewodami, kasztelanami i inną w kraju starszyzną, podał prawidła, wedle jakich spory rozstrzygane być miały.

Przed ową datą, Bolesław Wstydliwy 1257 roku, nadał był Krakowowi, z powodu zamieszkania w nim wielu Niemców, prawo magdeburskie, nadane w Saksonii miastu Magdeburgowi, co później stało się powszechnem dla miast niemieckich, a w Polsce było też zwane teutońskiem, saskiem, szwedzkiem od wyrazu stadt recht, to jest prawo miejskie, do którego, dla tychże powodów, inne tu miasta, miasteczka a nawet włości były przypuszczonemi; a wszystkie, na owem prawie osadzone, miały wolność czynić uchwały zwane wilkierzami od niemieckiego wyrazu willkühr, placitum, (ustawa).

Kazimierz W., wezwawszy roku 1365 urzędników wszelkiéj dostojności, zniósł apelacye od miast i miasteczek do Magdeburga; a sąd miejski najwyższy dla Małopolski ustanowił w Krakowie, dla Wielkopolski w Poznaniu, dla Rusi zaś we Lwowie. Za staraniem też jego, prawo magdeburgskie, w jednę księgę zebrane zostało, które król Aleksander wydrukować polecił łącznie ze statutem Łaskiego, co spełniono w roku 1506. Późniéj zniesiono i ów sąd apelacyjny przez Kazimierza W. postanowiony; a odtąd apelacye szły do sądu zadwornego asesorskiego.

Kazimierz Jagiellończyk roku 1454 przyrzekł nie stanowić ustaw bez zwołania sejmów; i odtąd zezwolenie stanów wszystkich, stało się potrzebnem do uchwały prawa. To przyrzeczenie zatwierdzali następni królowie; a później sam zwyczaj wprowadził stanowienie ustaw prywatnych za zgodą stanów. Ustawy tak publiczne jak prywatne, objęte są w statutach i konstytucyach.

Litwa, osobny miała swój statut, który przez akt jéj unii z Koroną roku 1569, stał się zastrzeżonem prawidłem dla Wołynia i księstwa Kijowskiego.

Prusy poddając się panowaniu króla polskiego, prawo publiczne sami oznaczyli i to prawo zawarte zostało w przywileju wcielenia. W rzeczach prywatnych, używano tam prawa chełmińskiego, co było wspólnem dla miast i dla szlachty. Później dla zaszłych w tem prawie odmian, zwano je korrekturą, czyli poprawą. Następnie Prusy miały osobne prawo ziemskie, zatwierdzone przez konstytucyą pod panowaniem Zygmunta III roku 1598.

Sądy w Polsce, wraz z prawami nastały. W początkach, monarcha, prawodawca, albo sobie zostawiał sądownictwo, albo je zlecał innym. Wielkie wieca (colloquia) pod prezydencyą króla, były najwyższym sądem, do którego odwoływano się od sądów niższéj powagi. Statut wiślicki za Kazimierza W., wspomina o sądach wojewodzych, kasztelańskich, sędziów ziemskich i podkomorzych.

Sądy wiecowe, które dawniéj były sprawowane przez króla i baronów, albo w nieobecności króla, przez samych baronów, zmienione zostały na sądy sejmowe i zadworne.

Oprócz wielkich wieców, bywały ziemskie, które Władysław Jagiełło co miesiąc, pod przewodnictwem sędziego albo podsędka, komornikom, wojewodom, podkomorzym, sę-

dziom i podsędkom odbywać nakazywał. Kazimierz Jagiellończyk, owe wieca, mianując jeneralnemi, postanowił aby się odbywały trzy razy na rok w obecności wojewody, kasztelana i innych każdéj ziemi dostojników. Tam, w sądach niższych, przychodziły odwołania się; od tych zaś wieców ziemskich do samego króla. Owe wieca, lubo jeszcze w roku 1550 polecano, aby przynajmniéj dwa razy na rok były sprawowane; przecież za panowania Zygmunta Augusta, zupełnie ustały. Sądy zadworne, ziemskie, starościńskie czyli grodzkie i podkomorskie aż do upadku Polski przetrwały; a w prowincyach przez Rosyę zajętych, dłużéj nawet, bo aż do wprowadzenia tam praw rosyjskich, czyli do roku 1842, sądy ziemskie trzy razy na rok z odwołaniem się do sądu głównego i sąd podkomorski, wedle praw polskich były utrzymane.

W roku 1563 ustanowione były po województwach za radą i zezwoleniem stanów, sądy doraźne, jako najwyższa instancya dla rozstrzygania sporów zawieszonych odwołaniem się do sejmu lub króla. Henryk Walezyusz i Stefan Batory, przyrzekli w paktach, że sądy, jako województwa po śmierci Zygmunta - Augusta postanowiły lub postanowić miały, królewską władzą zatwierdzą. Ztąd za Stefana Batorego powstał trybunał, osobny w Koronie 1578 roku, a osobny dla Litwy. Późniéj za Zygmunta III, uchwalono trybunał skarbowy, który w roku 1764, gdy staranność o dobro podatków, komisyom była poleconą, został uchylony.

Z dawnéj sądowéj władzy królewskiéj, to jedynie pozostało, iż wszystkie sądy odbywały się w imieniu króla i że w razie jego śmierci, wszystkie zamykano, a otwierały się sądy kapturowe.

Sądy zadworne, dzieliły się na asesorskie i relacyjne.

Do asesorskich szły apelacye od sądów miejskich; do relacyjnych zaś, gdzie król prezydował, referendarz wprowadzał sprawy, a zasiadali senatorowie i ministrowie, szły apelacye od asesoryi. Tam kanclerz, wedle większości zdań ogłaszał wyroki.

Sąd asesorski rozpoznawał ważność przywilejów, dekreta miejskie z apelacyi i sprawy o dobra królewskie. W tym sądzie zasiadali niegdyś królowie; później, zlawszy władzę swoję na kanclerzów, warowali sobie rozpoznawanie czyli poprawę ich dekretów. Od roku zaś 1764, sąd asesorski uznany został bezapelacyjnym. W niebytności kanclerza i podkanclerzego; zasiadali tam z głosem stanowczym sekretarze wielcy, rejenci i metrykanci; pisarz dekretowy, miał głos informacyjny. Ostatni z królów dodawał dwóch z senatu, a czterech ze stanu rycerskiego asesorów z prawem decyzyi. Byli nadto przybierani od kanclerzów dla ćwiczenia się w praktyce; a ci zapytywani tylko, objawiali radę. Asesosorya koronna w Warszawie tylko, a litewska w Warszawie lub w Grodnie miały juryzdykcye.

Trybunał w Polsce dawniéj był tylko jeden: dla Wielkopolski w Piotrkowie, dla Małopolski w Lublinie, przez tychże sędziów koleją przenoszących się sprawowany. Do początkowéj uchwały trybuna w Polsce, przyłączyły się Prusy roku 1585; Wołyń i Bracław 1588 roku; a Kijów w następnym 1589 roku. Sędziowie trybunału, częścią świeccy, częścią byli duchowni. Świeckich obierała co roku szlachta na sejmikach województwom i ziemiom właściwych ze stanu senatorskiego lub rycerskiego z pomiędzy właścicieli dóbr ziemskich swego województwa, nie wmieszanych w żadne sądowe spory; a raz obrani, wedle konstytucyi 1768 roku, nie prędzéj aż po upływie lat trzech, powtórnie mogli być za-

szczyceni tym urzędem. Obierano ich po dwóch z każdego województwa; wołyńskich tylko z każdéj ziemi po jednemu, trzech zasiadało. W niektórych województwach mianowani byli większością głosów, a w innych zgodą jednomyślną; i dla téj trudności, rzadko z tych ostatnich przybywali sędziowie. Duchowni, z powodu ich spraw temuż ulegających trybunałowi, wysyłani byli po dwóch z każdéj kapituły biskupiéj. Sędziowie, zjechawszy się na miejsce sądów, po wykonaniu przysięgi, obierali większością głosów z pomiędzy świeckich, marszałka trybunału, koleją raz z deputatów wielkopolskich, drugi raz z małopolskich. Marszałek jednego imienia, obranym być nie mógł powtórnie, aż po upływie lat czterech. Duchowni osobnego mieli swego prezydenta, którym zwykle bywał kanonik gnieźnieński. Ostatni sejm konwokacyjny 1764 roku, przy zachowaniu całéj powagi téj najwyższéj w kraju sądowéj magistratury; z jednego trybunału, utworzył dwa: osobny dla Wielkopolski, który kolejnie sądził w Piotrkowie, w Poznaniu i w Bydgoszczy; a osobny dla Małopolski w Lublinie i we Lwowie. Taż konstytucya postanowiła, aby deputaci obierani byli na sejmikach po wszystkich województwach większością głosów, zostawując liberum veto względem takich tylko sędziow, których sprawy pod rozpoznanie trybunału są poddane. Wyrok większości głosów w téj juryzdykcyi, był ostatecznym: ani polecenia królewskie, ani orzeczenia sądów zadworczych albo sejmowych, zmienić go nie mogły. W zdarzeniu procesu w rzeczy nieprzewidzianéj prawem, trybunał odsyłał strony pod sąd sejmowy. Konstytucya 1768 roku przeznaczyła pensyę dla marszałka trybunału trzydzieści tysięcy złotych; a dla deputatów obojga stanów, po dziesięć tysięcy ze skarbu koronnego.

Litwa, za przykładem Polski, właściwy dla siebie trybunał roku 1581 postanowiła; a ten sądy swoje sprawował w Wilnie, i z przeniesienia w Nowogródku lub w Mińsku.

Inflanty, które zarówno z Polską i Litwą były połączone, do żadnego z powyższych trybunałów nie należały. Apellacya od ich sądów ziemskich i grodzkich, przechodziła do asesoryi koronnéj, gdzie w sprawach inflandzkich, referendarz lub pisarz litewski i jeden Inflantczyk, tytuł sekretarza mający, zasiadał.

Trybunał skarbowy, na sejmie 1613 roku, czasowie tylko, z powodu zaległości podatków ustanowiony; z odebranych, pewną sumę na żołd wojsku posyłał; a na sejmach następnych, bywał potwierdzany nadal, ilekroć dla niedoboru podatków, uznawano jego potrzebę. Do tego trybunału król mianował dwuletnich członków z senatu; a z rycerskiego stanu, szlachta w czasie sejmików, obierała co dwa lata sędziów. Między senatorami jeden był biskup, i ten zwykle prezydował; a na marszałka obierano bądź z senatorów, bądź ze szlachty, z zachowaniem tylko kolei między Wielko a Małopolską. Tam rozsądzano krzywdy wzajemnie zdarzyć się mogące pomiędzy żołnierzem a obywatelem. Roztrząsano rachunki wojskowe; badano o ilość żołnierzy w każdym Regimencie i w każdéj rocie; sprawdzano ich spisy, na których rzetelność, dowódzcy chorągwi i regimentów, wykonywali przysięgę. Wyrok téj juryzdykcyi, był bezapellacyjny. Stolicą trybunału skarbowego w Polsce, było miasto Radom; (ztąd radomskim był zwany); a w Litwie, Wilno, Nowogródek lub Mińsk. W tym trybunale był obecnym podskarbi, albo który z urzędników skarbowych, dla podania wiadomości o niedoborach podatków. W Litwie, trybunał skarbowy, w tem szczególniéj różnił się od koronnego, że

w nim zasiadali deputaci szlacheckiego w tymże mieście trybunału, obok dwuletnich członków senatu mianowanych przez króla. Inflanty, nie należąc do trybunału szlacheckiego, wysyłały do skarbowego dwóch deputatów. Uchwała sejmu konstytucyjnego w roku 1764, uchyliła trybunały skarbowe; a wszelką ich władzę i obowiązki, przywiązała do komisyi skarbowych; jak się to wyjaśniło wyżéj pod tytułem o podskarbich wielkich.

Sądy referendarskie dawniéj, przed rokiem 1764, rozstrzygały bezodwołalnie spory pomiędzy dzierżawcami królewszczyzn i ekonomii, a włościanami dóbr tychże. Jeden tylko starszy referendarz w Polsce koronny, a w Litwie litewski, owe sądy odbywał; młodszy zaś w nieobecności tylko tamtego. Obok referendarza zasiadali: instygator, pisarz wyroków, metrykanci i kilku przysięgłych królewskich sekretarzy. Sejm konwokacyjny 1764 roku zniósł owe sądy referendarskie, a sprawy im właściwe, do sądów asesorskich odesłał, gdzie referendarze zasiadać są obowiązani.

Wychowanie młodzieży polskiéj całego kraju, miało w Warszawie najwyższą swoję juryzdykcyą w komisyi sądowo-edukacyjnéj. Po upadku Jezuitów 1773 roku, była lustracya dóbr po tym zakonie pozostałych, a to w roku następnym 1774. Spisano fundusze pojezuickie, tak w ziemi z jéj ocenieniem, jakoteż i w kapitałach, które na dobrach obywatelskich były lokowane. Następnie, za wolą stanów Rzeczypospolitéj, ustanowiona na ten przedmiot komisya rozdawnicza, nadawała przez licytacyą owe upadłego zakonu włości obywatelom z obowiązkiem opłaty pół pięta procentu od sumy szacunkowéj, pod odpowiedzialnością z własnego ich majątku. Gdy we wszystkich innych krajach, fundusze po skasowanych Jezuitach, weszły do monarszych skarbów;

sejm 1775 roku, na myśl podaną przez Joachima Litawor Chreptowicza, kanclerza (późniéj) litewskiego, przeznaczył wszelką pozostałość po tym zakonie, na koszta publicznego w kraju wychowania. W roku 1776, postanowiono w tym celu komisyą edukacyjną; oddano pod naczelny jéj dozór kształcenie się młodzieży całego kraju, tak w Polsce jak w Litwie. Polecono jéj pieczy wszelkie owe fundusze edukakacyjne z mocą dochodzenia trybem sądowym a bezapellacyjnie, mogących zdarzyć się uszkodzeń w majątku pojezuickim. Nikt bez dołożenia się téj juryzdykcyi dóbr owych sprzedawać, zamianę czynić i summ ustępować niemiał pod nieważnością tranzakcyi; nie wolno téż było dóbr pojezuickich długami obarczać. Karność, porządek w akademiach, czuwanie nad stanem nauczycieli i uczącéj się młodzi, bezpośrednio do téj juryzdykcyi należały. Komisya edukakacyjna zdawała rachunki z dochodów dóbr pojezuickich przed każdym co dwa lata sejmem zwyczajnym. *)

Roku 1775, sejm ustanowił Radę nieustającą przy królu; składało ją, pod prezydencyą króla, trzech biskupów, jedenastu senatorów świeckich, czterech ministrów i ośmiu ze stanu rycerskiego. Większością głosów sejmy obierały członków Rady nieustającéj. Dzieliła się ona na pięć departamentów: pierwszy interesów cudzoziemskich; drugi policyi; trzeci wojskowy; czwarty sprawiedliwości; piąty

*) Po upadku Polski, jakie w prowincyach przez Rosyą zajętych, za łaskawą wolą cesarza Aleksandra I, były dalsze działania ku wykryciu reszty funduszów edukacyjnych na korzyść oświaty, czytać o tem list o krzemienieckiéj sądowo edukacyjnéj komisyi, umieszczony w Gazecie warszawskiéj z roku 1857 pod nr. 57 i dalszych.

skarbowy. Ta najwyższa magistratura od sejmu postanowiona czuwała nad bezpieczeństwem powszechnem, nad ścisłem dopełnieniem prawa, nad dochowaniem przymierzy; do niéj należało obierać kandydatów do dostojeństw, jakie król nadawał; gotowość projektu na sejm; rozwięzywać tłumaczeniem swojem wątpliwości zdarzyć się mogące w pojmowaniu prawa. Skargi przeciw nadużyciom Rady nieustającéj mogły być przedstawione sejmowi.

W ciągu czteroletniego sejmu, Rada nieustająca zniesioną została; a natomiast, na tymże sejmie 1791 roku, ustanowiono straż prawa, złożoną: z prymasa, z pięciu ministrów: policyi, pieczęci, wojny, skarbu i spraw zagranicznych, tudzież z dwóch sekretarzy i z obecnego bez głosu marszałka sejmowego. Owa straż, miała właściwie moc doradczą tylko przy królu, który był na czele władzy wykonawczéj.

Oprócz pomienionych juryzdykcyj wyższych, była w Warszawie Nuncyatura dla spraw kościelnych, do których i małżeństwa należały. Rozstrzygał je nuncyusz papiezki. Roku 1515, za wstawieniem się Zygmunta I, Jan Łaski, arcybiskup gnieźnieński, zaszczycony został przez papieża Leona X godnością urodzonego posła papiezkiego, (legatus natus). Odtąd, owa godność przywiązaną została do arcybiskupa gnieźnieńskiego, jako dostojność prymasa; i ztąd ów arcybiskup miał prawo, w nieobecności nuncyusza, miejsce jego zastąpić.

Po województwach, ziemiach i powiatach, były dożywotnie dygnitarstwa i urzędy, czynne i tytularne.

Podkomorzowie, byli na czele dygnitarzów czynnych. Niektórzy z nich w pewnych województwach zwani byli wielkimi, jako to: krakowski, sandomierski, kaliski, ki-

jowski i inni. Już za czasów Kazimierza W., podkomorzowie rozsądzali sprawy graniczne między prywatnymi. Wedle prawa, podkomorzy ustanawiał ku swéj pomocy jednego lub dwóch komorników ze szlachty, posiadającéj własność ziemską. Konstytucya 1768 roku dozwoliła podkomorzym: kijowskiemu, wołyńskiemu, podolskiemu, bracławskiemu i bełzkiemu po trzech komorników kreować. Podkomorzy, z wezwania stron, mógł i w obcych sobie powiatach właściwego województwa graniczne rozsądzać sprawy. Pierwszą granicznéj sprawy instancyą był sąd ziemski, który bez rozstrząsania zaroszczeń, bez przepisywania reguły, odsyłał ją do urzędu podkomorskiego; a ten z dokumentów, ze znaków granicznych, lub świadectw ludzi sędziwych, wyrok swój stanowił. Apellacya od sądu podkomorskiego szła do trybunału, gdzie sprawa, nie mogąc być osądzoną na stole, odsyłaną bywała przez trybunał na sąd innego podkomorzego; a dekret poprzedniczy, zatwierdzony przez drugiego, miał wedle prawa 1768 roku moc niewzruszoną.

W Prusach nie było komorników. Tam podkomorzowie będąc senatorami téj prowincyi, nie trudnili się sprawami granicznemi; a te zwykle w sądach ziemskich były rozstrzygane.

Po podkomorzym, drugie miał miejsce w znaczeniu starosta grodowy. W początkach, starostowie byli sługami króla, rządzcami dóbr panującego, stróżami zamków, często dzierżawcami włości zamkowych, a razem sędziami szlachty, którzy posiadali ziemię przez króla nadaną. Starostowie opatrywali zamki. Służba zamkowa była służbą kraju; a tak starosta, ze sługi króla, stał się krajowym urzędnikiem sądu kryminalnego aż do ustawy sejmu 1788 roku, w którym sądy grodzkie zniesione zostały; a na dobra przez starostów posiadane, większy nałożono podatek. Starostowie obierali ze

szlachty osiadłéj podstarościch, jako swoich zastępców, burgrabiów i pisarzy. W sądzie grodzkim zasiadał i sędzia przez szlachtę obrany, a potwierdzony przez króla. Niektórzy starostowie przybierali tytuł jenerałów. Takimi byli: wielkopolski i małopolski; takim był ostatni jenerał, starosta podolski, zwany ztąd jenerałem ziem podolskich, książę Adam Czartoryski (ojciec), że w dwóch starostwach: kamienieckiem i latyczowskiem, sądy grodzkie sam, albo przez zastępców sprawował. Były prócz tego starostwa niesądowe, dzierżawami zwane, które królowie za ważniejsze usługi dla kraju szlachcie nadawali. Były wójtostwa (advocatiæ), sołtystwa (scultetiæ), mniejsze od dzierżawnych starostw, które wzięły swój początek od owych czasów, kiedy królowie, nieuprawne grunta, w celu uprawy, prywatnym nadawali z prawem sądowéj władzy wójta lub sołtysa nad nowo osiedloną wioską. Wiele z tych wójtostw od dawna przyłączonych było do starostw.

Po staroście grodowym, następował w znaczeniu chorąży, godność w Polsce starożytna. Pojedyncze ziemie, miały swoje chorągwie. W pospolitem ruszeniu, na koronacyi królów i ich pogrzebie, chorążowie mieli chorągwie województw i ziem swoich; a chorążowie wielcy, trzymali chorągwie przy odbieraniu przez króla przysięgi od książąt hołdujących Polsce.

Po chorążym, uważano pierwszym w godności sędziego ziemskiego. Skład sądu ziemskiego stanowili naprzód: jako prezydujący sędzia ziemski; po nim podsędek i pisarz, o których ustawy Kazimierza W. już wspominają. W czemkolwiek sędzia z podsędkiem mieli wątpliwość, pisarz jako wprawniejszy, przepis im prawa przywodził. Sąd ziemski był

pierwszą instancyą dla spraw cywilnych pomiędzy szlachtą. Apellacya szła do trybunału.

Wszystkie tu wymienione, a przy nich inne, nieczynne urzędy po województwach, ziemiach i powiatach, tym porządkiem następowały jeden po drugim wedle ich znaczenia: podkomorzy, starosta grodowy, chorąży, sędzia ziemski, stolnik, podczaszy, podsędek, podstoli, cześnik, łowczy, wojski, pisarz ziemski, miecznik, wojski mniejszy, skarbnik, horodniczy, podstarości, sędzia grodzki, pisarz grodzki, komornik graniczny, komornik ziemski, wices-gerent sądowy, burgrabia grodzki, rejent ziemski, rejent grodzki, instygator ziemski, instygator grodzki. Z tych, sądowi, byli czynnymi a wszyscy inni odznaczali się samym tylko tytułem przez nadanie patentu z własnoręcznym podpisem króla i z większą pieczęcią państwa przy poświadczeniu kanclerza. Wojski, w porze wojennéj, wolny od pospolitego ruszenia, czuwał nad bezpieczeństwem właściwéj sobie ziemi lub powiatu, gdy szlachta wyruszyła z domów. Na każdy urząd sądowy po województwach, ziemiach i powiatach, szlachta przedstawiała czterech kandydatów; a z tych po jednemu, król na dożywotni urząd zatwierdzał.

W Litwie, oprócz powyższych urzędników i dygnitarzy, byli marszałkowie sprawujący sądy, którzy razem szlachcie przewodniczyli. Po marszałkach, szli w znaczeniu cywuni, którym król nadawał część dóbr swoich w Litwie cywunatem zwaną. Do nich należało wybieranie dochodów panującego z części Litwy. Potem cywuni stali się urzędnikami bezczynnymi.

Wojsko.

Dawniéj, każdy Polak jął się do broni, skoro go monarcha powołał bądź do obrony kraju, bądź do wojny zaczepnéj. Szlachta przywodziła z sobą włościan do podrzędnéj służby; sama zaś odróżniając się na koniach, zwaną była rycerzami. Wówczas, wszyscy w wyprawach wojennych żyli ze zdobyczy: o żołdzie, mowy nie było. Każdy wojewoda prowadził mieszkańców swego województwa; a król, całemu przewodniczył wojsku. Zaciężnych żołnierzy, późniéj używać zaczęto. Za Władysława Jagiełły roku 1410, zaciężne Czechy i Morawianie, pod osobnemi służyli chorągwiami. Odtąd nastał zwyczaj utrzymywania kosztem publicznym najemnego w potrzebie żołnierza; przecież co do liczby, zawsze ich przewyższali krajowcy. Za Zygmunta I, były rozporządzenia o zaciągu żołnierzy po wszystkich z osobna województwach. Żołnierz nadworny, przy zamku królewskim straż bezpieczeństwa sprawujący, do wojennych wypraw był też używany.

Litwini 1551 roku, dla zabezpieczenia granic swoich od Moskwy i Tatarów, postanowili utrzymywanie stałego wojska z podatków. Polacy, od napadu Tatarów, podobnąż uznawszy potrzebę, przeznaczyli roku 1562, jako żołd dla wojska, czwartą część dochodów z królewszczyzn; i ztąd ów żołnierz nazwany był kwarcianym. W potrzebie jednak, zaciągani byli i inni, którym żołd opłacano z uchwalonego przez stany podatku.

Wojsko, dzieliło się zwykle na jazdę i piechotę. Zaniedbaną piechotę, złożoną z ludzi należących do pospólstwa, podniósł król Stefan Batory. Zaciągał do niéj nietylko

Niemców i Węgrów, ale i z dóbr królewskich, wedle pewnéj liczby łanów. Nazywano ztąd ową piechotę łanową. Późniéj na ich utrzymanie, starostowie i dzierżawcy, płacili roku 1649 po złotych 60 na żołnierza. Tę opłatę powiększono roku 1726 do stu złotych. Owe wojsko na wzór zagranicznych urządzone, miało dowódzców szlachtę, katolików, właścicieli posiadłości ziemskich, a cała piechota, podobnie jak i inne żołnierstwo, zostawała pod rozkazami hetmana wielkiego koronnego.

Okazalsza nad piechotę jazda, główną potęgę wojska stanowiąca, dzieliła się dawniéj wedle broni, na ciężką i lekką. Do pierwszéj należeli Usarze i pancerni; do drugiéj kozacy, lekkimi, albo Petyhorcami zwani, którzy pod imieniem Lisowszczyków, od swego dowódzcy Lisowskiego tak nazwani, stali się głośnymi i za granicą, gdy za Zygmunta III, cesarzowi Ferdynandowi II w posiłku służyli.

Co do osobnych kozaków, Zaporozcami zwanych, którzy niegdyś pod hetmanem od króla wyznaczonym, za nadaną im z pewnemi przywilejami ziemię na Ukrainie i za nadzieję zdobyczy, służbę wojskową spełniali; — ci po śmierci Władysława IV, broń przeciw Polsce podnieśli i po srogiéj z nią wojnie, przeszli z większą częścią zadnieprskiéj Ukrainy pod panowanie rosyjskie; a mała tylko ich liczba przy Polsce została.

Były też roty konne w polskiem i litewskiem wojsku, na sposób niemiecki ubrane i uzbrojone, zwane dragonami i rajtarami. Byli litewscy Tatarzy, których przodkowie osiedli tam za czasów Witolda księcia litewskiego, pod nazwaniem Ułanów.

Oprócz wojsk na żołdzie zostających, bogaci polscy i litewscy panowie, całe chorągwie konne i piesze, kosztem

własnym zaciągane i uzbrojone, do krajowéj siły zbrojnéj dołączali. Zwyczaj ten, był już znany za czasów Kazimierza W.; nad to zaś, ordynacye: zamojska, myszkowska i ostrogska, spełniając postanowienia ich założycieli, wyprawiały w potrzebie pewną ilość żołnierza pod przewództwo króla.

Wojska litewskie, jak przed ściślejszem połączeniem się Litwy z Koroną, tak też później, osobną zawsze stanowiły siłę zbrojną, która pod komendą swojego hetmana, osobno występowała do boju.

Za Augusta II, po zniesieniu konfederacyi tarnogrodzkiej, nastąpiło nowe urządzenie wojska. Na sejmie nicmym, 1717 roku, naznaczono ilość siły zbrojnéj w Koronie ośmnaście tysięcy, a w Litwie sześć tysięcy. Pensya wojskowym, była na zawsze obmyśloną, a to ku zagrodzeniu drogi do związków, jakie ciągle zdarzały się o zaległość żołdu. Rozdzielono wówczas tę armię na tak nazwane auktoramenta, polski i zagraniczny. W polskim auktoramencie służyli konno, dzieląc się w Koronie na chorągwie Usarzy, pancernych i jazdy lekkiéj; a w wojsku litewskiem, na Usarzy, jazdę lekką, Tatarów i Kozaków. Do auktoramentu cudzoziemskiego, który się dzielił na regimenty, należała dragonia i piechota po niemiecku ubrana. Do wojska koronnego, przyłączono Węgrów, do litewskiego Janczarów i Kruków niewielkie chorągwie. W obu wojskach, byli żołnierze przy działach, artylerzyści, po niemiecku ubrani.

Oprócz żołdu, pobierało wojsko hybernę. Byłato postanowiona opłata na żywność z królewszczyzn i z dóbr kościelnych, gdzie dawniéj wojska zimowały. Tytuł téj opłaty z dóbr duchownych, zmieniono na wsparcie litościwe: subsidium charitativum. Tak płatny żołnierz od roku 1717, bądź na stanowisku, bądź w pochodzie, nie mógł domagać

się od mieszkańców jak tylko dachu na przytułek i to zwykle w królewszczyznach; gdyż dobra szlacheckie, stołowe królewskie i kościelne, były wolnemi od leży.

Oprócz siły zbrojnéj na żołdzie utrzymywanéj, bywało pospolite ruszenie, do którego król, w gwałtownéj kraju potrzebie, szlachtę powoływał przez uniwersały nazwane wiciami. *) Do pospolitego ruszenia pod dowództwem samego króla, wszystka szlachta była obowiązaną. Miasta dostarczały wozów i innych sprzętów wojennych, niemniéj pewną ilość żołnierzy wedle przychodów swoich. Wyłączali się tylko od téj powinności ministrowie i inni otaczający króla urzędnicy, tudzież wojscy ziemscy, podstarostowie grodzcy i inni w konstytucyi wymienieni. Niestawających, karano dawniéj śmiercią i konfiskatą majątku; późniéj, zaborem dóbr, karę ograniczono. Kto ze szlachty, ustawą albo chorobą, nie był wymówiony, tego nie król, lecz sejm tylko od pospolitego ruszenia mógł uwolnić. W czasie bezkrólewia, hetmanowie nad szlachtą mieli dowództwo. Taka wyprawa ku potrzebie w samych granicach kraju, zaledwie była skończoną; szlachta, pod naczelnictwem właściwych sobie wojewodów, bez krzywdy mieszkańców, pod obawą pozwu na sąd trybunału, spokojnie wracała do domów. Król winien był rycerstwu żołd płacić, skoro je za granicę prowadził. Wedle ustaw zygmuntowskich, szlachta była obowiązaną dla gotowości w razie powołania, odbywać w swoich województwach rewie. Lecz za czasu tychże Zygmuntów, w ciągu długiego pokoju, zalegała pole, tak, że Stefan Batory, wojennym tchnący duchem, uznał, że szlachta niewyćwiczoną

*) Wić, czyli zwinięty papier na soszce zawieszony z rozkazem króla.

składała konnicę i dla tego Węgrów zaciągał; a tyle przez Jana Zamojskiego dokazał, że ją do wojennych obrotów wprawiwszy, nakłonił do utworzenia z niéj i piechotnych pułków.

W skutek traktatu welawskiego i bydgowskiego, z czasów lennictwa księstwa pruskiego, książę pruski był obowiązany dostarczać Polsce w jéj potrzebie wojennéj 1500 piechoty; książę zaś kurlandzki, wedle ugody 1737 roku, obowiązany był dawać w takimże wypadku, 500 piechoty, albo 200 jazdy. Tatarzy krymscy, niekiedy całemi hordami, za pewną roczną opłatę, posiłkowali Polskę. Po Janie-Kazimierzu, zaprzestano ich używać. Tatarzy przecież upominali się o swoję donatywę w pieniądzach, futrach i innych szczegółach im dostarczanych dawniéj, jakoby o nagrodę za usługę, któréj nie dopełniali. Traktat karłowiecki roku 1699 z Turcyą zawarty, przyznał Polskę swobodną od wszelkich podobnych wymagań.

Szczycono się dawniéj, że pierś Polaków, za mury i twierdze im staje. Była przecież twierdza Kamieńca-podolskiego, więcéj z natury niż sztuki obronna, która za króla Michała, z tego tylko powodu, że jéj komendant nie chciał przyjąć załogi od Jana Sobieskiego, wówczas hetman W. koronnego i że przez nieostrożność, skład prochów został wysadzony w powietrze, poddała się Turkom dnia 29 sierpnia 1672 roku. Późniéj Jan III roku 1692 wzniósł okopy śtéj Trójcy blisko Kamieńca zajętego wówczas przez Turków, aby od nich zabezpieczyć granice Polski. Gdańsk zasługiwał na imię obronnego miasta, które własnym kosztem fortyfikacye podniosło przy utrzymaniu zaciężnych żołnierzy.

Sejm czteroletni uznał potrzebę zwiększenia siły zbrojnéj. Podwojono dochody przez ofiarę dziesiątego grosza

z dochodów dóbr szlacheckich, przez zdublowanie kwarty ze starostw na nowo zlustrowanych i przez powiększenie innych podatkowych opłat. Stanęło w Polsce jazdy 20,512, piechoty 24,295; a w Litwie jazdy i piechoty 20,148, przy tem w sztabie jeneralnym było głów 45; a całe wojsko w roku 1791 wynosiło w ogóle w kompaniach i regimentach 65,000.

Roku 1792, ustanowiony został order wojenny z napisem na krzyżu virtuti militari.

KONIEC TREŚCI PRAW POSPOLITYCH.

Spis przedmiotów

powyższego wstępu.

	Strona.
Prawa służące niegdyś królom polskim . . .	III
Poczet królów polskich	VIII
Senat	XII
Senatorowie przed rokiem 1764	XV
Duchowni dostojności senatorskiéj	XVIII
Arcybiskupi gnieźnieńscy	XIX
O biskupach krakowskich	XXI
Biskupi krakowscy	XXII
O biskupach warmińskich	XXIV
Biskupi warmińscy	XXV
Marszałkowie Wielcy	XXVI
Marszałkowie Wielcy koronni i litewscy . . .	XXVI
Hetmaństwo Wielkie i polne	XXVIII
Hetmanowie przed ustanowieniem ich pomocników	XXXV
Hetmanowie Wielcy koronni i litewscy . . .	XXXVI
Hetmanowie polni	XXXVIII
O kanclerzach Wielkich	XL
Kanclerzowie Wielcy koronni i litewscy . . .	XLIII
O podkanclerzach	XLVIII
Podkanclerze koronni i litewscy	XLIX
O podskarbich Wielkich	LII
Podskarbiowie Wielcy koronni i litewscy . . .	LIV
Szlachta polska czyli stan rycerski	LVI
O sejmach	LXII
Sejmy, konfederacye i ich przedmioty	LXVIII
O władzach prawodawczéj i sądowéj	XCII
Wojsko	CIV

CHRONOLOGIA

Dziejów Polski.

TOM PIERWSZY.

Mniéj pewne dzieje

Królestwa Polskiego.

LESZEK, po którym nastąpił syn jego.
LESZEK, którego był synem.
POPIEL, a po nim syn jego.
POPIEL II, który około roku 860, został wyzuty z panowania przez
ZIEMOWITA syna PIASTA.

PODZIAŁ HISTORYI POLSKIÉJ.

Dzieje królestwa polskiego, dzielą się na cztery znaczniéjsze epoki, wedle różnego stanu w jakim Rzeczpospolita zostawała.

EPOKA I. Od roku 860 do 1139: Polska podbijająca. Samowolna władza królów, ledwie zwyczajami była określona.

EPOKA II. Od roku 1139 do 1333; Polska w podziałach między rodziną Piasta. Nieład i klęski, zagrażały zniszczeniem bytu narodowego. Przez spajanie się części, została podźwignioną. Możni, ścieśniać poczęli władzę panujących.

EPOKA III. Od roku 1333 do 1587: Polska kwitnąca. Litwa się przyłącza. Stan szlachecki wzbija się do równości z możnymi. Ścieśnia się więcéj władza królów. Stan mieszczan poniżony. Włościanie podlegli.

EPOKA IV. Od 1587 do 1795: Polska upadająca. Świetność oręża przez lat 60, osłania stan bolesny państwa. Ciągłe klęski przez następne lat 70, wzruszyły aż do posad Rzeczpospolitą. W ostatku, otrętwienie lat 80 trwające' zgodnie ożywione zostało, przed samym kraju upadkiem, szlachetną usilnością aby go podźwignąć.

Chronologia
dziejów Królestwa Polskiego.

Epoka I.
POLSKA PODBIJAJĄCA,
od r. 860, do 1139.

ZIEMOWIT, syn rolnika Piasta i Rzepichy, król polski, panował lat 31. Stał się ojcem ludu i prawdziwym założycielem państwa. Miał królestwo swoje w okolicach Kruszwicy i Gniezna, a to szczupłe państwo, wielu nabytkami rozszerzył. Zostawił syna Leszka. 860 r.

Około tegoż czasu, Słowianie północni, doznający często napadu Normanów ze Skandynawii, czyli Szwecyi, zwanych Waregami; gdy raz, po przepędzeniu ich za morze, poczęli sami rządzić się i ztąd wielkie nastały kłótnie; postanowili wezwać z tejże Skandynawii księcia, któryby nimi wedle prawa rządził. Trzéj bracia z plemienia Rusów, jako najbliższych północnéj Słowiańszczyzny, wybrali się z rodami swemi na to wezwanie: Ruryk, Syneus i Truwor; i nie tylko sami, lecz z całą Rusią i zbrojną drużyną przybyli. Ruryk 862 r. osiadł w Ładodze, a dwaj jego bracia na Białem-jeziorze i w Izborsku. Chytry, rozumny, prawdziwy wzór Warega

Ruryk, znany już był na zachodzie z rycerskich czynów jako bohater. Młodsze lata przeżył wśród niebezpieczeństw; a na starość wezwany, począł roku 862 nowe budować państwo północne. Zawładnął okolicznemi ziemiami fińsko-słowiańskiemi; a wszelkie jego zdobycze wnet przybierały nazwanie Rusi, od rodu zdobywcy. Z tegoż plemienia Dir, zajął gród Polan, Kijów, bo też ku temu mnożyły się napływy skandynawskich drużyn. — Tak powstała Ruś, obszerna z późniejszem zawojowaniem na czas niedługi posiadłości polskich, lubo w nieznacznéj części, gdy Włodzimierz Wielki pomknął zabory aż do gór Karpackich, gdzie była Chrobacya Czerwona. A gdy tym wszystkim Słowianom, wedle wzoru Ruryka, nadano nazwanie Rusi od ich zdobywców; — ci ze swéj strony, przyjąwszy za własny miejscowy język słowiański, stali się z czasem jakby Słowianami.

862 r. Błogosławieni dwaj bracia, Metody i Cyrylli, rodem ze Saloniki, pierwszymi byli Słowian apostołami. Kiedy książęta Panonii i Morawii, przez wyprawionych posłów do Michała III, cesarza bizantyńskiego, prosili o zasłonienie ich od tyranii niemieckiéj, która pod pozorem rozszerzenia wiary chrześcijańskiéj, przynosiła im ucisk i jarzmo niewoli; — ci dwaj bracia, przetłumaczywszy na język słowiański Pismo Święte i rokiem wprzódy już głośni z apostolstwa w Bułgaryi, udali się roku 862 do Morawii. Tam książę Rościsław z wielką czcią ich przyjął; a wkrótce zajaśniało światło chrześcijańskiéj wiary. Następnie, u papieża Adryjana II, doznali w Rzymie świetnego przyjęcia, gdzie Metody, na kapłana wyświęcony został. Są wyraźne ślady, że Metody był w Lechii nadwiślańskiéj. Mąż ten święty, umarł 885, a Cyrylli 896 roku.

892 r. LESZEK król polski, syn Ziemowita, wnuk Piasta, panował lat 29. Równie jak ojciec państwo swe pomnażał.

ZIEMOMYSŁ, syn Leszka, panował lat 41. Na wzór przodków rozszerzał swe państwo. Umierając roku 962 zo-

stawił z żony swéj Gorki, syna Mieczysława, który po nim nastąpił, Cedebura i córkę Adelajdę, zaślubioną księciu węgierskiemu.

MIECZYSŁAW I, panował lat 30 nad wszystkiemi krajami między Notecią i Pilicą leżącemi. Od wschodu zaś na zachód, państwo jego rozciągało się od Podlasia i Bugu, cokolwiek za Odrą i zajmował okolice około Krośna i Głogowy. Tu spotkał się z Niemcami, przemocą do Słowiańszczyzny wdzierającymi się. Umarł roku 992. Żony jego, pierwsza: Dąbrówka, córka Bolesława Srogiego, książęcia czeskiego, poślubiona roku 965. Wówczas Mieczysław wiarę świętą przyjął. Z niéj synowie: Bolesław Wielki król i Władybój; druga: Oda, córka margrabi Miśnii, z któréj byli synowie: Mieszko, Świętopełk i Bolesław, który zostawszy mnichem we Włoszech, wziął imię Lamberta.

Król Mieczysław przyjmuje wiarę św.; poślubia Dąbrówkę, córkę Bolesława Srogiego, księcia czeskiego. 965 r. d. 5 marca.

Król Mieczysław I, obwołuje zniesienie bałwochwalstwa w Polsce. Głoszą legendy i podania, jakoby w tym roku założono biskupstwo kruszwickie, późniéj kujawskiem nazwane. Wszakże kruszwickiego biskupstwa nigdy nie było; była tylko kolegiata zależna od biskupa kujawskiego, który miał swoję katedrę we Włocławku. 966 r. d. 7 marca.

Polacy nawróceni do wiary świętéj pogańskie bałwany palą. 967 r.

Urodził się Bolesław, syn Mieczysława I, z Dąbrówki księżniczki czeskiéj, następnie król polski nazwany Chrobrym, Wielkim. 967 r.

Włodzimierz W. książę ruski, zabiera Polakom Przemyśl, Czerwień i inne grody. 981 r.

Śmierć Mieczysława I. Po nim królestwo pomiędzy synów jego podzielone było. Mieczysław I, nie podołał Niemcom. Odnosił wprawdzie niekiedy zwycięztwa nad nimi i umiał upokorzyć ich dumę, skoro się mieszali nie w swoje rzeczy, przez co przygotował środki z których syn jego Bo- 992 r.

lesław Wielki korzystał; lecz z wielu zdobyczy za Wartą poczynionych, uznał się hołdownikiem potężnych Ottonów, aby zabezpieczyć się od Czechów i całość kraju swego umocować. Czeskich książąt i polskich królów wiązało też chrześcijaństwo. Już od niemałego czasu opowiadano wiarę św. po Słowiańszczyznie. Gordon, ustanowiony od Niemców biskupem polskim, w państwie Mieczysława I, naukę Chrystusa rozszerzał. Od zachodu po nad Elbą, Odrą i Wisłą, w Bialochrobacyi, w Czechach i Węgrach, opowiadany był obrządek łaciński. Niemieccy królowie, stanowiąc zbrojne margrabiów osady, stanowili również biskupstwa po Słowiańszczyznie. Otto W., sufraganje dwóch archidyecezyi po słowiańskich ziemiach oznaczając (r. 948), poddał pod archidyecezyą magdeburgską biskupa polskiego, czyli poznańskiego. Mieczysław I, wstępując na tron, nie opierał się temu; a niezadługo skłonił się i sam zostać chrześcijaninem; poczem wiara św. obrządku rzymskiego po całem królestwie zaprowadzoną była.

992 r. BOLESŁAW I, Wielki (Chrobry), wygnawszy braci, tron osiadł. Koronował się roku 1024. Wkrótce potem dnia 3 kwietnia 1025 roku umarł mając lat 58. Panował lat 33. Pochowany w Poznaniu. Żony jego: pierwsza Hemilda, córka margrabiego Miśnii, z którą się rozwiódł: druga: Judyt, córka Gejzy króla węgierskiego i Saroldy księżniczki siedmiogrodzkiéj, siostra Stefana; porzuconą; zostawiła syna Besbraima; trzecia: Kunilda, córka jakiegoś Dobremira, Słowianina, matka Mieczysława II. Miał też z nią syna Dobremira i kilka córek; czwarta Oda, margrabianka Miśni. Miał jeszcze Bolesław Chrobry syna Ottona, który właśnie tę ostatnią żonę a macochę swoję z Niemiec do ojca przeprowadzał. Otton, niewiadomo z jakiéj małżonki zrodzony.

992 r. Bolesław Chrobry, dla następującéj wojny ruskiéj, nie mogąc osobiście pomagać Niemcom przeciw wzburzonym Słowianom, Hawłom, którzy Brandeburg oblegli; posłał znaczne

posiłki Ottonowi III, bądź z przyjaźni ku niemu, bądź z lennych krajów jakie posiadał za Odrą: a sam zwrócił się do Rusaków, gdzie wielki książę Włodzimierz, uproszony o pomoc przez któregoś z wygnanych braci Chrobrego, znowu najazdem uderzył na Chrobacyę Czerwoną i pustoszył ją.

Władybój, brat Chrobrego, wygnany przezeń przy objęciu tronu, udał się o pomoc do ciotecznego brata swego, Bolesława II, księcia czeskiego. Ten korzystając z zajęcia Chrobrego wojną na Rusi, wtargnął do Szląska; a pomykając w głąb Polski, opanował Kraków. Część Szląska oddał Władybojowi, a Kraków z okolicami zatrzymawszy, osadził nad tem miastem Krassotę, który w téj wyprawie Czechom był przewódzcą. Chrobry przez traktat z Włodzimierzem W., zawiesił dalszą z nim czynność, a zwrócił się pod Kraków. Lecz tu miasto mężny dawało mu odpór; ztąd najezdnik czeski wziął tytuł księcia czeskiego i polskiego. Ale ten jego tryumf był nienadługo. 993 r.

W rozpowszechnionéj wierze chrześcijańskiéj po królestwie polskiem, obrządek łaciński nad słowiańskim, wziął górę. 994 r.

Bolesław I, idzie na pomoc cesarzowi przeciw pobratymcom swoim, poganom. Wojuje Lutyków przy ujściu Odry i Pomorza nad Wisłą, gdzie ustala powoli władzę swoję. 995

Męczeńska korona świętego Wojciecha biskupa Pragi, który, dla zamieszek w kraju własnym, gdy schronił się do Polski i ztąd zamierzał udać się za Odrę do Lutyków dla opowiadania wiary chrześcijańskiéj, był nakłoniony przez króla Bolesława I, aby raczéj udał się do Prus, Polakom znajomszych. Tam niedługo trudnił się apostolstwem; albowiem roku 997, dnia 23 kwietnia, oskoczony przez pogan niedaleko Fiszhauzu, nadmorskiego miasteczka, włóczniami skłóty, poległ. Ciało jego wkrótce król Bolesław I od Prusaków wykupił i naprzód w klasztorze trzemeszeńskim, potem w Gnieźnie pogrzebł. 997 r. d. 23 kwietnia

Święty Wojciech, układając w języku ojczystym śpiewy

kościelne, miał i dla nas utworzyć pierwszą pieśń pod nazwą Bogarodzica, znaną powszechnie jako najdawniejszy zabytek mowy, literatury i muzyki.

999 r. Bolesław I odzyskał Kraków zajęty przez Czechów; straż w nim wyciąć kazał. Zajął Chrobacyę.

1000 r. Otton III, cesarz państwa niemieckiego, pod pozorem nawidzenia w Gnieźnie grobu św. Wojciecha, szuka przymierza z Bolesławem I. Wspaniale przyjęty, naprzód wbrew przeciw postanowieniu Ottona I, który ufundował metropolię w Magdeburgu, i wszystkie słowiańskie kościoły za Odrą, a z nimi poznański, poddał był nowemu metropolicie Adalbertowi; wyniósł biskupstwo gnieźnieńskie na godność arcybiskupią i metropolitalną; kreował arcybiskupem Radzyna czy Gaudencyusza, mnicha, towarzysza św. Wojciecha; a trzech innych polskich biskupów: Reinberna Kolberskiego w Pomeranii; Jana Władysławskiego i Pompona krakowskiego, pod jego władzę poddał. Wyłączył zaś od téj nowéj metropolii Ungera poznańskiego, który dotąd utrzymując pierwszeństwo swoje w kościele polskim, wolał zostać pod metropolitą magdeburgskim. Nad świeżo tak urządzoną hierachią, Otton III wszelką władzę swoję, na Bolesława I i na jego następców przelał; a własną koronę na głowę jego włożywszy, królem go polskim i słowiańskim uznał, a to uwalniając od wszelkich obowiązków, jakie ojciec Bolesława, Mieczysław I, jako z części państwa niemieckiego, w towarzyszeniu na wojnach dopełniał. Za herb całemu narodowi nadał Otton III Orła Białego, dla różnicy od herbu niemieckiego; i uznał Bolesława I w mocy przyłączenia państw słowiańskich do korony polskiéj.

1002 r. w styczniu. Po śmierci Ottona III, Bolesław I korzystając z rozruchów niemieckich, bierze Łużyce, Myszny, miasto Budziszyn (dziś Bautzen w Luzacyi) i Strele nad Elbą. — Strącenie Bolesława Rudego w Czechach. — Władybój brat Bolesława Chrobrego, księciem, jako dziedzic dynastyi Borzywoja po kądzieli. — Śmierć Władyboja z pijaństwa. — Bolesław Rudy z pomocą Chrobrego powraca do Czech. —

Wygania braci Jaromira i Oldrzycha. — Rudy morduje swoich. — Czesi zapraszają Chrobrego do władzy. — Rudy wywieziony do Polski.

Król Polski Bolesław I, zajmuje stolicę i księstwo czeskie. Odwiedza cesarza Henryka II w Merzeburgu, i tam w niebezpieczeństwie. Otrzymał król Łużyce i kraj milzieński; Myszny zaś dostał Goncelin, sprzymierzeniec Bolesława I. — Poselstwo do Rzymu po koronę. — Wojna z cesarzem Henrykiem II. Cesarz domagał się hołdu z Czech; a kiedy król odmawiał, nagle uderza z Bawarami na Chrobrego w Czechach. Król ustępuje pod Jaromierzem, zatrzymując Morawię. 1002 r. w lutym.

Wieś Bieniszewo na drodze z Kazimierza do Konina, dawniéj w województwie kaliskiem, dziś w gubernii warszawskiéj, pamiętną jest męczeństwem pięciu braci Polaków: Jana, Mateusza, Izaaka, Chrystynusa i Barnabasza, towarzyszów św. Wojciecha, osiadłych w poblizkiéj puszczy dla rozmnożenia słowa Bożego. Zniewolony ich pobożnością, odwiedził ich Bolesław Chrobry, i hojnie obdarzywszy, miał ułatwiać sposobność rozkrzewiania wiary. Lecz swawolni żołnierze, napadłszy modlących się w nocy, wyzuli z dostatku, i srodze ich pomordowali. Król z wielką czcią kazał pochować ich w Kazimierzu; ztąd w następnym 1005 roku, do Gniezna zwłoki ich były przeniesione. Ocalał tam ich przełożony Benedykt, który pozostawszy na miejscu, nowych przybrał towarzyszów. Na pamiątkę owego męczeństwa, postawiono potém cztery kapliczki w Kazimierzu, a piątą przy drodze do Bienieszewa. W roku 1640, Wojciech Kadzidłowski, kasztelan inowrocławski, odnowił pamięć tych męczenników fundacyą śród gęstego lasu przy wsi Bienieszewie eremu Kamedułów, sprowadzonych z pod Warszawy z Bielan. Roku 1781, zakonnicy sami wymurowali sobie kościół piękny, który po ich supremacyi, w ruinę już idzie. Nabożeństwo w nim odbywa się raz tylko do roku. 1004 r.

Niemcy zabierają znowu Budziszyn. 1004 r.

1005 r. Wyprawa niekorzystna Niemców do Polski, i pokój zawarty przez pośrednictwo arcybiskupa magdeburgskiego Tagmana.

1007 r. Nowa wojna. Bolesław I. pod Magdeburgiem; odbiera Budziszyn. Do archidyecezyi gnieźnieńskiéj, przyłącza dyecezye poznańską, i w zdobytym przez siebie na Niemcach kraju nadodrzańskim, nowe zakłada biskupstwo lubuskie.

1010 r. Król Bolesław Chrobry założył klasztor dla Benedyktynów w Sieciechowie, uposażony przez hrabiego Sieciecha dwunasto wsiami na Łysiéj-Górze w Sandomierskiem, gdzie znajdował się ułamek drzewa krzyża Chrystusowego, ofiarowany przez któregoś z królewiczów węgierskich. Fundował też opactwo Benedyktynów na Tyńcu, sprowadziwszy ich z Kluniaku.

1011 r. Niemcy usuwają Gencelina i wybierają się na wojnę przeciw Polsce. Henryk II. wraca z Luzycz. Jaromir czeski, margrabiowie i biskupi idą przeciw Polsce. Wracają z pod Głogowa, król za nimi pędzi do Myszen.

1012 r. Bolesław I za Elbą pod Libuszną, warownem miastem zbudowanym przez Henryka

1013 r. Pokój w Merseburgu zawarty przez Mieczysława, syna, za którym wkrótce pospieszył sam Chrobry, ojciec. Obu ich cesarz pasuje na rycerzy, Łużycze i Myszny zostają przy Polsce. Bolesław I. zwraca uwagę ku Rusi.

1013 r. W skutek traktatu zawartego z cesarzem Ottonem III., mocą którego, wszystkie słowiańskie bałwochwalcze narody, szabli króla polskiego i jego dziedzictwu zostawione były; wszedł Bolesław I. około jesieni do ziemi kaszubskiéj i do innych osad Pomorzanów, gdzie jednych carzyków orężem, drugich powolnością, a innych bojaźnią do posłuszeństwa zniewolił, przestając na zaprzysiężoném poddaństwie bez nałożenia podatku.

1014 r. Król Bolesław, przez ziemię chełmińską, która należała do korony, wkracza do Prus bałwochwalczych, gdzie dwaj biskupi znajomi jego i przyjaciele: św. Wojciech i św. Bruno, zostali zabici. Pobrał przedniejsze miasta: Radzin, Romowę,

i Bałgę. Włości zrabował i spalił. Zatrwożeni Prusacy, wysłali do Bolesława I. ofiarę poddaństwa, danin i przyjęcia wiary. Król nałożył coroczny podatek; wysłał dla nauki kapłanów; wykupił ciało św. Brunona, a wracając do Polski, postawił słup żelazny nad rzeką Ossa, między Rogoźnem a Łaszynem, na znak zwycięstwa i granic, skąd blizkie miasteczko Słupa nazwisko wzięło.

Mieczysław królewicz wyprawiony w poselstwie do Oldrzycha czeskiego o sojusz nowy przeciw cesarzowi. Oldrzych więzi posła i wydaje go cesarzowi. 1014 r.

Po naradach w Merseburgu, czy wydać królowi polskiemu syna jego Mieczysława, ten uwolniony został w sposób najmilszy dla Bolesława I. Następnie nowa wojna: cesarz, przechodzi Odrę; potem cofa się; a Bolesław ściga uchodzących aż do Elby. 1015 r.

Śmierć Włodzimierza Wielkiego. —Świętopełk, zięć Bolesława I., zostaje wielkim księciem w Kijowie. 1015 r.

Fundacya opactwa Benedyktynów w Płocku, które później roku 1781 przeniesiono do Pułtuska. 1015 r.

Zwycięztwo Bolesława Chrobrego nad rzeką Odrą w wojnie z Henrykiem II., cesarzem niemieckim, który upominał się o zwrot zabranych słowiańskich krajów w Miśnii i Luzacyi. 1015 r. d. 12 września.

Podupadło biskupstwo kołobrzeskie ufundowane roku 1000, w starym Kołobrzegu (dziś Colberg), gdzie pierwszym był biskupem Reinberg. 1015 r.

Jarosław książę nowogrodzki, Kijów opanował. Brat jego Świętopełk uciekł do teścia swego Bolesława I., króla polskiego. 1016 r.

Napadli Niemcy z jednéj, Rusini pod księciem Jarosławem z drugiéj strony na Polskę. Ale tamci nic nie dokazawszy, odeszli jak zwykle z lamentem; a Rusini, obległszy na próżno pewne miasto pograniczne podobnież nic nie wskórali. 1017 r.

Długa wojna z Niemcami, po kilkakroć wznawiana, kończy się pokojem w Budziszynie zawartym. Bolesław I., mocą traktatu z cesarzem Henrykiem II., zatrzymał te wszy- 1018 r.

stkie kraje i miasta, jakie w czasie kilkonastoletniéj wojny w Miśnii i Luzacyi zdobył; a miasto Budziszyn (Bautzen) wraz z całą Luzacyą, przeszło pod panowanie Polski.

1018 r. Bolesław I., żeni się z Odą, córką Egiharda, margrabiego Miśnii.

1018 r. d. 14 sierpnia. Wojna z Jarosławem w obronie Świętopełka. Krwawa potyczka nad Bugiem. Wzięcie Kijowa przez Bolesława Chrobrego. Złota brama cięta była jego pałaszem, który późniéj nazwano szczerbcem. Bolesław W. pobrał zamki na Rusi i garnizonem polskim osadził.

1019 r. Bolesław Wielki, wróciwszy z wyprawy, kościół gnieźnieński łupami zdobytemi na Rusi zbogacił; ludzi rycerskich darami i urzędami wynagrodził; a sam, z nazwiskiem Chrobrego, nadanem sobie od Rusi, na pamiątkę swych czynów, zbudował zamek o milę od Wislicy, i Chrobrzem go nazwał.

1019 r. Gdy Bolesław powrócił do Polski, Świętopełk kazał wymordować załogi polskie; lecz i sam wygnany przez Jarosława z Kijowa, i zbity przezeń w krwawéj potyczce, umarł w ucieczce na ziemi czeskiéj, i stał się przyczyną oderwania Kijowa od wpływu Polski, który aż późniéj był odzyskany. Zostały tylko zwrócone Polsce grody czerwińskie, opanowane przez Chrobrego.

1020 r. Brześć - litewski, gdzie pokolenia słowiańskie już w dziesiątym wieku miały swoję osadę, a przy niéj zapewno i gród, to jest warownię; wedle podobieństwa do prawdy, pierwszy ją Bolesław Chrobry owładał, i do państwa swego przyłączył.

1024 r. Król Bolesław I., czując się skołatanym trudami i wiekiem, nakazał zjazd w Gnieźnie, i na nim najstarszego syna swego, Mieczysława, następcą ogłosił. Oddał mu sądy, resztę rządów zostawiwszy sobie. Niedługo potem, wpadł w niemoc kilkomiesięczną. Zwołał do Poznania przedniejszych królestwa obywateli; upominał ich do zgody, a przez wdzięczność ku sobie, skłaniał do przychylności ku swoim potomkom. Mądre dał przestrogi synowi, aby starał się bardziej o miłość, niż o bojaźń poddanych.

Śmierć Bolesława Wielkiego. Gromadząc tyle ludów i narodowości pod jedne wielkie berło, zdaje się, że Bolesław I. miał na myśli dźwignąć cesarstwo słowiańskie wbrew niemieckiemu, rzymskiemu. Było wówczas mniemanie, z pojęć starożytnych urosłe, że tylko Rzym panuje światu, i że cokolwiek jest chrześciańskie, to musi być rzymskie. Ztąd pretensye cesarzów niemieckich do Polski związanéj przez katolicyzm z zachodem. Bolesław Wielki chciał wschodnim Słowianom ukazać punkt ciążenia w Polsce, aby utworzyć cesarstwo słowiańskie-polskie, któreby zastąpiło nowe rzymskie konstantynopolitańskie. Jakoż wszystko istotnie zbladło w ówczesnéj Słowiańszczyznie przed wielkością Bolesława. Na południu przez Ruś, sięgał aż do cesarstwa greckiego; przez Węgry, które z Czechami, zmieniły się przy nim w drobne narodowości, sięgał aż do Bulgarów i Serbów. Ze stanu duchownego, rozważnie obierał ludzi rozumnych; i za ich pośrednictwem, umiał trafiać nietylko do sąsiadów, ale do Włoch, do stolicy apostolskiéj, do Carogrodu, do Danii i Anglii. Polska nigdy może tak daleko jak za Bolesława I., nie sięgała wpływem politycznym. Po Bolesławie Wielkim, był tylko jeden ogromny król Stefan Batory. Bolesław I., dźwigając potęgę w stosunkach z obcymi, jednocześnie podnosił wewnętrzną siłę. Kraj cały urządzony był i popisany trybem wojennym. Ustanowił dziesiętników, pięćdziesiętników, setników i wodzów. Ziemie czyli powiaty, dostarczały mnogość rycerza. Grody, pod władzą kasztelanów, stały jak obozowiska. Cały kraj stawał jakby jeden żołnierz pod znaki pana; a dwór książęcy i jego drużyna, byli to wodzowie zbrojnych oddziałów. Rycerstwo głównie podnosił; bo przez wojny, stworzył ogrom zdumiewający potęgą. Nacisk też był i obcego rycerstwa; szli chętnie na służbę Czesi, Węgrzyni, Niemcy, Rusini i Pieczyngowie. Nawet książęta niemieccy, pomimo zakazów cesarza, hurmem biegli do Polski. Wymierzał sprawiedliwość otoczony radą dwunastu starców. Puszczał na bok wszelkie najważniejsze sprawy, skoro zachodziła skarga ubóstwa. Jeńców wojennych, kraj zaludniając, 1025 r.

na pustych osadzał miejscach. Nareszcie gdy dla przeszkód stawianych przez cesarza Henryka II, upadła nadzieja korony z Rzymu, gdzie w owych czasach, królów chrześcijańskich podnosili papieże; Bolesław Wielki zaniedbał dalszych o to starań; a poczuwając się dość silnym aby bronić swojéj i stworzonego przez siebie państwa polskiéj dostojności; zwołał biskupów na wielką uroczystość do Gniezna i arcybiskupowi gnieźnieńskiemu, sam koronować się kazał. Umierał król pełen bolesnych przeczuć, aby ta potęga, na któréj utwierdzenie pracował całe życie, nie poszła na marność po jego śmierci.

1025 r. MIECZYSŁAW II. nazwany Gnuśnym. Ten panował lat 9. Umarł roku 1034 w latach 44ch; pochowany w Poznaniu. Żona jego Regina, czyli Ryksa, córka Ezona, hrabi reńskiego i Matyldy córki cesarza Ottona II, umarła 1063 roku.

Zamieszanie i rozboje po kraju. Niemcy, Czechy, Ruś przygotowują się korzystać z niedołężności króla Mieczysława II.

1026 r. Czechy rzucają poddaństwo; zabierają Morawy. Ruscy książęta, niezgodni między sobą, godzą się ku wtargnieniu do Kijowszczyzny i do Rusi Czerwonéj; a nie mogąc dostać Kijowa, pustoszą owe prowincye. Jarosław po śmierci brata swego Mścisława, opanowawszy Kijów, przybierał tytuł jedynowładcy Rusi.

1027 r. Zaodrzańcy wschodni buntują się. W dalszych latach, królikowie Słowian północnych za Odrą, zrzucają panowanie Polski; w Pomeranii zaś i w Kaszubach, zamieszki uspokojono.

1030 r. W Litwie, syn Palemona, Kunas, mając posiadłości nad Niemnem przy ujściu Wilii, za prawem jéj brzegiem ciągnące się, założył twierdzę Kowno.

1034 r. d. 17 maja. Śmierć Mieczysława II. Na kilka miesięcy przed swym zgonem, król wpadł był w słabość umysłową, a królowa Ryksa objęła rządy. Za przykładem ojca, Mieczysław

II koronował się. Lecz poznali sąsiedzie, że on niechętnie w pole wychodzi: więc Rusini łupili Polskę; Czesi Morawę opanowali; Niemcy chcieli Luzacyą odzyskać; Pomorzanie burzyli się; lecz tych przez chwilowe ocknienie energii Mieczysław II uskromił. Gnuśna bezczynność jego, usposobiła królestwo do zamieszek.

BEZKROLEWIE. Królowa Ryksa, rodem Niemka, za otwarte sprzyjanie Niemcom, nienawidzona w Polsce, zabrawszy z sobą skarby i korony królewskie, uchodzi do Saksonii. — Zamieszanie i rozboje w kraju. Syn Mieczysław II, wówczas ośmnastoletni Kazimierz, chroni się przed zbuntowanym narodem, naprzód w Węgrzech, potem w Saksonii u krewnych swéj matki, nakoniec w Leodyum zajmował się naukami, mylnie nazwany Mnichem. W Polsce trwa pięcioletni nierząd. — Bunt chłopów; — napady Czechów; — wyłamanie się Rusinów. 1035 r.

Jarosław, książę nowogrodzki, ciągnąc z wojskiem łodziami rzeką Bugiem, opanował kraj Jadźwingów aż do granic Mazowsza; i ztamtąd uprowadziwszy mnóstwo niewolników, osadami ruskiemi te strony napełnił. Jest to epoka zamieszkania Rusinów na Podlasiu. Późniéj, stanęły tu miasta: Bielsk, Drohiczyn, Mielnik i inne. Następnie, Władysław Jagiełło zaczął tu rozdawać ziemie szlachcie polskiéj. 1038 r.

KAZIMIERZ I, wezwany, wraca do Polski z oddanemi mu koronami i częścią zabranych skarbów. Przebacza winowajcom, ostre na przyszłość względem nich stanowi prawa; wprowadza porządek; karze naczelników buntu. — Wygnano Czechów ze Szląska za Odrę. Królikowie Słowian północnych i pomerańskich, przywiedzeni są do dawnego posłuszeństwa. — Kazimierz I, ukoronowany w Gnieźnie przez arcybiskupa Stefana, otrzymał chlubny tytuł Odnowiciela ojczyzny. Lat 18 panował. Ożeniony roku 1041 z Maryą Dobrogniewą, córką Jarosława księcia ruskiego, zostawił z niéj dwóch synow: Bolesława II i Władysława-Hermana i dwie córki: 1040 r.

Świętochnę wydaną za Władysława II, księcia czeskiego i drugą za niewiadomego imienia poślubioną jakiemuś także księciu czeskiemu. Umarł Kazimierz I roku 1058 w latach 42. Żona jego Dobrogniewa umarła 1087 roku. Król ten pochowany w Poznaniu.

1041 r. Kazimierz I, żeniąc się z księżniczką ruską Maryą Dobrogniewą, odsyła księciu Jarosławowi 800 Rusinów, wziętych niegdyś w niewolę przez dziada swego Bolesława Wielkiego. — W Mazowszu bunty. — Masłow tam został zwy-

1042 r. ciężony. — Erekcya biskupstwa płockiego, które się zwało mazowieckiem. Biskup obszerne miał nadania z udzielnem książęcem prawem. Należały do niego trzy archidyakonaty: płocki, pułtuski założony później 1449 roku przez biskupa Pawła Giżyckiego i dobrzyński. Pierwszy prałat pułtuski, proboszcz, mianował się księciem z przywłaszczeniem władzy nad sieluńską szlachtą. Po skargach na ucisk, sejm czteroletni wyznaczył deputacyę dla rozpatrzenia téj sprawy 1791 roku; a proboszcz Marcin Szeptycki, zrzekł się praw swoich do księstwa. Jednak tytuł książęcy tych biskupów, przetrwał Rzeczpospolitę. Dziś ten tytuł ustał.

1044 r. Król Kazimierz I, odbudował klasztor Benedyktynów w Tyńcu. Zaprowadził Benedyktynów na Szląsku w Lubuszu nad Odrą.

1045 r. Aaron, rodem Francuz, zakonnik reguły św. Benedykta, pierwszy opat tyniecki, powołany przez króla Kazimierza I do Polski z klasztoru kluniackiego razem z dwunastu innymi profesami, otrzymał od króla katedrę krakowską; a będąc we Włoszech, wyrobił sobie u Benedykta IX prawo arcypasterskie na całą Polskę; i Kraków miał zastąpić Gniezno. Po śmierci jego dnia 15 maja 1059 roku, kapituła krakowska, herb arcybiskupa: trzy korony złote na polu białem, wzięła za swój i odtąd nim się pieczętuje. — Następca po nim, Lambert Zula, nie starał się o paliusz; i arcybiskupstwo krakowskie upadło.

1047 r. Powtórne a ostateczne zwycięztwo nad Masłowem, który do Prus schroniwszy się, był tam powieszony. Prusacy, na-

ród od czasów Bolesława Wielkiego hołdowniczy, proszą o przebaczenie za dawaną pomoc owemu buntownikowi. — Oświadczyli poddaństwo; — wypłacili należną daninę i trwają w poddaństwie do śmierci Kazimierza I.

Król Kazimierz I, daje posiłki Henrykowi III, cesarzowi niemieckiemu w wojnie z Węgrami. 1051 r.

Od téj daty zaczyna się szereg kanoniczny biskupów wrocławskich. Skutkiem późniejszego podziału Lechii na synów Krzywoustego, odjęto owych biskupów od ich ojczyzny; a przecież ku Polsce mieli zawsze pociąg. Historycy kładą kres wpływu tu polskiego w roku 1326. Przecież biskupstwo ciągle podlegało metropolii gnieźnieńskiéj. Biskupi wrocławscy, wciąż jeszcze byli Polakami, lubo później Polacy, stali się już zniemczeni. Nakoniec, osiadali katedrę Czesi, Niemcy, a nawet Włosi; co zaś do uległości względem archidyecezyi gnieźnieńskiéj, na synodzie w Warszawie 1643 roku, już o biskupie wrocławskim i wspomnienia nie było. 1052 r.

Za Kazimierza I Prusacy hołdujący Polsce nad prawym brzegiem Wisły, przezorni nadal o swoje swobody, wystawili cichaczem twierdzę Grudziądz nad ujściem Ossy do Wisły, gdzie się poczynała puszcza oddzielająca od Pomeranii Kulmię, już wcieloną do Polski za Bolesława Chrobrego. 1055 r.

Śmierć króla polskiego Kazimierza I. Uśmierzył niepokoje wewnętrzne; królewską władzę do znaczenia przywiódł. Podźwignął i na nowo urządził biskupstwa Było jedno arcybiskupstwo gnieźnieńskie, do którego należały biskupstwa: krakowskie, płockie czyli mazowieckie, kujawskie, pomorskie, lubuskie, poznańskie i wrocławskie. Ale przez czas niejaki, biskupi wrocławscy przesiadywali w Smogorzewie lub w Beczynie; bo Czesi długo Wrocław trzymali i Kazimierz I, z wielką trudnością oddanie jego wyjednał. Poodnawiał fundacye Benedyktynów i pod jego panowaniem, szkody duchowne, świeckiego duchowieństwa powstawać poczęły. — Po odjeździe do Saksonii królowéj, Niemki Ryksy, 1058 r.

wdowy po Mieczysławie II, matki Kazimierza I, za którą i on opuszczając Polskę udał się do Węgier, a potem w Brunświku czy w Leodyum zajmował się naukami; Polska bez rządu i pana, wystawioną była na wojny i rozboje. Poburzyli się słudzy na panów; panowie rozrywali kraj; bałwochwalcy powstawali na chrześcian i duchownych zabijali. — Czesi wpadli przez Szląsk aż do Gniezna, wszędzie z łupieztwem lud w niewolę zabierając. Reszta krajowców chroniła się po puszczach lub w Mazowszu, gdzie skupionego narodu Masłow ogłosił się księciem. Wówczas pozostali przy życiu biskupi i niektórzy panowie, przyzwali wygnańca Kazimierza I, który z małym pocztem ludu, wszedł do Krakowa i stał się restauratorem królestwa. Gdy wracając do Polski, stanął u jéj granic, jemu to lud uradowany śpiewał po staroświecku: — „A witajże, witaj, nasz miły hospodynie!“

1058 r. BOLESŁAW II Śmiały, dla waleczności tak nazwany. Wstąpił po ojcu Kazimierzu I, na państwo w szesnastym roku życia. Koronował go w Gnieźnie arcybiskup Stefan, pomimo tak młode jego lata, a to na usilne starania matki jego Dobrogniewy. Panował lat 22. W wieku lat 40, musiał z Polski ustąpić do Węgier, gdzie skończył życie niebawem. Z Wisławy, księżniczki ruskiéj, żony swojéj, miał syna Mieczysława, który został otruty roku 1089.

1061 r. Bolesław II Śmiały, zwycięża wojska niemieckie, wspierające Andrzeja króla węgierskiego. Osadza na węgierskim tronie brata Andrzeja, Belę, którego w Belgradzie koronować każe.

1063 r. Przymierze w Czechami. — Siostra Bolesława Śmiałego, Świętochna, oddana w małżeństwo ich księciu Wratysławowi. Bolesław na ich ślubie w Krakowie.

1063 r. Zwycięztwo nad zbuntowanemi Prusakami u rzeki Sary, na granicy Pomeranii. Obowiązali się Prusacy poraz trzeci do posłuszeństwa i daniny.

1065 r. Bolesław Śmiały założył w gnieźnieńskiem opactwo

Benedyktynów w Mogilnie i osadził zakonnikami, sprowadzonemi z Tyńca.

Założenie miasta Mińska litewskiego. 1066 r.

Wśród kłótni pomiędzy książętami ruskimi, Jarosława W. synami, gdy Izasław uszedł do Polski, a Bolesław Śmiały nie odmówił mu wsparcia; Kijowianie o mil siedm wyszli na przeciw niemu i króla z Izasławem do stolicy wprowadzili. 1068 r. d. 2 maja.

Król Bolesław Śmiały ziemię przemyślską, za naddziada swego, Mieczysława I, przez Włodzimierza W. zabraną, potem przez Bolesława W. odzyskaną i znowu w czasie zamieszek przez Rusinów opanowaną, wstępnym bojem zdobywa i dla Polski odzyskuje. 1070 r.

Książęta rusey, Wszewołód i Świętosław Kijów opanowali; a książę Izasław, ich brat, uchodzi do Przemyśla znowu po wsparcie króla polskiego. Bolesław Śmiały, pod pozorem zmierzania do Kijowa, odbiera od Igora księstwo włodzimierskie, które zawierało w sobie ziemię chełmską, łucką i całe późniejsze województwo wołyńskie. Igor królowi ofiarował poddaństwo i uprosił pokój. 1073 r. d. 22 marca.

Wskrzeszenie Pietrowina przez św. Stanisława. 1076 r.

Zwycięztwo pod Kijowem nad księciem ruskim Wszewołodem. Kijowianie proszą Bolesława Śmiałego, aby ich poddaństwo przyjął. Król wjeżdżając do miasta, uderza mieczem w bramę-złotą, ponawiając ślady szabli pradziadowskiéj, późniéj szczerbcem zwanéj. Najłaskawiéj z mieszkańcami obchodząc się, księcia Izasława czyni namiestnikiem. — Aby zaś pokój utrwalić, postanawia mieszkać w Kijowie. — Jedno przezimowanie wśród rozkoszy i miękkości, zmieniło króla i wojsko. Rozprzęga się karność. Z Polski dochodzi wieść o niewierności pozostałych tam rycerskich małżonek. Uchodzą do Polski wojenni, więcéj ważąc obelgę domową nad rygor wojenny. Król przybywa do Krakowa. Karze wodzów ucieczki. Mści się na niemowlętach w niebytności mężów zrodzonych. — Sam zajęty rozpustą i bezwstydem, gnębi poddanych, zaniedbywa sądów; od przemocy 1077 r.

nie broni uboższych. — Poczciwość wiernéj małżonki Małgorzaty z Zembocina. — Bolesław żyje z Krystyną, żoną szlachcica Mieczysława. — Rusini umykają z pod posłuszeństwa.

1078 r. Stanisław Szczepanowski, biskup krakowski, z powinną czcią dla króla, prywatnie go upomina.

1079 r. Gdy król na powtórne upomnienie przez biskupa Stanisława rozjątrzył się tylko; biskup monarchę publicznie postanawia wykląć i kościół przed nim zamknąć. — Stał się téż ofiarą gorliwości swojéj; bo gdy Mszą św. odprawiał w kościele św. Michała na Skałce; Bolesław Śmiały, własną go ręką przy ołtarzu zabił. — We dwa wieki poźniéj, papież Innocenty IV, Stanisława biskupa, w poczet Świętych policzył. W kilka wieków późniéj, Stanisław-August król polski, na uwielbienie patrona, kościół mu w Rzymie narodowy przyozdobił i order pod jego imieniem 1765 roku ustanowił.

1079 r. Grzegorz VII, papież, odsądził króla Bolesława Śmiałego od korony za zabicie biskupa. Uczestnikom zbrodni, zagrodził drogę do czwartego pokolenia ku dopięciu poświęceń kapłańskich i wszelkich stopni godności duchownéj. — Ulegli téj karze: Strzemieńczyki, Drużyńcy, Jastrzębcowie i Srzeniawity. — Papież zakazał biskupom namaszczać królów bez wiedzy Watykanu.

1080 r. Bolesław Śmiały, czując niesłuszność w odebraniu mu panowania przemocą duchowną, napróżno więcéj roku usiłował utrzymać się przy niem. — Pobożni Polacy odmawiali mu posłuszeństwa. — Ruscy książęta poczęli wyzuwać się z hołdowniczéj powinności. — Bolesław Śmiały własnemi dręczony wyrzutami, w towarzystwie wiernych i dwunastoletniego syna Mieczysława, uszedł do Węgier i tam wkrótce umarł.

Dopóki Bolesław II, Śmiałem nazwany, szczęśliwie wojował, zbiegali się do niego w niezgodach okoliczni książęta. Uskromnił Czechy i Pomorze; na węgierskim tronie osadził Belę i bezinteresownie czuwał nad Węgrami. — Utrzymał

przy księstwie kijowskiem Izasława; a Wołyń i okolice Przemyśla zdobywszy, zamki załogami polskiemi osadził. W kraju własnym, surowie strzegąc swéj władzy, obrażał duchowieństwo cudzoziemskie, nie dopuszczając go do polskich prelatur. Obrażał on i krajowców, wojując na Rusi dość długo, gdzie zatrzymał rycerstwo od rodzin swych oddalone. Nastąpił nieład w kraju; — ucieczka wojskowych; — ostre kary i utrata przychylności ludu ku królowi. Mnożyły się spiski; — a Bolesław II przez popędliwość, zabił Stanisława, biskupa krakowskiego, który wprzód prywatnie, potem jawnie upominał go i gromił. Dla powszechnéj niechęci, król opuścił Polskę i w postaci zbiega, udał się do Węgier, gdzie duma jego zgon mu przyspieszyła. Grobowiec jego trwa dotąd w Ossijaku. Węgrzy, korzystając z okoliczności, wpadli do Polski, Kraków opanowali, lecz nie na długo. Zdaje się przecież, jakoby odtąd wszystkie ziemie Chrobacyi, na południe gór karpackich, należące do Polski, odpadły, prócz Spiża.

WŁADYSŁAW-HERMAN, król polski, brat Bolesława II Śmiałego. Panował lat 21, żył 59; umarł w Płocku roku 1102 i tam pochowany. Żony jego wedle obrządków kościoła, pierwsza: Judyta, córka Wratysława, księcia czeskiego, zmarła roku 1086; z niéj syn Bolesław III; druga: Judyta, córka Henryka III cesarza, wdowa po Salomonie królu węgierskim, matka kilku córek. Prócz tych dzieci, miał Władysław-Herman, wedle dawnego zwyczaju, syna Zbigniewa, który zeszedł ze świata 1116 roku. 1081 r.

Władysław-Herman żeni się z księżniczką czeską Judytą, Wratysława córką w Krakowie, oddaliwszy pierwszą żonę swoję, która z kmieciego pochodziła stanu i bez wpływu kościoła, na staro-słowiański sposób, była mu poślubioną, gdy duchowieństwo nie uznawało innych jak tylko kanoniczne śluby. 1083 r.

Wrócił do Polski Mieczysław synowiec króla, a syn 1083 r.

Bolesława II, wraz z towarzyszami ojcowskiéj ucieczki, którym król dobra nieruchome na skarb zabrane, powrócił.

1083 r. Lambert, biskup krakowski, Polak herbu Abdank, który wprzódy długi czas bawił na dworze papieża Grzegorza VII, do rozmaitych posług przez niego używany; za powrotem do kraju, obrany od kapituły na katedrę krakowską, wysłany był do Rzymu przez Władysława-Hermana, aby wystarł się o zdjęcie interdyktu, pod jakim była dyecezya od lat czterech po śmierci św. Stanisława. Co on też wyjednał.

1085 r. d. 20 sierpnia Po modłach i ofiarach wysłanych do Francyi, do słynącego w Lanqwedohu św. Idziego i po trzydniowym poście, nakazanym przez tamtejszego opata, ufność przyniosła pożądany skutek: błagano o potomka; i urodził się z królowéj Judyty syn, ktoremu dano imię Bolesław, późniéj zwany Krzywoustym.

1085 r. Władysław-Herman, zapobiegając nieporozumieniom w związku małżeńskim; oddala od siebie syna swego Zbigniewa, który był zwany nieprawym. — Młody książę chodził do szkół w Krakowie i pięknie się uczył; teraz musi chronić się w Saksonii przed okiem macochy zawistnéj jego pierworodztwa. Późniéj był sprowadzony do Wrocławia, przez Magnusa, wojewodę na Szląsku; — i jako rozjątrzony poniżeniem, chętnie rzucał się do spisków; królowa zaś po wydaniu na świat Bolesława, wkrótce z żalem powszechnym, życie zakończyła.

1088 r. Żeni się powtórnie Władysław-Herman z Judytą, wdową po królu węgierskim Salomonie, siostrą cesarza Henryka III. Z tem weselem łączy się uroczystość ślubowin Mieczysława, synowca królewskiego z księżniczką ruską Eudoksyą, córką Izasława, a siostrą Świętopełka, książąt kijowskich. Niebawem Mieczysław, powszechnie w kraju kochany, bezpotomnie umarł. Podejrzywano, że król, w obawie o utratę berła, mógł się przyczynić do jego śmierci, ztąd, że posądzonych o zadanie mu trucizny nie ukarał.

1090 r. Niedbałość Władysława-Hermana i niechęć Rusinów ku narodowi obrządku łacińskiego, przywiodły do upadku

panowanie ciągłe od czasu Bolesława W., nad hołdowniczymi Rusi książętami.

Zwycięztwo Władysława-Hermana w Pomeranii brandeburgskiéj około Regewalde, u rzeki zwanéj dziś Rega, a po słowiańsku, Reka, nad zbuntowanymi znowu Prusakami, którzy pozabijali wiernych Polsce starostów, upominających się o daninę królowi. Prusacy, łącznie z Pomorzanami zwyciężeni, zaprzysięgli znowu posłuszeństwo koronie polskiéj. 1091 r. d 15 Sierpnia.

Pomorzanie bunt podnoszą. — Władysław-Herman, nie zdobywszy zamku Nakła, powraca do Gniezna; a w następnym roku samym rabunkiem i zaborem gminu, skłonił cały naród pomorski do zaprzysiężenia wierności, ukarawszy śmiercią przewódzców buntu. 1092 r.

Czechy pod księciem swoim Brzetysławem, korzystając z nieobecności Władysława-Hermana, zajętego wojną pomorską, wtargnęli do Szląska i kraj cały, posiadłość polską, od miasta Gracu nad Elbą, aż do Głogowa (prócz miasta Niemcy) spustoszyli. — Król polski pomścił się, zwróciwszy oręż ku Morawii pod wodzą hetmana Sieciecha, rządzcy ziemi krakowskiéj. Do téj wyprawy należał i syn królewski, dziewięcioletni Bolesław Krzywoustym zwany. Spustoszona część Morawii, nagrodziła szkody dawniejsze; lecz gniewy i napady nie ustały. 1094 r.

Założenie miasta Pińska. 1095 r.

Pogaństwo pomorskie opanowało zamek Międzyrzecza. Król pozwolił młodemu Bolesławowi wyrugować nieprzyjaciela, dodając mu strażnika w Sieciechu. Przystęp do zamku, woda tamowała. Sieciech doradzał zaniechanie szturmu. Bolesław, jako syn króla, uznając siebie hetmanem, nieustraszony, dotrwał do mrozów; a pomknąwszy się po lodzie ku miastu, zmusił Pomorzanów do proszenia o pokój. Międzyrzec, zwrócony Koronie; — młody Bolesław zyskał sławę i miłość rycerstwa; lecz obudził zazdrość Sieciecha. 1095 r.

Zamieszki krajowe, a to z powodu łączenia się pierworodnego syna królewskiego Zbigniewa ze spiskowymi 1096 r.

i którego Brzetysław, książę czeski, podżegał. — Zbigniew schwytany w Kruszwicy. To miasto spustoszono i odtąd nie podźwignęło się już nigdy.

1096 r. Żydzi, przy formowaniu się krucyaty, prześladowani w Niemczech, nawracaniem na wiarę, około tego czasu weszli do Polski.

1097 r. Wzmacnia się Ruś potylekroć zhołdowana a wiarołomna względem Polski. Książęta ruscy podnoszą się zgodnie przeciw Połowcom, roznoszącym po obu stronach Dniepru ogień i rozboje. — Następnie, toczą wojnę między sobą — Świętopełk, książę kijowski i Dawid włodzimierski z nad Bugu, oba przeciw sobie wzywają pomocy polskiéj. Król ciągnie nad Bug do Brześcia, zdawna do Polski należącego, gdzie liczny garnizon polski miał stanowisko. Zacięte umysły książąt ruskich, nie dały się pogodzić. Król wraca do Gniezna.

1097 r. Król Władysław-Herman uwalnia uwięzionego Zbigniewa. Sieciech, niemiły obu synom Władysława, oddalony ze dworu. — Król zachowując przy sobie najwyższą władzę, daje Bolesławowi ziemię krakowską, sandomierską i szląską; Zbigniewowi zaś Mazowsze z częścią sieradzkiéj ziemi. — Sieciech knuje niepokój. — Synowie króla zgodnie działają przeciw Sieciechowi i przeciw ojcu, który tamtemu zawsze sprzyjał i po oddaleniu go ze dworu. Marcin arcybiskup gnieźnieński pośredniczy. — Sieciech z ojczyzny wywołany.

1099 r. Koloman, król węgierski, szuka zysku z niezgody książąt ruskich: wchodzi z wojskiem do ziemi przemyślskiéj. — Nocną porą pod Przemyślem niespodzianie napadnięty przez Rusinów złączonych z Połowcami, ciężką ponosi klęskę — Zaledwie ujść zdołał.

1099 r. Młody królewicz Bolesław otrzymuje zwycięztwo nad Pomorzanami, którzy zamierzali zdobyć zamek polski Santoka.

1100 r. Władysław-Herman miał pasować na rycerza syna swego Bolesława; lecz ten powziąwszy wiadomość, że dzicz pomorska, znowu usiłuje zdobyć zamek Santecki; mimo

sprzeciwiania się ojcowskiego, zebrał ochotników — otrzymał zwycięztwo i w tryumfie przywiódł niewolników do Płocka. Król ucieszony, wielu z młodzieży polskiéj pospołu z synem do rycerstwa przypuścił w Płocku, gdzie z upodobaniem zamieszkał pod ostatnie lata.

Nowy podział książąt ruskich. Dawid Igorowicz otrzymał na Wołyniu miasto Ostróg, Dubno, Czartorysk, Drohobycz, Busk i corocznie dwieście grzywien srebra od każdego z braci. 1100 r.

Zgodni ruscy książęta, wpadają z wojskiem do Polski za Wisłę; — pustoszą włości i zabierają zdobycz. Bolesław ich zwycięża; — więźniów odbiwszy, łup z obozem odbiera. Odtąd Rusini spokój zachowali. 1101 r.

Śmierć króla polskiego Władysława-Hermana w Płocku. Był to pan słabego umysłu. Skoro po bracie swoim Bolesławie Śmiałym władzę objął; wszystko poszło na odwrót. Duchowni cudzoziemcy osiedli prelatury i dworem kierowali. Król stał się przyjacielem cesarza. Lubo królem od sąsiadów uznany, nie koronował się przecież i pierwszy przestał tytułu króla używać. Źródła jednak historyczne nazywają go królem, a państwo jego niepodupadłe, lecz jakie stało w granicach Kazimierza I, Odnowiciela, nazywano królestwem: regnum. — Sam w pole nie wychodził, ale wyprawiał Sieciecha, jedynego podówczas wojewodę; a ten stał się tak potężnym, że miał swoje warowne zamki i królestwem władał. Władysław zgonem synowca swego, Mieczysława, zabezpieczył się na tronie. Wiele przykrości doznawał od własnych synów: Bolesława i Zbigniewa. Zbigniew rozjątrzony poniżeniem, pragnął panowania. Ojciec rozdzielił królestwo między dwóch synów. Oba nie mogąc ścierpieć zbytniéj wziętości Sieciecha, póty na zgubę jego nastawać nie przestali; aż go Władysław-Herman od swojego dworu oddalił. 1102 r. d. 5 Czerwca.

BOLESŁAW III, krzywousty; urodził się 1085 roku; panował lat 37; — umarł mając lat 54. Żony jego: pierw- 1102 r.

sza. Zbisława Świętopełkowna, kijowska księżniczka, matka Władysława II; druga: Salomea von Bergen, z której synowie: Bolesław IV, Mieczysław III. Henryk, książę sandomierski, Kazimierz II i córki.

1103 r. d. 16 listopada — Król Bolesław Krzywousty pamiętny na spustoszenie dopełnione w Polsce przez Rusinów, wtargnął do nich. — Świętopełk prosi o pokój. — Oddaje mu córkę swoję Zbisławę w małżeństwo. Ślub ich w Krakowie.

1103 r. — Pierwszy napad Czechów na Szląsk, spowodowany przez Zbigniewa.

1104 r. — Zbigniew podżega Morawców i Pomorzan. Dzielny rycerz polski, Zelisław hetman, roznosi w Morawach pożogę i łupieztwo; — zabiera włościan z dobytkiem na nowe w Polsce osady. Wśród potyczki całodziennéj, traci rękę, a lewą zabija Morawca, który mu odjął prawą. — Król Bolesław III, oprócz znacznych upominków i nadań w dobrach, udarował go ręką ze złota ulaną.

1104 r. — Bolesław Krzywousty uprzedza najazd barbarzyńców, zbuntowanych przez Zbigniewa, Pomorzan: ciągnie na nich z wojskiem. Część Pomeranii w okolicy Kołobrzega, niszczy łupem i pożogą. — Gmin w niewolę wzięty, po zamkach granicznych osadza. — Udał się do Morawy; — darmo szuka zbrojnego nieprzyjaciela: schronieni po zamkach, nie śmieli stawić się w polu. — Zakończono wyprawę zwyczajem owoczesnym: na spustoszeniach, rabunku i zabieraniu gminu. — Wraca król do Krakowa, gdzie dla uspokojenia kłótni między duchownymi, zesłany był od papieża legat. Ten ochrzcił nowo narodzonego syna królewskiego, dając mu imię dziada Władysława.

1105 r. — Swatybor, królik Pomorzan między ujściami Odry i nad morzem, uwięziony przez krajowców, wzywa litości Bolesława III, jako jego hołdownik. Król z wojskiem przybywa. — Pomorzanie zatrwożeni, przystawiają go do obozu Bolesława. — Wdzięczny Swatybor za ocalone życie, wierniejszym odtąd być przyrzeka.

1106 r. — Zbigniew, po wiarołomnych przysięgach na zgodę

z bratem Bolesławem III, podżega Pomorzan przeciw niemu. Król w wyprawie na nich, gdy idąc z wojskiem, zabawia się w drodze polowaniem; Pomorczycy zdradą Zbigniewa uprzedzeni, licznym hufcem opadli go wśród lasu. Z przybocznych ośmiudziesiąt, pięciu tylko ocalało przy Bolesławie, który po trzykroć przebijał się przez tę zgrają łotrów. Każdy Polak położył ich trupem kilkunastu. Wódz Skarbimir nadbiega; a strwożeni Pomorzanie pierzchnęli po lasach. — Uchwalono przeciw nim powszechną wojnę z posiłkiem Rusinów.

Król Bolesław III, zagrożony z podżegań Zbigniewa rabunkiem Czechów na Szląsku, a z drugiéj strony zbuntowanymi przez tegoż brata Pomorzanami; wysyła przeciw ich napadom Skarbimira; sam z oddziałem wojska idzie przeciw Czechom. — Ci uchodzą. — Bolesław niszczy ich włości. — Udaje się do zamku Koźle, w księstwie opolskiem na Szląsku; — buduje tam nową fortecę; — daje posiłek wojenny księciu węgierskiemu Almusowi przeciw bratu jego Kolomanowi. — Bolesław chociaż niezawodne powziął wieści o zdradzie Zbigniewa: przecież w poczciwem sercu, radby je poddać w wątpliwość: chce mieć pewniejsze dowody. Wzywa jego pomocy z Mazowsza. — Zbigniew posłów królewskich uwięził i burzy przeciw królowi Niemcy, Czechy i Pomeranią. 1107 r.

Gdy Skarbimir pomorskie powiaty i miasta ku posłuszeństwu przywodzi; Zbigniew buntownik podtrzymuje w uporze miasto Białogród, które z położenia blisko morza i Odry, liczne ma z handlu korzyści. — Król wchodzi do Pomeranii; oblega Białogród. Za osłabieniem murów, sam na czele przebrańszych, skoczył najpierwszy z tarczą nad głową a z siekierą w ręku. Wywalono bramy; i Bolesław III wpadł do otwartego miasta. Umiarkowany w szczęściu, nie dozwolił rzezi. Mieszkańcy z żonami i dziećmi, do nóg mu się rzucają. — Król ciągnie w głębszą Pomeranię. — Kołobrzeg, Kamień, Wolin, Koźlin i inne najmożniejsze miasta, wracają pod panowanie Korony. Bolesław przeszedł Odrę; 1107 r.

odzyskał dawne utraty; dobył Szczecina, który był mianowany stolicą Pomeranii; — zhołdował ziemię Lutyków; wziął szturmem Czarnków i panu tego miasta Gniewomirowi, za przyjęcie chrztu, przebaczywszy zdradę, powierzył zwierzchność nad częścią zawojowanéj prowincyi.

1108 r. Bolesław Krzywousty zawiera pokój z Czechami, aby całą siłą z zaciągiem Węgrów i sprzymierzonych Rusinów pod osobistym przewodem ich księcia kijowskiego Świątopełka, zwrócić przeciw zdrajcy kraju, bratu swemu Zbigniewowi. — Gdy Zbigniew z Wielkopolski uszedł do Mazowsza; król zabiera Kalisz osadzony ludem jego, Łęczycę, Spicimierz; nakoniec bierze opanowane przez Zbigniewa Gniezno. — Wkracza w Mazowsze. — Naciśniony Zbigniew, szuka pośrednictwa. Wstawia się za nim teść króla, Świątopełk i Baldwin, biskup krakowski. U nóg brata błaga wiarołomca przebaczenia. Bolesław zostawia mu lennem prawem Mazowsze.

1108 r. W Spiżu, przymierze z królem węgierskim Kolomanem, gdzie Bolesław III zaręcza córkę swoję Judytę, z księżniczki ruskiéj urodzoną, synowi Kolomana, Stefanowi, dając w posagu hrabstwo spizkie z zastrzeżeniem powrotu po jéj śmierci owego hrabstwa do Polski.

1108 r. Cesarz Henryk V, w wojnie z Węgrami, poprzysięga zemstę na Polakach za daną pomoc Kolomanowi.

1108 r. Umarła królowa Zbisława książniczka ruska, małżonka Bolesława III, krzywoustego.

1108 r. Pomorzanie na nowo podburzeni przez Zbigniewa.

1108 r. Gdy Bolesław Krzywousty był z wojskiem w Czechach w sprawie ich księcia Borzywoja strąconego przez Świętopełka, który tamtego był stryjecznym bratem, wówczas Gniewomir udarowany przez króla namiestniczą w Pomeranii władzą, bunt z namowy Zbigniewa podniósł. Bolesław spieszy do Pomeranii; — owładane zamki odbiera. — Zbigniew z posiłkiem mazowieckim stawi się królowi; lecz zarazem tajne utrzymuje zmowy z jego nieprzyjacielem. — Nakoniec w nocy łączy się z Pomorzanami i napada na obóz kró-

lewski. Król czujny, otacza ich wojskiem. Pomiędzy pojmanymi, schwytano Zbigniewa. Skazany przeniewierca na wygnanie z kraju, uszedł do Czech i do cesarza, gotować dalsze przeciw ojczyznie knowania. — Zdobyty Wolin, stał się pastwą płomieni i miecza pomimo zakazu Bolesława III. Gniewomir wódz, podżoga buntu, śmiercią ukarany.

Zwycięztwo Bolesława III pod Nakłą. To miasto zdobyte zostało. Legło pod niem trupa 30 tysięcy Pomorzan złączonych z Prusakami. Niewolnika 10 tysięcy z żonami i dziećmi wzięto, jednych na włościańskie osady, drugich do strzeżenia pogranicznych zamków od Czechów i Niemców. Pomerania wiarę chrześcijańską z jéj księciem przyjęła; przysięgą do corocznego podatku zobowiązała się. — Król oddał w zarząd kraj zawojowany Polakowi Świętopełkowi, który w téj wojnie, chlubnie się męztwem odznaczył. 1109 r.

Henryk V, cesarz niemiecki, wydaje wojnę Polakom. — Zemsta go wiedzie za dawaną pomoc Węgrom. Podżega ją w nim książę czeski Świętopełk za wspieranie strąconego z księstwa Borzywoja i za zniszczenie czeskich krain. Zbigniew należy do wyprawy Henryka, który zamierza dać mu panowanie nad połową Polski. Potężne hufce różnych narodów, z Niemiec, Saksonii, Bawaryi, Szwecyi, Turyngii, Frankonii i Miśnii, wspierają Henryka. Okolice państw koronnych nad granicą Saksonii i Turyngii, dziś pod niemiecką nazwą Śląska i margrabstwa brandeburgskiego, Henryk mieczem i ogniem pustoszy. Miasto Lubusz zdobywa. — Po zwycięzkiéj wycieczce Polaków, od miasta Butomia nad Odrą odstępuje. Zbliża się do Głogowa. Tu listem do Bolesława III, dumnie zagraża bytnością swoją w Krakowie, jeśliby dla pokoju odmówił mu daniny trzysta grzywien srebra. — Bolesław odpisał, że bojaźń, nie wyciśnie na nim obowiązku dannika w najlichszym groszu; że woli kraj utracić, niż go w pokoju a niesławie dzierżyć. Henryk V przypuszcza szturm do Głogowa. Oblężeni w nadziei pomocy Bolesława, otrzymują na dni pięć zawieszenie broni; — posyłają Henrykowi w zakład dzieci znakomitszych rodzin. Po upływie terminu, 1109 r.

gdy Głogów nie poddał się; a Bolesław zważał nieskuteczność odsieczy przeciw większemu o sto razy wojsku; Henryk, dla przerażenia mieszkańców, rozkazał wystawić na dachach komor toczących się pod mury, dane mu w zakładzie głogowskie dzieci, które wówczas odzywały się: — „Bolesławie! Przybywaj!“ — To niemieckie okrucieństwo, rozjątrza oblężonych. W sercach mężnych oniemiał głos natury: i na swoich rzucano pociski. — Henryk zdziwiony statkiem niezachwianym, utraciwszy wiele ze swojego ludu, przymuszony był cofnąć się do obozu. — Dąży pod Wrocław; ale tu Bolesław otoczył obóz jego tak silnem oblężeniem, że z głodu tysiące Niemców wymarło. Podania dochowały pamiątkę, że ich wtedy zginęło do 40 tysięcy. — Tryumf ten, stał za najpiękniejsze zwycięztwo Polsce. — Moc niezliczona niepogrzebanych trupów niemieckich, zgraję psów ściągała. Ztąd miejsce ich obozu nazwano: Psie pole. (Hundsfeld).

1110 r. Cesarz Henryk V, szuka zgody z Bolesławem III. — Zawarto przymierze w Bambergu. Owdowiały Bolesław, żeni się z Salomeą, córką Henryka hrabiego z Bergenu; a małoletnia krewna cesarza, Agnieszka, dana była w małżeństwo niedorosłemu synowi z pierwszego małżeństwa Bolesława, Władysławowi. — Miasto Lubusz oddano Polsce. — Zwrócono sobie wzajem więźniów w wojnie pobranych.

1110 r. Zwycięztwo Polaków nad Czechami za Elbą u mostów krzywickich.

1113 r. d. 7 Stycznia. Upadek Żydów w księstwach ruskich. — Światopełk Izasławicz, wielki książę, chciwy na pieniądze, protegował Żydów trudniących się lichwą i handlem z krzywdą kupców kijowskich. — Po śmierci Światopełka, Kijowianie powstali przeciw Żydom. Wówczas Włodzimierz Wsewołodowicz, Monomachem przezwany, opuścił swój pobyt ulubiony w Peryasławiu, przybył do Kijowa i postanowił prawo: aby Żydzi wyszli na wieczne czasy z ziemi do jego państwa należącéj. — Od téj epoki, Żydzi poczęli okazywać się w Litwie.

1114 r. Bolesław krzywousty, łącznie ze Sobiesławem, bratem księcia czeskiego Władysława, idzie na Czechy za przecho-

wywanie zdrajcy Zbigniewa. — Osadza Sobiesława na części księstwa

Pomiędzy Władysławem, książęciem czeskim, a Bolesławem III, zaprzysiężona zgoda u rzeki Nissy, po któréj Bolesław czyni wyprawę przeciw Prusakom dla ich poskromienia. — Prusacy nie stawią się w polu. — Król zabiera gmin bezoręžny dla osady w Polsce. 1115 r.

Po zgodzie zawartéj z Władysławem czeskim gdy Zbigniew królowi polskiemu wydany, pokątne czyni przechwałki; żołnierze w porywczem uniesieniu zamordowali Zbigniewa. 1116 r.

Skarbimir wojewoda, wierny dotąd królowi, wzmógłszy się w dostatki, bunt podniósł. Ukarany został oślepieniem. Niektórzy historycy utrzymują, że jakoby odtąd, ku wiecznéj pamięci, kasztelan krakowski, pierwszeństwo ma przed wojewodą; drudzy zaś mniemają, że inny mógł być powód owego pierwszeństwa; albowiem w téj epoce, jeszcze nie było senatu złożonego z wojewodów i kasztelanów. 1117 r.

Świętopełk, Polak, któremu Bolesław III, dobywszy Nakła 1109 roku, oddał był pod zarząd kraj zawojowany w Pomeranii; podnosi bunt przeciw królowi. — Król spieszy z wojskiem. — Pomorzanie, pamiętną ponoszą klęskę, i uznają się odtąd wieczyście zwyciężonymi. Oblężono Nakło. — Świętopełk poddaje się — przyrzeka posłuszeństwo i w zakład wierności, syna swego królowi posyła. 1118 r.

Niedbając o syna oddanego w zakład, Świętopełk wskrzesza bunt w Pomeranii. — Bolesław III rozpoczął wojnę od dobycia Wissegradu. — Następnie, zmordowani kilkoniedzielną pracą oblężeni mieszkańcy Nakła, oddają królowi wodza swego Świętopełka. — Zamek polskim garnizonem osadzono. — Świętopełk odesłany do Polski na dośmiertne uwięzienie. 1120 r.

Mikołaj, król duński, sprzymierzył się z Bolesławem III, przeciw Warcisławowi, książęciu pomorskiemu, i zaślubił córkę Bolesława synowi swemu Magnusowi. Warcisław naciśniony lądem i morzem, udał się na flotę Mikołaja z prośbą o pokój; ale uwieziono go do miasta Rypen i tam 1121 r.

osadzono w więzieniu. — Tymczasem Bolesław pomknął oręż swój daléj za Odrę i szukał u Lutyków i Obotrytów, nowych dla siebie korzyści.

1122 r. Od lat trzech poczęły się rozruchy na Rusi, spowodowane krzywdą Jarosława Światopełkowicza, który po ojcu, dziedzic księstwa kijowskiego, musiał poprzestać na księstwie włodzimierskiem nad Bugiem. — Stary uzurpator, Włodzimierz, dziad Jarosława, niepewny przywłaszczonych posiadłości w Kijowskiem, obległ go na Wołyniu we Włodzimierzu. Jarosław uszedł do Polski. — Lecz gdy Włodzimierz zbierał lud w państwie swojem; Wołodar, zięć jego, książę przemyślski, pod pozorom ścigania Jarosława, wtargnął dla rozboju do Polski. — Wśród narady u Bolesława III, Piotr Dunin, żołnierz waleczny, dziedzic na Książdzu, wódz rycerstwa polskiego, podjął się bez krwi wylewu dostawić królowi Wołodora. — Wziąwszy z sobą trzydziestu ludzi gotowych na wszystko, idzie do Przemyśla. Tam przybraną maską niechęci dla króla, zyskuje wiarę i ufność; a wśród polowania, przygotowawszy zasadzkę w lesie, oskoczył z nienacka Wołodara; i związanego uwiozłszy za granicę, w zamku swoim Książdzu osadził. Ten wypadek wstrzymał Rusinów w popieraniu wojny.

1123 r. Bolesław III, wspomagając wygnanego księcia Jarosława, zdobywa na Rusi Bełz, Czerwonogród i osadza Jarosława na księstwie włodzimierskiem. — Idzie pod Kijów, gdzie Jarosław ginie w potyczce. — Książęta ruscy pragną pokoju; — przyrzekają nie łączyć się z Pomorzanami, a przyjmują obowiązek dawać Polsce posiłki ku wszelkiéj wojennéj potrzebie. — Wasilko, brat księcia Przemyślskiego Wołodara, za znaczny okup, wyzwala go z więzienia; a ten wydaje córkę swoję za wodza Piotra, któremu król, wynagradzając zasługę, nadał obszerne włości, a między innemi, miasto Skrzynno, siedlisko zacnego domu Duninów.

1124 r. Warcisław, książę pomorski, hołdownik królów polskich, wraca z więzienia duńskiego. — Sam oddawna chrześcijanin, sprzyja zamiarom Bolesława III, nawracania Pomorzan do

wiary. Wezwany przez króla świętobliwy Otton, biskup bamberski, niegdyś nauczyciel Bolesława III, lubo Niemiec, umiejący przecież dobrze po polsku, dokonywa pomyślnie to nawrócenie.

Nie dotrzymują przyrzeczeń ruscy książęta. Wołodar uwolniony z więzienia, niszczy Polskę przez okrucieństwa, pożogę i rabunek. — Po nakazanéj przez Bolesława III wyprawie, zeszły się oba wojska na miejscu zwanem Wilichów. Zbici Rusini wstępnym bojem: — zabrano im obóz i mnóstwo niewolnika. 1125 r.

Mścisław, syn Włodzimierza Monomacha, mszcząc się za napady Połowców, wezwał pomocy wszystkich ziem ruskich i sąsiednich narodów. — Zwyciężeni Połowcy, wynieśli się za Don i Wołgę roku 1127. — Na tę wojnę, Krewicze, lud silny i sprzymierzony z Litwą, nietylko wystąpić nie chcieli, ale nawet i Litwinów od niéj odwiedli. — Mścisław zebrał liczne wojsko i wyprawił sześcią oddziałami do ziemi krewiczańskich pod dowództwami braci swoich. — Borysow, Łohojsk, Zasław-miński i prowincya połocka, opanowane zostały przez książąt ruskich; a książęta krewiczańscy wywiezieni zostali na wygnanie do Carogrodu. — Tak udzielność ziemi Krewiczów upadła; — religia, prawa i swobody, odmienione zostały i zerwały się stosunki z Litwą. 1128 r. d. 4 sierpnia

Od roku 1126, król Bolesław III, nawiedza groby Świętych: we Francyi św. Idziego, w Węgrzech św. Stefana. Dręczy go zabicie brata Zbigniewa, przez jego żołnierzy. 1130 r.

Napady i wojny pomiędzy książętami ruskimi. — Węgrzy mieszają się do sprawy książąt ruskich, hołdujących Polsce. 1131 r.

Jaksa z Miechowa, towarzysząc Krucyacie z Henrykiem królewiczem polskim, gdy mu się wiodło szczęśliwie, nawiedził grób Zbawiciela i postanowił ku Jego czci i chwale, klasztór podobnéj reguły jak w Jerozolimie, zbudować w ojczyznie. — Jakoż przywiózł z Ziemi Świętéj zakonnika reguły Hierosolimitarum; — dał mu Miechów ze wsiami 1131 r.

do niego należącemi; — i powstał w Polsce zakon Miechowitów.

1132 r. Borys, syn Kolomana I, króla węgierskiego, zrodzony z Przesławy, księżniczki ruskiéj na jéj wygnaniu, tułał się w Grecyi, gdzie ożeniony z krewną cesarza carogrodzkiego, przybywa do Polski po śmierci Stefana II, króla węgierskiego. Stefan II umierając, lubo rodzonym był bratem Borysa, z krzywdą jego uznał dziedzicem tronu stryjecznego brata swego, ślepego Belę. — Bolesław III, z posiłkiem Węgrów i Rusinów, idzie wspierać Borysa. — W dniu potyczki w starostwie spiskiem, Jaropełk, książę kijowski obłudny sprzymierzeniec, łącznie z Węgrami, zdradza Bolesława. Król dotąd szczęśliwy we wszystkich bojach, których aż czterdzieści kilka wygrał; — tu oskoczony, przedzierając się przez gęste orszaki wrogów z mieczem w ręku, który Żorawiem był zwany, zaledwie uratował życie. — Wszebór, wódz jego dzielny, towarzyszył mu. — Tam wojewoda, nieznany z nazwiska, pociągniony przykładem Borysa do ucieczki, a to za zbliżeniem się posiłkujących nieprzyjacielowi Niemców; powiesił się potem z rozpaczy, gdy mu król posłał w podarunku kądziel, wrzeciono i skórkę zajęczą.

1133 r. Księżę czeski, Sobiesław, pustoszy Szląsk. — Bolesław III zaniechał sprawę Borysa, a niszczy Morawy, gdzie zabraniem mnóstwa gminu, odwetował straty poniesione w Szląsku.

1134 i 1135 r. Sobiesław, książę czeski, daje zaczepkę do wojny przez urojoną pretensyę o daniny z powiatu wrocławskiego. — Król uprzedzając wtargnienie Czechów, wzmocniwszy się posiłkiem Rusinów, cały kraj czeski niszczy aż do rzeki Elby. — Lecz zaledwie Polacy wrócili z plonem, Sobiesław cały Szląsk aż do rzeki Odry spustoszył. — Cesarz Lotaryusz zjechał się z królem Bolesławem III w Mersburgu. — Tam trzyletnie zawieszenie broni z Sobiesławem król zawarł, a cesarz kreował go rycerzem.

1135 i 1136 r. Niewdzięczność Borysa. — Na jego usilne błaganie, Bolesław III, dał mu był na przytułek miasto Wiślicę. On

ujęty darami księcia przemyślskiego Rościsława, który szukał zemsty na Polakach za wytrwane niegdyś więzienie ojca swego Wołodara; otworzył bramy Wiślicy przed napadem Rusinów. Wróg zacięty na krew polską, wycinał mieszkańców lub w niewolę zabierał. — Lecz sam Rościsław ukarał zdradę Borysa: — kazał urznąć mu język, oślepić i zapobiedz okrucieństwem rozmnożeniu się tak podłego rodu. — Bolesław III, za wtargnienie do Wiślicy, pustoszy ruską ziemię, mianowicie księstwo włodzimirskie.

Po upływie trzyletniego zawieszenia broni, Bolesław III zawiera w Glacu wieczną zgodę z książęciem czeskim. Obecny temu syn najstarszy króla, na znak przymierza, trzymał do chrztu Wacława, syna książęcia czeskiego. Szląsk cały został przy Polakach. 1137 r.

Śmierć Bolesława III, Krzywoustego. — Klęska na Spiżu wprawiła go była w czarną melancholią. Ciężko rok cały chorował. Ciało jego pogrzebiono w Płocku przy zwłokach ojcowskich. — Zostawił Bolesław III pięciu synów: Władysława najstarszego, ze Zbisławy księżniczki ruskiéj; Bolesław zaś, nazwany Kędzierzawym, Mieczysław, Henryk i Kazimierz, byli synami jego z Salomei de Bergen. — Żył lat 54; panował lat około 37. Przed śmiercią błąd popełnił, rozdzielając królestwo na synów. — Władysławowi nadał ziemię krakowską, szląską, sieradzką, łęczycką i Pomeranią, z najwyższą nad braćmi zwierzchnością. — Bolesławowi kędzierzawemu: Mazowsze, ziemię dobrzyńską i chełmińską z Kujawami; — Mieczysławowi, nazwanemu od poważnych obyczajów, Starym: ziemię gnieźnieńską, poznańską i kaliską; — Henrykowi: ziemię lubelską i sandomierską. — Spytany, dla czego nic nie wyznacza najmłodszemu Kazimierzowi? — „Czyliż nie wiecie — odpowiedział — że i wóz, który się na czterech kołach toczy, potrzebuje prócz tego człowieka, któryby nim kierował?“ — Dał tem podobieństwem do zrozumienia, jakby duchem proroczym, że przyjdzie czas, kiedy Kazimierz posiędzie nad braćmi mo- 1139 r.

narchię. — Za panowania Bolesława III Krzywoustego, żył i pisał obszerniéj pierwszy dziejopis polski Gallus.

Od wstępu na tron polski Ziemowita, do zgonu Bolesława III, czyli od roku 860 do roku 1139, upłynęło lat 279, w ciągu których, zabory przez dzielnych a samowładnych monarchów czynione, przedstawiają Polskę podbijającą. Lecz owo samowładztwo, nie utrzymało się na jednym stopniu i w ciągu tego peryodu. — Arystokracya ścieśniała stopniami władzę monarchiczną. — Już Bolesław Krzywousty, nie był tak samowładnym, jak Bolesław I. Następnie władzę najwyższą w kraju, dostojni urzędnicy, biskupi, wojewodowie, podzielali wespół z panującym.

KONIEC EPOKI PIERWSZÉJ.

Chronologia
dziejów Królestwa Polskiego.

EPOKA III.
POLSKA W PODZIAŁACH,
od r. 1139 do r. 1333.

Zjazd książąt synów Bolesława III, Krzywoustego w Krakowie, gdzie uchwalono: że prowincye wyznaczone przez ich ojca dla młodszych braci mają zostawać pod ich władzą; — że najstarszy Władysław, ma mieć zwierzchnictwo monarchy; że w trwodze powszechnéj, wszyscy wspólne siły narodowe łączyć mają. — Wypowiedzenie wojny przy monarsze pozostaje. — Bracia jego młodsi, broni tylko odpornéj dla ocalenia posiadłości swoich użyć będą mogli. Opieka nad małoletnim Kazimierzem przy Władysławie. Obecni na zjeździe obywatele tę uchwałę potwierdzili. 1139 r.

WŁADYSŁAW II, książę, monarcha po królu ojcu swoim Bolesławie III, Krzywoustym. Panował lat 9; wygnany z Polski 1148 roku przez braci swoich. Umarł 1159 roku mając lat 55. — Od niego poszli książęta szląscy. Żona jego Agnieszka, córka Leopolda austryackiego, siostra prze- 1139 r.

rodna cesarza Konrada III. Z niej zostawił trzech synów, jako to: Bolesław Wysoki, Konrad Laskonogi i Mieczysław. Władysław II, po śmierci swéj żony na wygnaniu, ożenił się powtórnie z córką Alberta (Niedźwiedzia), margrabiego brandenburgskiego, który był założycielem Berlina.

1148 r. Po śmierci Bolesława Krzywoustego, zaraz domowe w Polsce nastały niezgody. Łagodnego Władysława II, podburzała zła żona, dumna pokrewieństwem swojem z dworami. Dokuczała mężowi, że wyszła nie za króla, ale za książątko. Owóż za radą żony swojéj, przewrotnéj Agnieszki, wezwawszy książąt ruskich Waregów, którzy chętnie każdemu służyli, skoro tylko ukazywał im łupy; wojnę przeciwko braciom swoim podniósł i w Poznaniu ich obległ. Lecz porażony od braci, do Niemiec uciekać musiał, do cesarza Konrada III, brata przerodniego swéj żony, gdzie ją wnet mu bracia jego za nim odesłali.

1148 r. Bulla Eugeniusza III papieża, stanowiąca erekcyą biskupstwa kujawskiego w czasie soboru w mieście Reims, gdzie byli biskupi z różnych stron Europy, — i posłowie cesarscy ze skargą na Polskę, za wypędzenie z dzielnicy krakowskiéj Władysława, syna Bolesława III.

1149 r. BOLESŁAW IV, Kędzierzawy, książę na Mazowszu i Kujawach, nastąpił na monarchię po bracie Władysławie II. Ożenił się w roku 1151 z Anastazyą księżniczką ruską na Haliczu, która umarła 1158 roku. Z niéj miał dwóch synów: Bolesława, który przed ojcem umarł, i Leszka, który po ojcu panował w księstwie dziedzicznem na Mazowszu. Drugą żona Bolesława IV była Helena, księżniczka ruska z Przemyśla. — Umarł roku 1173, mając lat 46. Panował w księstwie dziedzicznem lat 34, a w krakowskiem 25. Pochowany w katedrze krakowskiéj.

1152. r. HENRYK, syn Bolesława Krzywoustego, młodzieniec w latach dwudziestu, udał się na wojnę krzyżową do Ziemi

Świętéj, gdzie bawił przez rok jeden, i dzielnie odznaczał się w kilku potyczkach. Z nim był niemały poczet rycerzy polskich.

Cesarz Konrad III, starał się o przywrócenie na tron polski wygnanego Władysława II. Wyjednał u papieża Eugeniusza III klątwę; lecz krajowe duchowieństwo téj klątwy jako przez politykę rzuconéj, nie przyjęło. 1152 r.

Następny cesarz Fryderyk Rudobrody (Barbarusa), podobnież za Władysławem II czynił starania; z wojskiem wszedł do Polski, i skłonił Bolesława IV do pokoju w Krzyszkowie. Z tem wszystkiem, warunki okolicznościami wymuszone nie spełniły się, chociaż Kazimierz, najmłodszy z synów Krzywoustego w zakład był oddany. 1157 r.

Po śmierci Władysława II na wygnaniu, Bolesław Kędzierzawy, unikając wojny z Niemcami, a pomny na krew własną, zrobił udział dla potomków starszego brata, którzy poprzestając na Szląsku, wszelkich innych praw do monarchii polskiéj zrzekli się na zawsze. Pierwsze to było oderwanie prowincyi szląskiéj od królestwa polskiego. Tam książęta przez nienawiść ku swoim, naprowadzili Niemców, przyjęli u dworu ich język, i starali się wygładzić wszelkie ślady krwi, obyczajów i nawyknień pierwiastkowego pochodzenia swego. — Owa linia Piastów na Szląsku wygasła najpóźniéj, bo w roku 1676. 1163 r.

Bolesław IV, Kędzierzawy, siły swoje obrócił na Prusaków wyłamujących się z pod posłuszeństwa, i zmusił ich do hołdu. Wkrótce za powtórną wyprawą, zdradliwie przez nich wprowadzony na trzęsawiska, uchodzić musiał, gdzie brat jego Henryk, książę sandomierski, zginął żałowany w kraju. 1167 r.

Urodził się Władysław Laskonogi, syn Mieczysława Starego i Eudoksyi, księżniczki ruskiéj. 1168 r.

Kazimierz, brat monarchy polskiego Bolesława IV Kędzierzawego, ożenił się z Heleną, księżniczką ruską, córką Wszewołoda bełzkiego. 1168 r.

1170 i 1172 Gdy po zginionym w Prusiech Henryku, Bolesław IV, z powodu wydarzonéj klęski wojennéj, niemiły narodowi, zatrzymał przy sobie Sandomierz z powiatem okolicznym, a ziemię lubelską oddał najmłodszemu bratu Kazimierzowi; — ten powodowany samą szlachetnością, nie przyjął monarchicznego naczelnictwa od szlachty krakowskiéj; — zgromił zuchwałe targnienie się na władzę monarchy; — oburzał się na to, że trafunkowe klęski, biorą za osobiste panującego winy. Około tegoż czasu, biskup płocki Werner, z domu Rożyców, został zabity z polecenia Bolesty, kasztelana wizkiego. Bolesta, za wyrokiem monarszym, spalony był żywcem na rynku gnieźnieńskim

1173 r. 22 październ. Śmierć Bolesława IV, Kędzierzawego. Testamentem, oddał w opiekę trzynastoletniego syna swego Leszka, bratu swemu Kazimierzowi, któremu w dziedzictwo przekazał Mazowsze z Kujawami, na wypadek bezpotomnego zejścia tegoż Leszka. — Za tego monarchy, z powodu mocy i prywatnych bogactw Obywateli, poczęła się osłabiać władza zwierzchnicza przez narodowe zjazdy z książąt pokrewnych i szlachty możniejszéj, które, powoli sposobiły naród do rządu arystokratycznego. — Ustał też tytuł królewski, dawniéj od dostojeństwa majestatu i jedności państwa nierozdzielny.

1173 r. Ponawiane przez Niemców krzyżowe wyprawy na pogan słowiańskich, przełamały naostatek Słowian ponad Odrą, którzy na zawsze stracili swoję niepodległość. Stracone przy tem zostały te kraje, w których niedawno Krzywousty zdobycze szerzył. — Odtąd, od strony zachodniéj, na wszystkich punktach. Niemcy stali się bezpośrednimi Lechii sąsiadami.

1173 r. MIECZYSŁAW III, Stary, dla poważnych obyczajów tak nazwany, książę wielkopolski, nastąpił po bracie Bolesławie IV, Kędzierzawym. — Porazy kilka monarchię obejmując, umarł roku 1202 mając lat 70. — Trzy razy ponawiał związki małżeńskie. Pierwsza żona jego była Eudoksya, córka Wszewołoda, księcia bełzkiego; druga Giertruda czy Elżbieta, córka Beli, króla węgierskiego; trzecia

Adelajda, córka Gotfreda, hrabiego Lowańskiego. Miał sześć córek, i przez nie nabrał powagi, zostawszy teściem książąt czeskich, lotaryngskich, saskich i pomorskich. — Z pięciu jego synów, przeżył go jeden tylko Władysław Laskonogi.

Słynął już wprzód w Wielkopolsce Mieczysław III, 1177 r.
z roztropności i dobrych rządów. Osiadłszy w Krakowie, znalazł tam nadużycia i nieład. Chcąc je powściągnąć i podnieść władzę monarszą, zaczął od skrócenia samowładności możnowładzców, ochraniając lud biedny od ich ucisku. Getko, (Gedeon), biskup krakowski, łącznie z możniejszymi, napominał monarchę za nadużycia urzędników zbyt gorliwych w spełnianiu jego poleceń, a potem, lękając się jego zemsty za tę śmiałość, skrycie wyruszył ze swym orszakiem spiskowych do Sandomierza, i zdołał tyle wyjednać od Kazimierza księcia sandomierskiego, że ten po długiem wahaniu się, przybył pod mury Krakowa ze szczupłą drużyną swych dworzan. Na wieść o pojawieniu się ukochanego księcia, Kraków bramy swe otworzył; — żołnierze nawet opuścili Mieczysława III. Poddał się zamek śród okrzyków na cześć Kazimierza, jako zbawcy ludu z niewoli. — Mieczysław III, dla roztropności z lat młodzieńczych, zwany Starym, musiał ustąpić; i poszedł na tułactwo, daremnie od zięciów wzywając pomocy. Na domiar bowiem niedoli, syn jego własny Odon, powstał przeciw niemu, i wygnał go z jego dzielnicy wielkopolskiéj.

KAZIMIERZ II, Sprawiedliwy, syn najmłodszy Bo- 1178 r.
lesława III, Krzywoustego, po bracie swoim Henryku, książę sandomierski, z wezwania możnych, monarchię objął. Urodził się roku 1138; panował lat 15; żył lat 56. Umarł 1194 roku; — pochowany w Krakowie. — Z żony swojéj Heleny, córki Wszewołoda, księcia bełzkiego, zostawił dwóch synów małoletnich: Leszka Białego i Konrada, od którego poszli książęta kujawscy i mazowieccy.

W Łęczycy, zwołany zjazd biskupów z całego króle- 1180 r.
stwa z arcybiskupem i monarchą, w obec tam przybyłych, a uległych monarsze: Bolesława, książęcia na Szląsku, (który

był synem Władysława II); Ottona poznańskiego (który był synem Mieczysława III), Leszka mazowieckiego (który był synem Bolesława IV, Kędzierzawego); tudzież w obec szlachty, dla przyjęcia i potwierdzenia ustaw. Pierwsza to epoka sejmów prawodawczych, a razem wolności stanu rycerskiego.

1182 r. Umarł na pustelni błogosławiony Bogumił, należący do Porajów, arcybiskup gnieźnieński, krewny św. Wojciecha, syn Mikołaja, kasztelana gnieźnieńskiego. Był on ojcem ubogich, opiekunem strapionych i sławnym mówcą kościelnym. Legendy o cudach jego i pobożności dochowały się w źródłach historycznych.

1182 r. Kazimierz II zwycięża Rusinów. Halicz poddaje się zwycięzcy. Przywiódłszy do posłuszeństwa księstwo halickie, Kazimierz II oddaje rządy wygnanemu wprzódy Mścisławowi, pod warunkiem przysięgi, że nigdy Polaków nie odstąpi.

1185 r. W księstwie halickiem, stronnicy Włodzimierza, który był uszedł do Węgier, umorzyli trucizną Mścisława. — Gdy to księstwo przechodzi koleją w zarząd, to Włodzimierza przybyłego z Węgier, to Romana Mścisławowicza wspartego posiłkami polskiemi; Bella III, król węgierski, szuka połowu w tém zaburzeniu. Uwięził Włodzimierza wygnańcę, który starał się o pomoc w Węgrzech przeciw Romanowi i Polakom; a syna swego Andrzeja z licznem wojskiem, pod pozorem torowania drogi dla Włodzimierza, wyprawia do Halicza. Roman w tumulcie zmiennego gminu, ratował życie ucieczką do swojego księstwa włodzimirskiego nad Bugiem. Andrzej opanowawszy zamek halicki, orężem zabezpieczył uzurpacyę i ogłosił się królem halickim. — Kazimierz II, przez wzgląd na interesa chrześciańskie w Syryi, zaniechał Węgrów, aby się zbierano bez przeszkody pod chorągiew krzyża. — I to jest pierwsze prawo, jakie napaścią a najazdem, królowie węgierscy urościli sobie do tego kraju.

1185 r. Umarł Leszek, książę mazowiecki, syn Kędzierzawego, Bolesława IV. Przed zgonem wezwał monarchę, stryja swego Kazimierza II do Płocka, i ustnym przekazem potwierdził uczyniony mu przez ojca swego zapis dziedzictwa księstw

Mazowsza i Kujaw. Powietrze w owych czasach niszczyło kraje ruskie i polskie.

Urodził się Leszek-Biały, syn monarchy, Kazimierza II i Heleny księżniczki ruskiéj. 1188 r.

Wysłany z wojskiem przez Kazimierza II, wojewoda krakowski, Mikołaj herbu Bogoria, oblega Halicz, wypędza Węgrów, a na księstwie halickiem, z polecenia monarchy, bez wiedzy dostojnych w państwie, osadza ruskiego księcia Włodzimierza.

Z powodu krucyaty, stanęło przymierze z Węgrami z zawieszeniem broni na trzy lata. 1189 r.

Rozterki o granicę pomiędzy książętami ruskimi, wymagały obecności tam Kazimierza II. — Brat jego, Mieczysław Stary, korzystając z niechęci możnych ztąd, że monarcha bez narady z nimi osadził na księstwie halickiém Włodzimierza, który dawniéj wielkie poczynił był szkody na Rusi polskiéj łupieztwem i zaborem ludu, pospieszył do Krakowa z przedniejszą szlachtą wielkopolską, gdzie spiskowi przyjęli go z honorami i radością. — Wraca Kazimierz II z posiłkiem ruskich książąt. Mieczysław pierzcha do Poznania. — Rycerstwo i gmin wieśniaczy zbiega się powitać monarchę, narzekając na fałszywą wieść od możnych powziętą, jakoby on był otruty na Rusi. — Piotr, arcybiskup gnieźnieński, pojednał braci. Mieczysław zrzekł się wszelkich do zwierzchnictwa pretensyi, poprzestając na swoim udziale; i póki żył Kazimierz II, w niczem mu nie szkodził. 1190-1191

Kazimierz II, zwierzchni pan ruskich książąt i Polesia, pod nimi będącego, poskramia gnieżdżących się tam Jadźwingów, którzy na polskie napadali kraje. — Zwycięża ich, i odbiera przy daninach przysięgę na posłuszeństwo. 1192 r.

Wieczyste przymierze z Węgrami. Król ich, Bella III i Kazimierz II, zjechawszy się w Staréj wsi na Spiżu, zatwierdzili je pod surowością przekleństwa. Góry Tatry i Krępak, wedle starożytnéj umowy pomiędzy św. Stefanem królem węgierskim a św. Wojciechem uczynionéj, mają na zawsze stanowić granicę pomiędzy dwoma państwami. *Węgry wy-* 1193 r.

rzekli się przywłaszczania ziem ruskich, jako zdawna Polakom hołdowniczych, z wymazaniem na zawsze dla królów węgierskich tytułu króla halickiego. — Oba narody zapewniły sobie wzajemną pomoc przeciw nieprzyjaciołom.

1194 r. d. 5 maja. Śmierć nagła w Krakowie Kazimierza II, Sprawiedliwego, wzbudziła żal i smutek powszechny w narodzie. Kazimierz II, lud osłaniał od ucisku możnych; a przyznawał stanom wyższym, mianowicie stanowi duchownemu, podzielanie z sobą władzy prawodawczéj. — Utworzyła się przy boku monarszym rada czyli senat, w którym biskupi i możniejsi, pierwsze piastujący urzędy zasiadali. — Papież wskazał porządek zasiadania biskupów; a czas dalszy nadał miejsca wojewodom, kasztelanom i senatorskiéj dostojności urzędnikom. Odtąd monarcha, bez wiedzy tego senatu, nic przedsięwziąść nie mógł.

Kazimierz II, zostawił małoletniego syna Leszka-Białego, którego bratem młodszym był Konrad, późniéj książę mazowiecki. Dla małoletności Leszka, wątpliwość była, ktoby miał po Kazimierzu II nastąpić. Przyznając jednak, że tron jest dziedziczny, a Rzecząpospolitą, monarcha ma zarządzać przez władzę namiestniczą, wykrzyknęli królem Leszka-Białego, dodając mu za opiekunów: matkę jego Helenę, księżniczkę ruską, biskupów i wojewodów. — Senat włada.

1194 r. LESZEK-BIAŁY, od jasnych włosów tak nazwany, syn Kazimierza II, Sprawiedliwego, monarchy polskiego i Heleny księżniczki ruskiéj, okrzykniony królem pod opieką matki, biskupów i wojewodów. Potrzykroć na tron wstępował. Roku 1206 poraz ostatni objąwszy monarchiczną władzę, panował jeszcze lat 22. — Zabity 1227 roku w 40tu latach życia. Żona jego Grzymisława, księżniczka ruska, córka księcia Jarosława, matką była Bolesława V, Wstydliwym nazwanego i Salomei królowéj halickiéj i węgierskiéj, żony Kolomana, uznanéj za Świętą.

1196 r. Bitwa zacięta nad rzeką Mozgawą, niedaleko Jędrzejowa, pomiędzy partyą Mieczysława Starego, który wezwał

do broni szlachtę wielkopolską z pomocą Szlązaków i Mestwina pomorskiego, a utrzymującymi stronę Leszka-Białego pod wodzą Mikołaja, wojewody krakowskiego, i Goworka, wojewody sandomierskiego z posiłkiem księcia ruskiego Romana. Marna strata rycerskich ludzi! Stanowczego zwycięztwa nie było; — a tymczasem słabiała jedność potęgi; wzmacniali się Niemcy, Ruś i Pomorze.

Legat papieża Celestyna III, przybył do Polski dla poskromienia obyczajów duchowieństwa. Surowie zakazano księżom nadal związków małżeńskich. 1197 r.

Po bezpotomnym Włodzimierzu halickim, posadzony przez Polaków na tem księstwie Roman, książę włodzimierski, zaprzysiągł obecnemu tam małoletniemu Leszkowi-Białemu hołdownictwo. 1198 r.

Albert, kanonik bremeński, poświęcony na biskupstwo inflanckie, założył na prawym brzegu Dźwiny, o milę od jéj ujścia do morza Baltyckiego, miasto Rygę, i do niéj przeniósł swoję stolicę. 1199 r.

MIECZYSŁAW III, Stary, obejmuje władzę monarchiczną. Dopomaga mu niezgoda pomiędzy wojewodami, Goworkiem i Mikołajem, z których pierwszy chroni się do Czech. Mieczysław przedstawia, że głos panów nie uprawnia Leszka-Białego; — że nie Leszkowi, lecz jemu następstwo przynależy. Daje Helenie, matce Leszka przyrzeczenie, klątwami obwarowane, że odtąd tego synowca za własnego syna przybiera, i że władzę mu swoję przekaże. Przez intrygi, otrzymał księstwo krakowskie. 1200 r.

Straszne trzęsienie ziemi przez trzy dni ponawiało się. 1200 r. d 5 maja.

LESZEK-BIAŁY tron obejmuje, a to z powodu niedotrzymania przyrzeczeń danych przez Mieczysława III. 1201 r.

Znowu rozpoczyna układy Mieczysław III. Oskarża wojewodę, Mikołaja, jakoby on główną był zawadą do spełnienia przyrzeczeń; — żąda po matce Leszka, aby dumny wojewoda 1201 r.

został oddalony. Helena niechętna Mikołajowi, czyni zadość temu żądaniu; a Mikołaj wchodzi w tajną zmowę z Mieczysławem III, i przyzywa go do Krakowa.

1201 r. MIECZYSŁAW III, Stary, poraz czwarty i ostatni na tron powraca. Od uiszczenia przyrzeczeń wzbrania się, przywodząc Helenie, że nie jéj zezwoleniu, lecz wpływom wojewody Mikołaja winien władzę monarchiczną.

1202 r. Śmierć Mieczysława III w Kaliszu, gdzie go pochowano.

1203 r. Po śmierci Mieczysława III, Polacy wzywają na tron Leszka-Białego. Wojewoda Mikołaj, mający przewagę, stawi opór, kładąc za warunek, aby Leszek oddalił od siebie wojewodę sandomierskiego Goworka. — A lubo Goworek chętnie się usuwa, chętnie wyrzeka się własnego szczęścia i zaszczytu dla pożytku pana swojego; Leszek przecież tą jego wiernością ujęty, odstępuje pretensyi do tronu, i zezwala, aby rządy państwa powierzono Władysławowi, synowi Mieczysława III.

WŁADYSŁAW Laskonogi, od wysokich a cienkich nóg tak nazwany, książę wielkopolski, syn Mieczysława III, urodzony 1168 roku, umarł 1231. — Panował trzy lata.

1205 r. Papież Innocenty III, za staraniem Alberta, biskupa rygskiego, zagrzewa listami Sasów i Westfalów do krucyaty przeciw poganom inflantskim, ku obronie tamtejszych chrześcian. Zwołany naród niemiecki na krucyatę, bitny a niekarny, zagroził zgubą samemu biskupowi. Założono zakon poświęcony na nieustanną wojnę; i z reguły Templaryuszów powstali Mieczownicy, których zakon papież potwierdził; a biskup Albert oddał im w roku następnym 1206, trzecią część Inflant ze wszelkiemi prawami władzy, jakie jemu służyły niby z nadania cesarza. Zastrzegł tylko dla siebie czwartą część dziesięcin na znak podległości.

1205 r. Zwycięztwo Polaków nad Haliczanami pod Zawichostem, otrzymane za przewodem Leszka-Białego, księcia sandomierskiego, gdzie poległ Roman, książę halicki. Tem zwy-

cięztwem, taką Leszek zwrócił znowu dla siebie życzliwość Polaków, że jednomyślnie wezwano go do rządów. — Władysław Laskonogi dobrowolnie odstąpił mu władzę monarszą.

LESZEK-BIAŁY na tron powraca, dawszy znakomite dowody męztwa, cnót, bezinteresowności i pięknego serca. Panował jeszcze lat 22. 1206 r.

Dział pomiędzy braćmi książętami. Leszek, jako starszy otrzymał ziemię krakowską, sandomierską, lubelską, sieradzką, łęczycką i Pomeranią; — Konradowi młodszemu, dostały się Kujawy, Mazowsze z ziemiami chełmińską i dobrzyńską. 1207 r.

Leszek-Biały urządza Pomeranię czyli marchię gdańską. Odwiedzając tam miasta i zamki okoliczne, usuwa z wielkorządztwa Mestwina, a nadaje władzę synowi jego, Świętopełkowi. Ten, wykonywa przysięgę na wierność z obowiązkiem wnoszenia do skarbu monarchy tysiąca grzywien śrebra. 1208 r.

Salomea, księżniczka polska, córka Leszka Białego, była ofiarowaną przez ojca w jéj dziecięcych latach na dośmiertną czystość; — (w czem ona późniéj, chętnie się zastósowała). Lecz nim dorosła lat przyzwoitych, Leszek zmienił to postanowienie; i gdy niewięcéj miała jak trzy lata, zezwolił na jéj zaręczyny z Kolomanem, synem Andrzeja, króla węgierskiego, dając w posagu księstwo halickie, które po bezpotomnéj Salomei, wrócić miało do posiadłości polskich. 1214 r.

Król duński, Woldemar II, dla poskromienia zbuntowanych Inflantczyków, którzy wypędzili przybyszów z Danii i prześladowali nowo-nawróconych chrześcian; — wyprawił znaczną przeciw nim flotę; a sam na jéj czele wylądowawszy, zbudował tam od swego imienia miasto Woldemar, tudzież zamki Rewel, Narwę, Wasenberg i zafundował biskupstwo zależne wówczas od arcybiskupa duńskiego w Lunden. 1219 r.

Urodził się Bolesław, nazwany późniéj Wstydliwym, syn Leszka-Białego i Grzymisławy, księżniczki ruskiéj. 1221 r. d. 1 lipca.

Haliczanie zmówiwszy się z Danielem, synem Romana, zginionego pod Zawichostem, zbuntowali się przeciw Kolomanowi, i z kraju go wypędzili; ani więcéj potem panował 1222 r.

w Haliczu ten książę. Żona zaś jego, dotrzymując postanowionéj czystości, była bezpotomną.

1223 r. W Krakowie, w dzień Zwiastowania N. P. Maryi, w obecności Iwona biskupa, księcia Leszka-Białego, całego duchowieństwa i wielkiego tłumu ludzi, zakon Dominikanów założony przez św. Jacka i Czesława, objął nadany im klasztor i kościół św. Trójcy, zkąd farę przeniesiono do kościoła Panny Maryi.

1225 r. Ustanowienie zakonu rycerzy Dobrzyńskich ku obronie Mazowsza od napaści Prusaków bałwochwalczych, a to na wzór inflantskich rycerzy mieczowych.

1227 r. d. 15 listopada. Śmierć Leszka-Białego. — Świętopełk, syn Mestwina, postanowiony przez monarchę Leszka wielkorząd Pomeranii gdańskiéj, chciał tam zostać udzielnym książęciem, w czem jemu sprzyjali niektórzy z książąt Piastów. Leszek na to nie zezwalał. A dla pojednania zwaśnionych książąt, naznaczył zjazd do Gąsawy, gdzie wezwał i Świętopełka. Ten jak zbójca, podstępem, Leszka z łaźni na koń porwawszy, zabił; a sam w Pomeranii umocował się.

1228 r. BOLESŁAW V, Wstydliwy, syn Leszka-Białego i Grzymisławy, księżniczki ruskiéj, małoletni po ojcu nastąpił. Panował najdłużéj ze wszystkich książąt, bo więcéj niż 50 lat. Żona jego była św. Kunegunda, córka Beli IV, króla węgierskiego. Umarł bezpotomny w latach 58, roku 1279.

1228 r. O opiekę nad małoletnim Bolesławem V, dobijali się: Henryk Brodaty, książę szląski, jako najstarszy z najstarszéj linii Piastów, i Konrad, książę mazowiecki, jako stryj rodzony. Do przewagi nad Henrykiem, Konrad wezwał pogan Jadźwingów, Sławian, Prusaków, Litwinów i Żmudzinów na zniszczenie tych prowincyi polskich, które wzbraniały się ulegać jego rządom.

1228 r. Konrad, książę mazowiecki, nie mogąc podołać napadom dzikich Prusaków na ziemie swoje, wezwał mnichów Krzyżaków, obowiązanych wojować pogan, i nadał im ziemię chełmińską, aby mu Prusaków podbili. — Krzyżacy nieba-

wem podbiwszy Prusy dla siebie, wzmocnieni napływem Niemców pod ich duchowne znaki, poczęli łupić okoliczne kraje, zdobywali Jadźwingów i Litwę.

Umarł Albert, biskup rygski, który ułożył prawa dla rycerzy mieczowych i dla ziemi inflantskiéj. 1229 r.

Św. Czesław złożył po skończonym roku urząd prowincyała, nadany sobie przez kapitułę zwołaną w Paryżu nad nowo utworzoną prowincyą polską, obejmującą Polskę, Czechy i Morawię; a udał się na Wołyń i Podole, gdzie nad pojednaniem Rusi z kościołem rzymsko-katolickim pracował. Potem przybył do Kijowa, i tam założył klasztor pod opieką N. P. Maryi, fundowany przez Włodzimierza Rurykowicza, księcia kijowskiego, nawróconego za staraniem św. Jacka na wiarę katolicką; — któremu klasztorowi, św. Czesław znaczną liczbę braci pozyskał. 1229 r.

Toruń, twierdza nad Wisłą, zbudowaną była przez Krzyżaków. 1231 r.

W owych czasach, był nierząd w prowincyach polskich. Biskupi otrzymywali władzę książęcą w dobrach swoich. Mnóstwo osób uwalniało się z pod praw krajowych. Zubożeni książęta, zaciągali długi u Niemców i nadawali im, a mianowicie margrabiom brandeburgskim obszerne powiaty w zastawę. Posiedli Niemcy okolice Odry, Lubusz, Santok, Krosno i co było w Luzacyi. Czesi opanowali Głac i Opawę. Niemczał cały prawie naród przez napływ obcych rzemieślników. Gorliwość naszych biskupów, ocaliła narodowość polską. Język niemiecki po szkołach został zakazany.

Za życia jeszcze Dżingis-hana, który nagle umarł roku 1227, Mongołowie weszli byli do ruskich dzierżaw, i o sam Dniepr oparli się. 1236 r.

W lat kilka po śmierci Dżingis-hana, syn jego Oktaj, zostawszy z praw swoich najwyższym hanem Tatarów wielkich, oddał państwo kapczackie Batukanowi, synowcowi swemu, udzieliwszy mu pod zarząd trzykroć sto tysięcy wojska mongolskiego. Batukan, około morza kaspijskiego podbił Czerkiesów; — na górach po nad morzem Czarnem Abka-

sów; — a opanowawszy Baszkirów i królestwo kazańskie z Bulgaryą, wpadł do Moskwy, wziął to miasto przez kapitulacyą i wiarołomnie w pień je wyciął. — Uklękły pod tym mieczem żyzne ruskie prowincye: susdalska, włodzimierska nad Klazmą, rezańska i pereasławska. Od tego czasu aż po rok 1480, to jest przez lat 240, książęta ruscy byli dannikami hordy tatarskiéj; — a przed-dnieprscy, bez pomocy tamtych osłabli.

1237 r. Od lat 30tu, Albert, biskup inflantski ufundował był z pielgrzymów niemieckich kawaleryą mieczową. Szerzyła się tam wiara i razem dzierżawy nawracających, a z niemi kłótnie pomiędzy kawaleryą, biskupami i Duńczykami, którzy się wdzierali do tych krajów. Papież Grzegorz IX wydał bullę, łącząc kawalerów mieczowych w jeden zakon i pod jednym mistrzem z Krzyżakami pruskimi.

1239 r. Bolesław V, monarcha polski, żeni się z Kunegundą czyli Kingą, córką beli IV, króla węgierskiego. — Corocznie aż do zgonu ponawiany przez księżnę Kunegundę warunek czystości, dał Bolesławowi tytuł Wstydliwego.

1241 r. Gdy na Ruś ujarzmioną przez Mongołów, rozsyłani ze złotéj hordy Baskaki, wybierali po miastach i powiatach liczone od głowy pobory, a książęta ruscy jeździć musieli do hordy, ażeby śmierć albo łaskę utwierdzenia swéj dostojności otrzymać; wówczas, tak umocowani na Rusi Tatarzy, rzucili się roku 1240 na Węgry i na Polskę. Po klęsce wojsk polskich pod Chmielnikiem czyli Szydłowem, przerażony Bolesław V, uchodzi do Niemiec Tatarowie w Szląsku porazili na głowę wojska książąt polskich pod Lignicą, gdzie Henryk Pobożny, książę wrocławski i Pompo, mistrz krzyżacki, na placu polegli. Tatarzy nie śmieli daléj pomykać. Drugi ich oddział zniszczył Kijów. Wszyscy inni książęta ruscy ulegli temuż jarzmu.

1241 r. Tatarowie o mil siedm od Krakowa, dla ocalenia zdobyczy w licznych brańcach, wracają za Wisłę. Włodzimierz, wojewoda krakowski, zebrawszy rycerstwo, przy Kalinie nad rzeką Czarną, znaczną ich część wyciął.

Wpadli Tatarowie przed Wielkanocą i spalili opustoszony Kraków. 1241 r.

Wezwany przez Polaków na państwo Bolesław Łysy, książę lignicki, syn najstarszy Henryka Pobożnego, ustępuje przed przemożną partyą, jaką miał Konrad mazowiecki, stryj Bolesława Wstydliwego. Niebawem przecież, stryj ustąpić musiał wracającemu synowcowi. 1241 r.

Bolesław V, Wstydliwy powraca do kraju i odtąd jeszcze panuje lat 37. 1242 r.

Erekcya biskupstwa pomezańskiego. — Domyślają się téj nazwy od wyrazu słowiańskiego meza, miedza, granica. Pomezania znaczyła jakoby kraj z innym pograniczny. Stolica biskupów była wprzód w Riesenburgu, potem w Kwidzynie; ztąd po dyplomatach tytuł biskupstwa kwidzyńskiego. Biskupstwo to ustało za czasów reformy Lutra. Władza duchowna wtenczas ostatki téj dyecezyi przyłączyła do biskupstwa chełmińskiego. 1243 r.

Domowe w podziałach książąt polskich niezgody i klęski, dawały wzrost i powagę sąsiednim państwom. Książęta ruscy, Daniel i Wasilko Romanowicze, bracia, posiadali kraj znaczny od Buga do Dniepru. Starszy był księciem kijowskim, halickim i ziemi chełmskiéj, młodszy włodzimierskim czyli wołyńskim. Daniel, aby osłonić wydarcie Polakom Lublina, bojąc się krucyaty przeciw sobie, jako wyznania greckiego, udawał przed papieżem, że chce być obrońcą chrześcian od Tatarów, że ma ulegać Rzymowi, byle otrzymał na królestwo halickie koronę, którą książętom chrześciańskim nadawali wówczas papieże; a istotnie, dbał o uchylenie się od starożytnéj nad sobą zwierzchności książąt polskich. W Drohiczynie chełmskim, przyjął nowy król ruski z rąk legata namaszczenie i koronę, wykonawszy przysięgę jedności z kościołem rzymskim i posłuszeństwa papieżowi. — A następnie, gdy w roku 1249, Innocenty, papież wysłał do Daniela arcybiskupa rusko-łacińskiego Alberta, aby dla dopełnienia poprzysiężonych obietnic, posłane zostało oświadczenie posłuszeństwa Rzymowi, Daniel odprawił arcybiskupa ze wzgardą. 1246 r.

1248 r. Na synodzie wrocławskim, legat papiezki, za wspólną zgodą biskupów polskich, zezwolił, aby odtąd Wielki post, nie od Niedzieli, lecz od popielcowéj środy zaczynał się.

1251 r. Znaleziono sól w Bochni, albo raczéj odnowiono roboty koło niéj, zaniedbane z przyczyny napadów tatarskich. Poczęto, prócz dawnéj warzonki, dobywać sól w sztukach.

1252 r. Mendog, wielki książę litewski, naciśniony wojną z Krzyżakami, Rusinami i z własnymi synowcami, przyjął chrzest z żoną Martą i z całym dworem; a przez poselstwo do Rzymu, oddając siebie i państwo pod protekcyą stolicy apostolskiéj, prosił o koronę i o pomoc duchowną ku nawracaniu poddanych.

1252 r. Po przyjęciu wiary chrześciańskiéj przez Mendoga, wielkiego księcia Litwy, i po koronacyi jego w Nowogrodku dopełnionéj przez Henryka, arcybiskupa Dominikana; Wit, także Dominikan, mianowany był pierwszym biskupem Litwy.

1253 r Umarł Boguchwał, biskup poznański, jeden z najdawniejszych dziejopisów polskich.

1253 r. Aleksander IV, papież. podniósł Rygę na stopień arcybiskupstwa; — zatwierdził obior przez kapitułę rygską dopełniony, mianując na tę dostojność Alberta Saubeer, który już miał wprzódy nadany mu tytuł arcybiskupa i legata do Prus, Litwy i Rusi.

1254 r. Kanonizacya św. Stanisława, biskupa krakowskiego. Papież Innocenty IV, w poczet go świętych w Assyżu policzył.

1255 r. Na odgłos wyprawy przeciw Prusom, przybył w pomoc krzyżakom Ottokar, król czeski i Jan, margrabia brandenburgski. Gdy pogromieni bałwochwalcy, wiarę chrześciańską i niewolę od obcych przyjęli, Krzyżacy, na pamiątkę bytności tam Ottokara króla, zamek Königsberg czyli Królewiec, stolicę potem książąt pruskich, lenników polskich, a zamek Brandenburg, przez wzgląd na margrabiego Jana zbudowali.

1257 r. d. 15 Sierpnia. Umarł św. Jacek Odrowąż, pierwszy w Polsce Dominikan, kanonizowany roku 1594. Fundował zakon kaznodziejski w Krakowie, we Lwowie, w Kijowie

Urodził się Przemysław, król polski, syn Władysława Plwacza, Odoniczym zwanego, księcia wielkopolskiego, i księżniczki pomorskiéj Adelajdy, siostry Świętopełka. 1257 r.

Mendog, król litewski, uciśniony przemocą Krzyżaków, porzuca jawnie chrześciaństwo, a wespół z Litwą, Jadźwingami i Prusakami, którzy się jemu poddali dla wspólnéj obrony, toczy wojnę przeciw Krzyżakom. 1260 r.

Dziwaczna sekta biczowników (flageltantes), zjawiona we Francyi, potem w Niemczech, przeszła do Polski, wrażając gminowi, że ktoby téj pokuty nie odbył przynajmniéj przez miesiąc, żywota wiecznego nie osiągnie Prandota, biskup krakowski, groźbą więzienia, a Janusz, arcybiskup gnieźnieński, mądremi zakazami w całem królestwie, ten płód zagorzałéj imaginacyi i pobożnego szaleństwa przytłumił. 1261 r.

Daniel, mianujący się królem halickim, obrażony na Ziemowita, księcia mazowieckiego, iż mu nie przyznawał tego tytułu, cofniętego przez papieża, wydał mu wojnę. Mendog, wielki książę Litwy, z obowiązku przymierza, wspierał Daniela Mazowsze doznało spustoszenia w téj wojnie. Wyprawą dowodził Swarno, siostrzan Daniela, ożeniony z córką Mendoga. Ten dowódzca, schwytawszy niespodzianie pod Warszawą w Ujazdowie księcia Ziemowita, ściąć go rozkazał, czy też własną ściął ręką, a syna jego Konrada, za wstawieniem się Mendoga, za znacznym wykupem z więzienia wypuścił. Na pamiątkę śmierci Ziemowita, w przeddzień św. Jana Chrzciciela, Janusz I, książę mazowiecki, w półtorasta lat późniéj, nadał kapitule warszawskiéj, przy jéj założeniu 1406 roku, herb wyobrażający głowę św. Jana na półmisku. 1262 r. d. 23 Czerwca.

Doumund, książę litewski i Trojnat, książę żmudzki, lenniki Mendoga, synowcowie jego, zmówiwszy się, napadli w nocy na dom jego, i życie mu wydarli. 1263 r.

Urodził się Władysław Łokietek, syn Kazimierza, księcia kujawskiego, łęczyckiego, sieradzkiego i księżniczki pomorskiéj, Eufrozyny, która trzecią Kazimierza była żoną. 1263 r.

Wojska polskie pod przewodem monarchy Bolesława V, otrzymały zupełne zwycięztwo nad Jadźwingami — W téj 1264 r. d. 28 Czerwca.

bitwie, jak świadczą kroniki, cały prawie ich naród ze szczętem był wygładzony. Ostatki niedobitków, Bolesław V ochrzcić nakazał; a całą ziemię podlaską, Mazurami i Polakami osadził.

1264 r. Morowe powietrze w Polsce, poprzedzone było trzymiesięcznem komety widzeniem.

1265 r. Bolesław V, Wstydliwy, zabezpieczając sukcesyę tronu, jako bezdzietny, wyznacza następcą po sobie Leszka, nazwanego Czarnym, syna Kazimierza, księcia kujawskiego, któryto Leszek był już księciem sieradzkim. Leszek czarny dla upewnienia spokojności od sąsiadów Rusinów, poślubił sobie Gryfinę, córkę Rościsława, księcia niegdyś kijowskiego, siostrzenicę Kunegundy Bolesławowéj. Wesele ich odbyło się w Krakowie.

1265 r. Leszek Czarny, książę sieradzki, założył miasto Brzeznice; a późniéj, roku 1287, zostawszy księciem krakowskim i sandomierskim, przeniósł je na inną osadę z nazwaniem Nowa-Brzeznica. — Ludwik, król polski i węgierski, nadał to miasto z okolicznemi wioskami roku 1370 w lenne posiadanie Władysławowi, księciu opolskiemu: — a Władysław Jagiełło unieważnił ową darowiznę, i miasto zwrócił Koronie, z tego powodu, że lennik, okoliczne miasta napadał i przejeżdżających kupców napastował. — To miasto pamiętne jest urodzeniem Jana Długosza 1415 roku. Starostwo brzeźnickie roku 1717, oddane zostało na mocy konstytucyi Paulinom częstochowskim na koszta utrzymania twierdzy.

1266 r. d. 19 Czerwca. Poskromiona Litwa i Rusini przez otrzymane nad niemi zwycięztwo wojsk polskich pod wodzą Piotra, wojewody krakowskiego. W téj wojnie była zemsta Bolesława V, za wtargnienie ruskiego Swarnona do księstwa sandomierskiego, za buntowanie Jadźwingów i związki księcia Swarnona z Litwą.

1266 r. d. 2 Grudnia. Kanonizacya świętéj Jadwigi, księżny szląskiéj, żony Henryka Brodatego, przez papieża Klemensa IV. Bulla pod dniem 7 kwietnia 1268 roku.

Lew, książę halicki, w czasie zjazdu we Włodzimierzu wołyńskim, zdradzieckim sposobem zabił Wojsiełka, wielkiego księcia litewskiego, syna króla Mendoga. 1267 r.

Lew, syn Daniela, króla ruskiego, po ojcu włodzimirski i kijowski, a po Swarnonie łucki, drohicki i halicki książę, zbudował miasto Lwów. 1268 r.

Litwini poganie, złączeni z Prusakami, zniszczywszy Mazowsze, ziemię chełmińską, Kujawy, oraz ziemię łęczycką, należącą do Ziemiomysła, brata Leszka Czarnego, około 40 tysięcy niewolników do krajów swoich uprowadzili. 1277 r.

Śmierć Bolesława V, Wstydliwego. Panował lat 52 urzędowo; ale sam, tylko lat 41. Pochowany w kościele Franciszkanów w Krakowie. Panowanie jego najdłuższe, było jedno z najsmutniejszych i najburzliwszych. Poczęło się od wojen domowych, z powodu współzawodnictwa dwóch potężnych książąt do opieki nad młodym książęciem. Później stronny w wymiarze sprawiedliwości, lekkowierny, słaby do powściągania domowych buntów, a tem bardziéj ustawicznych pomiędzy krewnymi książęty waśni; dla prożności tylko błyszczał dostojeństwem monarchy. Odznaczył się w dziejach, urządzeniem soli w Bochni, uformowaniem województwa podlaskiego, i zaludnieniem a wzmocnieniem miasta stołecznego Krakowa, tudzież zagładą na Podlasiu grubego narodu Jadźwingów i poskromieniem Rusi. Na nim, jako bezpotomnym, zakończyła się linia książąt krakowskich od dziada Kazimierza II, sto lat zwierzchnictwem i władzą monarchiczną zaszczycona. 1279 r. d. 10 Grudnia.

Umarł Bolesław Pobożny, książę kaliski, bez potomka płci męzkiéj, zostawując księstwo swoje synowcowi, Przemysławowi, książęciu poznańskiemu. Jedna z córek jego Jadwiga, wydaną była za Władysława Łokietka. Ów Bolesław kaliski nadał żydom rozmaite wolności i przywileje, które potem wnuk jego z córki, Kazimierz III, Wielki, król polski pomnożył. 1279 r.

1280 r. LESZEK CZARNY, na Sieradziu, książę kujawski, najstarszy syn Kazimierza, księcia kujawskiego, wnuk Konrada mazowieckiego, objął monarchię polską. Panował lat dziesięć, nie zostawiwszy potomstwa ze związku swego z Gryfiną, księżniczką ruską. Umarł 1289 roku, pochowany w Krakowie.

1280 r. d. 3 Lutego. Leon Romanowicz, książę ruski, złączywszy się z Trabem, księciem litewskim i z Tatarami, niszczy ziemię lubelską. Po lodach przechodzi Wisłę i wpada w księstwo sandomierskie. Warsz kasztelan i Piotr, wojewoda krakowscy, na czele dorywczego ludu, otrzymują nad nimi zwycięztwo u wsi Goślice, o dwie mile od Sandomierza. Legło tam ośm tysięcy trupem nieprzyjaciół; — wzięto w niewolę do dwóch tysięcy i siedm chorągwi.

1280 r. d. 13 lutego Leszek Czarny, nie dając Rusinom wzmocnić się po doznanéj klęsce, w piętnaście dni po niéj, zgromadza dwa tysiące piechoty, a trzydzieści tysięcy jazdy; — wkracza w księstwo ruskie, pustoszy je aż do Lwowa, i wraca z niezmiernym plonem i czterema tysiącami więźniów. Leon, książę ruski, miał ziemię chełmską, Wołyń, Kijów, Zwinogrod, Podole i Halicz.

1282 r. d. 13 paździer. Monarcha Leszek Czarny, uwięził biskupa krakowskiego, Pawła z Przemankowa, podejrzanego i dawniej i teraz o zdradę, na wieść że on przez zmowę z książętami litewskimi, skłonił ich do wtargnienia w sile kilkunastu tysięcy do lubelskiéj ziemi. Udał się Leszek Czarny na ratunek Lublanów; a nie zastawszy już Litwy, miał sen, w którym św. Michał skłaniał go do pogoni, pokrzepiając nadzieją zwycięztwa. Już nieprzyjaciel rzekę Bug i Narew przeszedł; już brał się ku Niemnowi, kiedy go dopadli Polacy w liczbie sześciu tysięcy piechoty i jazdy. — Po zaciętéj walce aż do nocy, gdzie i więźnie porwawszy pęta, stali się posiłkiem przeciw ich zaborcom poganom; otrzymano kompletne nad Litwinami zwycięztwo, cudem to mianując, że żaden z Polaków nie zginął. Leszek Czarny, wróciwszy z odbitymi więźniami, zbudował w Lublinie kościół paratialny pod wezwaniem św. Michała.

W Litwie, Dowmont książę uciański, obrany księciem w Pleskowie (czyli Pskowie), opanował księstwo połockie i umyślił wydrzeć Trojdenowi Wielkie Księstwo Litewskie. Wysłani przez niego siepacze, zabili Trojdena. Syn Trojdena, Rymund, mnich, pod imieniem Ławruka, czyli Wawrzyńca, staje się wodzem ku zemście. — Wśród bitwy, do której pomagali mu z innymi Litwinami Nowogrodzianie i Żmudzini, ręką własną zabił Dowmonta; a odebrawszy księstwo połockie, Witenesa, dzielnego męża, ojcowskiego niegdyś dworu marszałka, który był pradziadem Władysława Jagiełły, na Wielkiem Księstwie osadził; a sam do życia klasztornego w Ławryszowie wrócił. 1283 r.

Witenes, wielki-książę litewski, chcąc przeszłoroczną klęskę powetować, wkracza z ogromnem wojskiem w księstwo sandomierskie. Tam wysiekłszy starców i dzieci; zdolnych do pracy wieśniaków pognał w niewolę, gdzie i szlachty było do sześciu tysięcy. — Leszek Czarny poszedł w pogoń za nieprzyjacielem. Żegota krakowski, Janusz sandomierski wojewodowie byli dowódzcami. Polem potyczki w ziemi łukowskiéj, gdzie stał obóz polski, było miejsce nazwane Równe. Zbita Litwa i rozproszona, rozsypała się po rozdrożach okolicznych. — Leszek Czarny wszelką zdobycz i więźniów odzyskawszy, wielu nieprzyjaciół w pogoni nachwytał. 1283 r.

Lutgarda, wnuczka czy siostrzenica Branima, książęcia szczecińskiego, żona Przemysława księcia wielkopolskiego, dla niepłodności znienawidzona u męża, uduszoną została w Poznaniu przez własną służebnicę. 1283 r. d 14 grudnia.

Zatargi Leszka Czarnego z Konradem II, synem Ziemowita, księciem mazowieckim, którego niektórzy panowie wezwali na tron do Krakowa; a przytem zamieszki krajowe, otworzyły drogę do zwykłych napadów Litwy. 1283 r.

Historycy zgodnie poświadczają, że w tym roku w porze letniéj, wśród nadzwyczajnych upałów, namnożyło się w Prusach, na Żmudzi i w Litwie jadowite robactwo, podobne do skorpionów. Ukąszenie tego robaka, po dniach kilku śmierć zadawało; niektórzy natychmiast umierali. 1285 r.

1287 r. d. 25 grudnia. Tatarowie pustoszą całą Małopolskę aż pod Kraków. Samych dziewic zabrali dwadzieścia jeden tysięcy. Leszek Czarny szuka przytułku w Węgrzech. Po odejściu Tatarów, głód i powietrze spadły na Polskę.

1289 r. d. 30 Września. Śmierć Leszka Czarnego w Krakowie, bez żadnéj pewności następstwa tronu. Książę to był waleczny, ale mściwy. Czasy jego pamiętne są spustoszeniami, niezgodą, wojnami i wreszcie zarazą, która się mocno szerzyła w księstwach lechickich. Nie miał on wielkiego poczucia narodowości, gdy ujmując sobie Niemców, którzy w główniejszych miastach, prawie wyłącznie panowali, mówił chętnie po niemiecku i w stroju niemieckim się nosił, a dbał o przyjaźń mieszczan krakowskich, nadając im różne prawa i przywileje.

1289 r. Po zmarłym bezpotomnie Leszku Czarnym, zjazd w Sandomierzu wezwał do rządów Henryka nazwanego Probus, księcia wrocławskiego; biskup zaś krakowski, Paweł z Przemankowa, przyzwał na tron Władysława Łokietka, który był bratem Leszka Czarnego. Pośpiech Szlązaków zmusił Władysława do ucieczki.

1290 r. HENRYK Probus, książę wrocławski, obejmuje monarchią polską i w rok niespełna umiera przekazując dziedzictwo księstwa krakowskiego Przemysławowi księciu poznańskiemu. W tymże czasie wdowa po Leszku Czarnym, Gryfina, ujechawszy do Czech, przedstawiła tam pozmyślane, jakoby męża swego zapisy, mocą jakich prawo do tronu i monarchii polskiéj, przelane było na Wacława II króla czeskiego, jéj siostrzeńca. Śmiano się i tam z owych zapisów; przecież odtąd królowie czescy, rościli prawo do tronu polskiego. — W Polsce trwało zamieszanie. Wśród jéj rozerwania na udzielne posiadłości książąt Piastów, sama hierarchia duchowna pod naczelnictwem jednego arcybiskupa gnieźnieńskiego, podtrzymywała jedność narodową. Za staraniem biskupów, po wszystkich księstwach czuwano, aby po szkołach, jakie być mogły na owe wieki, wpływ obcego ję-

zyka nie nadwerężał ducha narodowości. Mowa polska i dzieje krajowe, ściągały baczność duchownych. Zdarzane klęski, podniecały życzenia, aby państwu powrócić jego całość i porządek.

Władysław Łokietek, książę kujawski na Brześciu, po bracie swoim Leszku Czarnym, dziedzic księstwa sieradzkiego, dobija się tronu łącznie z Wacławem czeskim. Trzéj pretendenci do władzy monarchicznéj; Wacław II król czeski, Władysław Łokietek i Przemysław, przez trzy lata, Polskę w zawieszeniu trzymają. 1290 r.

Wśród ubiegania się o koronę polską Władysława Łokietka i Wacława króla czeskiego, Szląsk przychylił się na stronę czeską, przeczuwając, że silniejsza będzie opieka państwa rządnego, niż miotanego niezgodą i gdzie monarcha nie ma praw sobie zabezpieczonych. Kazimierz II, książę na Opolu i Cieszynie, dał przykład zupełnego odstrychnienia się od Polski, poddając się koronie czeskiéj; — za nim poszli inni książęta szląscy. 1291 r.

Umarł bezpotomnie Mestwin II, syn Świętopełka, ostatni z panującéj linii w Pomeranii nadwiślanéj, czyli w marchii gdańskiéj. Wezwany przez niego przed czterema laty Przemysław wielkopolski, objął to księstwo i tym nabytkiem, torował sobie drogę do tronu. 1294 r.

PRZEMYSŁAW, książę wielkopolski, królem uznany i koronowany w Gnieźnie wraz z powtórną żoną swoją Ryksą, córką Waldemara króla szwedzkiego, w obec biskupów: krakowskiego, kujawskiego, poznańskiego, wrocławskiego i urzędników czyli baronów wielkopolskich, przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Jakóba Świnkę. — Nie długo panował: w siódmym miesiącu od wstąpienia na tron, przez zdradę Ottona i Jana margrabiów brandeburgskich, zazdrosnych potęgi wzrastającéj króla, zabity w Rogoźnie. — Z drugiéj żony Ryksy, zostawił jednę tylko córkę Ryksę, czyli Elżbietę, z którą się ożenił Wacław król czeski, gdy królem polskim zostawał. 1295 r. d. 26 Czerwca

1295 r. Pierwszym było staraniem króla Przemysława ułagodzić przez poselstwa umysły książąt pokrewnych, aby w nierozerwanéj jedności, całą Rzeczpospolitą utrzymać. Następnie obrócił myśli ku ubezpieczeniu się w Pomeranii, nie dowierzając Krzyżakom i margrabiom brandeburgskim. — Wyjechał do Gdańska dla opatrzenia miasta i zamku, kędy jeszcze przed rokiem, za życia Mestwina II, przywileje potwierdził, a rząd polski wprowadził, ustanawiając wojewodów i innych urzędników. Teraz, aby tak nad całą Polską, jak nad Pomeranią dał uroczyste dowody swego panowania, rozkazał wyrznąć pieczęć mającą na jednéj stronie Orła-Białego z napisem: *Reddidit ipse suis victricia signa Polonis;* a z drugiéj strony, osobę królewską na majestacie z koroną na głowie a jabłkiem w ręku i napisem: *Sigillum Premislai Polonorum regis et ducis Pomeraniae.* — Zdradziecko zamordowany dnia 6 Lutego 1296 roku; pochowany w Poznaniu.

1296 r. d. 6 Lutego. Przemysław, król polski, zabity w Pomeranii w Rogoźnie wśród nocy przez margrabiów brandeburgskich Ottona i Jana. Zwłoki królewskie z Rogoźna do Poznania sprowadzone i w grobie przodków jego złożone, łzy całego narodu oblały. On bowiem siedmiomiesięcznem panowaniem, wlał pierwszy w ciało rozszarpanéj ojczyzny ducha rządu, jedności i subordynacyi pod jednem berłem. Ostatni to był książę z linii wielkopolskiéj, idącéj od Mieczysława Starego. Żył lat 38, miesięcy 3, dni 24.

1296 r. d. 23 kwietnia. WŁADYSŁAW ŁOKIETEK, książę brzeski, łęczycki, sieradzki, dziedzic wszystkich krajów po Przemysławie, ciesząc się blizko cztery lata monarchią, ustąpić musiał roku 1300; powrócił 1305; koronowany 1319; a mając lat 73, umarł 1333 roku. — Z Jadwigi, córki Bolesława, księcia kaliskiego, zostawił syna Kazimierza Wielkiego i dwie córki, jednę Elżbietę, za Karolem Robertem z domu Kapetow, andegawańskiéj linii, królem węgierskim, zmarłą 1380 roku, która była matką Ludwika króla węgierskiego i polskiego; druga

córka Łokietka, Małgorzata, wydana za Bernarda księcia świdnickiego, po której wnuka Anna, poślubiona cesarzowi Karolowi W., królowi czeskiemu, wniosła to ostatnie księstwo podlegające Polsce na Szląsku, koronie czeskiéj.

Od zgonu Bolesława Krzywoustego, nie widziano tak rozległego w domu Piastów panowania, jakie różnym zbiegiem okoliczności połączył i posiadał Władysław Łokietek. Cieszono się, że królestwo polskie na nowo powstaje. Lecz pociecha niedługa: Łokietek upojony szczęściem, zaniedbał się. Książę pomorski na Szczecinie, hołdownik wierny niegdyś Polsce, napadł na Pomeranią kaszubską i część jéj opanował. Zdobycz tę Łokietek mu przyznał. Wielkopolanie tem urażeni, wezwali na króla Wacława czeskiego, który oddawna różne warowne w Polsce zamki trzymał. Daremne Łokietek łożył usiłowania. Wacław tron objął. 1298 r.

WACŁAW, król czeski, został królem polskim; — koronował się w Gnieźnie. Wdowiec po Judycie Austryaczce, ożenił się wkrótce po tym obrządku koronacyi z Ryksą, czyli Elżbietą, jedyną po Przemysławie królu polskim córką. Poddawał mu się kraj pełen broni czeskiéj; poddały się i dziedziczne Łokietka księstwa, sieradzkie i kujawskie tak nagle, że Łokietek wśród niebezpieczeństwa, musiał uchodzić do Węgier, zostawszy z króla tułaczem. 1300 r.

Do ustępstwa z tronu Łokietka, przyczynił się i Andrzéj herbu Zaręba, biskup poznański, wyklęciem go, za porozumieniem się z innymi biskupami a to za uciskanie dóbr duchownych. — Biskup ten, gorliwy o rozszerzenie oświaty, pozwolił mieszczanom poznańskim w roku 1303, założyć szkołę przy kościele farnym Maryi Magdaleny. 1300 r.

Król Wacław, niedługo zabawiwszy w Polsce, zdał zarząd nad trzema prowincyami trzem gubernatorom, nad Małopolską, nad Wielkopolską z Pomeranią i nad Kujawami osadzonym. — Wówczas szlachta małopolska, pamiętna na wydarcie sobie Lublina, przez Daniela, króla ruskiego i na niedawny w księstwo sandomierskie najazd Leona, 1302 r.

uchwaliła powszechną na niego wyprawę. Rusini, pomimo daną im pomoc przez Litwę i Tatarów, zwyciężeni zostali pod Lublinem. Poddali zamek lubelski, wracając go Polakom po 57 roku opanowania go przez księcia Daniela.

1304 r. Gdy Wacław, jako razem król czeski, miał do czynienia we własnym kraju z Austryakami; Łokietek, po powrocie z Rzymu, znalazłszy powtórnie życzliwe przyjęcie w Węgrzech u wojewody Amadeja; zebrał cokolwiek ludzi węgierskich i zbrojno oddał się losowi. Opanował naprzód zamek Pełczyska, następnie, za przybywaniem pod jego chorągwie rycerstwa polskiego, wziął Wiślicę, Lelów i nakoniec począł w sandomierskiem i krakowskiem księstwie rozpościerać się.

1305 r. d. 21 Czerwca. Śmierć króla Wacława w Pradze. Pod kilkoletniem jego panowaniem, Polska była spokojną, może dla groźnego rządu namiestników królewskich, może z powodu nieobecności Łokietka, a słabéj siły książąt mazowieckich, szląskich i kujawskich. Z tem wszystkiem miasto Kraków podniosło się w mury; moneta czeska (grosze pragskie) weszła do kraju z handlem zagranicznym, z osadnikami i z żołdem dla wojennéj straży.

1305 r. Król czeski, syn zmarłego, Wacław siedmnastoletni, mianowany tam jest królem polskim, lubo go nie wzywają Polacy. — Łokietek uzbroiwszy się, zabezpiecza sobie księstwo sandomierskie. Poddał mu się zamek Sandomierz. Pierwsi z możniejszych, stronę jego wzmacniają i do księstwa krakowskiego wstęp czynią.

1306 r. d. 3 Sierpnia Młody król Wacław, zabity przez trzech Szwabów z namowy Austryaków; — ostatni z domu książąt i królów czeskich rodu słowiańskiego. Rudolf, syn Alberta, na tronie czeskim został osadzony.

1306 r. d. 1 Września. WŁADYSŁAW Łokietek, wprowadzony do Krakowa przez Jana Muskatę, biskupa krakowskiego i szlachtę wespół z Sieradzanami, Sandomierzanami, Kujawcami oraz ziemiaństwem Łęczycy i Dobrzynia i za pana uznany. — Wielko-

polska poddała się Henrykowi głogowskiemu. Arcybiskup gnieźnieński, należący do téj prowincyi, nie był w kraju. Wszystkie insignia królewskie były w Gnieźnie; ztąd koronacya w zawieszeniu.

Łokietek w towarzystwie panów polskich przybywa do Gdańska na wezwanie szlachty pomorskiéj. Ogłoszony księciem Pomeranii, odbiera tam przysięgę wierności. — Puszcza w dzierżawę Pomeranią synowcom swoim, Przemysławowi i Kazimierzowi, synom nieżyjącego już Ziemomysła inowrocławskiego. — Zamek gdański, powierza Boguszowi herbu Półkozic, sędziemu Pomeranii; stanowi go starostą gdańskim. — Zazdrość, dała powód do zdrady Szwenców, z których, wojewoda gdański, miał synów Piotra i Wawrzyńca. 1306 r.

Litwa wtargnęła przez Mazowsze za Wisłę; niszczy Wielkopolskę. — Krzyżacy pustoszą Litwę. — Zdrada Szwenców w Pomeranii: wiążą się z margrabiami brandeburgskiemi, Janem i Waldemarem; — fortecę Gdańska broni Bogusz. Miasto Niemcami osadzone, poddaje się Brandeburgczykom. Doradzono królowi ku rychłéj pomocy wezwać Krzyżaków. Bogusz z polecenia Łokietka, zawiera z nimi umowę. Lud krzyżacki ku obronie fortecy, miał działać w połowie z Polakami przez rok cały, a po niéj koszta wojenne miały być zwrócone. Woldemar, margrabia brandeburgski, po znacznéj stracie swoich, odstąpił od oblężenia. — Zdrajcy, za wyrokiem króla, ukarani. 1307 r.

Objawia się chytrość Krzyżaków. Po odejściu Brandeburszczyków, wprowadzają do fortecy Gdańska większą ilość swoich. — Wygnawszy Bogusza i Pomorzanów, zamierzają odebrać miasto będące jeszcze pod strażą polską. Niektórzy mieszczanie rodu niemieckiego, bramy im otwierają. Krzyżaki wpadłszy pomiędzy gmin przybyły na jarmark, bez względu na płeć i wiek niedołężny, do dziesięciu tysięcy pospólstwa wymordowali. — Osadników miasta przenieśli na inne miejsce ku Mołdawie, jak do'ąd zostało. 1308 r.

Mistrz krzyżacki skłonił Przemysława, synowca królewskiego do sprzedania zakonowi nie tylko dóbr niektórych 1309 r.

około Nogatu leżących, lecz nadto i ziemię michałowską, która przed laty była im zastawioną przez starszego brata jego Leszka kujawskiego. Król przez poselstwo, wzywa mistrza do Kujaw. Ten stawi się i ocenia koszta wojenne w ciągu niespełna roku, na obronę Gdańska łożone, do stu tysięcy grzywien szerokich groszy pragskich, — (co na dzisiejszą monetę, wynosi ośm milionów złotych polskich). Na skargę króla do stolicy apostolskiéj, papież Klemens V, komisyą wyznaczył.

1309 r. Najwyżsi mistrzowie krzyżaccy, mieszkając w Wenecyi, potem w Marpurgu w Hassyi, rządzili Prusakami przez mistrzów prowincyalnych. W tym roku, pierwszy przeniósł stolicę swoję z Niemiec do Malborgá, Sygfryd de Feuchtwangen; — i już odtąd następni wielcy mistrzowie tam mieszkali, zkąd przenieśli się do Królewca, gdy Pomerania i Prusy zwrócone zostały Polakom za panowania Kazimierza Jagiellończyka.

1309 r. Umarł Henryk, książę głogowski, ktory trzymając lat kilka Wielkopolskę, bronił tam wstępu Łokietkowi.

1310 r. Gdy Łokietek uznany za króla i przez Wielkopolanów, zwycięża rycerstwo książąt głogowskich, synów Henryka, których buntownik wpuścił do Poznania. Sygfryd, mistrz krzyżacki, przez rozmaite podstępy, zabiera resztę Pomeranii; i całéj téj prowincyi Krzyżacy stają się panami.

1311 r. Krzyżacy, nie ufając prawom swoim do wydartéj Polakom Pomeranii, kupują tę prowincyę u Waldemara, margrabiego brandeburgskiego, z tytułu pretensyi, jaką sobie najniesłuszniéj rościli margrabiowie do Gdańska i Pomeranii. Cesarz niemiecki, Henryk VII, potwierdził tę sprzedaż, z tem jednak zastrzeżeniem, jeśli ona prawnie była uczynioną. — Bunt w Krakowie, nie dozwolił Łokietkowi zaradzić tym klęskom. Muskata, biskup krakowski, Szlązaki i inni czeskiego rodu, wezwali Bolesława, księcia opolskiego. — Wszedł Bolesław. Zamek się nie poddał. — Zastraszony Szlązak umknął.

1312 r. Krakowskie w Polsce rozruchy, podały sposobność margrabi brandeburgskiemu Waldemarowi, wzmocnionemu da-

wniéj zaborem Lubusza, Drzenia, Santoka, do zaborów dalszych w Wielkopolsce.

Papież Klemens V, złożywszy konsylium powszechne w Wiedniu francuskim, zniósł zakon Templaryuszów za różne ich zboczenia. Dobra po nich dla kawalerów maltańskich przeznaczył. — Krzyżacy zdawali się jeszcze przydatni dla pozoru nawracaniu Litwy i Żmudzi. 1312 r.

Umarł Bolesław, książę mazowiecki na Płocku i Czersku, syn Ziemowita zabitego przez Litwinów, dziedzic po bracie bezpotomnym Konradzie II, całego Mazowsza. Zostawił z Przedzisławy, córki księcia litewskiego Trojdena, dwóch synów: Ziemowita i Trojdena. 1313 r.

Spadła na Polskę plaga dwuletnia: Z przyczyny nadzwyczajnych śniegów, wody pognoiły nadzieje rólnika; a głód ciężki stał się po kraju powszechnym. 1315 r.

Po wyprawie na Krzyżaków wdzierających się do Litwy, umarł Witenes, wielki-książę litewski, ojciec Gedymina od uderzenia piorunu. — Prowadząc ciągłą z Krzyżakami wojnę w Prusiech i na Żmudzi, jeśli ich potęgi nie złamał; to przynajmniéj bieg zaborów ze strony żmudzkiéj u rzeki Niemna zatrzymał; a wyłudzone od Mendoga prawa do krain litewskich, orężem potargał. Witenes powiększył Litwę księstwem połockiem. 1315 r.

Gedymin, wielki-książę litewski, zwycięża Krzyżaków i odbiera tę część Żmudzi, którą oni po śmierci Witenesa zajęli. 1316 r.

Łokietek — dla łatwiejszego dokonania zamiarów w pozyskaniu u papieża Jana XXII korony, o którą Jan król czeski z urojonem prawem po żonie Elźbiecie, córce Wacława, łożył bezzasadne starania; — ponowił starożytny zwyczaj w Polsce, podsycania kamery apostolskiéj wybieraniem groszów św. Piotra, stanowiąc, aby wyjąwszy szlachtę, opłacano z każdéj głowy wieśniaczéj, jeden denar kursującéj monety. 1318 r.

Dulcin Włoch, założył w Polsce sektę kommunistów. Wspólność we wszystkiem była ich zasadą, a ta sprzyjała 1318 r.

rozpuście powolnéj wyrazom: rośnijcie i mnóżcie się. Ztąd ustanowiona inkwizycya przez papieża Jana XXII, trwała w Polsce do czasów Zygmunta I.

1319 r. d. 20 Stycznia. Król Władysław Łokietek otrzymał w Krakowie koronę i namaszczenie w kościele katedralnym wespół z żoną Jadwigą, przez ręce Janisława, arcybiskupa gnieźnieńskiego, w asystencyi Muskaty, biskupa krakowskiego. — Odebrał od miasta hołd i przysięgę wierności. — Od tego czasu, Kraków i kościół w nim katedralny wyznaczono na koronacye królów polskich. Insignia też dostojeństwa królewskiego z Gniezna przeniesiono do Krakowa, a te aż do upadku Rzeczypospolitéj tam pozostawały.

1319 r. Daniel syn Wasila, którego przodkowie długo dzierżyli berło halickie i panowali nad łucką, włodzimierską i przemyślską ziemią, a po wielkim oporze, uznali królów polskich za panów; pierwszy pisać się począł księciem na Ostrogu. Z potomków jego, Konstanty książę Ostrogski, wojewoda trocki, hetman wielki litewski, wszystkich przodków swoich przeszedł w sławie.

1320 r. Na zbrojnych Krzyżakach nic nie wymógł najwyższy rozkaz papieża, aby zwrócili Polsce Pomeranię. Nic nie pomogło ogłoszenie na nich wśród łoskotu dzwonów, klątwy duchownych: — „bo oni, jak pisał Łokietek, wolni od wstydu i cnoty, nie troszczą się ani o cześć ludzką, ani o bojaźń Bożą.“

1321 r. Gedymin, wielki-książę Litwy, zwycięża Rusinów. Opanował Włodzimierz, Łuck, Brześć, Owrucz, Żytomierz, Kijów. Wszędzie wykonano przysięgę wierności. Szedł potem do księstwa siewierskiego i wziąwszy Brańsk z Pereasławiem, pomknął aż do Putywla.

1322 r. Niezgoda pomiędzy książętami Szląska, którzy od lat kilkuset pod panowaniem królów i książąt polskich zostawał, podała zręczność Czechom opanować to księstwo. — Tak odpadła część znaczna kraju, prawami i obyczajami polskiemi rządzona, metropolii gnieźnieńskiéj uległa, gdzie dotąd język polski u ludu poświadcza jego narodowość. Za księstwem

wrocławskiem, wkrótce i inne dzielnice Szląska przechodzić poczęły do Jana, króla czeskiego.

Gedymin, wielki-książę litewski, listem do papieża Jana XXII pisanym, oskarżał Krzyżaków, że ich napady i prześladowania, utrzymują go w błędach pogańskich; — że nawróconych świeżo neofitów przez księży świeckich i mnichów uciemiężają niewolą i tyrańskwem; — że dla tego nie długo trwało w Litwie zaszczepione za poprzednika jego Mendoga chrześciaństwo. A, oświadczywszy wprzódy listownie arcybiskupowi inflantskiemu, że chce być chrześcianinem, dodał w piśmie do papieża: że obyczajem innych książąt katolickich, ma w posłuszeństwie ulegać apostolskiéj stolicy, byle go uwolnił z pod przemocy Krzyżaków i byle wysłał legata dla ułożenia pokoju i pewnych na zawsze granic. — Aby zaś pokazać, że szukając zgody, nie lęka się broni krzyżackiéj, wysłał żmudzkie wojsko i Memel, ich zamek opanował. 1323 r. 1323 r.

Przed przybyciem legatów od papieża, delegaci inflantscy, estońscy i krzyżaccy, zawarli w Wilnie uroczyste i zaprzysiężone przymierze z Gedyminem i posłali je na utwierdzenie do papieża. — Lecz Krzyżacy nowym napadem na posiadłość litewską, rozjątrzyli wielkiego-księcia, który, lubo powtórną zaniósł skargę do Rzymu, przecież wkrótce okazało się, że bałwochwalstwa nie chciał się wyrzec i zemścił się napadem na ziemię dobrzyńską, którą książę Władysław, synowiec Łokietka, chcąc ją dla Polski ocalić, odstąpił stryjowi. — Stryj, król Łokietek, przyjął tę ofiarę, a nadał mu w zamian księstwo łęczyckie.

Gedymin, po odprawieniu przybyłych z Rygi posłów od legatów papiezkich z tem: — że papieża ani zna, ani znać pragn.e — i że w religii przodków trwać będzie do wylania krwi i życia; dał rozkaz Dawidowi kasztelanowi grodzieńskiemu do wtargnienia w Mazowsze, posiadłość sprzymierzonych książąt z Krzyżakami. — Litwini, miasto Pułtusk i 130 wiosek, ogniem i mieczem spustoszyli. 1324 r.

W Krakowie związek małżeński pomiędzy Kazimierzem, synem króla Władysława Łokietka i Aldoną, córką Gedymina 1325 r.

wielkiego księcia Litwy, poprzedzony ochrzceniem księżniczki, która przyjęła imię Anny. W posagu po niéj Łokietek otrzymał zapewnienie pokoju od Litwy i wydanie wszystkich więźniów polskich wszelkiéj płci i stanów, co radością napełniło stolicę i kraj cały.

1325 r. Władysław Łokietek, z okoliczności zaślubin syna z księżniczką litewską Anną Gedyminówną, postanowił order Orła-Białego, który z czasem w zaniedbanie poszedł; — i dopiero przez Augusta II, w Tykocinie 1705 roku, odnowiony został.

1326 r. Po dopełnionem przymierzu z Litwą, Łokietek przy pomocy jazdy litewskiéj i Rusinów z udziału Gedymina, przy posiłku Węgrów od ich króla, a zięcia Łokietka, Karola-Roberta nadesłanych, zniszczył srodze marchią brandeburgską.

1327 r. Z pomiędzy wszystkich książąt szląskich uznających się lennikami króla czeskiego, a to z zazdrości ku Łokietkowi jego dostojeństwa; jeden tylko Bolesław, książę świdnicki, żadnemi pogróżkami Czecha uwieść się nie dał; i na łożu śmiertelnem zaklinał potomstwo do niezłomnéj wiary względem korony polskiéj.

1327 r. d. 9 Marca. Litwa niszczy margrabstwo brandeburgskie. Krzyżacy mszcząc się na Łokietku sprzymierzonym z Litwą, za owe szkody Niemców; weszli z Wacławem księciem mazowieckim do Kujaw. Tam, urażeni na biskupa, że ich wyklął z polecenia nuncyuszów za nieposłuszeństwo w oddawaniu do stolicy apostolskiéj grosza św. Piotra z Pomeranii, którą papież zawsze za prowincyą polską uważał; pustoszyli dobra biskupie; a spaliwszy kościół we Wrocławku, oraz wiele folwarków i wiosek, przeszli do dzierżaw królewskich i one niszczyli.

1328 r. Król Władysław Łokietek rozpoczyna wojnę z Krzyżakami przy pomocy Węgrów i Litwy, za poniesione krzywdy i zabory. Krzyżacy kryją się po zamkach: nie chcąc stawić pola. Król pustoszy całą ich posiadłość aż do rzeki Ossy. A po krótkim czasie, gdy Wacław, książę mazowiecki,

z Krzyżakami znowu w Kujawach poczynił szkody; wojsko królewskie napadłszy na nich, tak zniosło sprzymierzonych z Niemcami Mazurów, że ich książę ledwie zdołał umknąć; a komandor toruński, ze wszystkiemi ludźmi swemi na placu poległ.

Wincenty z Szamotuł wojewoda, urażony za odebranie mu jeneralstwa wielkopolskiego, gdzie król Łokietek syna swego Kazimierza osadził; wiedzie Krzyżaków na własną ojczyznę; a tajnie otrzymawszy od króla przebaczenie, daje mu pomoc ku ich zwyciężeniu. — W boju pod Płowcami *) dwadzieścia tysięcy Niemców poległo. Przecież na widok zdrady, szlachta, Wincentego z Szamotuł, rozsiekała. 1331 r. d. 27 Września.

Nazajutrz po bitwie pod Płowcami, król Władysław Łokietek, objeżdżając pole bitwy, ujrzał szlachcica zwanego Floryan Szary, który był przebity trzema włóczniami. Gdy król nad nim ubolewa, iż tak silnie ranny i mocno cierpi; Floryan mu odpowiedział: — „Królu! bardziéj mię boli zły sąsiad w wiosce, niźli te rany!“ — Na to rzekł Łokietek: — „Bądź dobréj myśli; uwolnię cię od tego sąsiada.“ — I kazawszy zanieść go pod namiot dla wyleczenia, gdy żołnierz do zdrowia przyszedł, część wioski kupił mu od złego sąsiada. A na pamiątkę cnoty rycerskiéj, do dawnego herbu zwanego koźle rogi, trzy włócznie przydał z nazwaniem Jelita. Herb następców Floryana Szarego, jako to: Zamojskich, Łaznińskich i innych z przydomkiem Sarjusz. 1331 r. d. 28 Września.

Mistrz krzyżacki Luder, żąda zawieszenia broni, obiecuje zwrócić Pomeranię pod pewnemi warunkami. Papież przez listy do Łokietka nalega o pokój. Zawarto przymierze do św. Trójcy następnego roku. — Wojsko polskie pod przewodem króla, przy którym był i syn jego Kazimierz, 1332 r.

*) Płowce, pod Radziejowem, dziś w gubernii warszawskiéj, w powiecie chodeckim, gdzie w pośrodku wsi, pod figurą Matki Boskiéj, trwa dotąd wyryta pamiątka owego zwycięztwa.

spustoszywszy część Szląska, w powrocie odebrało od Czechów miasto Kościany, do Polski należące.

1333 r. d. 2 marca. Śmierć Władysława Łokietka krola polskiego w wieku lat 73. — Jakby do niedoli zrodzony, w niéj tylko moc swoję rozwijał. Żaden z królów polskich nie posiadał tyle hartu duszy. On pierwszy dał początek zjazdom narodowym, wezwawszy do Chęcin roku 1331 prałatów i baronów ku wyjaśnieniu i zaradzeniu potrzebom krajowym. — Zostawił synowi Kazimierzowi Polskę uszczuploną, ale w téj resztce, silniejszą niż była w początkach jego panowania. — Łokietkiem był nazwany od małego wzrostu.

KONIEC EPOKI DRUGIÉJ.

Chronologia
dziejów Królestwa Polskiego.

Epoka III.
POLSKA KWITNĄCA,
od r. 1333 do r. 1587.

KAZIMIERZ WIELKI, król polski, syn Władysława Łokietka, króla polskiego i Jadwigi księżniczki wielkopolskiéj, córki Bolesława księcia kaliskiego; urodził się roku 1310; żył lat 60; panował lat 37; umarł roku 1370; pochowany w Krakowie Żony jego: pierwsza Anna (Aldona), córka Gedymina, wielkiego-księcia Litwy, zmarła roku 1339; — z niéj dwie córki: starsza Elżbieta, wydana naprzód za Jana księcia bawarskiego, potem za Bolesława, księcia pomorskiego na Szczecinie. W tym drugim związku, miała syna Kazimierza, księcia pomorskiego i dobrzyńskiego, który umarł roku 1377; — i Elżbietę poślubioną cesarzowi Karolowi IV. — Młodsza córka Kazimierza Wielkiego z Anny, była Konegunda, wydana za Ludwika Romanusa bawarskiego. Druga żona: Adelajda landgrabianka Hassyi; odjechała od męża roku 1356, a zeszła bezpotomnie 1367 roku. — Trzecia: Jadwiga, księżniczka szląska głogowsko-żeganska; 1333 r.

miała córkę Annę, wydaną Hermanowi II, hrabi cylijskiemu. Z niéj wnuki dwie Kazimierza Wielkiego: Barbara zaślubiona cesarzowi Zygmutowi i Anna, królowi polskiemu Władysławowi Jagielle. Prócz trzech żon, a z nich trzech córek, Kazimierz W. miał z nieprawego łoża syny i córki, z Rokiczany czeskiéj, z Estery Żydówki i innych. Na nim ustał dom Piastów na tronie polskim.

1333 r. d. 25 Kwietnia. Koronacya w Krakowie Kazimierza III, króla polskiego, przez Jarosława arcybiskupa gnieźnieńskiego w asystencyi biskupów: krakowskiego, poznańskiego, kujawskiego i lubuskiego. Młody monarcha liczył niewięcéj jak lat 23; — do rady przeto i pomocy, dodano mu Jaśka z Melsztyna, herbu Leliwa, męża znanego z rozumu i zasług w ostatnich latach panowania Łokietka.

1334 r. d. 23 Kwietnia. Na św. Wojciech, wielki śnieg upadł w Polsce, który gdy przez pięć dni na zasianych polach wysoko leżał, nad nadzieje strwożonych rólników, wielka tego roku z łaski Bożéj wszelkiego zboża obfitość była.

1335 r. Moc niesłychana szarańczy, prawie w żniwa, gdy wszystkie dojrzałe zboża wygryzła, głód wielki i drogość nastała.

1335 r. d. 26 Listopada. Zjazd w Wyszogradzie królów, Kazimierza III, Jana czeskiego i mistrza krzyżackiego Dytrycha, gdzie za pośrednictwem Karola króla węgierskiego, Jan król czeski imieniem swojem i następców, zrzekł się pretensyi do tytułu króla polskiego, którego niewłaściwie dotąd używał; Kazimierz zaś zrzekł się prawa do księstw szląskich. Co do sprawy z Krzyżakami, ci mają zwrócić koronie polskiéj ziemię kujawską i dobrzyńską; a król Kazimierz III, zostawia przy Krzyżakach Pomeranię, na odpuszczenie grzechów.

1336 r. Mistrz krzyżacki nie zwraca ziemi kujawskiéj i dobrzyńskiéj; żąda, aby król polski złożył na piśmie od całego narodu zrzeczenie się Pomeranii, oraz ziemi chełmińskiéj i michałowskiéj. — Papież Jan XXII, wyznaczył kardynałów na roztrząśnienie skarg przeciw Krzyżakom zaniesionych; a chwali

Kazimierza III, że w państwie swojem pokój i sprawiedliwość pomnaża.

1336 r. d 4 Lutego. Rozpoczęcie sądów przeciw Krzyżakom na żądanie Kazimierza III, przed komisarzami wyznaczonymi od papieża Benedykta XII, który nastąpił po Janie XXII. — Owe sądy odbywają się w Warszawie, w kościele św. Jana.

1339 r. d. 28 Czerwca. Śmierć Anny Gedyminówny, żony Kazimierza III, z którą miał dwie córki: Elżbietę i Konegundę.

1339 r. w Lipcu. W Wyszogradzie stanęły umowy, dające początek paktów konwentów, pomiędzy Kazimierzem III, królem polskim, czyniącym w asystencyi biskupów i dygnitarzy koronnych, za objawioną wprzódy wolą narodu, a Karolem, królem węgierskim, szwagrem Kazimierza; mocą których król polski ogłosił następcą po sobie, swego siostrzeńca Ludwika, syna Karóla, króla węgierskiego; pod warunkiem, aby Pomeranią siłą własną dla korony polskiéj odzyskał; aby na urzędy starościńskie, samych Polaków osadzał; i aby przywileje wolności stanu rycerskiego, w mocy swojéj zachowując, nowych żadnych podatków na tenże stan nie wkładał. — Po dopełnionéj na to przysiędze Ludwika, przysięgli mu obecni panowie polscy wiarę i posłuszeństwo, jeśli przyrzeczone obietnice, spełnione zostaną.

1339 r. d. 16 Września. Wyrok delegatów papiezkich w Warszawie ogłoszony w sprawie pomiędzy Kazimierzem III, królem polskim, a Krzyżakami, których skazano na zwrócenie do korony polskiéj, ziemi chełmińskiéj, dobrzyńskiéj, brzeskiéj, wrocławskiéj i Pomeranii, oraz na wypłacenie pewnéj sumy za poczynione szkody, zaprzysiężone przez króla. — Krzyżacy, utrzymując się przy zaborach, założyli apelacyą do papieża; a Kazimierz III, dla zaszłych na Rusi wypadków, nie miał sił dostatecznych do egzekucyi wyroku.

1340 r. w Kwietniu. Umarł bezpotomnie synowiec Łokietka, Bolesław, książę mazowiecki i ruski, syn Trojdena i Maryi księżniczki ruskiéj, córki Lwa Danielowicza halickiego. — Król Kazimierz III, mając odstąpione sobie prawo spadku po nim od jego brata Ziemowita, w zamian za księstwo bełzkie; całe księstwo ha-

lickie czyli ruskie, do korony przyłączył. Stało się to bez wojny. Lecz wypadało Tatarów powściągnąć; Wołoszę na ziemiach ruskich osiadłą poskromić; i z Olgierdem wielkim-księciem Litwy, rozpierać się o Wołyń. Tatarzy byli odparci; lecz wyprawa na Wołochy nie najlepiéj poszła.

1341 r. Gedymin, wielki-książę litewski, zabity nad Niemnem pod Wieloną; — ginie pierwszy z monarchów od ognistéj broni. Lecz jak o potomstwie Gedymina i jego pochodzeniu, są w dziejach różniące się wieści; tak i co do śmierci jego, z późniejszych po Lelewelu poszukiwań, różni się przekonanie. Inni utrzymują, że Gedymin zginął 1337 roku, o pół mili od Welony, strzałą przeszyty przy dobywaniu twierdzy krzyżackiéj Bajerburga, gdzie w załodze, oprócz stu walecznych wojowników i 40tu Krzyżaków, było też 40tu łuczników.

1341 r. Kazimierz Wielki i Jan król czeski w Pradze, układając się o wspólną pomoc przeciw nieprzyjaciołom, umarzali wzajemne protensye. — Ale król polski, uznając książąt szląskich za poddanych czeskich, wyłączał księcia Bolesława na Świdnicy.

1341 r. d. 29 Września. Król Kazimierz III, żeni się powtórnie z księżniczką Adelajdą, córką Henryka II, księcia Hassyi, z którą potem żyć nie chcąc, osadził ją w Żarnowcu.

1343 r. d. 8 lipca. Traktat pomiędzy Kazimierzem III a Krzyżakami w Kaliszu zawarty, mocą którego, ziemia chełmińska i michałowska, zostały Krzyżakom ustąpione; Pomeranią zaś wzięli od króla nie prawem udzielnem, ale hołdowniczem, opłacając jemu i jego następcom, na znak najwyższéj królów polskich zwierzchności, pewną kwotę pieniężną. Ten traktat, wymuszony był na królu owoczesnemi okolicznościami.

1344 r. Kazimierz W., po kilkokrotnych a daremnych odezwach do Henryka IV, głowy książąt głogowskich, o zwrot Koronie polskiéj przywłaszczonego przez książąt szląskich miasta Wschowy; wyszedł w pole z licznem wojskiem. — Wschowę, a następnie Cieniawę zdobył. — Książęta zapobiegając dalszym wojny skutkom, gniew króla przebłagali, dając na siebie

pismo, jako miasto Wschowę i ziemię do niego należącą, na wieczne czasy królowi ustępują. To miasto, aż do upadku Rzeczypospolitéj, należało do Polski.

Wojna z Czechami, zakończona traktatem, mocą któ- 1345 r.
rego książę świdnicki na Szląsku skłoniony został podzielać los całego Szląska, to jest, uznać za pana króla czeskiego; a za to powróciło do Polski z książętami swemi Mazowsze i świeżo odzyskana ziemia wschowska, których się wyrzekł Jan, król czeski.

W Wiślicy, na wezwanie Kazimierza W., zebrała się 1347 r.
rada narodowa w osobach biskupów, wojewodów, kasztelanów i innych urzędników, gdzie król, po ułożeniu pierwéj z nimi i z ludźmi w prawie biegłymi, pewnych ustaw; napisać one i wszystkim ziemskim i grodzkim juryzdykcyom, za jednostajne prawidło ogłosić rozkazał.

Korona polska miała w dawnych czasach prawo do 1349 r.
Wołynia, Brześcia i Podlasia; a chociaż Gedymin, wielki-książę Litwy, zabrawszy Kijów, zabrał razem Wołyń z innemi ziemiami i oddał je Lubartowi, synowi swemu; jednak przez ten najazd, Polska nie utraciła praw swoich, które uznaniem samych Rusinów utwierdzone były. — Kazimierz W., przyłączając w roku 1340 Ruś-Czerwoną do Korony, zostawił przy Litwie Wołyń, Brześć i Chełm pod pewnemi warunkami; — tych Litwa nie dotrzymała, czyniąc częste na Mazowsze napady. — Król Kazimierz wszedł z wojskiem na Wołyń i naprzód Łuck z Włodzimierzem, zamki z ich powiatami opanował; potem Brześć z ziemią do niego należącą; nakoniec dobywszy zamka chełmskiego, ziemie chełmską także do Korony przyłączył. — Drobniejsi kniaziowie, zostawieni przy swoich własnościach, przysięgę wierności wykonali. — Łuck zostawiony był Lubartowi, pod warunkiem hołdu Koronie.

Kazimierz III, chcąc porównać ciężary stanów, rozkazał 1349 r.
wojewodzie i staroście sandomierskiemu Ottonowi z Pilcy, d. 13 Grudnia.
aby z dóbr biskupa krakowskiego, Bodzanty z Jankowa, powinności krajowych dopominał się. — Biskup wyklął woje-

wodę i króla. — Wikary katedralnego kościoła krakowskiego, Marcin Baryczka, ośmielił się donieść królowi o tym wyroku w gromiących, prostackich wyrazach. Rozgniewany król, sfukał go tylko. Pochlebcy doradzili uwięzić księdza; a jeden z domowników i poufalców, jakiś Kohan, namówił aby go utopiono w Wiśle.

1350 r. Zniszczenie przez Litwę ziemi łukowskiéj, radomskiej i sandomierskiéj. Ludwik, król węgierski, pomimo układów z nim zawartych o pomoc przeciw Litwie, dać jéj nie mógł, dla walnéj wyprawy do Włoch.

1350 r. Książęta litewscy: Olgierd, Kiejstut, Lubart i inni siłą wielką Litwy, Rusi i Tatarów, napadają na posiadłość polską w Czerwonéj-Rusi i na Wołyniu; niszczą ją mieczem i ogniem; — lud gminny biorą w niewolę; — niektóre zamki zdobywają. Kazimierz III broniąc się od napadu, odstępuje Litwie Włodzimierza wołyńskiego; resztę Rusi Czerwonéj zachowuje przy Koronie.

1351 r. Na prośbę Kazimierza III, papież Klemens VI, poleca duchownym ogłaszać w Polsce, w Czechach i Węgrzech krucyatę przeciw poganom na Polskę wpadającym. — W tymże czasie król węgierski Ludwik wraca z Włoch; a jako przez traktat w Wyszogradzie 1339 roku, pomiędzy ojcem jego Karolem a Kazimierzem zawarty, ewentualny następca na tron polski i jako tymże traktatem obowiązany do odzyskania pomocą swoją krain od Polski oderwanych; przybył z wojskiem na Ruś w pomoc wujowi swemu, Kazimierzowi. — Polacy złączeni w Węgrami, dobyli Włodzimierza i cały odzyskali Wołyń. — Niemieccy pisarze, niepomni na traktaty, zaliczają tę pomoc węgierską pomiędzy ważne zasady do zaroszczeń swoich o Ruś-Czerwoną.

1352 r. Kazimierz III, na poselstwo do papieża Klemensa VI, ku otrzymaniu rozgrzeszenia winy w porywczéj karze śmiercią księdza Baryczka, otrzymał od stolicy apostolskiéj to rozgrzeszenie, przyjąwszy obowiązek uczynienia zadość kościołowi przez rozmaite nadania i fundacye; a razem dozwolono królowi wziąć grosz dziesiąty z dochodu majątków du-

chownych, na potrzebne koszta przeciw wzmagającéj się potędze Litwy i Tatarów.

Z powodu trwającéj długo zarazy powietrza w Tataryi kapczackiéj, to pogaństwo podniosło się ku brzegom Donu i Dniepru, gdzie odtąd, około brzegów morza Czarnego i w Perekopie osiadło. 1352 r.

Olgierd, wielki książę Litwy, mszcząc się na Polsce za odebranie Wołynia, złączył się z Tatarami i począł wojnę na Podolu, które ów książę, poczytując za własność litewską, jakoby odebraną przez przodka jego Gedymina Rusinom wraz z Wołyniem i Kijowem; osadził tam synowców swoich: Konstantego i Fedora, książąt Korjatowiczów. Pierwszy z nich sprzyjał Polakom; Kazimierz III miał nawet przeznaczyć go do sukcesyi korony polskiéj. Fedor zaś nie chciał być hołdownikiem Olgierda, i szukał wsparcia u Ludwika, króla węgierskiego, zamyślając o udzielnem państwie. — Olgierd z Tatarami podobywał zamki: Bracław, Skałę, Sokolec i Smotrycz, osadzone przez Fedora Wołochami; a pustosząc Podole, już zamyślał wpaść do Siedmiogrodu i w głąb królestwa węgierskiego. — Ludwik, król węgierski, ochraniając własne kraje, wysłał Andrzeja, wojewodę Siedmiogrodu, aby na cudzéj ziemi stoczyć bitwę z nieprzyjacielem. Bitwa była tak okrutną, że obu stronom sił i broni nie stało; — i rozeszły się strony z klęską wzajemną. — Tatarzy wrócili za Dniepr. 1352 r.

Szlachta i panowie wielkopolscy, zebrawszy się w Poznaniu, pierwszą od początku monarchii uczynili konfederacyę. Celem jéj było: braterstwo i wzajemna dla siebie pomoc, a posłuszeństwo dla króla i poświęcenie życia w jego obronie. Powodem jéj, zdaje się, było ciężkie położenie króla śród napadów Litwy i Węgrów. 1352 r. d. 8 Września.

Lubart, książę litewski, pomimo przyrzeczeń zachowania się w pokoju z Polską, gdy przed rokiem wraz z księciem Kejstutem, doznał klęski pod Włodzimierzem; w tym roku zebrawszy kupy, przebiegł Wołyń, oparł się o Halicz, popełniając zdzierstwa i okrucieństwa; a niebawem z większem 1353 r. w Marcu.

jeszcze wojskiem wkroczył aż ku Zawichostowi, czyniąc podobneż zniszczenia. — Kazimierz III, aby zabezpieczyć Mazowsze, miasto Płock z zamkiem, mocnemi murami oprowadzić kazał.

1353 r. Na zjeździe w Wiedniu, u Alberta, książęcia Austryi, Ludwik, król węgierski, z mocy plenipotencyi od króla Kazimierza III, zawarł tranzakcyę z cesarzem Karolem, jako królem czeskim, przez którą tenże Karol zrzeka się wszelkich pretensyi do Mazowsza; a król polski wraca królowi czeskiemu dwa miasta, Beyten i Krejcenburg ze wszystkimi wazalami.

1353 r. Po dziwnie pięknéj wiośnie, nastąpiły w końcu maja zimna. Spadły śniegi na dwa łokcie wysokości i zagroziły głodem. Lecz nie tylko obeszło się bez szkody, ale nawet po dniach sześciu, śnieg stajawszy, do wzrostu i plenności zboża dopomógł.

1355 r. w Czerwcu Tranzakcya między Kazimierzem III, a siostrzeńcem jego Ludwikiem, królem węgierskim w Budzie spisana, przez którą państwo ruskie zapewniono dla korony polskiéj, a sukcesya tronu polskiego dla domu Ludwika, i zabezpieczono wolność narodu polskiego.

1355 r. d. 27. grudnia. W Kaliszu akt hołdu z zaprzysiężeniem wierności królowi Kazimierzowi III i koronie polskiéj, dokonany przez Ziemowita, książęcia mazowieckiego.

1356 r. Książęta litewscy: Olgierd, Kiejstut i Patrik, dając odwet Krzyżakom za zburzenie ziemi żmudzkiéj, całe Prusy zniszczyli.

1356 r. d. 1 maja. W Pradze, pomiędzy cesarzem królem czeskim Karolem, a Kazimierzem III, tranzakcya zawarta, gdzie ponawiając dawniejszą z roku 1348 spisaną w Namysłowiu umowę względem obiecanéj przez Karola pomocy przeciw Krzyżakom i Bawarczykom, trzymającym marchię brandeburgską, w znacznéj części od Polski oderwaną; tenże cesarz Karol, król czeski, powtórnie przyrzeka, na odezwę Kazimierza III, dać wspomnioną pomoc; — i że nieprędzéj, aż za odzyskaniem ziem polskich, król Kazimierz pomagać ma Karolowi prze-

ciw jego nieprzyjaciołom. W zdarzeniu zaś odmówienia przez cesarza owéj pomocy, winni będą, on lub następcy jego, zwrócić Polsce odstąpione Karolowi przez Kazimierza III, miasta Beyten i Krejcenburg, oraz księstwo jaworskie i świdnickie na Szląsku. — Czy królowie czescy uiścili się w daniu pomocy ku odzyskaniu ziem oderwanych od Polski? — Dalszy ciąg historyi okaże.

Król Kazimierz W., używający od lat dziesięciu tytułu pana i dziedzica Rusi, miasto jéj głównie Lwów, nadał prawem teutońskim, czyli magdeburgskiem, postanawiając wójta, który zdawał sprawę przed samym tylko królem; — a skasował prawa miejscowe ruskie. — Że zaś to miasto miało Ormianów, jeszcze za czasów Bolesława Śmiałego przybyłych, Rusinów, Żydów i Tatarów; przeto król Kazimierz, dogadzając ich żądaniu, dozwolił im sądzić się prawem swojem lub magdeburgskiem, z tem przecież, aby na ich sądach wójt miejski prezydował. — Miastu nadał grunta. 1356 r.

Umarła córka króla Kazimierza W., Kunegunda z Anny, litewki urodzona, która była zaślubioną Ludwikowi nazwanemu Romanus, synowi Ludwika cesarza. 1357 r.

W czasie trwającego przez dwa lata pokoju od r. 1357 do 1359, pomiędzy Polską, Litwą i Krzyżakami, gdy w Litwie panował Olgierd, a w Polsce Kazimierz III, poprzestawano wówczas na obecnym stanie granic. Ruś Czerwona przy Polsce, a Wołyń przy Litwie pozostał pod władzą Lubarta, który około téj epoki założył Lubaw wołyński w zamianę za Lubartów Polsce ustąpiony; gród także jego założenia. 1357 r.

W Grodnie zjazd zesłanych od wielkiego księcia litewskiego Olgierda, książąt Patryka i Wojszwiłła, tudzież panów litewskich Ajkszy Olizara i innych; — a ze strony Ziemowita, książęcia mazowieckiego, kilku kasztelanów, ku pewnemu rozgraniczeniu Litwy od Mazowsza. 1358 r. d. 29 kwietnia

Klęska wojsk polskich w Wołoszczyźnie. Kraj ten za dolnym Dniestrem, na dwie ziemie, multańską, bliższą Polsce i wołoską dalszą, dzielący się, jako część Dacyi starożytnéj, był prowincyą rzymską. Imię Wołochów, w pismach węgier- 1359 r. w Lipcu.

skich zwanych Olochami, dało się słyszeć dopiero w XII wieku ery chrześciańskiéj. Religia, hasło dawniéj na pogany, dawała prawo możniejszym do najazdów. Węgrsy korzystali z sąsiedztwa. Karol król węgierski 1330 roku, nie poprzestając na hołdownictwie Bożorada, wojewody wołoskiego, zapragnął był zdobyć samę ziemię; i w zasadzie Wołochów, poniósł stratę całego wojska, sam zaledwie ucieczką uratowany. Odtąd Węgrzy przestali czynić się panami Wołoszczyzny. Teraz pomiędzy synami zmarłego Bożorada, Stefanem i Piotrem, nastała zwada o prawo sukcesyi. Stefan wypędzony, udał się do Kazimierza W. o pomoc, za którą przyrzekał Polsce wieczystą Wołoszczyzny uległość. — Król, za uchwałą rady swojéj, przyjął ofiarę, wysłał liczne wojsko. Po szczęśliwych zrazu potyczkach w głębi kraju wojska przechodząc przez ponadcinane lasy, zasadzką Piotra, zniszczone zostały. Więźniów za okupem wrócili.

1360 r. Powietrze morowe, przeszedłszy Węgry i Czechy, wdarło się do Polski około św. Michała, i straszne sprawiło zniszczenie. W samym Krakowie dwadzieścia tysięcy trupów liczono.

1361 r. Napady Krzyżaków na Litwę, gdzie w zażartych potyczkach, książę Kejstut dwukrotnie pojmany, szczęśliwie zawsze uchodził.

1362 r. Krzyżacy Litwę burzyli. Kowno zdobyte; broniący mężnie zamku Wojdat, syn Kiejstuta, w niewolę wzięty. W oblężeniu zginęło Litwinów trzy tysiące. Sąsiednią im Polskę, głód morzył. Przy końcu wiosny, gwałtowny wiatr północny z deszczami, zbiwszy z kłosów kwiat, płonną tylko słomę zostawił. Przezorny Kazimierz W. miał po wszystkich prowincyach pełne szpichlerze dla przygody. Tam brano zboże po małéj cenie, lub też płacił kto chciał usługą około budowy zamków, opasów miast murami, stawiania gmachów itp., co wszystko gospodarny król, od wstępu na tron, pomnażać nie przestawał. Ta dobroczynność, rozniosła jego sławę po Europie.

Cesarz Karol i Ludwik, król węgierski, dla błachych powodów osobistych zwaśnieni, stanęli z gotowém wojskiem do boju. Wezwany król polski Kazimierz W. stał się ich rozjemcą. W owych czasach wzmagała się potęga Turków na wschodzie. Monarchowie chrześciańscy, zamyślali podnieść krucyatę, któréj głową miał być Jan, król francuzki.

W Krakowie, okazałe wesele cesarza Karola IV. z wnu- 1363 r.
czką Kazimierza W., Elżbietą, córką Bogusława, książęcia d. 30 Stycznia
pomorskiego, na które zjechali się: Ludwik, król węgierski, Piotr, król cypryjski, w podróży przez Polskę w celu pobudzenia monarchów i książąt na wojnę przeciw Turkom; Waldemar, król duński; Otton, książę bawarski; Bolesław na Świdnicy; Władysław na Opolu, książęta szląscy; Ziemowit, książę mazowiecki; wielu innych świeckich i duchownych książąt; a nakoniec Bogusław, książę pomorski na Szczecinie z córką swoją Elżbietą. Król Kazimierz wygodnie pomieścił kolegów swoich w rozległych murowanych gmachach Krakowa, który się liczył wówczas pomiędzy pierwszemi Europy miastami Odpowiadała temu uprzejmość w podejmowaniu dostojnych gości, a przy tem przepych w złocie, srebrze, jedwabiach, powozach i kosztownych stołach. Mikołaj Wierzynek, rajca krakowski, zawiadujący skarbem monarszym, wszelkich tu rozporządzeń królewskich był wykonawcą. — Trzeciego dnia po wjechaniu królów, nastąpił ślub za błogosławienstwem Jarosława, arcybiskupa w obecności legata papiezkiego. — Król Kazimierz wyznaczył dla cesarzowéj na posag, sto tysięcy złotych (owoczesnéj wartości). Przez dni dwadzieścia trwały biesiady, różne igrzyska, rozsyłanie gościom kosztownych upominków od króla. Majętny z przemysłu i handlu Mikołaj Wierzynek, zapragnął mieć w domu swoim królów na obiedzie. Otrzymawszy ten zaszczyt, prosił o pozwolenie, aby wedle własnego rozumienia każdemu miejsce wyznaczył. Przez wdzięczność dla swego monarchy, najwyżéj go posadził. Przy tym obiedzie do sta tysięcy dukatów rozdał dostojnym gościom w upominkach. — Po za-

kończonem weselu, zawarte było pomiędzy przybyłemi i Kazimierzem III wzajemnéj obrony przymierze; a uchwalono ligę na Turków i inne pogany.

1363 r. Kazimierz Wielki nietylko zadziwiał wiek owoczesny groźną postawą wojenną, ale umiał też zjednać sobie poważanie u wszystkich mocarzy, szacunek i pomoc w działaniach swoich. Papież Innocenty VI, ogłosił przez powszechną 1363 roku bullę, że w przeciągu lat dwunastu, ktobykolwiek z chrześcian katolików, w obronie Polski, chciał walczyć przeciw jéj nieprzyjaciołom, a był zabity, z ran umarł, albo kalectwo poniósł, otrzyma zupełne rozgrzeszenie od wszystkich grzechów swoich.

1364 r. na Ziol. Świątki Fundacya akademii krakowskiéj. Papież Urban V, na prośbę króla Kazimierza W., tę główną szkołę, powagą stolicy apostolskiéj potwierdził. Nie wzięła skutku ta fundacya, aż późniéj w lat 34. Sława jéj i dopełnienie zachowane były Władysławowi Jagielle i jego żonie, a wnuczce Kazimierza, Jadwidze.

1365 r. Kazimierz W., utrzymując zwierzchność i powagę w ziemiach krzyżackich, tę prowincyę lennem prawem zakonowi ustąpioną, odwiedził. Taka bowiem była umowa, że mistrz, uznając go za pana, pewne królowi daniny w rzeczach i pieniądzach, z ziem od siebie posiadanych postępował.

1365 r. Miasto Kraków, jeszcze przez Bolesława Wstydliwego nadane było prawem teutońskiem czyli magdeburgskiem, a to w celu ściągania obcych osadników. To prawo szerzyło się powoli po różnych miastach koronnych. Sądzili wedle niego wójtowie i sołtysi wraz z ławnikami; a często apelacye szły do sądu magdeburgskiego z ujmą powagi narodowéj. — Król Kazimierz W. zniósł owe apelacye; a w zdarzeniu ich potrzeby, oznaczył po dwóch rajców z miast sześciu, jako to z Krakowa, Sandecza, Bochni, Wieliczki, Kazimierza i Iłkusza, aby owi rajcy, ostateczny wydawali wyrok.

1365 r. Kazimierz III, za życia oddalonéj żony swojéj, żeni się z Jadwigą głogowską, księżniczką, krewną swoją. — Śmierć

Adelajdy w ciągu rozpoczętego o to procesu w Rzymie, załatwiła trudności.

Wyprawa na Litwę ku zemście nad księciem Lubartem, za owładanie znacznéj części Wołynia. — Odebrali Polacy zamki w Łucku, Włodzimierzu, w Olesku i ziemia chełmska odzyskaną została. Litewscy książęta szukają pokoju z królem Kazimierzem W. — Zawarto ugodę. — Lubartowi dostała się ziemia łucka z powiatami do niéj należącymi, to jest: Stożek, Daniłów, Zakamień, Szumsk, Ostróg, Połonne i Międzyboże; nadto, ziemia włodzimierska z miastami: Welły, Lbiaż, Czarny-horodek, Kamień i Mielnica. Królowi zaś zamki: Włodzimierz i Łuck z powiatami: horodelskim, lubomskim, turzyńskim, ratneńskim, koszyrskim i włuczyńskim. Prócz tego, ustąpiono Koronie polskiéj: Krzemieniec, Peremil, Olesk, Bełz, Grabowiec, Chełm, Szczebrzeszyn i Łopatyn. — Lubart miał dawać wojenne posiłki przeciw nieprzyjaciołom Polski i Litwy. — Ustanowiono po temu sąd graniczny. Zasiadał w nim ze strony Kazimierza W. Krot, podkomorzy lubelski i Rafał, komorny królewski; — ze strony Olgierda, Olizar; a od Lubarta Iwan Mostyszyński. Tem przymierzem, zabezpieczona w krajach ruskich spokojność, dała pochop Kazimierzowi W. do podniesienia téj prowincyi, ozdobą, mocą i handlem. 1366 r.

Aleksander Koryatowicz, syn Koryata, wnuk Gedymina, książę na Podolu, starał się ten kraj urządzić i zaludnić; a raz pospołu z Kejstutem, Olgerdem i Patrykiem, odbył wyprawę do Prus 1365 roku. — Po odjęciu mu Podola przez Kazimierza W., miał sobie nadaną część włodzimierskiéj ziemi na Wołyniu z miasteczkiem Oleskiem. — Zostając tam w wierności dla króla polskiego, uważał się za prostego zawiadowcę téj ziemi. 1366 r.

Kazimierz W., zapewniwszy Ormianom, od dawna na Rusi Czerwonéj mieszkającym, prawa i swobody; wolność religii ich obrządkiem katolickiéj i własnym ich językiem sprawowanéj zaręczył, a na stolicę ich biskupa, naznaczył miasto Lwów. 1367 r.

1368 r. Krzyżacy burzą pokój wtargnieniem w księstwo trockie i w Zmudź, udział księcia Kejstuta. — Ten mając w podejrzeniu biskupa płockiego Mikołaja, jakoby owe najazdy, były z jego podmowy; wpada z licznem wojskiem do Mazowsza, i bez względu na to, że książę Ziemowit jest jego zięciem, niszczy ogniem i mieczem miasto Pułtusk i wiele innych miast koronnych.

1368 r. Król Kazimierz W. potwierdza przywiléj, służący kawalerom maltańskim na dobra w Wielkopolsce, przez tamtejszych książąt im nadany. — Ten przywiléj poświadcza o rozległości granic koronnych i o posiadłościach Rzeczypospolitéj.

1369 r. Napady od Litwy i Tatarów, a przy tém, skryte zabiegi cesarza Karola ku szerzeniu swéj potęgi kosztem posiadłości polskich, ściągnęły Kazimierza W. do Budy, gdzie z siostrzeńcem swoim Ludwikiem, królem węgierskim, nowe zawarł przymierze ku wzajemnéj obronie.

1370 r. d. 5 listopada. Śmierć króla Kazimierza Wielkiego, który otrzymał ten tytuł nie przez dzieła wojenne, lecz że wsławiły go w pokoju znamienite czyny. — Sprawiedliwość; łaskawość; łatwy przystęp każdemu; rozrządzenia wewnętrznéj w kraju ekonomiki; dźwiganie zamków i miast, których 72 ufortyfikowano; opasanie ich murem; budowanie gmachów wspaniałych i pożytecznych; protekcya ludu wiejskiego przeciw nadużyciom dziedziców, zkąd chlubnie go mianowano królem chłopków; stanowienie praw nowych, a zachowanie z ich poprawą dawnych; rozkrzewianie nauki, handlu i przemysłu; te wszystkie wysokie zalety, nadały mu tytuł Wielkiego. — Umierając, wiary ojców dochował, a lud sobie powierzony, w sławie, powadze i bezpieczeństwie następcom zostawił. — Kazimierz III W., był ostatnim z Piastów na tronie, panujących w Polsce od lat kilkuset.

1370 r. Aleksander Korjatowicz, wyjeżdżając na pogrzeb króla do Krakowa, zostawił na załodze we Włodzimierzu Pietraszka Turskiego w najmocniejszym wołyńskim zamku, który król

Kazimierz W. zbudował z cegły i z kamienia. — Kiejstut i Lubart, ów zamek oblegli. Turski poddał się im nikczemnie; a książęta litewscy zrównali z ziemią ów zamek. Korjatowicz nie wrócił już do Włodzimierza. Za wolą Olgierda, powtórnie rządził Podolem. Smotrycz, był jego stolicą. — Dominikanom, których tam fundował, nadał 1375 roku grunta i młyny. — Poległ w boju z Tatarami na Podolu. Pochowany w Smotrycku u Dominikanów.

LUDWIK, z domu andegaweńskiego, król węgierski, siostrzeniec Kazimierza W., króla polskiego, w roku 1339 wyznaczony po nim następca, po wuju swoim koronę objął; a po dwunastoletniem panowaniu, mając lat 56, zeszedł ze świata 1382 roku, pochowany w Wejssenburgu. — Z pierwszéj żony Małgorzaty, córki cesarza Karola IV, potomstwa nie miał; — z drugiéj Elżbiety, Stefana, króla Bośnii i Elżbiety, księżniczki kujawskiéj córki, poślubionéj roku 1353, a zmarłéj 1386, były trzy córki: Katarzyna, zmarła przed ojcem; — Marya została królem węgierskim i małżonką Zygmunta, cesarza; — Jadwiga zaś, została królem polskim. 1370 r. w Listopadzie.

Zaledwie skończył życie Kazimierz W., wnet ościenni poczęli szarpać prowincye koronne. Margrabia nowéj monarchii brandeburgskiéj objął zamek santocki; — książęta litewscy: Olgierd, Kiejstut i Lubart, zdobyli Włodzimierz wołyński; a idąc daléj, niszczyli Małopolskę, obdarli kościół bogaty na Łyséj Górze z klasztorem Benedyktynów, założonym niegdyś przez Chrobrego. — Ziemowit, książę mazowiecki, zabrał trzymane przez umowę zamki: Płock, Rawę i inne, ująwszy podarunkami starostów koronnych. — Król Ludwik wysłał wprzód z Węgier do Polski matkę swoję Elżbietę Łokietkównę, dla załatwienia przypadkowych poruszeń. 1370 r.

Koronacya w Krakowie Ludwika, króla polskiego i węgierskiego. 1370 r. d. 17 Listopada.

Gdy na pogrzebie Kazimierza W. w Krakowie, przy najokazalszéj wystawie, starożytnym obyczajem kruszono cho- 1370 r. d. 19 Listopada.

rągwie, jako znamiona polskich prowincyi; płacz i łkanie tak było powszechne, że zdawało się jakoby do grobu ukochanego króla, rodaka i dobroczyńcy, razem i polskie imię wnieść miano.

1370 r. Król Ludwik, wbrew przysiędze swojéj, wykonanéj na to, jako nietylko żadnéj alienacyi czynić nie będzie, lecz nawet ziemie oderwane od korony polskiéj, dla niéj odzyszcze; przecież oddał lennem prawem wojewodzie węgierskiemu, siostrzeńcowi swemu, Władysławowi, księciu opolskiemu powiaty: wieluński i ostrzeszowski, a przy tem zamki przez Kazimierza W. pobudowane: Olsztyn, Krzepice, Bobolice i Brzeznice; a nadto, ziemie i zamki na Rusi prawem wieczystem nadał.

1371 r. Zaniechawszy odzyskanie strat poniesionych przez najazd Litwy i Brandeburczyków, król Ludwik, zostawił matkę swoję Elżbietę przy rządach królestwa polskiego z przyboczną jéj radą ludzi młodych i bez doświadczenia; a sam, zabrawszy insignia królewskie, odjechał do Węgier. Polska wystawioną była na łup obcy i rozboje wewnętrzne, którym namiestnicza władza niewiasty i Opolczyka, radzić nie umiała.

1372 r. Urodziła się Jadwiga, córka Ludwika polskiego i węgierskiego z powtórnego związku jego z Elżbietą, królewną Bośnii.

1374 r. d. 17 Września. W Koszycach, przywiléj Ludwika króla dany szlachcie polskiéj, aby odtąd niewięcéj od łanu, (to jest, od jednéj włoki, czyli 30 morgów) corocznie do skarbu królewskiego składali, jak po dwa grosze srebrne, czyli trzecią część tego co za Kazimierza W. opłacano; a za to Polacy, następstwo po Ludwiku na tron, dla jednéj z jego córek przyrzekli.

Ten przywiléj był węgielnym kamieniem swobód szlachty, i ztąd wynikłych nieszczęść ich ojczyzny; stał się też razem ostateczną ruiną monarchii prawie samowładnéj dawnych królów polskich.

1375 r. Bulla papieża Grzegorza XI, wskrzeszająca na Rusi biskupów: przemyślskiego, chełmskiego, włodzimierskiego i arcybiskupa halickiego.

Rozruchy, niepokoje i bezprawia w kraju. Król Ludwik, bawiący zawsze w Węgrzech, skłania matkę swoję, aby z Polski wyjechała do Węgier. 1375 r.

Król Ludwik założył biskupstwo podolskie i na stolicę katedry przeznaczył Kamieniec; przedtem zaś, to miasto z całą prowincyą, ulegało władzy biskupów krakowskich 1375 r.

Synod w Uniejowie przez arcybiskupa Janusza zebrany ku poprawie karności kościelnéj. — Nadto, ponieważ Turcy cisnęli państwo carogrodzkie, a Jan Paleolog, cesarz wschodni, żądając wsparcia u papieża, ofiarował jedność z kościołem rzymskim; przeto stolica apostolska przez wysłanego do Polski biskupa, domagała się dwuletniéj kontrybucyi z dóbr i dochodów kościelnych. 1376 r. d. 7 Września.

Ludwik, król polski, kupuje u Władysława, księcia opolskiego, burzącego pokój krajowy, księstwo gniewkowskie za dziesięć tysięcy czerwonych złotych. 1376 r. d. 20 Październ.

Kiejstut, książę trocki, Lubart, książę łucki, bracia wielkiego-księcia Litwy, Olgierda, z Jerzym bełzkim, ich synowcem, zniszczywszy ziemię lubelską, przemknęli się ku Sanowi i Wiśle, około Zawichosta i Tarnowa; a zaborem i pożogą, wielkie poczynili spustoszenia. 1376 r. d. 2 Listopada.

Wojna odwetowa przeciw Litwie. Król Ludwik wiedzie Węgrów ku pomocy; oblega nimi zamek Bełz, ale bezskutecznie. Polacy, odebrawszy Włodzimierz, Chełm i inne zamki, pospieszają ku wsparciu Węgrów. — Książę Kiejstut przywodzi do obozu królewskiego synowca swego, Jerzego Narymuntowicza, sprawcę przeszłorocznych napadów, który z daru Kazimierza W., był lennym dzierżawcą ziemi chełmskiéj i księstwa bełzkiego. — Jerzy zwraca niewolników polskich; dzierżawy swoje poddaje pod zwierzchność Korony. — Król Ludwik, niepomny na zaprzysiężone Polakom przyrzeczenie, że prowincyi należących do Polski alienować nie ma; wszedł w tajemne układy z krewnym swoim, palatynem węgierskim, Władysławem, księciem opolskim i pod pozorem, że mu trudno utrzymać księstwo ruskie od napadów Litwy, oddalił starostów i straże polskie, a poosadzał zamki 1377 r.

Węgrami. Ów książę Władysław, począł mianować się księciem Czerwonéj-Rusi. — Ztąd późniéj zaliczono i tę okoliczność ku wsparciu pretensyi austryackiéj do ziem ruskich.

1377 r. Umarł bezpotomny Kazimierz szczeciński, dobrzyński i bydgoski książę. — Te prowincye, jako lenność, wróciły do Korony. — Król Ludwik, oddał je nieprawnie księciu Władysławowi opolskiemu.

1378 r. Wielkopolanie wyprawiają do Wyszogradu dwóch posłów, aby przedstawili królowi Ludwikowi, że nie chcą mieć na jego miejscu wicerejentem księcia Władysława opolskiego; — że wedle traktatów, chcą mieć własnych starostów. — Król Ludwik, odwołuje poprzednicze postanowienie i zostawia Polskę w anarchii.

1378 r. Małoletni Zygmunt, syn cesarza Karola IV i Elżbiety Pomorzanki, wnuczki Kazimierza W., wychowuje się w Węgrzech przy królu Ludwiku, jako przyszły małżonek starszéj jego córki Maryi.

1380 r. d. 20 Grudnia. Umarła w Budzie matka króla Ludwika, Elżbieta, córka Władysława Łokietka i Jadwigi księżniczki kaliskiéj, a siostra Kazimierza W., która doznając powagi u syna swego Ludwika, wymogła była na nim wolność powrotu do Polski i poddanie tam rządów pod jéj władzę; — czemu, gdy podołać nie mogła, wynikły najazdy, rozboje, a nawet łupieztwo kościołów. — W gruncie przecież i z wychowania, była to pani pobożna, dobroczynna i litościwa. — Dożyła lat 84.

1381 r. d. 24 Marca. Z wezwania króla Ludwika, zjazd w Budzie panów polskich ku naradzie względem zarządu Rzeczypospolitéj. Król oświadczył, że na miejscu swojem, nadaje władzę trzem rządzcom, a tymi byli: Zawisza z Kurozwęk, biskup krakowski, człowiek złych obyczajów, po śmierci Floryana Mokrskiego, w roku przeszłym obrany biskupem za staraniem staréj Elżbiety; Dobiesław kasztelan krakowski, ojciec biskupa i Sędziwój z Szubina, wojewoda kaliski, starosta krakowski. — Szemrali na ten triumwirat obywatele koronni; albowiem składał się on z ludzi szukających własnego zysku,

a nie krajowego dobra. — Z powyższego postanowienia królewskiego i z krzywd krajowych, urosła później baśnia o rokoszu gliniańskim, którego wcale nie było; a potwarz dotknęła wiele imion godnych.

W domowéj wojnie pomiędzy książętami litewskimi, podniesionéj przez Wojdyłłę, poufalca księcia Jagiełły, Kiejstut, książę litewski, syn Gedymina, a brat Olgierda zmarłego 1377 roku, wzięty przez synowca swego Jagiełłę w niewolę wraz z jego synem Witoldem, śmierć sobie zadał; Witold zaś umknął z niewoli. 1381 r.

W Zolinie, z wezwania osłabionego na zdrowiu króla Ludwika zjazd stronników polskich za Maryą, córką króla i za jéj narzeczonym Zygmuntem, gdzie był i arcybiskup Bodzanta. — Król Ludwik, na owym zjeździe, przeznaczył na tron węgierski i polski, starszą córkę swoję Maryę i jéj narzeczonego Zygmunta, margrabię brandeburgskiego. 1382 r. d 23 lipca.

Śmierć króla Ludwika w Tyrnawie, w Węgrzech. W ciągu swego panowania, założył biskupstwo kamienieckie. Władysław, książę opolski, rządzca królestwa polskiego, fundował kościół na Jasnéj-Górze w Częstochowie i złożył w nim obraz N. Maryi Panny z Rusi sprowadzony. — Pod panowaniem Ludwika, Krzyżacy, uznający wprzódy zwierzchność królów polskich w Pomeranii, składający hołd pewny za Kazimierza W., zaprzestali teraz czynić zwykłéj powinności. — W Polsce był nierząd i rozboje. — Ludwik słusznie w Węgrzech nazwany Wielkim, lubo udarował szlachtę polską pewnemi wolnościami dla zapewnienia tronu potomstwu swemu; przecież Polacy nie lubili go; bo ciągle mieszkając w Węgrzech, o Polskę niedbał. 1382 r. d. 14 Września.

W Wiślicy, na zjeździe Małopolanów, w obecności wysłańców ze zjazdu radomskiego od Wielkopolanów, tudzież od wszystkich ziem całego królestwa, wdowa po Ludwiku Elżbieta królowa, przez posłów swoich, oświadcza wdzięczność Polakom za stateczność w poprzysiężonéj wierze jéj córkom; — i że ona sama, wedle tranzakcyi koszyckiéj, zdeterminuje obiór jednéj z córek na tron polski. 1382 r. d. 6 Grudnia.

1382 r. Niemiły Polakom narzucony przez Ludwika czternastoletni margrabia Zygmunt, który, po śmierci króla, dopuścił się gwałtownych postępków w Wielkopolsce i w Mazowszu, po osobistéj bytności na zjeździe w Wiślicy, ustąpić z Polski był przymuszony.

1382 r. Gubernatorowie zamków ruskich, od Ludwika postanowieni Węgrzy, widząc, że im trudno będzie utrzymać się na cudzéj własności; uczynili zmowę z Lubartem, księciem litewskim, który miał swój udział na Wołyniu. Zaprzedali mu zamki: Olesko, Peremyl, Horodło, Krzemieniec, Łopatyn, Śniatyń i inne. Lubart, te dziedzictwa koronne, przez Kazimierza Wielkiego, krwią polską i znacznym kosztem nabyte, opanował.

1382 r. d. 27 Maja. Zjazd panów polskich w Sieradzu, z którego wysłanym posłom polskim, królowa Elżbieta, wdowa po Ludwiku, przyrzekła wysłać wkrótce na królową polską młodszą córkę swoją Jadwigę, już zaręczoną Wilhelmowi, synowi Leopolda III, książęciu Austryi.

1383 r. Wojna domowa w Polsce pod pozorem utrzymania na tronie starszéj córki Ludwika, króla, Maryi; a istotnie w celu bezkarnego łupieztwa i zaborów. — Ziemowit, książę mazowiecki, rości prawo do korony polskiéj. — Zygmunt, margrabia brandeburgski, pomimo zrzeczenia się ze strony Maryi, praw do tronu polskiego i pomimo przyrzeczeń ze strony jéj matki, że Jadwiga będzie królową Polaków; wchodzi znowu do Polski z dwunastu tysiącami Węgrów i niszczy Mazowsze.

1384 r. w Październ. Jadwiga dwunastoletnia, córka Ludwika króla węgierskiego i polskiego, przybywa z Węgier do Polski w asystencyi kardynała Dymitra, arcybiskupa strygońskiego i innych.

1384 r. d. 15 Paździer. JADWIGA w Krakowie na królową polskę ukoronowana. Namaszczał ją i uwieńczył Bodzanta, arcybiskup w obecności kardynała arcybiskupa strygońskiego i kilku krajowych biskupów. — Ojciec jéj Ludwik, król węgierski

i polski, zaręczył ją był Wilhelmowi, księciu austryackiemu. Jadwiga, skłonność ku niemu powziętą, poświęciła dla dobra Polski. Narodzona 1372 roku, poślubiona Władysławowi Jagielle wielkiemu księciu litewskiemu 1386, zmarła roku 1399. — Córka jéj jedyna Bonifacya, w niemowlęctwie umarła.

Witold, książę litewski, który, wtrącony przez Jagiełłę do więzienia, umknął za pomocą swéj żony, przyodziany w suknię kobiecą; tułacz w Prusiech, zawiera poniewolnie tranzakcye z Krzyżakami. Krzyżacy przyrzekają mu zwrócić jego posiadłość przez Jagiełłę odjętą, zachowując sobie sukcesye po nim, na wypadek jego bezpotomności. 1384 r.

Wielki-książę Litwy, Jagiełło, zagrożony nieprzyjaźnią domowych i obcych, postanawia szukać związku z potężnym narodem. Wyprawia braci swoich, Skirgiełłę, Borysa i innych w poselstwie do Krakowa o rękę Jadwigi, królowéj polskiéj. 1385 r.

Witold, brat stryjeczny Jagiełły, w oburzeniu na Krzyżaków, że oni dwóch jego synów, Jana i Jerzego w Królewcu otruli, szuka pojednania się z Jagiełłą. — Uchodzi od Krzyżaków. — Bierze od Jagiełły w zamian za księstwo trockie. Grodno, Brześć, Drohiczyn i inne posiadłości. 1385 r.

Królowa Jadwiga zawiera tranzakcyą z księciem mazowieckim Ziemowitem. — Ziemia kujawska, którą on był zagarnął w bezkrólewiu roku 1383, do Korony zwróconą została. 1385 r.

Jagiełło, wielki-książę Litwy, w asystencyi braci rodzonych i stryjecznych, wjechał do Krakowa. — Jadwidze siedzącéj na majestacie królewskim, cześć złożył; a nazajutrz, przysłał jéj przez książąt Skirgiełłę, Witolda i Borysa, kosztowne upominki. 1386 r. d. 12 Lutego.

Chrzest Jagiełły w Krakowie dopełniony przez arcybiskupa Bodzanty. Wziął imię Władysław. — Ochrzceni byli razem bracia jego: Wigund, Aleksandrem; — Korygiełło, Kazimierzem; — Świdrygiełło, Bolesławem, byli 1386 r. d. 15 Lutego.

mianowani. — Inni bracia jego, w ruskim obrządku już dawniéj ochrzceni.

1386 r. d. 18 Lutego. Ślub uroczysty Władysława Jagiełły z Jadwigą królową polską w kościele katedralnym krakowskim.

1386 r. d. 4 Marca. WŁADYSŁAW II, JAGIEŁŁO, wielki-książę litewski, syn Olgierda, wnuk Gedymina, ukoronowany na króla polskiego. Narodził się z Maryi, księżniczki twerskiéj, roku 1348; — po ojcu, od roku 1381, wielki-książę Litwy; umarł w Gródku, niedaleko Lwowa 1434 roku po 48 latach panowania w Polsce, mając lat 86; — pochowany w Krakowie. — Żony jego, pierwsza: Jadwiga królowa polska, zmarła 1399 roku; druga: Anna hrabianka cylejska, wnuczka Kazimierza W., zaślubiona 1400 roku; umarła 1416, z któréj córka Jadwiga, zaręczona margrabi brandeburgskiemu; trzecia: Elżbieta, wdowa Granowska, z domu Pielecka, poślubiona 1417 roku, umarła 1420; — czwarta: Zofia, księżniczka holszańska, zaślubiona 1422 roku, zmarła 1461. Z niéj miał dwóch synów: Władysława i Kazimierza.

1386 r. Król Władysław II z Jadwigą w Gnieźnie, przywykły do samowładnych rządów w Litwie, nakazał zabierać dobytek kmieciom, którzy mimo danych poleceń, nie dostarczyli pewnych szczegółów ku potrzebie dworu. Gdy za wpływem Jadwigi, król tę grabież zwrócić nakazał; dobra królowa wyrzekła: — „A łzy, kto im powróci!“

1386 r. Krzyżacy wpadli do Litwy. Lubomlę i inne zamki pobrali. Król Władysław II wysłał tam Skirgiełłę i Witolda z rycerstwem polskiem. Zamki odzyskano; buntownicy ukarani.

1386 r. Miasto Dubno na Wołyniu, za przywilejem Władysława Jagiełły, króla polskiego, otrzymał Fiedor Daniłowicz, książę na Ostrogu. Wcielone do ordynacyi ostrogskiéj, podzielało jéj losy. Ostatni potomek z płci żeńskiéj, Janusz, książę Sanguszko, marszałek nadworny litewski, który w Dubnie przemieszkiwał, przez tranzakcyą kolbuszowską 1753 roku, nadał Dubno i przyległe 70 wsi Stanisławowi Lubomir-

skiemu, podstolemu koronnemu, pod obowiązkiem utrzymywania 270 ludzi pieszych w fortecy dubieńskiéj; — co późniéj, konstytucya 1766 roku, zatwierdzając rozprzedanie dóbr ordynacyi ostrogskiéj, zmieniła przywiązując do dóbr wszystkich téj ordynacyi opłatę do skarbu Rzeczypospolitéj w corocznéj sumie trzykroć sto tysięcy złotych, pod tytułem dotąd trwającym, podatku ordynackiego.

Król Władysław II z żoną swoją Jadwigą, z Ziemowitem i Januszem, książętami mazowieckimi, z arcybiskupem Bodzantą i wielu panami Korony, przybywa do Litwy; — nawraca Litwinów do wiary chrześciańskiéj; — zakłada w Wilnie kościół katedralny, gdzie był ołtarz wieczystego ognia; — powierza zwierzchność nad Litwą z tytułem wielkoksiążęcym, bratu swemu Skirgielle. 1387 r.

Andrzéj (Wasiło) herbu Jastrzębiec, Polak, mąż uczony i bogobojny, pierwszym był biskupem wileńskim. Krewny Wojciecha Jastrzębca, arcykiskupa gnieźnieńskiego (1422 r.), od którego synowców pochodzi rodzina ze Zborowa, Zborowskich. — Andrzéj biskup umarł 1399 roku. 1387 r. d. 3 Maja.

Witold obrażony, że go minęła książęca mitra nad Litwą, mimo świeże pognębienie wichrzącego pokój Andrzeja Olgierdowicza i Światosława Smoleńskiego, udał się znowu do Krzyżaków. 1387 r.

Brat najmłodszy Władysława Jagiełły, Aleksander Wigunt, syn Olgierda, jako po chrzcie książę kiernowski na Litwie, hołd królowi polskiemu wykonał. 1388 r.

Królowa Jadwiga wraca do Krakowa. Rycerstwo polskie, z jéj rozkazu, odebrało od Lubarta zaprzedane zdradą przez Węgrów zamki: Peremyl, Jarosław, Grodek, Halicz, Lwów, Trembowlę i inne. — Ze strony Węgier, uznawano słuszność polskiéj sprawy i żadnéj nie było przeszkody. — Król Władysław II wyprawia posła do Rzymu, aby w jego imieniu, jako króla polskiego i w imieniu ochrzczonych Litwinów, oświadczył Urbanowi VI winne posłuszeństwo; — i powraca do Krakowa. 1388 r.

Witold z Krzyżakami najeżdza Litwę. Władysław II 1390 r.

nakazał zdobyć zamki jego: Brześć, Grodno, Kamieniec litewski. — Krzyżacy i rycerze inflantscy z Witoldem, palą miasto Troki. Schwytany brat królewski, książę Korygiełło, ścięty; drugi brat Narymund, z rozkazu Witolda, strzałami ubity. — Krzyżacy tają przed światem, że Litwa chrzest przyjęła i wabią przeciw niéj z dalszych krajów rycerzy.

1390 r. Król Władysław Jagiełło, ziemię drohicką z zamkami Drohiczem, Mielnikiem, Bielskiem, starszemu księciu mazowieckiemu, Januszowi darował z warunkiem, aby jak przedtem, tak napotem, pod zwierzchnością Korony zostawały.

1391 r. Po napadach ponawianych przez Witolda na Litwę, król Władysław II, zlecił bratu książąt mazowieckich, Henrykowi, aby go pogodził z Witoldem, przyrzekając mu w imieniu króla godność wielkiego-księcia Litwy — W braciach bowiem rodzonych, Skirgielle i Świdrygielle, Władysław II uznawał niezdolność.

1392 r. Witold z Prus wraca. Król Władysław II czyni go wielkim-księciem litewskim. — Bracia królewscy obrażeni. Świdrygiełło udaje się do Prus; Skirgiełło Litwę buntuje, Krzyżacy mszcząc się zdrady Witolda i popalonych przez niego ich zamków, wtargnęli do Litwy; zdobyli zamek Suraż i inne; a do trzech tysięcy ludzi w niewolę zabrali.

1393 r. Król z królową w Litwie. Pogodził z Witoldem Skirgiełłę, dając mu oprócz Kijowa, Starodub, Stare-Troki i Krzemieniec, pod obowiązkiem ulegania Witoldowi. Korybut, także brat króla, wzbrania się od owéj względem Witolda uległości; — zgromadza wojsko; a zbity przez niego, uciekł do Nowogrodu. Zamek ten zdobyto. Korybut pojmany, za pośrednictwem króla Władysława II, odzyskał wolność. Witold wedle umowy, oddał Żytomierz i Kijów Skirgielle, który do swego państwa w tej stronie, przyłączył Czerkasy i Zwinogród.

1393 r. Władysław Jagiełło i Witold, wielki-książę litewski, fundują w Łucku kościół i klasztor księży Dominikanów.

1394 r. Cały ten rok zeszedł na wzajemnych napadach Prusa-

ków i Litwy. Skirgiełło, brat królewski, trucizną sprzątnięty roku 1396.

Za przykładem księcia Dymitra Korybuta, który nie chciał ulegać wielkiemu-księciu litewskiemu Witoldowi, poszli i inni książęta, jako to: Włodzimierz wołyński, Fedor Korjatowicz podolski i Chleb Światosławicz smoleński. Wołyń pozostał częścią przy Litwie i pod rządami Skirgiełły, częścią przy Koronie polskiéj. — Fedor Korjatowicz, po daremnych usiłowaniach obrony w zamkach bracławskim i kamienieckim, wzięty został w niewolę. Polska dawniéjsze miała prawo do téj prowincyi; przeto stanęło na tem, że zwróciła Litwie koszta wojenne czterdzieści tysięcy złotych (dzisiejszych złotych polskich sześćkroć sto tysięcy; a Spytek z Melsztyna, wojewoda krakowski, zaliczył tę sumę i wziął w zastawę Podole. Księstwo zaś smoleńskie, Witold wcieliwszy do Litwy, postanowił w niem dwóch swoich namiestników. 1395 r.

Król Jagiełło, po daremnie użytych środkach łagodnych przez posłów do Władysława, księcia opolskiego, o zwrot do Korony posiadłości nieprawnie zajętych, albo przynajmniéj do złożenia hołdu; skrycie gotuje się do wojny przeciw niemu. 1395 r.

Węgry, gardząc królem swoim Zygmuntem, pomni na ugodę koszycką, wzywają Jadwigę na tron z jéj mężem Władysławem Jagiełłą. Zygmunt przybywa do Sandecza, gdzie u króla i Jadwigi wyjednał zrzeczenie się pretensyi do tronu węgierskiego. 1395 r.

Wojna z Władysławem, księciem opolskim, do któréj i szlachta kijowska użytą była Król Jagiełło w trzech dniach zdobył, częścią pod własnem dowództwem, częścią pod wodzą Spytka z Melsztyna, wojewody krakowskiego, zamki i miasta: Krzepice, Wieluń, Ostrzeszów, Brzeznicę, Bobolicę, Grabów. — Książę opolski mszcząc się na Polakach, ziemię dobrzyńską z zamkami, za 40 tysięcy czerwonych złotych zastawił Krzyżakom, którzy w téj wojnie dali mu pomoc. — Przed ową pomocą, jako w sile przemaga- 1396 r.

jącą, Krystyn z Ostrowa kasztelan sandomierski z przybraną sobie szlachtą kijowską, od oblężenia zamku Bobrowniki, odciągnął. — Spytek udarowany lennością Podola.

1396 r. Gdy książę Władysław opolski złupił kupców polskich, jadących do Wrocławia i ze zgrają zbójców czynił inne szkody; król Jagiełło wtargnął do księstwa opolskiego, zdobył kilka zamków i same Opole oblężeniem opasał. — Upokorzony księżę opolski, przebłagał króla, który zdobyte zamki zatrzymawszy, puścił je Spytkowi z Melsztyna.

1397 r. W Inowrocławiu zjazd saméj królowéj Jadwigi w asystencyi duchownych i świeckich panów z jednéj, a wielkiego mistrza od Krzyżaków z drugiéj strony, dla umowy względem nieprawnie objętéj w zastawę ziemi dobrzyńskiéj, jako bez wiedzy króla, władzy zwierzchniczéj. — Krzyżacy wymagali zwrotu sumy danéj księciu opolskiemu. — Rozszedł się zjazd na niczem.

1397 r. Świdrygiełło, brat króla Władysława II, pojednał się z nim; Krzyżaków opuścił. Król wyznaczył mu dzielnicę w prowincyach koronnych.

1397 r. Witold wielki-książę Litwy, własnem rycerstwem i Polakami, zabezpieczając się od napaści Tatarów, pustoszy ich kraje za Donem aż ku Wołdze. Kilka ich tysięcy z żonami i dziećmi, na osadę do Litwy sprowadza.

1397 r. Królowa Jadwiga, dla utwierdzenia chrześciaństwa w Litwie, dla oświaty, zakłada w Czechach, przy akademii pragskiéj kolegium i funduje dom dla młodzieży litewskiéj, ku ich ćwiczeniu się w naukach.

1398 r. Zygmunt król węgierski, po śmierci swéj żony Maryi, siostry królowéj Jadwigi, gości w Krakowie. — Umówiwszy się z Polską o pokój na lat 16, z upominkami do Węgier odjechał.

1399 r. Tatarzy wtargnąwszy do Polski, pustoszą kraj aż do Łucka.

1399 r. d. 11 Czerwca. Królowa Jadwiga wydała na świat córkę Elżbietę Bonifację, która trzy dni tylko żyła.

1399 r. d. 17 Lipca. Śmierć królowéj Jadwigi w wieku lat 27, żal po-

po nim syna jego, Zygmunta Augusta z warunkiem, aby za życia ojca, w rządy się nie wdawał.

1530 r. d. 21 Lutego. Koronacya Zygmunta Augusta na króla polskiego za życia jego ojca uroczyście dopełniona.

1530 r. d. 22 Sierpnia. Hetman wielki koronny Tarnowski wygnał Piotra, wojewodę wołoskiego z Pokucia, poraziwszy 22 tysięcy Wołochów pod Obertynem, siłą niewiększą nad cztery tysiące Polaków.

1530 r. Gdy król Zygmunt I, ku lepszemu poskromieniu Wołochów, nakazał pospolite ruszenie; stanęło 150 tysięcy szlachty, lecz uzbrojonéj tylko w skargi przeciw dobremu królowi. — Wiązał się rokosz i spisywano artykuły. — Nie przedsięwzięto nic przeciw Mołdawii. — Sami Turcy napaść ich ukarali. Szlachta wróciła do domu; a to zdarzenie, ku wzgardzie, nazwano wojną kokoszą.

1533 r. d. 27 Września. Urodził się Stefan Batory, z zacnéj familii w Węgrzech; obrany księciem siedmiogrodzkim roku 1570, późniéj król polski.

1534 r. Na sejmie piotrkowskim, w nieobecności króla Zygmunta I, przedstawiono stanom do utwierdzenia księgę praw polskich, których redakcyę, wyznaczeni na to przez króla ukończyli w 1532 r. Piotr Kmita i Zborowscy, zaburzyli sejmowe obrady, przez co owa redakcya była uchyloną. A tak zniweczone zostały starania króla o prawodawstwo.

1535 r. Moskwa po śmierci wielkiego księcia Wasila Iwanowicza, pod rządem rejenta, wtargnęła do Litwy aż pod same Wilno, Jerzy Radziwiłł i Jan Tarnowski, zmusili ją do odwrotu, a sami weszli w kraj moskiewski. Poddały się im zamki Homel i Starodub. Z téj wyprawy otrzymali znaczną tylko zdobycz i wielką ilość niewolnika. Przy zawieszeniu broni, Smoleńsk przy Moskwie pozostał.

1538 r. Piotr, wojewoda wołoski, spustoszył część Podola; poraził szczupłe zaciężne wojsko Polaków pod Seretem, Zygmunt I, wezwał na zemstę Turków, którzy Piotra złożyli z urzędu, a osadzili Aleksandra na jego miejscu. Odtąd większy wpływ mieli Turcy do Mołdawii, niż dawniéj bywało.

uznawali, dając im w potrzebach posiłki; a po wygaśnieniu w linni męzkiéj tych książąt, aby te kraje do korony wróciły.

Albert, książę pruski, ożenił się z Dorotą, królewną duńską; a Krzyżacy, innego obrali mistrza. 1526 r.

Król Zygmunt I, postanowił namiestnika w księstwie mazowieckiem, Feliksa Brzeskiego, wojewodę mazowieckiego, i Warszawę przeznaczył mu na rezydencyę. 1526 r. d. 20 Września.

Rozruchy w Gdańsku: wypędzenie księży przez mieszkańców zlutrzałych; zmiana magistratu. Zjechał tam Zygmunt I, i srogo ukarał naczelników buntu. — Zakazał nowości w religii; lecz daleki od prześladowania, zostawił każdemu swoje w wierze mniemanie. 1526 r.

Po śmierci Ludwika II, króla węgierskiego i czeskiego, który w bitwie z Turkami zginął pod Mohaczem, a ze związku małżeńskiego z Maryą, siostrą Karola V, nie zostawił potomstwa; — upadła niepodległość Węgier i Czechów; te bowiem kraje przeszły pod panowanie Ferdynanda, arcyksięcia Austryi, za którym była siostra Ludwika II, ostatniego tam Jagiellończyka, który był synem Władysława, króla Czech i Węgier, a wnukiem króla polskiego Kazimierza Jagiellończyka. 1526 r.

Konstanty książę Ostrogski w potyczce pod Kaniowem z Tatarami, 24 tysięcy trupem ich ściele, a ośm tysięcy więźniów polskich uwalnia. 1527 r. d. 25 Stycznia.

Na sejmie w Piotrkowie, ustanowienie apellacyi od sądów książęcych pruskich do króla polskiego. 1529 r. d. 10 Stycznia.

Gdy król węgierski Ludwik II zginął na wojnie z Turcyą, część Węgrów ofiarowała tron węgierski Zygmuntowi I. Nie przyjął téj ofiary, równie jak nie przyjął był korony szwedzkiéj dwa razy mu ofiarowanéj, a to przez umiarkowanie, aby Polskę nie wplątać w niepotrzebne wojny. 1529 r.

Litwa obrała na wielkiego księcia swego królewicza Zygmunta Augusta w wieku lat jego dziesięciu. 1529 r. d. 28 Października.

Na sejmie w Piotrkowie, Polacy powodowani przychylnością dla dobrego króla Zygmunta I, mianują następcą 1529 r. d. 18 Grudnia.

grożący ruiną, odnowił. — Król Zygmunt I, dał mu starostwo rabsztyńskie i oświecimskie; cła ruskie, bełzkie i Łobzów wypuścił mu w zastaw.

1524 r. Stanisław Borek, dziekan krakowski, kustosz gnieźnieński, kanclerz i kanonik kujawski, protegowany przez biskupa krakowskiego, Piotra Tomickiego, odprawował poselstwo do cesarza Karola V, od królowéj Bony, z żądaniem przywrócenia dla niéj księstwa burskiego, jako spadku po jéj matce, a które wicekról neapolitański niesłusznie zagarnął. — Na szczególną zasługuje pamięć ksiądz Borek z ofiary, jaką zapisał na szkoły dla 30 ubogich uczniów. Szkoły te, z czasem pomnożone zapisami innych, Borkanami zostały nazwane. Umarł 1556 r., pochowany w Krakowie na zamku w kaplicy Tomickich, gdzie mu wystawiono nagrobek.

1524 r. d. 8 Sierpnia. Zgon księcia Stanisława, ostatniego z książąt mazowieckich.

1525 r. d. 2 Kwietnia. Najazdy Moskwy na Litwę, a na Ruś Tatarów, ciągle niepokoiły Polskę. Król Zygmunt I, w trudnem położeniu, zapobiega wojnie z Krzyżakami. Powodowany pokrewieństwem z wielkim ich mistrzem, zawiera z nim pokój, i zmienia Prusy wschodnie w księstwo lenne, ale dziedziczne dla Alberta i potomków jego braci po mieczu. Zakon z tych Prus musiał ustąpić. Zygmunt I zastrzega tylko na wypadek wojny z kimkolwiek, dostarczanie Polsce stu koni i hołd królowi polskiemu; a dla mistrza, zapewnia pierwsze miejsce w senacie po królu.

1525 r. d. 9 Maja. Albert, książę pruski w Królewcu otwarcie wyznał zasady Lutra.

1526 r. d. 26 Sierpnia. Zygmunt I, odzierżawszy Mazowsze po śmierci ostatniego z książąt mazowieckich, odprawił wjazd do Warszawy.

1526 r. Król polski Zygmunt I, na wynagrodzenie posagu swéj siostry, księżny Anny pomorskiéj, czternaście tysięcy dukatów wynoszącego, synom jéj, a swoim siostrzeńcom, Jerzemu i Barminowi, książętom pomorskim, powiaty Bytowia i Lauenburga, w lenną wypuścił dzierżawę, z warunkiem, aby jego i następnych po nim królów polskich, za zwierzchnich panów

Wielki książę, Wasil Iwanowicz moskiewski, niszczy Litwę aż pod Wilno o mil 12. 1519 r.

Po uchwalonéj na sejmie w Toruniu wyprawie przeciw Albertowi, margrabi brandeburgskiemu, ostatniemu mistrzowi Krzyżaków, który, lubo siostrzeniec króla polskiego, jawnie gotował się do wojny; Mikołaj Firléj odznacza się wzięciem kilku zamków pruskich. Albert zastraszony, prosi o swobodne widzenie się z królem w Toruniu. Zaledwie tam przybył za glejtem, który otrzymał pod warunkiem wykonania hołdu i przysięgi; doszła go pomyślna wiadomość o posiłkach z Niemiec. Zygmunt wierny danemu słowu, nie zatrzymał go; a posiłki niemieckie, głód niebawem rozproszył. 1520 r. d. 2 Lipca.

Urodził się Zygmunt August, syn Zygmunta I, króla polskiego i Bony, księżniczki medyolańskiéj. 1520 r. d. 1 Sierpnia.

Za wpływem cesarza Karola V, zawieszenie broni z Krzyżakami na lat 4. 1521 r. d. 5 Kwietnia.

Zygmunt I, na sejmie w Wilnie ogłosił, że dla Litwy będzie jeden statut wszystkim rozkazywał. Późniéj podniesienie na stolec książęcy Zygmunta Augusta r. 1529, stało się epoką wydania statutu; a w rok potem, stany litewskie ten zbiór ustaw zgodą jednomyślną, za prawo narodowe przyjęły. — Nie miał równéj pociechy w Polsce Zygmunt I; duma kilku możnowładzców, zniszczyła pracowite dzieło. 1522 r.

Stolica apostolska ujrzała we wszyskich państwach Europy, wielkie w religii odmiany. Już w Prusach królewskich, czyli zachodnich, przystał lud na zdanie Marcina Lutra; a w Wielkopolsce, gdzie wielu było hussytów, znalazło się też niemało zwolenników Lutra. 1522 r.

Urodziła się Anna królewna, córka Zygmunta I i Bony, księżniczki medyolańskiéj, poźniéj królowa Polska, małżonka Stefana Batorego. 1523 r. d. 18 Październ.

Umarł Jan Boner, herbu Bonarowa. Przybył z Helwecyi, zamieszkał w Krakowie; kupiectwem i handlem wielki zrobił majątek, poważany przez królów Jagiellończyków; za Zygmunta I, był burgrabią krakowskim i żupnikiem; dobra królewskie długiem obarczone wykupił; zamek krakowski,

1514 r. d. 8 Września. Pod Orszą, znamienite zwycięztwo Polaków nad wojskiem moskiewskiem. Ich wódz, Iwan Czeladin, wzięty w niewolę. Dowódzcami wojsk polskich byli: Konstantyn książę Ostrogski i Jerzy Radziwiłł nad Litwą: Jan Świerczowski nad Polakami; Wojciech Sampoliński, nad królewskim dworem.

1515 r. d. 22 Lipca. W Wiedniu na zjeździe monarchów: króla polskiego Zygmunta I, i brata jego Władysława, króla czeskiego i węgierskiego, stanęło przymierze z cesarzem Maksymilianem I, a razem zaręczyny Anny, córki Władysława z Ferdynandem, wnukiem cesarza, który wiedząc, że syn Władysława, Ludwik, jest słabowitym, czychał na dziedzictwo Czech i Węgier dla swojego domu; (co wypadek ziścił r. 1526). Zygmuntowi zaś za pomoc oświadczoną przeciw Turkom, Maksymilian I, obowiązał się skłonić Moskwę do pokoju z Polską, a mistrza krzyżackiego do winnego dla niéj hołdu. Przecież owe przyrzeczenia cesarza nie były spełnione.

1515 r. d. 2 Paździer. Umarła królowa Polska Barbara, córka Stefana Zapolskiego, wojewody Siedmiogrodu, małżonka Zygmunta I, powszechnie żałowana.

1515 r. d. 7 Grudnia. Na Podolu pod Międzybożem, Tatarowie porażeni przez Polaków pod dowództwem Konstantego księcia Ostrowskiego, Stanisława Lanckorońskiego i Jakóba Sycygniewskiego.

1517 r. Możni panowie polscy, właściciele dóbr ukraińskich, musieli od napadu Tatarów, liczne w téj epoce utrzymywać poczty, czyli uzbrojone gotowe orszaki. Luźny ich tłum, łączył się z drużyną zbiegów z Rusi, Litwy i z całéj Polski po stepach i za porohami Dniepru, z których powstali kozacy, zgraja samowolnych rabusiów, którzy, jak Tatarowie na Polskę, tak oni wpadali na Turcyę.

1518 r. d. 19 Kwietnia. Zygmunt I, owdowiały król polski, za radą cesarza Maksymiliana I, żeni się powtórnie z Boną, córką Jana Sforcya, książęcia medyolańskiego. Koronacya Bony w Krakowie.

Za wpływem wielkiego księcia Moskwy, Wasila Iwanowicza, podmówieni Tatarowie pustoszą Ruś i zadają klęskę Polakom w bitwie pod Sokatem.

W. Tomaszewski

Gdy postanowiono w r. 1506 podarunek roczny piętnaście tysięcy czerwonych złotych hanowi tatarskiemu, — aby na usługę dla króla był w potrzebie gotów z wojskiem swojem, a lud swój od napadów na Polskę wstrzymywał, — okazał się bezskutecznym; sejm w Piotrkowie postanowił, na stałą obronę Podola od Tatarów, cztery tysięcy jazdy, i uchwalił ściślejsze pobieranie poboru dwuletniego, na rok pierwszy po 18 groszy od łanu, a na drugi, po groszy 12. 1511 r.

Król Zygmnnt I, żeni się z Barbarą, córką Stefana Zapolskiego, wojewody Siedmiogrodu. Koronacya królowéj w Krakowie. 1512 r. d. 8 Lutego.

Walna bitwa pod Wiszniowcem. Przecław Lanckoroński, starosta kamieniecki z hetmanem litewskim Konstantym, księciem Ostrogskim, 24 tysięcy Tatarów do szczętu znieśli. 1512 r. d. 29 Kwietnia.

Cesarz Maksymilian I, przez posłów swoich skłania cara moskiewskiego, aby wtargnął do Litwy, przyrzekając czynić dewersyę potężnem wojskiem niemieckiem i Krzyżakami. — Car wysyła Glińskiego na czele 60ciu tysięciu ku Smoleńskowi. Smoleńsk oparł się. Wojsko jego, kraj tylko zniszczyło na mil kilka. 1512 r.

Jan Łaski, zbieracz statutu za króla Aleksandra, potem arcyciskup gnieźnieński, wsławia się na soborze laterańskim, i otrzymuje tytuł: *legati nati sedis apostolicae in Polonia*, z potwierdzeniem prymasowstwa. 1513 r.

Księstwo zatorskie, po śmierci księcia Jana, którego na polowaniu zabił Wawrzyniec Myszkowski, wcielono do Korony. 1513 r.

Wojska moskiewskie wracają pod Smoleńsk. Miasto poddaje się intrygom Glińskiego, któremu car przyrzekł je oddać w nagrodę jego zasług. 1514 r. d. 15 Marca.

Gdy car zwleka powierzenie rządów nad Smoleńskiem Michałowi Glińskiemu; ten zamierza szukać przebaczenia u króla Zygmunta I; — a podejrzany w Moskwie o zdradę, został tam uwięziony. 1514 r.

łoletniego syna jedynego, nieustraszona, odparła napad Glińskiego na słucki zamek, po odmówieniu mu swéj ręki. Dom książąt Olelkiewiczów wygasł 1593 r.

1508 r. d. 14 Lipca. Wojna z Moskwą wszczęta z podżegania Glińskiego, który przeszedł do obozu cara i pobrał niektóre na Litwie zamki. Na przybycie króla Zygmunta I, Gliński odstąpił od oblężenia Mińska; udał się do Moskwy po nowe posiłki na zdobycie Smoleńska; przywiódł 60 tysięcy Moskwy; cofnął się za Dniepr pod Orszę. Tam Zygmunt I, otrzymuje zwycięztwo. Hetmanowie: Jan Firléj koronny, a Konstantyn, książę Ostrogski litewski, wysłani przez króla, pustoszą kraj nieprzyjacielski. Wielki książę moskiewski prosi przez gońca o pokój.

1509 r. d. 18 Stycznia. Przymierze z Moskwą. Zamki Glińskiego, oddane królowi. — Gliński ze stronnikami przy Moskwie pozostał. Więźnie, wzajemnie zwróceni. Stronnicy Glińskiego, nie w małéj liczbie za wpływem księcia Ostrogskiego otrzymali przystęp do łaski króla.

1509 r. d. 4 Październ. Bohdan, wojewoda wołoski, najechał Pokucie; obległ nadaremnie Halicz, Lwów i Kamieniec. Hetman Mikołaj Kamieniecki zmusił Bohdana do pokoju, do hołdu i do nagrodzenia szkody.

1510 r. d. 27 Stycznia. Pożar w żupie Wieliczki. Heroizm Andrzeja Kościeleckiego, żupnika i Seweryna Betmana, burmistrza krakowskiego, którzy z narażeniem życia, spuściwszy się w szybę solną, ogień ugasili.

1510 r. Papież Juliusz II, winszując Zygmuntowi I zwycięztwa nad Moskwą, ofiarował mu dowództwo nad całem uzbrojonem chrześciaństwem ku wypędzeniu Turków z Europy. Król nie ufając przyrzeczeniu posiłków po zawodzie doznanym przez Władysława Warneńczyka, wolał zachować zgodę z Turcyą, a obmyślać środki przeciw napadom Tatarów.

1510 r. Psków, rzeczpospolita ruska, pod opieką Litwy zostająca, opanowana przez wielkiego księcia moskiewskiego Wasila Iwanowicza.

pamiątka króla Aleksandra, zebranie przez kanclerza, potem prymasa Łaskiego wszelkich praw i ustaw, potwierdzone powagą królewską. Stanął też za króla nowy urząd sekretarzów wielkich, wyłączny dla duchownych.

ZYGMUNT I, król polski, wielki książę litewski, syn Kazimierza Jagiellończyka i Elżbiety Austryaczki, córki cesarza Alberta. Elekcya jego na wielkie księstwo litewskie osobna, była ostatnią, a nastąpiła w tymże 1506 r. dnia 20 Października. — Obrany królem w Piotrkowie; panował lat 42; — umarł w 1548 r. w latach 82ch, pochowany w Krakowie. Żony jego: pierwszą była Barbara, córka Stefana Zapolskiego, wojewody siedmiogrodzkiego, poślubiona w r. 1512, umarła 1515. Z tego związku jednę tylko miał córkę, Jadwigę, wydaną za Joachima II, elektora brandeburgskiego; drugą, Bona, córka Jana Sforcya, książęcia medyolańskiego, poślubiona 1518, umarła we Włoszech 1558 r Z niéj potomstwo: Zygmunt-August, król polski; Izabella, wydana za Janusza Zapolskiego, wojewodę Siedmiogrodu, króla węgierskiego; Zofia, za Henrykiem, książęciem brunświckim; Katarzyna, za królem Szwecyi Janem III, była matką Zygmuta III, króla polskiego; Anna, król od dnia 14 Grudnia 1575 roku, późniéj koronowana wraz z mężem swoim Stefanem Batorym, księciem Siedmiogrodu, królem polskim. 1506 r. d. 9 Grudnia.

Na sejmie koronacyjnym, Zygmunt I, czyni naradę ze stanami ku podźwignieniu państwa, ku poratowaniu skarbu wyniszczonego rozrzutnością poprzednich królów, braci swoich. Na tym sejmie postanowiono referendarzów świeckich i duchownych. 1507 r. d. 25 Stycznia.

Kniaź Michał Gliński, oskarzony przez Jana Zabrzezińskiego, wojewodę trockiego o tajny zamiar opanowania Litwy, zabił wojewodę w jego własnym domu. Unikając zaś kary, podmawia skrycie wielkiego księcia moskiewskiego, aby wtargnął do Polski. Król Zygmunt I, staje na czele wojska. 1507 r. 1538 r.

Anastazya Olelkiewiczowa, księżna na Słucku, wdowa po Siemienie Olelkiewiczu, zarządzająca księstwem w imieniu ma-

1505 r. w jesieni. Na drugim sejmie tegoż roku w Lublinie przyznano pierwszeństwo w senacie stanowi duchownemu. Uchwalono też wyprawę przeciw Wołochom, których wojewoda Bohdan, syn Stefana, Pokucie najeżdżał.

1506 r. Wszystkie statuta i prawodawcze czynności króla Aleksandra, kanclerz koronny, Jan Łaski, wydrukował. Tłum dorywczych uchwał, chociaż obowiązujących, nie był przecież dostateczny; wznawiały się życzenia porządnego praw zbioru.

1506 r. Papież Juliusz II, pozwolił kanclerzom i podkanclerzom stanu duchownego w Polsce, sądzić sprawy kryminalne; i zniósł dawny zwyczaj w Polsce, wstrzymywania się we środy od mięsnych potraw.

1506 r. d. 6 Sierpnia. Tatarowie krymscy, jak przepowiedział Szach Achmet, han Tatarów zawołgańskich, zrywają przymierze. Wpadłszy do Litwy na wiosnę, sto tysięcy jeńców zabrali; a w sierpniu wtargnęli powtórnie na Ruś i Litwę. Król Aleksander w Wilnie chorobą złożony, oddaje komendę kniaziowi Michałowi Glińskiemu, który w siedm tysięcy koni, doścignąwszy Tatarów pod Kłeckiem, pamiętną im klęskę zadaje, i więźniów oswobadza.

1506 r. d. 19 Sierpnia Śmierć króla polskiego, wielkiego księcia litewskiego Aleksandra w Wilnie. Ciężką złożony chorobą, w radości z odniesionego nad Tatarami zwycięztwa, skonał, Panował lat pięć. Pochowany w Wilnie, w skutek zabiegów panów przeciw Glińskiemu, który zbyt dumny świeżo odniesionem zwycięztwem, mógłby korzystać z odjazdu dygnitarzy państwa na pogrzeb królewski do Krakowa, i ośmieliłby się przywłaszczyć sobie panowanie nad Litwą, o czem dawniéj, wzbiwszy się w kredyt u króla Aleksandra zamyślał. Temu królowi, wielce obowiązany jest naród żydowski, za ponowienie dawnych i nadanie nowych praw i wolności. — Król Aleksander siłą fizyczną uposażony, nie odznaczał się darami umysłu; rad też milczał i milczeniem niekiedy zbywał — Hojnością w dobrodziejstwach, przewyższał braci swoich trwoniąc królewszczyzny. — Podniósł władzę stanu szlacheckiego. Namiętne miał upodobanie w muzyce. Szczególniejszą jest

Król Aleksander w Malborgu ... przysięgę wier- 1504 r.
ności od miast pruskich. Mistrz krzyżacki, wyłamując się od dopełnienia hołdu królowi polskiemu, wyjechał do Niemiec.

Stefan, wojewoda wołoski, zmuszony przez wojsko za- 1504 r.
ciężne, zwrócił Koronie Pokucie. Tatarzy widząc skutek téj polskiéj wyprawy, zachowali spokój. — Zaciężni wróciwszy z Wołoszczyzny, dobra duchowne około Krakowa, za żołd zaległy niszczą.

Po śmierci Konrada, księcia mazowieckiego, zdarzonéj 1504 r.
w zeszłym roku, postanowiono w Piotrkowie, zgodnie z życzeniem stanów tego księstwa i z żądaniem pozostałéj wdowy, księżny Anny, aby Mazowsze zostało przy małoletnich synach Konrada, Janie i Stanisławie, a do ich wzrostu, pod regencyą matki. w Grudniu.

Sejm Litwy w Brześciu-litewskim, dla uspokojenia do- 1505 r.
mowych zamieszek pomiędzy Michałem Glińskim, — który swój ród wywodził od kniaziów ruskich, — a panami litewskimi. — Król, z oskarzenia przez Glińskiego, odebrał Zabrzezińskiemu województwo trockie, a oddał je Albrychtowi Radziwiłłowi. w Styczniu.

Sejm w Radomiu zbiorowi praw dopełnionemu przez 1505 r.
kanclerza koronnego księdza Łaskiego nadał moc obowiązującą w Koronie, ogłaszając również za kardynalne prawo, nową zasadę: że bez wspólnego porozumienia się króla, wielkorządzców i posłów, żadna stanąć nie może uchwała. d. 4 Maja.

Umarła królowa Elżbieta, pozostała wdowa po Kazi- 1505 r.
mierzu Jagiellończyku, matka czterech królów: Władysława, czeskiego i węgierskiego, a polskich: Jana Olbrachta, Aleksandra i Zygmunta I. d 30 Lipca.

Anastazya Olelkiewiczowa, księżna słucka z domu Ol- 1505 r.
gierdowna, z rodziny książąt mścisławskich, wdowa po Semionie Olelkiewiczu, zarządzająca księstwem w imieniu jedynego syna małoletniego, przywykła za młodu do niebezpiecznych zapasów; — dzielny dała odpór Tatarom, którzy oblegli jéj zamek. d. 15 Sierpnia.

nowiono zgodnie mieć odtąd w jednéj osobie króla Polski i wielkiego księcia Litwy.

1501 r. Szach Achmet, han złotéj hordy Tatarów zawołgańskich, po doznanéj klęsce od Tatarów krymskich, groził podmawianiem Turków przeciw Polsce. Potem błąkał się po stepach Ukrainy; a schwycony w Kijowie przez starostę, miał być wysłanym do Troków na mieszkanie; lecz gdy umknął z Nahajcami, złapany i osadzony w Kownie, umarł tam niebawem.

1502 r. w Maju. Król Aleksander, dla spodziewanéj wojny z Moskwą, wyjechał do Litwy, zdawszy rządy królestwa na brata swego Fryderyka, arcybiskupa gnieźnieńskiego i kardynała.

1502 r. Tatarowie krymscy najechali Polskę aż pod Sandomierz. Nakazane przez kardynała Fryderyka pospolite szlachty ruszenie zjechało się wówczas, gdy już Tatarzy umknęli.

1503 r. Za przybyciem króla do Litwy, zawarto z Moskwą przymierze na lat sześć.

1503 r. d. 19 Mar ca. Umarł Fryderyk, arcybiskup gnieźnieński, kardynał, biskup krakowski, syn króla Kazimierza Jagiellończyka i Elżbiety austryaczki, córki, cesarza Alberta w latach 35ciu.

1503 r. Umarł teść króla Aleksandra, wielki książę moskiewski Iwan Wasilewicz, który podbudzony przez cesarza Maksymiliana I, księcia austryackiego, przeszło 70 zamków od Litwy odebrał; — Moskwę od jarzma tatarskiego wyswobodził; — kazańską hordę i inne azyatyckie kraje podbił.

1503 r. Tatarowie z poduszczenia Stefana, wojewody wołoskiego, Podole i Ruś zrabowali.

1503 r. Bezskuteczne upominanie się króla Aleksandra przez posłów, aby Wasil, książę moskiewski, następca po zmarłym Iwanie, zwrócił zawojowane na Litwie prowincye, jako to: Mceńsk, Sierpiejsk, Dorohobuż i Putywl.

1503 r. Stefan, wojewoda wołoski, prowincyę polską, Pokucie zagarnia. Król Aleksander przybył na sejm z Litwy do Lublina, gdzie uchwalono zaciężném wojskiem odebrać Pokucie i dać odpór Tatarom. Pobór zwyczajny na te zaciągi nałożono na wieśniaków i na mieszczan.

Szach Achmet-han Tatarów zawołgańskich, wedle umowy z królem Janem Olbrachtem, doniósł mu, że przeciw Tatarom krymskim stanął nad Dnieprem w sto tysięcy koni, i że czeka na posiłki z Polski i z Litwy. Król przyrzekł był owe posiłki, ale dać ich nie mógł. — Han krymski Mengli Geréj, wprzód zbity przez Achmeta, pokrzepił się późniéj; a gdy mróz, głód i zdrada, uszczupliły Zawołgańców; odniósł nad nimi zwycięztwo. Odtąd Tatarowie krymscy stali się straszniejszymi dla Polski i Litwy. 1501 r. d. 11 Stycznia.

Fryderyk, książę saski, wyniesiony na godność mistrza krzyżackiego, łagodnie był skłaniany przez króla do hołdu; a gdy wzbraniał się od téj powinności względem Polski, król zamierza wojnę z Krzyżakami. 1501 r.

Ostatnie dni panowania zaćmił Jan Olbracht haniebnem ścięciem Eljasza, syna Piotra wojewody Multan, który w Polsce szukał przeciw Stefanowi przytułku i opieki. 1501 r.

Śmierć nagła króla polskiego Jana Olbrachta w Toruniu, gdzie przybył w zamiarze wojny z Krzyżakami. Żył lat 41. Ciało jego odwieziono do Krakowa. Król to był dowcipu bystrego, lubownik nauki, biegły w języku łacińskim i niemieckim. Miał odwagę i umysł wspaniały. Po śmierci Kallimacha, nie miał doradzców, ani też tyle doświadczenia, aby się mógł obejść bez rady. Umarł bezżenny. 1501 r. d. 17 Lipca.

ALEKSANDER, litewski wielki książę, syn Kazimierza IV. Jagiellończyka, króla polskiego i Elżbiety, córki cesarza Alberta, koronowany na króla polskiego przez brata swego Fryderyka, arcybiskupa gnieźnieńskiego i kardynała. W bezkrólewiu były głosy za Zygmuntem, który w nadanym mu przez braci Szląsku, wsławił się urządzeniem sądów i porządku. Lecz obawa zerwania z Litwą skłoniła naród wezwać na tron wielkiego księcia Aleksandra. Ten panował lat pięć; żył lat 45. — Umarł w Wilnie 1506 r. i tam pochowany. Żona jego Helena, córka Iwana Wasilewicza, moskiewskiego wielkiego księcia, zaślubiona 1495 r. Nie była koronowaną. Miała w zamku osobną kaplicę. Umarła 1513 r. — Posta- 1501 r. d. 12 Grudnia.

Władysława, króla czeskiego i węgierskiego. Przyrzekł Stefan odtąd wspierać Polaków w razie potrzeby wojennéj

1499 r. Przez układ zawarty pomiędzy czterema braćmi Jagiellończykami, Multany i Wołoszczyzna uznawały władzę tylko króla węgierskiego, a zostały przy obowiązku dosyłania Polsce zbrojnych posiłków. — Jednakże hospodar, Jan Bohdan robił na Polskę najazdy, a wojska polskie wpadały do jego kraju; — aż stanął traktat wzajemnego pokoju w Kamieńcu 1510 roku.

1499 r. Tatarzy podwakroć rabują i niszczą prowincye ruskie.

1499 r. Wielki książę moskiewski Iwan Wasilewicz, rozgniewany na zięcia swego, wielkiego księcia litewskiego, Aleksandra, że ten dla swéj żony, a jego córki Heleny, nie dał zbudować kaplicy, do czego ślubną umową był obowiązany; wielkie przeciw Litwie wyprowadził wojsko. — Część Litwinów z hetmanem księciem Konstantym Ostrogskim, nie w większéj sile jak półczwarta tysięcy, ciągnęła na Moskwę; gdy sam wieki książę, Aleksander, z oddziałem drugim, udał się ku Borysowu. Pod Moskwą, która swoich rachowała 40 tysięcy, odważono się na stoczenie bitwy. Tam przemogła liczba: Litwini zostali porażeni; hetman książę Konstanty Ostrogski, Hryhory Ościk, Litawor Chreptowicz z Chlebowiczem i Zenowiczem, dostali się w niewolę.

1500 r. Wielki książę Litwy, Aleksander, zebrawszy zaciężnych z Polski, z Czech i Niemiec, pod dowództwem Polaka Jana Karnkowskiego, połączył ich z Litwinami, i szedł bronić Smoleńska, oblężonego przez Moskwę, która dostrzegłszy tak potężną odsiecz, skwapliwie do kraju wróciła. — Niewiadomo, czemu wojsko zaciężne było bezczynne pod Smoleńskiem, a za nadejściem zimy, rozeszło się do domu. Sami zawiadujący garnizonem, Jerzy Pac i Mikołaj Sołłohub, męztwem i przezornością, pomimo trzykrotne szturmy nieprzyjaciela, zamek obronili.

1501 r. d. 9 Stycznia. Poseł cesarza tureckiego Bajazeta II, odprawiony z wielkiemi podarunkami po zawartym na lat pięć rozejmie.

Umarł Filip Kallimach, mąż uczony, nauczyciel synów Kazimierza Jagiellończyka, później doradzca w panowaniu ucznia swego Jana Olbrachta. Nie lubiła szlachta Kallimacha; bo doradzał podnieść władzę królestwa z ujmą ich samowolności. Mawiał Janowi Olbrachtowi: „*Z tą wolnością, nigdy nieprzyjacielowi nie odejmiecie się: zawsze król u szlachty w niewoli będzie, a szlachta u nieprzyjaciela.*“ — Te tchnące prawdą wyrazy mędrca były jakby wieszcze. — Kallimach, miał to nazwisko przybrane; a istotnie było Filip Buonacorsi. 1496 r. d. 1 Listopada.

W zamierzonéj wojnie z Turcyą, zdrada Stefana, wojewody Wołoch. Klęska Polaków w Bukowinie. Klęskę tę uwieczniło smutne przysłowie w narodzie: — Za króla Olbrachta wyginęła szlachta 1497 r d 26 Październ.

Ośmieleni Wołochy, wpadli z Turkami i Tatarami aż do granic Małopolski, i zabrali więcéj, niż sto tysięcy ludzi w niewolę. 1498 r.

Turcy w 70 tysięcy, wpadli powtórnie aż do Halicza. Wstrzymał ich nie oręż, ale mróz i głód. Zginęło ich do 40 tysięcy. Reszta na Wołoszczyznie poszła w rozsypkę. 1498 r. w Listopadzie.

Fryderyk książę saski obrany mistrzem krzyżackim, — pod warunkiem nietylko odmówienia hołdu królowi polskiemu, ale nadto, użycia wszelkich środków do odzyskania prowincyi, jakie zakon dawniéj posiadał; — przez cały ciąg rządów swoich wykręcał się od składania hołdu, zachęcany do tego przez cesarza, który rościł sobie prawo do zwierzchności nad zakonem Krzyżaków. 1498 r.

Ponowione przymierze między Węgrami, Polską i Litwą, nie wywarło pożądanych skutków, a to dla słabości umysłu i sił trzech nad temi krajami panujących braci. Szląsk tylko zyskał; bo jednocześnie, Zygmunt królewic, otrzymawszy od braci księstwo głogowskie i opawskie, gdy został jeneralnym starostą całego Szląska, umiał powściągnąć wojny tam domowe i rozboje. 1499 r. d 19 Kwietnia.

Zgoda ze Stefanem, wojewodą wołoskim za wpływem 1499 r.

berle Jan Olbracht za usilnem staraniem swéj matki Elżbiety. Panował lat 9; żył lat 42. Umarł w Toruniu 1501 r. Pochowany w Krakowie.

1492 r. Posłowie od sułtana Bajazeta II, przybywszy z darami, otrzymali od króla polskiego Jana Olbrachta zawieszenie broni na trzy lata.

1492 r. Posłowie Wenecyi, nadaremnie wzywają Polskę do związku przeciw Turcyi.

1493 r. Nadzwyczajne ciepło od Stycznia do Maja.

1493 r. Wielki książę, Aleksander, nie mając wsparcia od Polski przeciw napadom Moskwy na Litwę, zawiera przez posłów swoich traktat wieczysty z Iwanem Wasilewiczem, ale ze szkodą Litwy; bo zawojowane od niéj kraje, przy carze zostały. Ciż posłowie litewscy wyjednali dla Aleksandra małżonkę Helenę, córkę cara i Zofii córki Tomasza Paleologa, despoty Peloponezu.

1494 r. Król Jan Olbracht kupił od Janusza, książęcia zatorskiego za 80 tysięcy czerwonych złotych księstwo zatorskie.

1494 r. d. 17 Kwietnia. Zjazd monarchów braci: Władysława, króla czeskiego i węgierskiego, i Jana Olbrachta, króla polskiego w mieście Luboczy w ziemi spizkiéj, dla narady względem poskromienia Turcyi, a razem zemszczenia się za śmierć ich stryja, Władysława Warneńczyka.

1494 r. d. 23 Sierpnia. Klęska zadana Polakom od Tatarów na Rusi pod Wiszniowcem.

1495 r. Córka cara moskiewskiego Iwana Wasilewicza, Helena, przywieziona do Wilna, i tam zaślubiona wielkiemu księciu Litwy, Aleksandrowi.

1495 r. d. 24 Stycznia. Król Jan Olbracht, ziemię płocką, po zeszłym bezpotomnie Janie, księciu mazowieckim, przyłącza do Korony, zostawując resztę Mazowsza, to jest: ziemię warszawską, zakroczymską i wyszogrodzką prawem dożywotniem bratu Jana, Kondratowi.

1496 r. d. 12 Sierpnia. Kontrakt ślubny Jerzego, elektora saskiego z Barbarą, siostrą, króla Jana Olbrachta.

plebana czerskiego, który towarzyszył biskupowi Stanisławowi Ciołkowi w poselstwie od Jagiełły na sobor bazylejski. Kazania te ważne są i znakomite, jako pomnik kaznodziejstwa owego wieku.

Król polski, Kazimierz Jagiellończyk, czując się mocno schorzałym, napisał testament, którym wydziedzicza syna swego najstarszego, Władysława, króla czeskiego i węgierskiego, od następstwa po sobie. Przeznacza na tron polski, Jana Olbrachta, a na wielkie księstwo litewskie, młodszego po nim Aleksandra. 1492 r.

Śmierć króla polskiego Kazimierza IV, Jagiellończyka w Grodnie. Pochowany w Krakowie. Pod wielu względami król ten był podobny z charakteru do ojca swego Władysława Jagiełły, który, w stryjecznym bracie swoim Witoldzie, dobrego miał doradzcę. Kazimierz rad nie przyjmował; a jak poskromienie Krzyżaków i przyłączenie Prus do Polski pomyślnym wypadkom tylko przypisać należy, tak wewnętrzne niepokoje, klęski i przygody, widocznym są skutkiem zwolnionych sprężyn rządowych. — Za Kazimierza Jagiellończyka poczęto jawnie strofować króla, i wzmogła się szlachty reprezentacya z ujmą powagi królewskiéj. Z tem wszystkiem, był to król światły, rozsądny i wyrozumiały. Synów, zacnym powierzał nauczycielom; a jak w życiu domowém, jaśniał wszystkiemi cnotami, tak w publicznem umiał utrzymać dostojność swego narodu. Poważali go wszyscy monarchowie europejscy i starali się o życzliwe z nim stosunki. 1492 r. d. 7 Czerwca.

JAN OLBRACHT, syn Kazimierza IV, Jagiellończyka i Elżbiety, córki cesarza Alberta, na sejmie piotrkowskim, przez brata swego najmłodszego, Fryderyka, biskupa krakowskiego, obwołany królem polskim; w krótce potem w Krakowie koronowany. Polacy, dla nieznośnéj wyniosłości umysłu jego, już zamyślali wynieść na tron brata jego, Aleksandra, którego Litwa wielkim księciem swoim ogłosiła. Drudzy życzyli sobie królewicza, Zygmunta. Lecz utrzymał się przy 1492 r. d. 27 Sierpnia.

1489 r. Na Podolu, w zimie, powtórne zwycięztwo nad Tatarami, których było dziewięć tysięcy.

1489 r. Wielki mistrz krzyżacki, Jan Tieffen, złożył hołd wierności królowi polskiemu.

1490 r. Biskupstwo chełmskie poczęło mieć swoję katedrę w Krasnostawie, i tam ją miało aż do naszych czasów; — ztąd mylnie zwane bywa krasnostawskiem.

1490 r. Królewna Anna, córka Kazimierza Jagiellończyka, wydaną została za Bogusława X, syna Eryka, księcia pomorskiego; i dla tego ów książę miał w dzierżawie Lauenburg i Bytów.

1490 r. Przymierze Polski z cesarzem tureckim Bajazetem przez posła królewskiego Mikołaja Firleja dopełnione.

1490 r. Po śmierci Macieja Korwina, króla węgierskiego, z dwóch partyi życzących sobie mieć na tronie synów króla polskiego, jednéj za Władysławem, królem czeskim, drugiéj za Janem Olbrachtem; — pierwsza z nich przemagała. W wojnie dwóch braci walczących z sobą o koronę węgierską; gdy Jan Olbracht po znakomicie okazanéj waleczności, został zwyciężony; zwycięzca Władysław, więcéj się cieszył ocaleniem brata śród bitwy, niż własnym tryumfem. — Władysław, król czeski, został królem węgierskim.

1490 r. Książęta siewierscy odpadli od Litwy z takiego zdarzenia: książę brański chciał mieć posłuchanie u króla Kazimierza Jagiellończyka w Wilnie. Odźwierny nie wpuszczał go przed oznajmieniem królowi; a nieuważnie drzwi przymykając, skaleczył mu palec. — Książę urażony, odjechał do Moskwy, i poddał się Iwanowi, wielkiemu księciu moskiewskiemu.

1491 r. Królewicz, Jan Olbracht, zrzekł się praw wszelkich do Węgier, ku wielkiemu zmartwieniu ojca swego, Kazimierza Jagiellończyka; a brat jego Władysław, król czeski i węgierski, ustąpił mu lennem prawem księstwo opawskie i karnowskie na Szląsku.

1491 r. Po zaprowadzeniu drukarni w Polsce, zaraz wyszły kazania księdza Mikołaja z Błonia, kanonika warszawskiego,

śmierci Ziemowita i Władysława, książąt mazowieckich, skłaniał Mazurów do poddania się królowi polskiemu. 1463 r. pośredniczył do układów z Krzyżakami. Uspokoił w Prusiech polskie chorągwie, które za żołd niewypłacony, wymierzały sobie sprawiedliwość. Od jego rządów w dyecezyi, to jest od r. 1439, zaczynają się akta kapituły poznańskiéj. Był poznańskim biskupem lat 44.

Z sejmu piotrkowskiego, córka młodsza Kazimierza Jagiellończyka, królewna Zofia, w świetnym panów orszaku wyprawiona do Fryderyka, młodszego syna Alberta Achillesa, margrabi brandeburgskiego, któremu została zaślubioną. 1479 r. d. 13 Stycznia.

Wielki mistrz krzyżacki, Marcin Truchses, na zjeździe w Korczynie, wykonał przysięgę wierności królowi polskiemu i poddaństwa. 1479 r. d. 9 Października.

Iwan I, Wisilewicz, książę moskiewski, oderwał od Litwy Wielkinowogród i część Białorusi zabrał. — Kazimierz Jagiellończyk nie miał środków obrony. 1480 r.

Morowa zaraza po całéj Polsce klęskę sprawiła. 1480 r.

Umarł Jan Długosz, kanonik krakowski, nominat arcybiskupa lwowskiego, dziejopis polski. Pochowany w kościele zamkowym wileńskim. — Od lat dziecięcych bogobojności oddany, był obojętnym na wszelkie dostojeństwa światowe. W lat 40 po zgonie, został kanonizowany przez Klemensa VII, i za patrona Litwy uznany. Pamiątkę jego, kościół dnia 4 marca obchodzi. 1480 r. d. 19 Maja.

Turcy wpadłszy w Bessarabię, zdobyli dwa ważne porty: Kilię i Białygród; i prawie przecięli bezpośrednie związki kraju polskiego z morzem Czarnem. 1484 r.

W polu pod Kołomyją, gdzie król 20 tysięcy bitnéj szlachty Polaków i Litwy zgromadził przeciw Turcyi, w namiocie królewskim, Stefan, wojewoda wołoski, wykonał przysięgę wierności i hołdu królowi polskiemu; a mając daną sobie część wojska polskiego pod sprawą Jana Karnkowskiego; w małych utarczkach, zmusił Turków do ustąpienia z Wołoch. 1485 r. d. 15 Września.

Pod Kopestrzynem, sławne zwycięztwo królewicza Jana Olbrachta nad Tatarami. 1489 r.

1475 r. Córka Kazimierza Jagiellończyka, królewna Jadwiga, wydana za Jerzego, syna Ludwika, księcia bawarskiego.

1475 r. Nie powiodło się Bolesławowi V, księcia mazowieckiemu na Warszawie, ocalić Sochaczew przed królem Kazimierzem Jagiellowiczem, który książętom mazowieckim czas jakiś zaprzeczał praw do panowania: — Księstwo sochaczewskie wcielone zostało do Korony.

1478 r. W Krakowie, umarł św. Jan Kanty, rodem z księstwa oświecimskiego. Po staraniu więcéj niż stoletniem, kanonizowany za króla Stanisława Augusta Poniatowskiego 1767 r. Uroczystość jego przypada dnia 23 Października.

1478 r. Pożar, niszczy Warszawę.

1478 r. Tatarzy wpadli na Podole; a dowiedziawszy się, że wojewoda Spytek z Jarosławia lwowski, a Jan Odrowąż podolski, ze szlachtą ziem ruskich, w gotowości do boju ciągnął; zmyślili ucieczkę do swego kraju, a ukryli się w Czarnym lesie. Gdy zaś Polacy spokojni wrócili do domów; Tatarzy nagle z tajników wypadłszy, miasto Bracław zrabowali; spalili i spustoszyli cały kraj okoliczny. Z trudnością obronił się od ich natarcia zamek bracławski, przez księcia Czartoryskiego trzymany.

1479 r. d. 5 Stycznia. Umarł Andrzéj z Bnina, herbu Łodzia, biskup poznański, urodzony za króla Władysława Jagiełły, uczeń akademii krakowskiéj, potomek znakomitéj rodziny, która począwszy od r. 1120, dawała krajowi przeważnych zasługą wojewodów i kasztelanów. Gorliwy obrońca religii, nie dozwalał szczepić się herezyom Hussyta. Zakładał własnem staraniem wioski; budował kościoły; wielkie corocznie składał dla nich ofiary. Cała prawie kolonizacya téj części Mazowsza, która do władzy biskupów poznańskich należała, jest sprawą Andrzeja Bnińskiego. Hojny dla ubogich, a w tajemnicy przed światem, wspierał sieroctwo; pannom dawał posagi. Ważne króla Kazimierza Jagiellończyka spełniał polecenia. On na Pomorzu 1454 r., przyjmował z kanclerzem koronnym od szlachty pruskiéj przysięgę wierności dla króla. — W r. 1456 posiłkował szlachtę wieluńską przeciw najazdom Szlązaków. Po

Syn najstarszy Kazimierza Jagiellończyka, Władysław, po śmierci króla czeskiego, Jerzego Podjebradzkiego, śród wielu ubiegających się, został obrany królem czeskim. Tegoż roku dnia 21 sierpnia był koronowany i namaszczony w katedralnym kościele pragskim przez Mikołaja Prochnickiego, biskupa kamienieckiego. 1471 r. d. 27 Maja.

Węgrzy zrażeni surowością króla węgierskiego, Macieja Korwina, syna Hunjada; wezwali na tron królewicza polskiego Kazimierza, późniéj w poczet świętych zaliczonego. Ociągał się wezwany; tymczasem, król Maciéj miał porę ująć przeciwnych sobie Węgrów. Królewicz polski Kazimierz, nie tocząc boju z Maciejem, do odparcia już przygotowanym, wrócił do Polski. 1471 r.

Na sejmie w Piotrkowie, gdzie zamierzano obmyslać tylko środki wypłacenia żołdu zaciężnym, którzy użyci byli dla syna królewskiego, Kazimierza, aby go prowadzić na tron węgierski; a wróciwszy upominając się o należność, pięćset wsi kościelnych spustoszyli; — najpierwszem było staraniem panów przybyłych na zjazd, aby król, wakujące urzędy, im rozdał. — Za tym przykładem poszły sejmy i następnych wieków. 1471 r. d. 1 Listopada.

Urodził się w Toruniu sławny astronom polski, Mikołaj Kopernik. 1473 r. d. 19 Lutego.

Mór bydła i pożary, niszczyły majętności; a Tatarzy splądrowali Kijowszczyznę. 1473 r.

Spustoszenie Podgórza przez Węgrów. 1473 r.

Pomimo ugody pomiędzy Polską a Węgrami o trzyletnie zawieszenie broni; Szlązaki namówieni przez węgierskiego króla, Macieja, wtargnąwszy do Wielkopolski sześćset wsi spalili. 1474 r.

Na sejmie piotrkowskim ustanowiono nowe województwo lubelskie. 1474 r.

Tatarzy aż pod Zbaraż, Ruś na sto mil wzdłuż i na 30 wszerz zniszczywszy, kilka tysięcy nietylko wieśniaków, ale i szlachty z sobą uprowadzili. 1474 r. w Czerwcu.

hufiec, ciągnął się ku Trębowli; ale tam zastał wojska z ziem pruskich zgromadzone, i ledwie czterdziestu ludzi zarwawszy cofnął się do swego kraju; a po uprzedzeniu króla przez hana Tatarów mieszkających przed Wołgą; zgromadzona Ruś odparła trzeci hufiec Zawołgańców, który puścił się na Wołoszczyznę.

1469 r. d. 1 Grudnia. Na sejmie piotrkowskim, wielki mistrz krzyżacki, Henryk de Plauen, wedle przymierza, przysięgę wierności i poddaństwa wykonał; — w radzie, pierwsze miejsce po lewéj stronie króla zasiadł; i na wszystkich obradach obecny, zdanie swoje, skromnie i roztropnie w sprawach państwa przekładał.

1470 r. Poseł cesarza Fryderyka III, Rafał Leszczyński, Polak, w łaskach u niego oddawna zostający, przybył do króla Kazimierza Jagiellończyka z prośbą o przysłanie pełnomocników do zawarcia nowego przymierza. Król wyprawił posłów z poleceniem umowy o dwoiste powinowactwo: — raz, przez wydanie córki królewskiéj za cesarza wdowca, lub za jego syna Maksymiliana; drugi raz, przez wydanie córki cesarskiéj dla Władysława, syna królewskiego.

1470 r. Pierwsza w Polsce ordynacya Tarnowskiego na Jarosławiu, którą Zygmunt I, król polski, jako superarbiter od stron
1470 r. wezwany r. 1519, uchylił.

d. 28 Październ. Na sejmie piotrkowskim, szlachta upominała się u króla Kazimierza Jagiellończyka o potwierdzenie praw koronnych pod pieczęcią królewską. Król przyrzekł je potwierdzić; — i owa pieczęć majestatyczna, poraz pierwszy ukazała się za tego króla.

1470 r. d. 24 Listopada. Nowo obrany wielki mistrz krzyżacki, Henryk de Richtemberg, wykonał na sejmie przysięgę wierności i poddaństwa, i zasiadł w radzie królewskiéj właściwe miejsce.

1471 r. Po śmierci Szymona Olelkowicza, książęcia kijowskiego, Kazimierz Jagiellończyk postanowił starostę nad tem księstwem, mianując na to Litwina, Marcina Gastolda; a dzieci zmarłego Szymona Olelkowicza, ostatecznie osadził na Słucku.

skim, zajmie pierwsze miejsce po lewéj ręce; nie podlega zaś nikomu, tylko królowi polskiemu i duchownéj papieża władzy.

Urodził się w Kozienicach Zygmunt, syn piąty Kazimierza Jagiellończyka i Elżbiety, córki cesarza Alberta. 1467 r. d. 1 Stycznia.

Zbuntowani Wrocławianie przeciw królowi czeskiemu Jerzemu Podjebradzkiemu, ofiarowali powtórnie koronę czeską królowi polskiemu. Skłaniał do niéj i papież Pius II, rzuciwszy klątwę na króla czeskiego za nieodstąpienie od nauki Hussa. — Kazimierz Jagiellończyk wierny przymierzu, nie chciał téj ofiary przyjąć; praw przecież do korony czeskiéj, żonie jego służących, nie zrzekał się. 1467 r.

Mistrz krzyżacki nowo obrany, na zjeździe w Piotrkowie, wykonał przysięgę na wierność Polsce i jéj królowi przed biskupem Janem Lutkiem ze Zbrzezia. 1467 r. d. 22 Listopada.

W Wiślicy, około św. Jana, na zjeździe małopolskim, król Kazimierz Jagiellończyk dał początek wysyłania posłów ziemskich na sejmy, bez woli których, król odtąd nic nie mógł stanowić. Uradzono bowiem w Wiślicy, aby na sejm piotrkowski, każda ziemia lub powiat, wysłały posłów dla obrady względem należnéj zaległości wojsku, która wynosiła 270.000 czerwonych złotych. Odtąd wysyłanie posłów na sejm stało się zwyczajem. 1468 r.

Urodził się syn szósty Kazimierzowi Jagiellończykowi, imieniem Fryderyk, który był arcybiskupem. 1468 r. d. 27 Kwietnia.

Król Kazimierz IV, bawiąc w Malborgu, wprowadził do Prus należyty porządek, stanowiąc nietylko województwa i kasztelanie, ale też podkomorzych i sędziów.

Na sejmie piotrkowskim, co do podatku na zaspokojenie zaciężnych żołnierzy, posłowie ziemscy tłumaczyli się niemieniem na to instrukcyi; przeto odłożono tę okoliczność na zjazd późniejszy. — Na zjeździe w Korczynie, panowie i szlachta, składając się niedostatkiem, cały ciężar podatku nałożyli na kmieciów. 1468 r. d. 2 Grudnia.

Wtargnienie Tatarów zawołgańskich na ziemię włodzimierską, krzemieniecką, cudnowską i żytomierską, gdzie więcéj niż dziesięć tysięcy ludzi w niewolę zabrano. Drugi ich 1469 r.

skupstwo; a włocławskie, w nagrodę poprzedniczéj powolności, oddane było Jakóbowi Sinińskiemu.

1464 r. w Lipcu. Deputowani miasta Lubeki zjechali do Torunia. Król Kazimierz Jagiellończyk i Krzyżacy, zdali się na ich sąd co do wojny o Prusy. Po zerwaniu owego sądu polubownego, deputowani Lubeki, okazywali służące ich miastu przywileje dawnych królów polskich na handel w Gdańsku i uwolnienie od cła po całym kraju pomorskim; — co dowodziło, jak są gruntowne z czasów dawnych prawa Polski do ziem pruskich.

1464 r. d. 5 Sierpnia. Urodził się syn czwarty Kazimierza Jagiellończyka, pod imieniem Aleksandra ochrzcony.

1464 r. Krzyżacy skłaniali się do przyjęcia warunków proponowanych w Toruniu, to jest: aby mistrz wielki i zakon stał się na zawsze hołdownikiem Polski. Morowa zaraza nie dozwoliła posłom królewskim zjechać do Malborga; a to morowe powietrze rozciągnęło się późniéj do Polski.

1465 r. Król Kazimierz Jagiellończyk we Lwowie, rozsądzając zaskarżenia ziem ruskich i podolskiéj przeciw nadużyciom zmarłego wojewody i starosty lwowskiego Andrzeja Odrowąża; spłacił brata jego i następcę Jana Odrowąża w sumie, za którą zamki: lwowski, żydaczewski i samborski były trzymane; — na co ziemia lwowska, podolska, halicka i bełzka, ustanowiły od siebie łanowy podatek.

1465 r. W Krakowie Günther Zejner zaprowadził pierwszy drukarnię.

1466 r. d. 30 Lipca. Zamki pruskie: Człuchow, Friedland, Stargard i Hammerstein, powróciły pod panowanie króla polskiego; co Krzyżaków do ostatniéj przywiodło rozpaczy.

1466 r. d. 15 Września. Zamek chojnicki, długo w oblężeniu będący, poddał się królowi polskiemu.

1466 r. d. 10 Paźdz. Zakończyła się wojna pruska, lat 12 trwająca, przez wieczyste a zaprzysiężone przymierze Polski z Krzyżakami, a to za staraniem legata papiezkiego Rudolfa, biskupa lawantyńskiego. — Mocą tego przymierza, Prusy zachodnie do króla polskiego; wschodnie, do Krzyżaków należą. Wielki mistrz krzyżacki ma hołdować królowi polskiemu, a w senacie pol-

aby stanowili; — i księstwo płockie, ich zdaniem, Koronie było przyznane,

Na sejmie piotrkowskim, wysłany przez papieża legat, Hieronim, arcybiskup kreteński, ku uspokojeniu wojny z Krzyżakami, i ku utrzymaniu przy biskupstwie krakowskim Jakóba Sinińskiego, jako przez stolicę apostolską mianowanego; po długich a żwawych sporach, nic nie otrzymawszy, odjechał. — Król zaś Kazimierz Jagiellończyk, wyprawił do Rzymu posłów o przeniesienie Jana, biskupa włocławskiego, na biskupstwo krakowskie; a Jana Lutka z Brzezia, podkanclerza koronnego, abdarzono biskupstwem włocławskim. — A tak, Kazimierz Jagiellończyk, z królów polskich pierwszy, począł mianować biskupów, których dotąd kapituły obierały. 1463 r. d. 16 Stycznia.

Zwycięztwo pięciuset jazdy polskiéj w służbie Macieja, króla węgierskiego nad Turkami, którzy wpadłszy do Węgier, 17 tysięcy niewolników zachwycili, otrzymane nad rzeką Sawą z odbiciem więźniów węgierskich. 1463 r. d. 8 Czerwca.

Na sejmie w Piotrkowie, postanowiono: — miasto Kamieniec podolski, zastawione niegdyś w pewnéj summie Teodorowi Buczackiemu, wykupić, i murami przeciw Turkom obwarować. Szlachta podolska, po jednéj krowie z każdego łanu i od każdego kmiecia, dać na to obowiązała się. 1463 r. d. 15 Październ.

Załoga Krzyżacka w zamku Gniewie, poddała się władnącemu wojskiem królewskiem Piotrowi Duninowi, podkomorzemu sandomirskiemu. 1463 r. d. 26 Grudnia.

W czasie przebywania Kazimierza Jagiellończyka na Litwie, depełnione było w Krakowie morderstwo nad żydami i rabunek ich domów przez Krzyżowników powstałych z rozkazu papieża Piusa II, przeciw Turkom. — Kilka tysięcy Polaków, dla dostąpienia odpustu, poświęciło się temu powołaniu. 1464 r. d. 3 Kwietnia.

Umarł Jan ze Sprowy, arcybiskup gnieźnieński. Kapituła gnieźnieńska, za naleganiem króla, obrała Jana Gruszczyńskiego, biskupa krakowskiego na arcybiskupa. Jan Lutko, za wolą króla, z włocławskiego, postąpił na krakowskie bi- 1464 r. d. 14 Kwietnia.

pierwszy syn, który dnia 4 kwietnia wziął imię Władysław. Chrzcił go Tomasz, biskup krakowski.

1456 r. d. 7 Kwietnia. Sejm walny w Piotrkowie w celu obrad ku wypłaceniu żołdu zaciężnym pruskim wojskom i swoim.

1458 r. Po śmierci Ładysława Pogrobowca, króla węgierskiego i czeskiego, Kazimierz Jagiellończyk nie przyjął ofiarowanéj sobie korony tych dwóch narodów, do któréj, z praw żony swojéj Elżbiety, siostry zmarłego Ładysława, był najbliższym.

1458 r. d. 4 Październ. Urodził się syn drugi Kazimierza Jagiellończyka, imieniem Kazimierz, którego kościół, między Świętymi szanuje.

1459 r. Urodził się syn trzeci Kazimierza Jagiellończyka, któremu dano imię Jan Albert (zwany Olbracht).

1461 r. d. 25 Września. Umarła w Krakowie królowa wdowa Zofia, księżniczka holszańska, matka króla Kazimierza Jagiellończyka.

1462 r. d. 18 Maja. W Bitomiu, rokiem wprzódy ułożony zjazd Kazimierza Jagiellończyka i Jerzego Podjebradzkiego, króla czeskiego, uiszczony został w Głogowie, gdzie król czeski zrzekł się prawa do księstwa oświecimskiego, a król polski obiecał nie upominać się o posag swéj żony.

1462 r. d. 17 Września. Zwycięztwo Polaków nad Krzyżakami pod Puckiem. — Wojsku polskiemu przewodził Piotr Dunin, podkomorzy sandomierski. Całéj siły polskiéj było 1800 ludzi, a ze strony nieprzyjaciela padło 2000 trupa. Wziął Dunin 600 jeńców, dział 15 i 200 wozów. — Z Polaków, jeden tylko znaczniejszy szlachcic, a do stu pospolitego ludu zginęło; rzadki jednak nie odniósł rany; sam hetman Dunin, trzy rany odniósł. To zwycięztwo pod Puckiem, zagładziło porażkę pod Chojnicami i pierwszy straszny cios zadało Krzyżakom.

1462 r. d. 13 Listopada Po śmierci dwóch bezdzietnych synów Władysława, księcia płockiego i mazowieckiego, to jest: Ziemowita i Władysława, śród ubiegania się wielu krewnych o następstwo; ziemia bełzka, jako lenność, dobrowolnie poddała się królowi. Lecz co do księstwa płockiego, król Kazimierz Jagiellończyk, na sejmie piotrkowskim, wezwał biegłych w prawie,

W Toruniu, następnie w Elblągu i Królewcu, przysięga wierności stanów pruskich królowi polskiemu, Kazimierzowi Jagiellończykowi. 1454 r. d. 27 Marca.

W wojnie z krzyżakami, klęska pod miastem Chojnice poniesiona z niekarności szlachty wielkopolskiéj. 1454 r. d. 18 Września.

W Toruniu, przyłączenie Prus do Korony polskiéj. 1454 r. d. 19 Października.

Na sejmach w Nieszawie i w Opocznie, król Kazimierz Jagiellończyk ponowił przywileje Prus. 1454 r. d. 20 Listopada.

Umarł Zbigniew Oleśnicki, kardynał, biskup krakowski. Śmierć jego, przejęła cały naród żalem. Mąż to był wielkiéj powagi i dzielności, prawy miłośnik ojczyzny. Żył lat 66. 1455 r. d. 1 Kwietnia.

Gdy wojewoda wołoski, Aleksander, na hospodarstwo przez króla polskiego wysadzony, został otruty; brat jego Piotr, objąwszy tam rządy, wykonał przysięgę wierności dla króla polskiego przed Andrzejem Odrowążem, wojewodą ruskim. 1455 r.

Umarł Władysław, książę mazowiecki; a tak po nim, jako też po Bolesławie zmarłym d. 10 września tegoż roku, pozostały niedorosłe dzieci. Biskup Paweł Giżycki, na prośbę i za zgodą wszystkich stanów mazowieckich, mianowany był ojcem i rządzcą Mazowsza, i okazał się godnym powszechnéj ufności. 1455 r. d. 10 Grudnia.

Po śmierci Aleksandra (Olelka), który był synem Włodzimierza, księcia kijowskiego, a wnukiem Olgierda; kiedy synowie jego Siemion i Michał, spierali się o podział księstwa kijowskiego; król polski Kazimierz Jagiellończyk, dekretem swoim dał Kijów Siemionowi, a Michałowi Słuck i Kopyl. 1455 r.

Król Kazimierz Jagiellończyk powierzył straż Bytowa i Lauenburga Erykowi II, księciu Pomeranii na Szczecinie. Lecz niewdzięczny ten książę oddał zamki Krzyżakom roku 1460, które dopiero przez pokój toruński 1466, ostatecznie Polakom zwrócono. 1455 r.

Urodził się królowi, Kazimierzowi Jagiellończykowi, 1456 r. d. 1 Marca.

1453 r. Posłowie polscy wracając z Wrocławia po umowie z posłami Ładysława, króla węgierskiego, o rękę jego siostry Elżbiety dla króla Kazimierza Jagiellończyka, przywieźli ze sobą świątobliwego Jana Kapistranta, zakonnika św. Franciszka obserwantów. — Zbigniew Oleśnicki, kardynał, w Krakowie na Stradomiu klasztór dla tego zakonu zbudował, a ku czci św. Bernardyna, owych zakonników, w Polsce odtąd rozkrzewionych, Bernardynami nazwano.

1453 r. Jan, książę oświecimski zwyciężony, musiał królowi polskiemu, Kazimierzowi Jagiellończykowi, poddać księstwo swoje za 20 tysięcy groszy szerokich.

1454 r. d. 10 Lutego. W Krakowie, ślub króla Kazimierza Jagiellończyka, z Elżbietą, córką młodszą zmarłego cesarza Alberta, króla węgierskiego. — Wśród sporu między panami ziemi krakowskiéj a Wielkopolanami o to: czy kardynał biskup krakowski, lub też arcybiskup gnieźnieński, ma sprawować obrzęd zaślubienia; zgodzono się: aby na późniéj papież o tem stanowił; a tymczasem, aby do tego obrzędu był wezwany Bernardyn, świątobliwy Jan Kapistran. Przywołany zakonnik pokorny, już upadłszy na twarz, odebrał błogosławieństwo na to od kardynała, gdy nagle opamiętał się, że do zwykłych badań przy ślubie, nie zna języka ani polskiego, ani niemieckiego. A więc dwaj dostojnicy duchowni, pod sąd jego poddają spór panów o swoje pierwszeństwo. Zakonnik uniżenie objawił: że kardynał, jako miejscowy biskup, ma sprawiać obrząd królewskich zaślubin; a koronacya królowéj, należy do arcybiskupa gnieźnieńskiego; — i zdanie świętego przyjęto.

1454 r. d. 6 Marca. Dobrowolne poddanie się Prus królowi polskiemu Kazimierzowi Jagiellończykowi, a to z tego powodu: szlachta pruska, uczyniła była związek dla utrzymania praw i swobód przeciw gwałtom i nadużyciom Krzyżaków; Krzyżacy tę sprawę wytoczyli do cesarza Fryderyka III; — a ten skwapliwie potępiając szlachtę, odsądził ich od praw i wolności.

Odrowążowi, wojewodzie lwowskiemu i Przedborowi z Koniecpola, kasztelanowi sandomierskiemu. W bitwie przy Kraśnym Potoku, Polacy otrzymali zwycięztwo; — lecz tam polegli wodzowie: Odrowąż, Porawa i Buczacki.

Sejm piotrkowski uspokoił spór o pierwszeństwo między kardynałem Zbigniewem Oleśnickim, a Władysławem Oporowskim, arcybiskupem gnieźnieńskim, stanowiąc: aby koleją w senacie zasiadali; oraz aby odtąd, żaden z biskupów polskich nie ważył się starać o kardynalską dostojność bez wiedzy króla. — Zostawiono arcybiskupowi przodkowanie jego kościoła przed krakowskim, niemniéj koronacyę królów i ich małżonek. 1451 r. d. 17 Czerwca.

Od kardynała Oleśnickiego, od królowéj Zofii i panów rady, wysłany był Jan z Bobrka, kasztelan kielecki, do króla Kazimierza Jagiellończyka, bawiącego w Samborzu, z upomnieniem, aby bacząc na śmierć Świdrygiełły, zajął Łuck do Polski. 1451 r.

Po śmierci Świdrygiełły, objęcie Łucka przez Litwę, rozjątrzyło umysły Polaków. — Wśród téj niezgody, plądrowali Tatarzy Podole, spalili miasto Rów, które późniéj Bona nazwała Barem; a szląscy książęta niszczyli pogranicze Wielkiéj i Małéj Polski, — powietrze szerzyło się w Polsce i Szląsku. 1452 r. d. 12 Lutego.

Na sejmie w Piotrkowie, król Kazimierz Jagiellończyk, pomny na swoję przysięgę przy wyniesieniu go na wielkie księstwo litewskie, że w niczem Litwy nie umniejszy, wzbraniał się od przyrzeczeń pod nową przysięgą, że Wołyń, Ukrainę, Kijów, które Litwa trzymała, zostaną przyłączone do Polski. — W końcu, po daremnym kilkoletnim oporze, który mieszał obrady sejmowe, upragnioną przez Polaków przysięgę wykonał. 1453 r. d. 24 Czerwca.

We Wrocławiu, warunki zaślubienia przez króla polskiego Kazimierza Jagiellończyka, Elżbiety, córki zmarłego cesarza Alberta, króla czeskiego i węgierskiego, spisane przez posłów, zapewniające sto tysięcy czerwonych złotych posagu; w czem przecież nigdy nie było uiszczenia. 1453 r. d. 12 Sierpnia.

Kazimierz święty, zmarły roku 1483 w latach 24ch; — Jan Olbracht, — Aleksander — i Zygmunt, następnie jeden po drugim panujący w Polsce; — Fryderyk, urodzony 1468 roku, biskup krakowski, arcybiskup gnieźnieński i kardynał, zmarły roku 1503. — Córki Kazimierza Jagiellończyka: Jadwiga, za księciem bawarskim; — Zofia, za margrabią brandeburgskim, matka Alberta, księcia pruskiego; — Elżbieta, za księciem lignickim; — Barbara, za księciem saskim; — Anna za Bogusławem, księciem Pomorza.*)

1448 r. Stan burzliwy królestwa polskiego. — Zatargi z książętami szląskimi. — Wewnątrz, najazdy, łupieże. — Odjazd króla Kazimierza Jagiellończyka do Litwy; — jéj kłótnie z Polską o Wołyń i Podole. — Rozruchy na Wołoszczyznie. — Wtargnienie Tatarów na Podole.

1449 r. d. 1 paździer. Jan Długosz, kanonik krakowski, sekretarz biskupa krakowskiego, Zbigniewa Oleśnickiego, przywiózł temuż biskupowi od papieża Mikołaja V, kapelusz kardynalski, dawniéj przez Eugenjusza i przez Feliksa, papieżów zapewniony, a którego przysłaniu, król sprzeciwiał się, wnosząc, że ta godność może stać się powodem rozruchów w Polsce.

1449 r. d. 9 Grudnia. Na sejmie w Piotrkowie Polacy oświadczyli, że gdy król zwleka zaprzysiężenie swobód koronnych i złączenie z Polską Wołynia i Podola; przeto słuchać go nie będą, aż ową przysięgę wykona.

1450 r. d. 4 Września. Dla wsparcia Aleksandra, syna Eliasza, wojewody Multan i dla wypędzenia przywłaszczyciela Bohdana, król Kazimierz Jagiellończyk, wszystkim ziemiom ruskim mieć się do oręża nakazał, oddając dowództwo nad wojskiem Piotrowi

---

*) Córka Anny, księżny pomorskiéj, Zofia, wydaną była za Fryderyka, króla Danii, a wnuk Anny, Adolf Holsztejn Gottorp, był przodkiem Piotra III, cesarza Rosyi, który, ze związku z panującą po nim Katarzyną II, zostawił syna Pawła I; a ten był dziadem dziś szczęśliwie panującego Aleksandra II, cesarza rosyjskiego, króla polskiego.

Po długiem niedowierzaniu wieści o klęsce pod Warną, Polacy na zjeździe sieradzkim uchwalili dać berło bratu Władysława III Kazimierzowi, z warunkiem ustąpienia z tronu, jeśliby wieść okazała się mylną. — Kazimierz nierad był opuszczać Litwy, urażony na Polaków o zwrócenie do Korony Wołynia i Podola. — Matka jego Zofia, wdowa po Jagielle, podtrzymywała nadzieję w Polsce, że Kazimierz ofiarę berła przyjmie. 1445 r. d 23 Kwietnia.

Około tegoż czasu, z polecenia królowéj Zofii, księżniczki holszańskiéj, czwartéj żony Władysława Jagiełły, Andrzéj z Jaszowic, teolog akademii krakowskiéj, przełożył biblię starego i nowego testamentu ze starożytnego tłumaczenia słowiańskiego.

W bezkrólewiu, były rady zniecierpliwionych na sejmie piotrkowskim, obrać królem margrabię brandeburgskiego; inni znowu a między nimi podał pierwszy wniosek Giżycki, biskup płocki za Bolesławem, albo Władysławem, książętami mazowieckimi. — Następnie, gdy ze zjazdu w Bełżycy, wyprawiony poseł, przywiózł z Litwy oświadczenie Kazimierza, że przyjmie koronę, Małopolanie, przychylni domowi Jagiełły, obrali Kazimierza królem w Krakowie; a w Kole, szlachta wielkopolska poszła za ich zdaniem. 1446 r. d. 28 Marca.

W Brześciu-litewskim, gdy posłowie polscy skłaniali ostatecznie Kazimierza do przyjęcia korony po bracie; panowie litewscy długo domagali się Wołynia i Podola, nie dozwalając wyjazdu swojemu wielkiemu księciu Kazimierzowi z Brześcia, na sejm do Parczowa. Po różnych, a daremnych zastrzeżeniach, zakończyło się przecież bezkrólewie. 1446 r.

KAZIMIERZ IV Jagiellończyk, obrany królem polskim, wjechał do Krakowa, gdzie nazajutrz był koronowany. Po 45ciu latach panowania, umarł roku 1492 w wieku lat 65. — Z jedynéj małżonki Elżbiety, córki zmarłego cesarza Alberta, księcia austryackiego, zaślubionéj 1454 roku, a zmarłéj 1505 roku, liczne zostawił potomstwo. — Synowie króla Kazimierza IV: Władysław najstarszy, król czeski i węgierski; — 1447 r.

w Węgrzech przeciw partii utrzymującéj stronę Ładysława, małoletniego syna Alberta i Elżbiety, córki Zygmunta. — Władysław III, ukochany od Węgrów, a rozrzutny, roztrwania dobra królewskie w Polsce.

1442 r. Zawarty pokój z królową wdową Elżbietą, matką Ładysława, małoletniego syna Alberta. Władysław III, pozostał przy tronie węgierskim.

1443 r. W zaszłym sporze pomiędzy synami Aleksandra, wojewody wołoskiego, wedle wyroku Władysława III, Eliasz Wołochy, a Stefan Multany otrzymał. Oba wykonali hołd wierności Polsce, jak ich poprzednicy.

1443 r. Biskup krakowski kardynał Zbigniew Oleśnicki, kupił od Wacława, książęcia cieszyńskiego, księstwo siewierskie za sześć tysięcy grzywien groszy pragskich i na wieczne czasy do biskupstwa krakowskiego przyłączył. Odtąd biskupom krakowskim dodawano tytuł *księcia siewierskiego*.

1444 r. d. 10 Listopada. Śmierć Władysława III, króla polskiego i węgierskiego. — W skutek zawartego przymierza z Turkami, stwierdzonego obustronną przysięgą, sułtan turecki Amurat II, zwrócił zawojowaną u despoty Serwię; a Władysław III, zwrócił Turkom Bulgarię. Zachęceni przez papieża Eugenjusza IV, wszyscy monarchowie Europy, przyrzekali uzbrajać się przeciw niewiernym Muzułmanom; sam tylko Władysław III, osłaniał się zaprzysiężeniem traktatu. — Dwór rzymski, ważność przysięgi rozwiązał przez swego legata kardynała Juliana Cezarini. — Bez posiłków ze strony innych mocarstw, Władysław III zrywa traktat: ponawia wojnę z Turkami. Po pierwszem natarciu chrześcian, Turcy upadali na duchu. Lecz król nierozważnie wpadłszy na straż Amurata, aby sułtana zwyciężyć; zginął pod Warną wśród przemagającéj siły niewiernych.

1444 r. Bobrzycki Leszko, znakomity wojownik, dowodząc prawem skrzydłem wojska polskiego, poległ pod Warną. On wysłany przodem przez króla Władysława III, roku 1440, wraz z Wincentym Szamotulskim i Andrzejem Tenczyńskim, opanował Budę.

WŁADYSŁAW III, nazwany po śmierci Warneńczyk, syn starszy Władysława II Jagiełły, króla polskiego i Zofii księżniczki holszańskiéj; dziesięcioletni pod opieką swéj matki i kilku senatorów polskich, na tron po ojcu nastąpił i w Krakowie był koronowany. — Od roku 1440, z wezwania Węgrów, razem król Węgierski. — Dziesięć lat w Polsce panował. — Zginął w wojnie z Turkami pod Warną 1444 roku. 1434 r. d. 24 Lipca.

Świdrygiełło w wojnie przeciw Zygmuntowi, wielkiemu księciu Litwy, zbity pod Wołkomierzem, skazany na wygnanie, uszedł do Siedmiogrodu. 1435 r.

Sejm w Korczynie, nieposłusznych prawu i odszczepieńców od wiary, za wrogów ojczyzny uznawać postanowił. 1436 r.

Pokój z Krzyżakami. Przyrzekli odtąd nie wspierać Świdrygiełły. Zwrócono im Marchię nową; a Nieszawa i pół przewozu u Torunia, przy królu zostały. 1436 r. d. 31 Grudnia.

Po śmierci cesarza Zygmunta, króla czeskiego i węgierskiego, wśród zamieszek w Czechach, księstwo oświecimskie na Śląsku od Czech oderwane, powróciło do Korony polskiéj. Książęta oświecimscy, hołd Polsce złożyli. 1438 r.

Gdy umarł zięć cesarza Zygmunta, Albrycht, książę austryacki, król węgierski i czeski; — nim po jego zejściu urodził syn po nim Ładysław Pogrobowcem zwany; Węgrzy, w obawie Turków wdzierających się do Serbii, wezwali na tron króla polskiego Władysława III. 1439 r.

Władysław III, Jagiellończyk, król polski, został królem węgierskim. 1440 r.

Zygmunt Kiejstutowicz, wielki książę Litwy za okrucieństwa i zdzierstwa, powszechnie znienawidzony, przez zdradę między wielką częścią panów litewskich uknowaną, zabity został. 1440 r. d. 20 Marca.

Kazimierz Jagiellończyk, brat młodszy Władysława III, króla polskiego i węgierskiego, został wielkim księciem Litwy. 1440 r.

Władysław III, wsparty od Polaków, toczy wojnę 1441 r.

Nastąpiło też ubezpieczenie w Łucku, że odtąd cerkwie ruskie, na łacińskie kościoły, nie będą brane.

1432 r. d. 31 Październ. Nadanie przez króla Władysława Jagiełłę Ormianom w Polsce i Litwie przywileju prawa teutońskiego.

1432 r. w Grudniu. Ugoda zawarta między Polską i Litwą, mocą której Litwa ma się uważać za państwo dziedziczne Jagiełły i jego synów: Władysława i Kazimierza, a pozostać na zawsze przy nich i przy Polsce; — że nigdy nie będzie się starała o wyniesienie na królestwo; — że układy z Krzyżakami, jako przeciw Polsce zawarte, upadają. Zygmunt Kiejstutowicz, został dożywotnim tylko księciem Litwy i Rusi; całe zaś Podole od téj chwili, należało do Polski, jako jéj prowincya.

1433 r. d. 9 Stycznia. Spisanie i utwierdzenie w Krakowie przywilejów nadanych w Jedlnie szlachcie ruskiéj.

1433 r. d. 14 Czerwca. Władysław Jagiełło potwierdza dawniejsze ustawy względem dziesięcin.

1433 r. d. 6 Lipca. Na sejmie w Korczynie, pierwszy raz ustanowiony podatek od karczem i młynów.

1434 r. Tatarzy wezwani przez Świdrygiełłę przeciw Zygmuntowi Kiejstutowiczowi, wielkiemu księciu Litwy, własne Świdrygiełły dzierżawy, księstwo kijowskie i czernichowskie splądrowali.

1434 r. d. 18 Czerwca Śmierć Jagiełły, króla polskiego Władysława II w Gródku, niedaleko Lwowa, w wieku lat 86, po 42ch latach panowania. Polska winna mu pierwsze złączenie Litwy z Koroną i obronę od Krzyżaków, którzy czyhali na jéj ujarzmienie i upadek. Przy bezwzględnéj rozrzutności, przy wadach z wychowania wynikłych, odznaczała go waleczność osobista, pobożność i czuwanie na obroty wrogów. W ciągu panowania swego, Jagiełło założył biskupstwo kijowskie i chełmskie obrządku łacińskiego. A ileż zasługi przed Bogiem i światem, że przez związek swój z Jadwigą, królową polską, poznawszy światło wiary chrześciańskiéj, nawrócił do niéj bałwochwalczą Litwę.

króla polskiego Jagiełłę, na koronacyą Witolda i ogłoszenie go królem Litwy, jedynie w celu oderwania jéj od Polski. Lecz wszystkie zabiegi cesarza i Witolda, rozbiły się o niezachwiany charakter dwóch wiernych ojczyznie Polaków: Zbigniewa Oleśnickiego, biskupa krakowskiego i Jana Tarnowskiego, wojewody krakowskiego. — Tam Andrzéj ze Spławki, szlachcic herbu Leliwa, biskup ostatni włodzimierski, a pierwszy łucki, po przeniesieniu katedry łacińskiéj z Włodzimierza do Łucka, witał dostojnych gości na owym sławnym zjeździe stojąc z krzyżem u bramy Łucka.

Ze zjazdu w Sandomierzu, Polacy zagrożeni oderwaniem Litwy, wysłali do Witolda wojewodę Tarnowskiego i biskupa Zbigniewa Oleśnickiego, aby raczéj ofiarować od Jagiełły koronę polską Witoldowi, byle potomstwu Jagiełły następstwo po sobie zapewnił. — Lecz Witold nie przyjął téj ofiary; bo on chciał tylko, aby Litwa była niepodległą. 1429 r. d. 8 Września.

Król Władysław Jagiełło w Jedlnie, przywileje szlachty polskiéj, nadał szlachcie ruskiéj. 1430 r.

Umarł Witold, wielki książę Litwy w Trokach. Przepraszał króla Jagiełłę za przykrości jakich stał się przyczyną, zwłaszcza zabiegami o koronę; a polecał mu Litwę prosząc, aby jéj ustaw i danin nie zmienił. — Pochowany w Wilnie. — Od Baltyku, do morza Czarnego, nad brzegami Wołgi i Wisły, jeszcze dziś lud powtarza imię jego. — Łaźnie Witolda, mosty, rzeki i drogi, zachowały od niepamięci nazwisko bohatera. 1430 r. d. 27 Października.

Po śmierci Witolda, król Władysław Jagiełło wysłał Jana Mężyka z Dąbrowy, wojewodę ruskiego do brata swego Świdrygiełły, posyłając mu pierścień książęcy z uznaniem władzy nad Litwą. 1430 r.

Świdrygiełło, brat Władysława Jagiełły, wzniesiony na wielkie księstwo litewskie, zamyśla Wołyń z Podolem do Litwy przyłączyć i zwierzchnictwo nad sobą Jagiełły nie uznawać. — Miało przyjść do wojny z Litwą. Król na jego miejsce mianował wielkim księciem Zygmunta Kiejstutowicza, księcia starodubowskiego, który był rodzonym bratem Witolda. — 1432 r.

Władysława. Szlachta obu krajów, dość chętnie zezwoliła na dyplom, który złożono do rąk Zbigniewa Oleśnickiego.

1426 r. Na sejmie w Łęczycy, panowie polscy, dane w Brześciu dyploma następstwa na tron dla syna Władysława Jagiełły, w obecności tegoż króla, rozsiekli szablami; — a potem znowu, każdy z osobna ujęci, przypieczętowali.

1426 r. Andrzéj Dominikan, był piątym biskupem kijowskim. Umarł 1434 roku. Po nim otrzymał katedrę Michał, także Dominikan.

1426 r. Krzyżacy, zyskawszy wpływ nad umysłem Witolda, pochlebiali dumie jego, podsycając myśl starania się o koronę litewską i ruską, w celu oderwania tych krajów od Polski, którą osłabić pragnęli.

1427 r. d. 29 Listopada. Urodził się syn drugi Władysława Jagiełły, króla polskiego, Kazimierz.

1428 r. Witold czyni wyprawę na Nowogród-wielki, aby go upokorzyć, jak wprzódy uczynił ze Pskowem. Posiłkują go Polacy, książęta Litwy i Rusi. Załoga Porchowa, po pierwszym szturmie, nie czując się w stanie oparcia, przystąpiła do układów w imieniu całéj Rzeczypospolitéj. — Umówiono się o okup z Porchowa i Nowogrodu, którego nawet nie dobywano, lecz przyjęto posłów jego, mających na czele czternastu bojarów i swego arcybiskupa. Osobno zaś wykupieni byli brańcy wojenni. Ogólna suma wykupu na dzisiejszą monetę, wynosiła 1,700,000 złotych polskich.

1428 r. Wielki książę litewski Witold, pierwszy ukazał w Rosyi działo prochem strzelające przy ataku Porchowa.

1428 r. Zbigniew Oleśnicki, który pod Grunwaldem uratował był życie Władysława Jagiełły, z proboszcza św. Floryana i kanonika krakowskiego, został krakowskim biskupem.

1429 r. d. 7 Stycznia. Zjazd monarchów w Łucku, pod pozorem przez cesarza Zygmunta obmyślonym, roztrząsania z królem polskim i z książęty środków ku zjednoczeniu się przeciw grożącéj przewadze tureckiéj; — traktowania o losie Wołoch, które cesarz rozebrać zamyślał; — o czeskich Husytach i zjednoczeniu kościoła; a istotnie zjechał Zygmunt, aby skłonić

Na sejmie w Czerwieńsku w ziemi wyszogrodzkiéj, zawarowaną została całość statutów czyli praw Kazimierza. — Zastrzeżono, iż nie wolno szlacheica więzić, ani dóbr jego zabierać, przed sądowem uznaniem jego winy. 1422 r.

W Koszycach, za staraniem cesarza Zygmunta, umówione zostało odwołanie litewskiego Zygmunta Korybuta z Czech, a za to przyobiecano mu ziemię dobrzyńską. 1423 r.

Statut króla Władysława Jagiełły, w Warce ułożony. 1423 r. d. 28 Paździer.

Koronacya królowéj Zofii, czwartéj żony Władysława Jagiełły, w Krakowie, gdzie był cesarz, cesarzowa i król Danii; a Korybut Zygmunt, w pięćset koni wyjeżdżał na spotkanie cesarza Zygmunta, swego przeciwnika. 1424 r. d. 12 Lutego.

Korybut, doznając przewłoki w puszczeniu mu ziemi dobrzyńskiéj, powołany przez Czechów, uszedł tam z wojennym ludem. Rozjątrzyło to cesarza, lubo król i Witold nie pomagali Korybuttowi w téj wojnie, a nawet zabrali mu dobra jego w Litwie i w Polsce, skazując go na wygnanie 1424 r.

W Wilnie, Witold przyjmując posłów cesarza i króla duńskiego, proszących o córkę królewnę Jadwigę, dla Bogusława, książęcia stołpińskiego, dał poznać, że tym zamiarom nie sprzyja. 1424 r.

Urodził się powitany powszechną radością pierwszy syn Władysława Jagiełły, któremu na chrzcie dano imię Władysława. Witold, na jego chrzciny, posłał dar prawdziwie królewski: kolebkę srebną, sto pudów ważącą. 1425 r. d. 17 Lutego.

Morowe powietrze w Polsce. Król z królową chronią się w lasach litewskich, gdzie król na polowaniu, uganiając się za zwierzem, nogę złamał i kilka miesięcy leżał w Krasnostawie. 1425 r.

Katedra łacińska na Wołyniu przeniesiona z Włodzimierza do Łucka. 1425 r.

Sejm w Brześciu-litewskim, na którym król stara się u szlachty zapewnić następstwo na tron dla syna swego 1425 r.

fią, księżniczką holszańską, siostrzenicą Witolda, po przyjęciu przez księżniczkę obrządku łacińskiego, — sprawowany przez Macieja biskupa wileńskiego. Panowie i szlachta koronna, pragnęli otwarcie, aby król raczéj związkiem z wdową po Wacławie czeskim, Szląsk przywrócił Polsce. Lecz król niecierpliwił się zwlekaniem powrotu posłów swoich, którzy wśrod zamieszek czeskich, zabrani byli w niewolę.

1422 r. Książę de Berg, chciał poddać się królowi polskiemu Władysławowi Jagielle pod hołd i opiekę; lecz dla odległości kraju, nie przyjęto jego ofiary.

1422 r. Nuncyusz papiezki, Zeno z Medyolanu, spełnia polecenie, aby przekonać się o charakterze sporu pomiędzy Polską a Krzyżakami i aby wezwać obie strony na sąd przed stolicę apostolską.

1422 r. Na powtórne poselstwo Czechów do Witolda, aby koronę czeską przyjął; Witold im odmówił; lecz im polecił synowca swego, księcia siewierskiego, zbarazkiego i wiszniowieckiego, Zygmunta Dymitrowicza Korybutta, przyrzekając posiłkować go swem wojskiem.

1422 r. Cesarz Zygmunt podnieca Krzyżaków do wojny z Polską, dla odciągnienia posiłków przyrzeczonych przez Witolda pretendentowi litewskiemu Zygmuntowi do tronu czeskiego.

Nuncyusz oskarżony o sprzyjanie Polsce, zaledwie został odwołanym, rozpoczęto wojnę z Krzyżakami. Sto tysięcy wojska pod wodzą króla i Witolda wtargnęło do Prus. Krzyżacy kryjąc się po zamkach, unikali stanowczego boju. Zamki na prędce słabo osadzone, oprzeć się nie mogły: załogi, szły w niewolę i pod miecz. Wojna, zniszczenie Prusom naniosła.

1422 r. d. 17 Września W obozie królewskim pod Mielnem, traktat z Krzyżakami, którzy zwrócili dobra duchowieństwa polskiego, leżące w Prusiech; ustąpili Nieszawy, Orłowa, Murzynowa, Nowejwsi, połowy koryta Wisły i posady zamku nieszawskiego. Litwie zaś zwrócili Żmudź i Sudawię. Handel miał być wolny. — Zastrzeżono zniszczenie dekretów cesarskich; dawne przywileje unieważniono.

ogłaszania królów, a nawet koronowania, gdyby prymas dla jakich bądź powodów nie mógł dopełnić téj powinności.

Gdy król Władysław Jagiełło zabawiał się polowaniem blizko granic pruskich nad Niemnem, odkryto zasadzkę Krzyżaków z pięciuset jazdy, którzy go schwytać i uwieść zamyślali. 1418 r.

Król Władysław Jagiełło, złączywszy wojsko polskie z Litwą pod Czerwieńskiem, gdy już miał wkroczyć do Prus; Zygmunt cesarz, po tajnéj zmowie z Krzyżakami, ofiarował swoje pośrednictwo. Przyjęto rozejm na dwa lata z powszechnem w Polsce narzekaniem; lecz założono warunek: że jeśliby wyrok polubowny Zygmunta, w sporach Polaków z Krzyżakami nie był ogłoszony po dzień 6 Stycznia następnego roku; w takiem zdarzeniu, ów kompromis będzie zerwanym. 1419 r.

We Wrocławiu, polubowny a zdradziecki wyrok cesarza Zygmunta, króla czeskiego i węgierskiego, który, bez czytania dokumentów Polsce służących, wprzódy go wygotował; i ziemię pomorską, chełmińską, michałowską, odwieczną własność Polski, a przywłaszczoną przez Krzyżaków gwałtami i zdradą, tymże Krzyżakom przyznał; Żmudź zaś zostawił przy Jagielle i Witoldzie, prawem tylko dożywotniem. 1420 r. d. 6 Stycznia.

Unieważniony wyrok polubowny cesarza Zygmunta w sprawie Polski z Krzyżakami, przez ich nieuiszczenie się posłom królewskim w sumie tym wyrokiem przysądzonéj. 1420 r. d. 23 kwietnia.

Śmierć Elżbiety, królowéj polskiéj, trzeciéj żony Władysława Jagiełły, z domu Pieleckiéj, wdowy po Granowskim. Umarła w Krakowie i tam pochowana. 1420 r. d. 12 Maja.

Cesarz Zygmunt, w dowód życzliwości dla króla polskiego, ofiaruje mu w małżeństwo, wdowcowi 73 lat mającemu, jedenastoletnią córkę swoję Elżbietę, jedyną dziedziczkę po nim królestwa czeskiego i węgierskiego; lub też Zofię, pozostałą wdowę po królu czeskim Wacławie, a z nią w posagu Szląsk i sto tysięcy czerwonych złotych. 1421 r.

Ślub króla Władysława Jagiełły w Nowogródku z Zo- 1422 r.

cnót i zasług, poczytał ją za boginię. Po ustaleniu nawet chrześciaństwa, cześć jéj oddawano. Nadmorska góra w Połądze, dotąd zowie się grobem boskiéj Biruty i lud ją nawiedza pielgrzymką. Przed wieki, stała tu świątynia mniszek pogańskich; późniéj kościół św. Jerzego; dziś tylko krzyż się wznosi. Pieśni o Birucie, lud litewski dotąd śpiewa.

1417 r. d. 2 Maja. Ślub króla Władysława Jagiełły, poraz trzeci w wieku lat 70, z Elżbietą, wdową po Wincentym Granowskim, kasztelanie nakielskim, córką Ottona z Pilczy w Sanoku, przed arcybiskupem lwowskim zawarty, a to pomimo jednomyślnych uwag przeciw temu związkowi całéj wielkorady.

Przywiléj na erekcyę biskupstwa chełmskiego, rzymsko-katolickiego obrządku. Nie była to fundacya pierwotna, ale przymnożenie starożytnego funduszu. Stolicą jego wprzódy, był Łuków, późniéj Chełm, a nakoniec Lublin.

1417 r. d. 19 Listopada. Koronacya królowéj Elżbiety, w Krakowie, przez arcybiskupa lwowskiego.

1417 r. Sobór konstancyeński Mikołaja Trąbę, arcybiskupa gnieźnieńskiego, prymasem królestwa polskiego, mianował. Tytuł ten przeszedł potem na jego następców z przodkowaniem przed arcybiskupem lwowskim i wszystkimi biskupami w Polsce, lubo katedra poznańska, wszystkie inne w kraju dawnością swoją przewyższa.

1417 r. Z polecenia soboru konstancyeńskiego, zjechali się na Żmudź Jan Rzeszowski, arcybiskup lwowski i Piotr Krakowczyk, biskup wileński do Miednik, które obrano na stolicę dla biskupstwa; i tam założywszy mały kościół katedralny, wyświęcili pierwszego biskupa Macieja Niemca, rodem z Wilna, który potem był biskupem wileńskim. Papież Marcin V, zatwierdził ich czynność roku 1421.

1418 r. d. 4 Sierpnia. Król Władysław Jagiełło, podniósł znaczenie biskupstwa kujawskiego, zrównawszy prawa jego z prawem arcybiskupa gnieźnieńskiego. Biskup kujawski, chociaż był czwartym w senacie, stał się drugim po prymasie jako biskup polski. Księstwo bowiem krakowskie, było Chrobacyą. Ztąd prawo

w Moskwie, nie bywał w Kijowie i dbał tylko o dochody z Litwy. Witold, starał się przez władyków ruskich, aby patryarcha carogrodzki dozwolił im obrać metropolitę, któryby mieszkał w Kijowie; a tymczasem, dobra metropolitalne rozdał pomiędzy panów litewskich. — Duchowieństwo litewsko-ruskie na soborze swoim 1414 roku, obrało metropolitą uczonego igumena monasteru Pantakratora, Grzegorza Camblaka. Lecz gdy pomimo odniesienia się Witolda do Carogrodu, o wyświęcenie obranego metropolity, patryarcha ulegał zabiegom Focjusza i wzbraniał się spełnić żądanie Witoldowe; wtedy wielki książę litewski zgromadził drugi sobór duchowieństwa do Nowogródka; a tam władykowie obranego na pierwszym soborze Camblaka, wyświęcili sami na metropolitę. — Camblak, wsławił się na dostojnym urzędzie swoim przez pisma i kazania. Umarł 1419 roku. — Focjusz, pogodził się w Czerwcu 1420 roku z Witoldem, który dozwolił mu rządzić znowu kościołem rusko-litewskim.

Śmierć Anny, królowéj polskiéj, hrabianki cyllijskiéj, powtórnéj małżonki Władysława Jagiełły, która wnuką była Kazimierza Wielkiego. Umarła w Krakowie i tam pochowana. 1416 r. d. 21 Maja.

Sobór Konstancyeński, na żądanie Władysława Jagiełły, zakazał najściślej Krzyżakom napastować Żmudź już chrześciańską, a zlecił Januszowi Rzeszowskiemu, arcybiskupowi lwowskiemu i Piotrowi, biskupowi wileńskiemu, założenie w Żmudzi kościoła katedralnego. 1416 r.

Han tatarski Edyga, z potężnem wojskiem wtargnąwszy do Rusi, miasto Kijów w perzynę obrócił, wszystkie kościoły złupiwszy. Od oblężenia zaś zamku, dla dzielnego odporu z Polaków i Rusinów złożonéj, po długiem a natarczywem szturmowaniu odstąpił. 1416 r.

Za pośrednictwem cesarza Zygmunta i Karola VI, króla francuzkiego, Władysław Jagiełło, zezwolił na dalszy dwuletni rozejm z Krzyżakami. 1416 r.

Umarła w Połądze Biruta, żona księcia Kiejstuta, matka Witolda, wielkiego księcia Litwy. Lud pamiętny jéj 1416 r.

nów Polski i Litwy; a Benedykt XIV pozwolił obchodzić uroczystość jego z oktawą w następną niedzielę po skończonéj oktawie śśw. Apostołów Piotra i Pawła.

1414 r. d. 2 Lipca. Król Władysław Jagiełło, za ponawiane wtargnienia Krzyżaków do Polski i za poczynione szkody, wiodąc liczniejszem niż dotąd bywało rycerstwem wojnę odwetową w Prusiech; pobrał im niektóre zamki; — a gdy szturm główny miano przypuścić do Brodnicy, poseł, wybłagany przez Krzyżaków u papieża Jana XXIII, klęknąwszy przed królem, płacząc, wyprosił rozejm na dwa lata.

1415 r. d. 19 Maja. W Śniatynie, Władysław Jagiełło w całym majestacie królewskim przyjął hołd należny sobie i koronie polskiéj od Aleksandra, wojewody Multan, który wykonał przysięgę na wierność przy złożeniu chorągwi u nóg królewskich.

1415 r. Cesarz carogrodzki prosił przez posłów króla polskiego o wsparcie w niedostatku żywności, — Władysław Jagiełło, znaczną ilość zboża z portu oczakowskiego, wówczas do Polski należącego, Czarnem morzem do Carogrodu spuścić kazał.

1415 r. Ksiądz Jan Hus, Czech rodem, rektor uniwersytetu w Pradze, w kazaniach swoich powstający przeciw nadużyciom duchowieństwa, był z wezwania na soborze konstancyeńskim; gdzie za mniemania swoje, dnia 6 Lipca 1416 roku, został żywcem spalony na stosie. Erazm Roterdamczyk powiedział o nim: — „Joannes Hus exustus, non convictus.“ (Jan Hus, spalony, nie pokonany).

1415 r. d. 15 Listopada. Gdy Kijów stracił dawniejsze znaczenie, ztąd, że potężniejsi książęta Rurykowicze panowali w krajach suzdalskich; wówczas i metropolita przemieszkiwał we Włodzimierzu nad Klazmą, a potem w Moskwie, chociaż główna ich cerkiew była w Kijowie. Następnie, gdy Kijów przeszedł pod panowanie Litwy, władza metropolity, za szeroko sięgała i nie mógł on swobodnie rządzić duchowieństwem w trzech razem państwach, to jest w krajach książąt moskiewskich i w ruskich, osobno należących do Polski, a osobno do Litwy. — Jakoż metropolita Focyusz, osiadłszy

Gdy Mikołaj Trąba, herbu Trąba, arcybiskup halicki, został arcybiskupem gnieźnieńskim; nastąpił po nim Jan Rzeszowski, herbu Półkozic, który pierwszy mianował się nie halickim, lecz lwowskim arcybiskupem; a umarł 1436 roku. 1411 r.

Ślub Ernesta księcia austryackiego w Krakowie z siostrzenicą Władysława Jagiełły, Cymbarką, córką Ziemowita, księcia mazowieckiego i księżniczki Aleksandry, siostry Jagiełły. — Król Władysław II dał jéj posag. — Z niéj cesarze niemieccy aż do Karola VI. 1412 r. d. 13 Lutego.

W święto w Niebowzięcia N. P. Władysław Jagiełło wystawił na widok publiczny w kościele Panny Maryi w rynku krakowskim, zwrócone mu przez Zygmunta, króla węgierskiego, polskie insignia królewskie, zabrane niegdyś przez Elżbietę Łokietkównę, matkę króla Ludwika, do Węgier, jako to: koronę złotą, którą cesarz Otton, Bolesława Chrobrego obdarzył, berło, jabłko złote i miecz szczerbcem zwany. 1412 r. d. 15 Sierpnia.

Cesarz niemiecki, król węgierski Zygmunt, zastawił królowi polskiemu Jagielle ziemię spizką, to jest: Lubowlę z czternasto innemi mniejszemi miastami, za sumę pożyczoną Zygmuntowi 50 tysięcy grzywien. Odtąd, niewykupione, przy polskiéj pozostały koronie. 1412 r. d. 15 Październ.

Morowa zaraza szerzy się w Wielkopolsce. 1413 r.

W Horodle król Władysław Jagiełło, za umową z W. księciem Witoldem i za wezwaniem panów, tak koronnych jako też litewskich, złożył sejm walny ku ścislejszemu spojeniu Litwy i Żmudzi z Koroną, gdzie pierwszą była zasadą wolność szlachty litewskiéj i porównanie jéj przywilejów z polskiemi, tudzież nadanie herbów familii polskich, litewskim. — Bałwochwalcy na Żmudzi, przyjęli wiarę chrześciańską. 1413 r. d. 2 Październ.

W Dukli, mieście województwa krakowskiego, w części południowéj Podgórzem zwanéj, urodził się św. Jan z Dukli, Bernardyn, zmarły 1484 roku we Lwowie i tam pochowany w kościele swego zgromadzenia. Papież Klemens XII zaliczył św. Jana z Dukli roku 1737 w poczet patro- 1413 r.

dyszcz i do Nieświeża; a kościół w Starych-Trokach oddano duchowieństwu świeckiemu na parafialny.

1410 r. d 15 Lipca. Wiekopomne zwycięztwo Polaków nad Krzyżakami w Prusiech pod Grunwaldem, gdzie poległ mistrz wielki Ulryk de Jungingen i wielu komandorów krzyżackich. Zbigniew Oleśnicki, sekretarz królewski (późniéj biskup krakowski), ocalił króla od godzącego nań Krzyżaka Diepolda Kiekieritsch, którego, swoją nadłamaną kopią tak z boku uderzył, że go z konia zwalił. Legło nieprzyjaciół 50 tysięcy; wzięto ich w niewolę do 40tu tysięcy. Lecz zaniechano korzystać ze zwycięztwa.

1410 r. Wsławił się w potyczce Polaków z Krzyżakami pod Grunwaldem, Zawisza Czarny, z Grabowa, herbu Sulima, starosta spizki, używany wprzód przez króla Jagiełłę do rozmaitych poselstw, a późniéj w służbie u cesarza Zygmunta tak powszechnie znany ze swojéj prawości, że tam wzięło początek przysłowie: — „Polegaj jak na Czarnym Zawiszy.“ — Przydomek Czarnego, miał od czarnéj zbroi, jaką przywdziewał do boju. Na wieść o wojnie Władysława Jagiełły z Krzyżakami, pospieszył walczyć w bratnich szeregach, gdzie cudów waleczności dokazywał. — Wróciwszy do cesarza Zygmunta, w bitwie przeciw Turkom pod Gołubiem zginął roku 1420.

1410 r. d 10 Październ. Zwycięztwo Polaków nad Krzyżakami pod Koronowem.

1410 r. W Prusiech pod Gołubiem, zwycięztwo Polaków nad kawalerami inflantskimi, w pomoc Krzyżakom, przybyłymi; gdzie garsztka Polaków, ledwie czwartą część wynosiła wziętych w niewolę Niemców.

1410 r. w Grudniu. Pod Bardynowem, wysłana od Zygmunta, króla węgierskiego pomoc Krzyżakom dana za wypłaconą mu sumę 40 tysięcy dukatów, składała się ze zgrai Czechów, Morawców i Austryaków, którzy w pień przez Polaków wycięci zostali.

1411 r. Stefan wojewoda wołoski, przez posłów swoich, hołd królowi Władysławowi Jagielle złożył.

hołd, poprzysięgając wierność królowi polskiemu, królowéj i ich potomkom, podobnie jak uczynił przed dwoma laty Roman, syn Piotra.

Janusz, książę mazowiecki, w Warszawie, z kościoła parafialnego św. Jana, stanowi kolegiatę. 1406 r. d 5 Stycznia.

Chodkiewicz Iwan, herbu kościesza, protoplasta zasłużonéj w kraju rodziny, jako hetman wojsk smoleńskich i siewierskich z ramienia Witolda, walczył przeciw Wasilowi, wielkiemu księciu moskiewskiemu i Świdrygielle. 1407 r.

Urodziła się córka królowi, ochrzcona dnia 6 maja przez Wisza, biskupa krakowskiego. Dano jéj imię Jadwiga. 1408 r. d. 8 Kwietnia.

Witold, wielki książę Litwy, w sporze o granicę, rozpoczął był wojnę z zięciem swoim Wasilem, książęciem moskiewskim; — ale Wasil, widząc przemożne wojska, posiłkowane rycerstwem Polaków, pod przewodem Zbigniewa ze Zbrzezia; szuka pokoju, który też zawarto z oznaczeniem granic po myśli Witolda. 1408 r. d. 25 Czerwca.

Krzyżacy zabrali w Ragniecie statki polskie zbożem naładowane, które Władysław II wysyłał do ogłodzonéj Litwy; sami tam bowiem zyskiwali na handlu zbożowym. Witold, za porozumieniem się z królem, wyrugował Krzyżaków ze Żmudzi; a zdobywszy zamki, wielu ich zabrał w niewolę. 1408 r.

Gdy Żmudź powstała przeciw Krzyżakom, a ci zamierzając toczyć o to wojnę z Witoldem, odebrali otwarte oświadczenie, że król polski wspierać go będzie; wpadli w granice Polski; zamek dobrzyński zdobyli; załogę wycięli i miasto spalili. — Poddały się im zamki inne, gdzie z niesłychanem barbarzyństwem pastwiono się nad mieszkańcami całéj ziemi dobrzyńskiéj. 1409 r. d. 18 Sierpnia.

Między Krzyżakami a Polską, zawieszenie broni do dnia 24 Czerwca następnego roku. 1409 r. d. 8 Września.

Witold, wielki książę litewski, sprowadził Benedyktynów z Tyńca i osadził w Starych-Trokach na zamku Kejstuta. Ztąd zakonnicy przeniesieni byli roku 1842 do Horo- 1410 r.

1403 r. Witold, wojskiem litewskiém, przy posiłku rycerstwa polskiego, zdobywa na księciu ruskim Wasilu, księstwo smoleńskie, które odtąd stało się prowincyą wielkiego księstwa litewskiego.

1403 r. w Lutym. Świdrygiełło znowu łącznie z Krzyżakami wkracza do Litwy. Król opłaca znaczne jego długi; puszcza mu Podole, ziemię żydaczewską, Stryj, Szydłów, Stobnicę, Drugnię, Uście i 1400 grzywien rocznie na żupach solnych; a wynagradza wdowie po Spytku z Melsztyna i jéj dzieciom pieniędzmi za odjęcie od nich Podola.

1403 r. Świdrygiełło, osadziwszy nadane mu zamki swoją załogą, przeszedł do Prus, czyhając zawsze na wielkie księstwo litewskie. — Załoga królowi nie poddała się.

1403 r. Margrabia Miśnii, zawiera ścisłe przymierze z królem Jagiełłą.

1403 r. Bogusław, książę pomorski, przyrzeka Władysławowi II sto kopijników w pomoc do każdéj wyprawy, za co mu ośmset grzywien rocznie postąpiono.

1404 r. d. 18 Maja. Zjazd walny w Raciążu, gdzie król Władysław Jagiełło, wielki książę litewski Witold i wielki mistrz krzyżacki, podpisali zabezpieczenie pokoju z Krzyżakami. — Żmudź, ma przy nich zostawać; a ziemia dobrzyńska ma być zwróconą Polsce za wykupem w sumie 40 tysięcy czerwonych złotych. Po tych układach, na usilne naleganie wielkiego mistrza, król był w Toruniu przez dni kilka wspaniale przyjmowany.

1404 r. d. 11 Listopada Początek sejmików przedsejmowych, po których sejm w Korczynie szlachty wielkopolskiéj, uchwalił z każdego łanu osiadłego po dwanaście groszy na wykupno ziemi dobrzyńskiéj; i ztąd zebrano sumę, dziesięć tysięcy grzywien wynoszącą, czyli 40 tysięcy dukatów.

1404 r. Władysław II w Kamieńcu. Poodbierał zamki gdzie były załogi Świdrygiełły; a nad ziemią podolską i jéj zamkami, przełożył Piotra Szafrańca z Piaskowéj-Skały. — Stało się to początkiem jeneralstwa podolskiego.

1404 r. W Kamieńcu, Aleksander, wojewoda wołoski, ponowił

wszechny a słuszny wzbudziła. Akademia krakowska winna jéj byt swój zapewniony: z jéj bowiem testamentu, król Władysław Jagiełło, w rok po jéj śmierci, założył hojnie nadane kollegia.

Klęska Litwy w wojnie z Tatarami około rzeki Worskli. Witold ocalał ucieczką. Przemagająca siła nieprzyjaciół dała im zwycięztwo. Poległ Andrzéj i Korybut, bracia królewscy; Spytko z Melsztyna wojewoda krakowski i kilku innych koronnych i mazowieckich wojewodów; a wielu w niewolę poszło. 1399 r.

Ponowiona fundacya akademii krakowskiéj, któréj założenie przez Kazimierza W., śmiercią jego przerwane, w ciągu panowania Ludwika, było zaniedbane. — Władysław Jagiełło pomny na wstawienie się zmarłéj Jadwigi, ustanowił tę główną szkołę z nadaniem wsi, prelatur, dostojeństw kościelnych i dochodów na żupach i kruszcowych górach. Papież Jan XXIII i Marcin V, potwierdzeniem téj akademii, nadali jéj uroczystość. 1400 r. d. 26 Lipca.

Król Władysław Jagiełło, z porady panów polskich, zaślubił Annę, hrabiankę celijską, wnuczkę Kazimierza W. 1401 r.

Witold, w wojnie odwetowéj za napady Prusaków i Inflantczyków, pustoszy Inflanty i zamek Düneburg do poddania się zmusza. 1401 r.

Umarł Władysław, książę opolski, którego matką była siostrzenica Kazimierza W. — Ten książę wielkich nabawił kłopotów przez układy z Krzyżakami. 1401 r. d. 2 Maja.

Koronacya Anny, królowéj polskiéj, powtórnéj małżonki Władysława Jagiełły, w obecności jéj matki Anny, córki Kazimierza W., wprzód hrabiny Cyllii, a w powtórnym związku hrabiny de Deck. — Trzydniowe igrzyska i turnieje. 1402 r. d 5 Lutego.

Zbuntowani Węgrzy przeciw swemu królowi Zygmuntowi, trzymają go pod strażą i wyprawili posłów z wezwaniem na tron Władysława Jagiełły. — Król polski zawstydził tych posłów wspaniałem upomnieniem i odmową. — Podobnie odmówił Czechom, którzy sprzykrzywszy sobie srogie panowanie Wacława, przez posłów także na tron Jagiełłę wzywali. 1402 r.

Jak w niedawnych zaburzeniach wojny kokoszéj, wnoszono projekt podzielenia stanu szlacheckiego; tak na sejmie taż sama myśl objawiła się w wysłaniu posłów ziemskich osobno od możniejszych, a osobno od uboższéj szlachty. Możni poczęli odróżniać się tytułami, hojnie przez cesarza niemieckiego szafowanemi. Dom Radziwiłłów otrzymał tytuł książęcy; Tarnowski tytuł hrabiego. Mnożyły się ordynacye; równość jednak braterska zniknąć nie mogła; — inne tylko stany więcéj ucierpiały. 1538 r.

Potwierdzenie praw i przywilejów prowincyi pruskiéj. 1538 r. d. 10 Września.

Gdy coraz więcéj rozszerzało się wyznanie luterskie, król Zygmunt I, wydał edykt: aby młodzież za granicę nie była wysyłaną; ale to żadnego skutku nie miało. Prześladować zaś za wyznanie, Zygmunt I nie chciał. 1539 r.

Wyjście za mąż Izabelli, najstarszéj córki Zygmunta I, i Barbary de Zapol, za Jana, króla węgierskiego. 1539 r.

Umarł Mikołaj Kopernik, kanonik warmiński, we Friburgu przy katedrze, gdzie pochowany z nagrobkiem. Żył lat 71. 1543 r. d. 24 Maja.

Związek małżeński Zygmunta Augusta, syna Zygmunta I i Bony Sforcyi, księżniczki medyolańskiéj, z Elżbietą austryaczką, córką cesarza Ferdynanda I. 1543 r.

Ociężały wiekiem Zygmunt I, zarząd Litwy oddał synowi swemu Zygmuntowi Augustowi. 1544 r.

Umarła Elżbieta, żona Zygmunta Augusta. Posądzono królowę Bonę, jakoby ją otruć miała. 1545 r. d. 15 Czerwca.

Nad samą granicą pruską, pod wioską Bogusze, dziś w powiecie i w gubernii augustowskiéj, wzniesiono za Zygmunta I, króla polskiego, słup murowany z wyobrażeniem wyrytych na kamieniu herbów Litwy i Korony, i z napisem jego znaczenia: jako postawiono go na linii granicznéj, przy rozgraniczeniu od Korony téj części Prus, która w lenne posiadanie Albertowi, margrabi brandeburgskiemu puszczoną została; — a która dała początek dzisiejszemu królestwu pruskiemu. 1545 r. w Sierpniu.

słowa: — „*Milsza mi wiara moja, niż wszystkie na świecie królestwa! A wam przystało nie o to prosić, abym wiarę tę złamał żonie, ale żebym ją każdemu święcie dochował.*“

1549 r. Piotr Boratyński, poseł na sejm piotrkowski, później kasztelan bełzki, starosta samborski, słynny z wymowy i prawych zasad, po daremnych błaganiach z innymi posłami, aby Zygmunt-August oddalił żonę swoję Barbarę Radziwiłłównę; uznawszy w końcu słuszność sprawy królewskiéj, jeden z pierwszych przeszedł na jego stronę. Pełen zasług, w sile wieku, nie licząc jak lat 49, umarł w Krakowie 1558 roku. Wygasła ta rodzina na synie jego chorążym przemyślskim.

1549 r. Rozruch w Krakowie zrobiony przez studentów za nieunikanie Czarnkowskiego, którego słudzy od nich napastowani, w obronie swojéj, kilku z nich zabili. To dało powód do wyjścia wielu studentów z Krakowa do obcych krajów, ztąd za ich powrotem, pomnożyła się liczba różnowierców w Polsce.

1549 r. Tatarzy wpadli do Polski i kraj zniszczyli. Doścignieni przez Jana hrabię Tarnowskiego pod Tarnopolem, na głowę byli porażeni.

1550 r. d. 26 Lipca. Sejm piotrkowski zaburzony sporem o władzę sądzenia szlachty przez biskupów, a to z powodu Stanisława Orzechowskiego, kanonika przemyślskiego, który powstawał przeciw bezżeństwu księży; sam zaś, porzuciwszy stan duchowny, ożenił się, za co był wyklęty przez Jana Dziaduskiego, biskupa przemyślskiego.

1550 r. d. 13 Listopada. W Krakowie, koronacya królowéj Barbary, powtórnéj żony króla Zygmunta-Augusta, który, gdy na sejmie piotrkowskim tegoż roku dnia 26 Lipca, zwrócił był uwagę posłów na piastowanie przez wielu panów po kilka razem dostojności, a obok tego, jak uboższa szlachta gnuśnieje; wówczas objawiła się natychmiast życzliwość dla królowéj Barbary Radziwiłłówny od tych nawet, którzy pierwéj jawnymi byli jéj przeciwnikami.

Na sejmie w Krakowie w czasie koronacyi królowéj Barbary, książęta linii: pruski z Prus Wschodnich, a pomorski z Lauenburga i Bytomia, hołd królowi polskiemu dopełnili. 1550 r. d. 13 Listopada.

Śmierć królowéj Barbary, żony Zygmunta-Augusta w Krakowie. — Pochowana w Wilnie. 1551 r. d. 1 Kwietnia.

Zygmunt-August chciał równie jak ojciec jego i stryjowie, być prawodawcą; lecz nie powiodło się jego zamiarom. — Praca Przyłuskiego, ktory układał zbiór praw polskich, nie była przez stany przyjętą; bo w niéj na duchowieństwo i kościelne obrządki powstawał. 1551 r.

Na Podolu zburzony Bracław przez Tatarów. 1551 r.

Urodził się we Francyi Henryk Walezjusz, późniéj król polski, syn Henryka II, króla Francyi i Katarzyny medycejskiéj, córki Wawrzyńca Medicis, książęcia Urbino, synowicy Klemensa VII. 1551 r. d. 19 Września.

Mikołaj Sieniawski, hetman polny koronny, Piotra wojewodą multańskim, hołdownikiem krolewskim uczynił, zrzuciwszy Stefana z hospodarstwa Multan 1551 r.

Na sejmie piotrkowskim, gdy z powodu sprawy Stanisława Orzechowskiego posłowie żądali, aby sąd o życiu i czci szlachty nie należał do biskupów; wyrok królewski postanowił: że biskupi o wierze tylko i nauce sądzić mają. Odtąd, nie było zwady o różność wyznania; gdy w innych krajach, krew się o to lała. Duchowni okazali umiarkowanie, godząc się z Orzechowskim, pod warunkiem tylko, aby w Rzymie szukał rozgrzeszenia. 1552 r.

W Litwie, z dóbr wielkoksiążęcych, dochód w czwartéj części, czyli kwarta, przeznaczoną została na utrzymanie wojska. 1552 r.

Na sejmie oznaczono liczbę posłów z prowincyj koronnych. 1552 r.

Zygmunt-August w Gdańsku uspokaja rozruchy z powodu naniesionéj tam sekty luterskiéj. Rozsądnem pobłażaniem wszelkich w religii mniemań, zjednał sobie powszechną 1552 r.

przychylność. U duchownych był podejrzany o sprzyjanie heretykom.

1552 r. W Królewcu, Zygmunt-August u Alberta księcia pruskiego, w czasie sztucznych ogni, o mało życia nie stracił. Stojący tuż obok paź królewski, książę Wiszniowiecki, przez niestrożność puszkarza, został zabity.

1552 r. Mikołaj Radziwiłł *(Czarny)*, wojewoda wileński, założył w Klecku zbór wyznania helweckiego; a na pastora, wezwał z korony sławnego Aryanina Szymona Budnego, który, niepospolitą naukę wyniosłszy z akademii krakowskiéj, zachwycił wcześnie pomiędzy nowatorami reformacyi i śmiałych opinii w religii. On w Klecku z Maciejem Kawieczyńskim i Wawrzyńcem Krzyszkowskim, zaczął od roku 1562 wydawać w litewskim języku dzieła ku rozszerzeniu swego wyznania pomiędzy ludem.

1553 r. Król Zygmunt-August żeni się poraz trzeci, za otrzymaną dyspensą, z siostrą pierwszéj żony, Katarzyną Austryaczką, wdową po Franciszku Gonzaga, księciu Mantuy; a w kilkanaście miesięcy, wstręt powziął ku niéj z powodu wielkiéj choroby, jaką cierpiała. Osadził ją w Radomiu. Rzym rozwodu nie dawał. Nuncyusz tłumaczył królowi, że jest pod prawem; że kościół nie ma różnicy dla możnych ziemi i dla nędzarzy; — że sakramentu znieść nie można.

1553 r. d. 6 Września. W Ostrogu, ślub przymuszony Halszki, księżniczki Ostrogskiéj z Dymitrem księciem Sanguszką, starostą czerkawskim, który łącznie z jéj stryjem, Bazylim ks. Ostrogskim, najechawszy gwałtownie na Ostrog, porwał ją od matki, Beaty księżny Ostrogskiéj i uwiózł.

1554 r. Dymitr, książę Sanguszko, głośny porwaniem księżniczki Halszki Ostrogskiéj, przyobiecanéj przez króla Zygmunta-Augusta hrabiemu z Górki; po dekrecie wywołania, zabity został w Czechach w Jaromierzu nad rzeką Elbą, przez goniącego za nim, ku wyzwoleniu Halszki, Marcina Zborowskiego, ojca znanego w dziejach Samuela. Marcin, późniéj kasztelan krakowski, chciał ją pozyskać dla syna swego Piotra. Halszka, wydana za Łukasza Górkę, w po-

mieszaniu zmysłów przywieziona z Wielkopolski do swéj matki, w Ostrogu zakończyła życie.

W Koźminie, dziś w Księstwie Poznańskiem, pierwszy był synod niekatolików, gdzie nastąpiło złączenie konfesyi helweckiéj z bracią czeskimi. 1555 r.

Wyjazd królowéj Bony, matki Zygmunta-Augusta do Włoch, pod pozorem ratowania zdrowia. Poprzedzało ją 24 wozów ładowanych srebrem, złotem i drogiemi klejnotami. Pożyczył u niéj Filip II, król Hiszpanii i Neapolu 430,000 czerwonych złotych. Późniéj Zygmunt III, część pretensyi o to, jaka mu po matce jego, Katarzynie Jagiellonce należała, darował Rzeczypospolitéj polskiéj. Ztąd znane sumy neapolitańskie. 1556 r.

Na sejmie piotrkowskim, domagali się posłowie, aby msza święta była odprawiana w języku ojczystym; — aby Sakrament wieczerzy Pańskiéj był przyjmowany w obu postaciach i aby anuaty nie szły więcéj do Rzymu. 1556 r.

Wielki mistrz kawalerów mieczowych, Fürstemberg, przyjąwszy z całym zakonem wiarę luterską, uwięził arcybiskupa Rygi, Wilhelma z margrabiów brandeburgskich, który był ciotecznym bratem króla Zygmunta-Augusta, za to, że jakoby ten prałat, Inflanty Polsce, a Kurlandyą bratu swemu, Albrechtowi, księciu pruskiemu, chciał poddać. Poseł królewski z upomnieniem się o wolność dostojnego więźnia, został zabity. 1556 r.

Na sejmie w Warszawie, uchwalone pospolite ruszenie na Inflanty, nie przyszło do skutku. Ruszył król Zygmunt-August z nadwornem i zaciężnem wojskiem pod komendą Mieleckiego, wojewody podolskiego i księcia Mikołaja Radziwiłła, wojewody wileńskiego, hetmana Wielkiego litewskiego. Gdy król przyciągnął pod *Poswole*, mistrz wielki ofiarował pokój. Stawił się przed Zygmuntem-Augustem, a uklęknąwszy, przeprosił. — Biskup z niewoli wypuszczony, nie miał odtąd ulegać juryzdykcyi cywilnéj wielkiego mistrza. Król otrzymał zwrot kosztów wojennych 1557 r.

sześćdziesiąt tysięcy talarów. Stanęło przymierze Inflant z królem polskim przeciw carowi moskiewskiemu.

1558 r. Król Zygmunt-August, tolerując sekty religijne w kraju, wydał na piśmie zapewnienie wolności nabożeństwa niekatolickiego mieszkańcom Gdańska, Torunia i Elbląga.

1558 r. Car Iwan Wasilewicz II, zamierza podbić całe Inflanty. Opanował Narwę, Dorpat i Felin. Mistrz Firstemberg w niewoli moskiewskiéj, życia dokonał. Nowy mistrz Gotard Kettler, zawarł umowę z Litwą ku wspólnéj wojnie z Moskwą. Litwa pożycza Inflantczykom sześćkroć stotysięcy złotych na wojenne wydatki, a w zastawie, niektóre jéj włości obejmuje.

1559 r. Po synodzie piotrkowskim prowincyonalnym, za Mikołaja Dzierzgowskiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego, uroczysty obchód święta *Bożego Ciała*, przeszedł do Polski i Litwy. To święto, papież Urbana IV, bullą roku 1263 dnia 8 Września był postanowił. Bulla ta, z powodu, że przed jéj ogłoszeniem Urban IV umarł, skutku nie wzięła. Lecz gdy na powszechnym soborze wijeneńskim roku 1311, pod Klemensem V, potwierdzono bullę Urbana IV; wszystkie narody katolickie poczęły prędzéj lub późniéj, to święto uroczyście obchodzić.

1560 r. Na sejmie wileńskim, król Zygmunt-August ziszcza obietnicę Jagiełły: w celu zachęcenia do wojny o Inflanty, pozwala szlachcie litewskiéj obierać posłów i sędziów. Sejm począł się składać z dwóch izb.

1561 r. Król szwedzki, Eryk XIV, zabiera w Inflantach Rewel, Parnawę i wielką część Estonii, któréj reszta wkrótce poddała się Szwecyi. Kawalerowie inflantscy, nie mogąc dać odporu walącéj się na nich potędze, z porady Ketllera, cały swój kraj poddali Zygmuntowi-Augustowi, jako wielkiemu księciu litewskiemu.

1561 r. d. 16 Maja. Umarł Jan hrabia Tarnowski, kasztelan krakowski, pierwszy dożywotni hetman wielki koronny, mając lat 73. W boju i w radzie, mąż wielkiéj zasługi, *po którym, Polska owdowiała*, jak Stanisław Orzechowski wyraża w liście do jego syna, Krzysztofa hr. Tarnowskiego, kasztelana wojnickiego.

Na sejmie piotrkowskim, rozdane dawniéj starostwa i dobra królewskie, jako nieprawnie posiadane, zwrócono Koronie. Nastąpiło obszerne opisywanie dóbr i starostw sądowych i niesądowych, królewszczyzn i wójtowstw; — a król, z ich dochodów, część czwartą, jak wprzódy uczynił w Litwie, na stałe utrzymanie wojska przeznaczył. 1562 r.

Między mnóstwem uchwał ku złatwieniu wewnętrznego handlu i komunikacyi, postanowiono złożenie przywilejów na cło, myta grobelne, mostowe i tym podobne opłaty. Spełnienie tego prawa, znalazło wiele trudności. 1562 r.

Zygmunt-August, dla mnożących się interesów, nie mógł podołać sądowniczéj władzy swojéj. Ustanowiono na ten raz jeden, sąd najwyższy, ku złatwieniu w imieniu króla spraw zaległych. 1563 r.

Jan Tenczyński, poseł na dwór sztokolmski, miał się żenić z królewną szwedzką Cecylią; poraz drugi tam płynąc, schwycony został przez korsarzy duńskich i w niewoli umarł. 1563 r.

Izydor, metropolita kijowski, rodem z Bulgaryi, gdy chciał w Moskwie rozszerzać unię; skazany na śmierć, na spalenie, umknął przez Carogród do Rzymu, gdzie zostawszy kardynałem, umarł. 1563 r.

Iwan Wasilewicz, po kilkomiesięcznem oblężeniu, Połock szturmem zdobył. Następnie Polacy otzymywali zwycięstwa; — a przy Moskwie Połock długo zostawał. 1563 r.

Gotard Kettler, po Fürstembergu, ostatni mistrz Kawalerów mieczowych, za ustąpienie wraz ze stanami całych Inflant królowi Zygmuntowi-Augustowi, otrzymał w mańtwo Kurlandye z warunkami, pod jakiemi Albert Prusy posiadał; przyczem wolność wyznania luterskiego w Inflantach i w Kurlandyi zapewniono Na pamiątkę zaś poprzysiężonéj wierności królom polskim przez Gotarda Kettlera, książęcia Kurlandyi i Semigalii, król Zygmunt-August zezwolił mu do herbu tego księstwa dodać początkowe litery swojego imienia S A. 1563 r.

Po strąceniu Aleksandra z hospodarstwa wołoskiego przez Gracyana, któremu panowie polscy dali pomoc, gdy 1563 r.

zbuntowani Wołochy obrali Stefana Tomżę; Wojciech Łaski wojewodzic sieradzki, należąc do zaburzeń wołoskich, podmówił Dymitra księcia Wiszniowieckiego, aby wkroczył do Mołdawii i dla siebie ją opanował. Tomża przemógł księcia Dymitra w bitwie, wziął go w niewolę z Piaseckim i innymi Polakami i odesłał do Carogrodu. Tam książę Wiszniowiecki wrzucony z wieży na haki z rozkazu sułtana, okropną zginął śmiercią. Tomża, Graciana zabił. Sułtan osadził na hospodarstwie dawnego Aleksandra; a Tomżę, który umknął do Polski, gdy Soliman upominał się o jego wydanie, król ściąć kazał we Lwowie. — Uniknął król wojny z Turcyą; lecz odtąd Mołdawia, więcéj zależała od Turcyi, niż od Polski.

1564 r. d. 20 Lutego. Złączenie księstwa zatorskiego i oświecimskiego z Koroną polską.

1564 r. W pobliżu miasteczka Czasniki, w województwie wileńskim, nad rzeką Uła, na polach iwanowskich, świetne odniosły zwycięstwo wojska polskie pod wodzą hetmana W. koronnego Radziwiłła i hetmana polnego litewskiego Jerzego Chodkiewicza, nad wojskiem moskiewskiem pod dowództwem Szujskiego, który tam poległ, a wojska jego do szczętu zniesione zostały.

1564 r. W Litwie ogłoszono drugi statut pomnożony. Wielki książę i panowie czyli senat, przy swoich dawnych prawach pozostali; lecz szlachta ma sejmiki, a sejm składa się z trzech stanów: Wielkiego księcia, senatu i posłów, jak w Polsce.

1564 r. Król Zygmunt-August zrzekł się dziedzictwa Litwy.

1564 r. Chodkiewicz Jan, syn Hieronima, kasztelana wileńskiego, hrabia na Szkłowie, Myszy, Bychowie i Hłusku, starosta żmudzki, marszałek wielki litewski, mianowany od króla Zygmunta-Augusta wielkorządzcą Inflant, podzielił je na powiaty, podatki urządził, fortece umocnił, Szwedów wielokrotnie poraził. Umarł dnia 4 Sierpnia 1579 roku.

1565 r. Ne sejmie piotrkowskim, gdy lutrzy, prześladując sektę Aryanów, dopominali się wypędzenia ich z Polski,

podobnie jak rokiem wprzódy na sejmie parczowskim; kardynał Hozyusz ujął się za Aryanami, a to w tym celu, aby sekty wzajemnie się niszczyły.

Kardynał Hozyusz od roku 1545, przez lat 20, był jednym z kilku prezesów czyli legatów papiezkich na sławnym soborze w Trydencie i przyczynił się do skłonienia biskupów polskich ku przyjęciu uchwał tego soboru. 1565 r.

Postanowiono, aby na sejmach posłowie obierali deputowanych do boku podskarbich. Tym sposobem oddzielono dochód Rzeczypospolitéj od dochodów króla. 1565 r.

Grzegorz Chodkiewicz, hetman wielki litewski, oznajmuje wojsku, że buławę polną litewską objął po nim książę Roman Sanguszko, który na swój wydział otrzymał Ukrainę; ztąd drugi hetmański uniwersał, aby mu tam wszyscy byli posłuszni. 1566 r.

Gdy król Zygmunt-August, z praw odwiecznie feudalnych w Litwie, zrzekł się własności dóbr ziemskich; odtąd każdy szlachcic, mógł wedle swéj woli rozrządzać własnym majątkiem, sprzedawać lub odłużać, jak mu się zdawało. 1566 r.

Kardynał Hozyusz sprowadził Jezuitów do Polski, założywszy pierwsze ich kolegium w Brunsbergu, w Warmii. 1566 r.

W Szwecyi urodził się syn króla szwedzkiego Jana III i Katarzyny, córki Zygmunta I, króla polskiego, Zygmunt, późniéj król polski, znany pod imieniem Zygmunta III. 1566 r. d. 20 Czerwca.

Zygmunt-August przekonany, że samemi tylko litewskiemi siłami, Inflant utrzymać nie zdoła; odnowił z Inflantami układy jako król polski i nadał im przywileje i tytuł księstwa. 1566 r. d. 26 Grudnia.

Roman książę Sanguszko, hetman polny litewski zwycięża wojska moskiewskie u Czasnik; — odzyskuje Ułę. 1567 r. d. 21 Lipca.

Polacy biorą Moskwie zamek Wieliż. 1567 r. d. 11 Grudnia.

Królowa Katarzyna Austryaczka, małżonka trzecia Zygmunta-Augusta, po daremnych jego staraniach o rozwód, 1567 r.

uprzykrzywszy sobie pobyt w Polsce, odjechała z posłem cesarskim do Lincu.

1568 r. Wielki mistrz krzyżacki Hund de Munkhejm, listem do Gdańszczan, chciał ich zbuntować. — Odpisali mu, że jako wierni królowi polskiemu, ten list panu swemu odesłali.

1568 r. Umarł Albert, książę pruski, jednego dnia z powtórną żoną swoją Anną Maryą, księżniczką brunswicką, których syn, Albert Fryderyk, książę pruski, w lenności polskiéj nastąpił po nim.

1569 r. d. 19 Lipca. Albert Fryderyk, młody książę pruski, przyjechawszy do Lublina, składał hołd publiczny i przysięgę wierności królowi polskiemu Zygmuntowi-Augustowi. Posłom elektora brandeburgskiego i anszpachskiego, podana była chorągiew, na znak przyszłego ich prawa do następstwa na księstwo.

1569 r. d. 11 Sierpnia. Sejm lubelski przez króla Zygmunta-Augusta zwołany, dokonał unii Litwy z Koroną, czego od dawna posłowie polscy domagali się. Ostrorog, wojewoda kijowski i Aleksander książę Czartoryski, wojewoda wołyński, najgorliwiéj ze strony Litwy przyczynili się do tego związku. — Podlasie zwrócono Koronie. — Inflanty wspólnie, do Korony i Litwy należą. — Król zrzekł się wszelkiego dziedzictwa; a Wołyń, Podole i księstwo Kijowskie, z zachowaniem dla nich statutu litewskiego, do Korony też dołączono. Dwa narody spojono w jednę Rzeczpospolitą pod jednym królem, którego wspólne głosy obierać a w Krakowie koronować mają. — Wspólne przymierza z postronnemi państwami, sejmy i narady nigdy oddzielne, ale łączne mieć będą. — Senatorowie, duchowni i świeccy z opisanym ich porządkiem zasiadać mają. — Wielcy dygnitarze koronni i litewscy, podwójni z obu narodów, składać mają senat.

Na sejmie lubelskim, przywiléj szlachectwa nadany nauczycielom akademii krakowskiéj.

1569 r. W Lublinie, na sejmie unii Litwy z Koroną, Gotard Kettler, pierwszy książę Kurlandyi, dopełnił hołdu Zygmuntowi-Augustowi.

1569 r. Przy unii Litwy z Koroną w Lublinie, liczba posłów

litewskich została oznaczoną, podobnie jak w roku 1552 opisano ją w Koronie. Województwom pruskim, miejsce w senacie i w izbie poselskiéj nadane zostało.

Gdy cały Wołyń, po sejmie lubelskim stał się własnością Korony, biskup łucki począł zasiadać w senacie koronnym. Biskupi łuccy podlegali dawniéj władzy metropolitalnéj lwowskiéj; późniéj przeszli pod opiekę gnieźnieńskiéj. 1569 r.

Sędziwój Czarnkowski, marszałek koła poselskiego, popierał myśl podaną od króla Zygmunta-Augusta, o potrzebie ustawy, któraby sposób obieralności króla stanowiła i swawolę w kluby objęła. Wówczas Stanisław Drohojewski, herbu Korczak, poseł na sejm, porwał się na mówiącego do kija. 1569 r.

Jezuici przybyli do Wilna. 1570 r. w Maju.

Przymierze króla Zygmunta-Augusta na trzy lata z wielkim księciem moskiewskim Iwanem Wasilewiczem. 1570 r.

Szymon Budny, Aryanin, słynny z nauki i niezmordowany w pracy, wydał w Nieświeżu własny przekład całéj Biblii na język polski, któréj edycyę powtórzył we dwa lata poźniéj. 1570 r.

Z powodu wojny ze Szwecyą o Inflanty, król Zygmunt August zatamował handel i w tym celu ustanowił był lekką siłę pod nazwiskiem frejbiterów. — Gdańsk podburzony, chciał port opanować. Lecz wysłany z komisarzami biskup kujawski, Karnkowski; uspokoił miasto, które przyjęło jego konstytucyą. 1570 r.

Iwan Wasilewicz, zbaczając przeciw przymierzu, mianował królem Inflant księcia holsztyńskiego, Magnusa, który był bratem króla duńskiego Fryderyka II. — Magnus, wsparty wojskiem moskiewskiem, obległ Rewel; ale po sześciu miesiącach, od daremnego oblężenia odstąpił. 1570 r.

Roman książę Sanguszko, wojewoda bracławski, hetman polny litewski, mąż sławny bohaterstwem, który w 1567 roku, pamiętne nad Moskwą i Turcyą odniósł zwycięztwa; umarł w kwiecie wieku z powszechnym żalem, mając lat 34. 1571 r.

1571 r. Wojska moskiewskie rzuciły się na Inflanty; lecz car odwołał je ku obronie od Tatarów krymskich, którzy w kraj jego wpadli.

1572 r. d. 22 Lutego. Umarła Katarzyna Austryaczka, królowa polska, małżonka trzecia Zygmunta-Augusta.

1572 r. Iwonja, nowy hospodar wołoski, wykonał jako hołdownik, przysięgę wierności królowi polskiemu.

1572 r. d. 22 Lipca. Śmierć króla polskiego Zygmunta-Augusta w Knyszynie na Podlasiu, gdzie był odjechał z Krakowa przed szerzącą się tam zarazą powietrza. Z nim, drogie Polakom zagasło imię Jagiellonów, od dwustu prawie lat na ich tronie zasiadające. Czasy panowania dwóch Zygmuntów, były najświetniejsze dla Polski. Podniesiona władza szlachty, bez uwłaczania równości braterskiéj, lubo panująca prawie; przecież pod kierunkiem tych królów, dała się naginać. Wprawdzie, co do stanu wiejskiego, przykład Litwy, gdzie statut uznawał niewolę włościan, wpłynął i na Polskę. Lecz religijna tolerancya dała tu przytułek dla nauk i światła. Głośną była sława uczonych Polaków. Szerzyli wiadomość o własnym kraju, znani po świecie z owéj epoki dziejopisowie polscy: Kromer, Stryjkowski, Orzechowski, Sarniecki, Bielski. Ozwali się poeci narodowi: Rej z Nagłowic, Jan i Piotr Kochanowscy. Dzieła Hozyusza, biskupa warmińskiego i kardynała, który był prezesem soboru trydenckiego, tłumaczono na języki angielski i niemiecki. Biblię tłumaczył na język ojczysty Seklucyan, Wujek i Jan Leopolita. Spiczyński i Siennicki, o roślinach i lekach pisali; Paprocki o familiach polskich. Jędrzéj Frycz Modrzewski, sekretarz Zygmunta-Augusta, z dzieła swego *de emendanda republica*, poważany był u postronnych. Jaśnieli znakomitością w nauce: Warszewiccy, Groicki, Herburt, Łukasz Gornicki i alchemik Sędziwój. Sam król, biegły w kilku językach, zaszczycał protekcyą naukę. — Obywatel województwa lubelskiego, Pszonka, dostrzegłszy wkradające się zboczenia w sprawowaniu niektórych urzędów; obmyślił ku poprawie obyczajów, sposób żartobliwy, wydający na szyderstwo tych, którzy wy-

kraczali, stanowiąc ich dostojnymi urzędnikami Rzeczypospolitéj babińskiéj, od wsi własnéj Babina.

Czynnym był Zygmunt-August w wymiarze sprawiedliwości. Pod jego panowaniem, zaczęto pisać ustawy, czyli konstytucye po polsku. On lubiąc język ojczysty, upowszechnił go i w Litwie. Ztąd owe czasy, stały się wiekiem złotym dla polskiéj literatury. — Znana też była sława oręża polskiego z otrzymanych zwycięstw nad postronnymi przez Jana hrabiego Tarnowskiego, Jana Chodkiewicza, Romana księcia Sanguszkę, Stanisława Paca i Radziwiłłów obok wielu innych. Los nie dozwolił, aby Zygmunt-August, szczęśliwszy w związkach małżeńskich, potomstwo zostawił; a Polska, byłaby innego losu doznała.

BEZKRÓLEWIE. Ważna to epoka; w niéj bowiem poraz pierwszy obmyślano prawidła wolnéj elekcyi królów polskich i zasadniczą konstytucyą panującéj szlachty pod imieniem Rzeczypospolitéj polskiéj. Na sejmikach i zjazdach w Małéj i Wielkopolsce, w Prusach, na Rusi i w Litwie, dla utrzymania wewnętrznéj spokojności, senatorowie i szlachta, zawiązali się w konfederacyę, *kapturem* nazwaną. Kraj od okolicznych sąsiadów, dostatecznie został opatrzony. Prymas królestwa, Uchański i znaczna liczba panów, na zjeździe w *Kaskach*, miasteczku województwa rawskiego, przeznaczyli dzień 6 Stycznia 1573 roku, na sejm przedelekcyjny, który był poprzedzony sejmikami w dniu 13 Grudnia, gdzie z każdego województwa, po dwóch posłów obrać polecono. Odtąd zwykle sejm podobny, czyli zjazd posłów po śmierci króla, nazywano sejmem *konwokacyjnym*; a miejscem jego, była Warszawa. 1572 r.

W Warszawie, na sejmie konwokacyjnym, postanowiono: aby na przyszłość, prymas w czasie bezkrólewia naznaczał sejmiki i sejmy, aby obranego króla mianował, a ogłaszał marszałek wielki koronny. Sejm elekcyjny, naznaczono na dzień 5 kwietnia pod Warszawą, nad Wisłą, przy wiosce *Kamień*. — Co do sposobu obierania króla, prze- 1573 r. d. 6 Stycznia.

mogło zdanie Jana Zamojskiego, starosty bełzkiego i posła, aby każdy szlachcic, był uczestnikiem swobód i najdroższego przywileju obrania naczelnego władzcy, jak każdy niesie życie w obronie kraju. Nakoniec, sejm, mając na uwadze, że większa liczba senatorów i dygnitarzy, opuściwszy kościół katolicki, przyjęła wyznanie Kalwina i Lutra; zapobiegł domowym rozsterkom przez ułożenie przymierza z dysydentemi, czyli różnowiercami, które im zapewniało bezpieczne zachowanie ich wiary. — Na tym sejmie konwokacyjnym, nie było sejmowego marszałka: koleją z każdego województwa, poseł codziennie inny tę godność sprawował.

1573 r. d. 5 Kwietnia. Pod Warszawą, u wsi *Kamienia* za rozporządzeniem marszałka wielkiego koronnego, rozbito namiot po królu pozostały, gdzie senatorowie i ministrowie naradzać się mieli. To miejsce obrad, gdzie później dach tarcicami okryto, nazwane było *szopą* ze ścianami z firanek. Dla posłów, osobne oznaczono miejsce, które później, na elekcyi Stefana Batorego, *kołem* nazwano. Szlachta zaś ze wszystkich województw opodal w polu, pod namiotami, jakby obszerny obóz roztoczyła. Przy zaczęciu sejmu elekcyjnego, książę pruski, a przy nim książę kurladzki i pomorski, dopraszali się o należenie do oboru króla. Dano im odpowiedź, podobną jak wprzódy temuż księciu pruskiemu na sejmie konwokacyjnym, gdy przez posłów swoich domagał się miejsca w czasie elekcyi: że tę okoliczność zawieszają do decyzyi, jaką król nowo obrany postanowić zechce na przyszłość, zachowując teraz ową prerogatywę dla saméj tylko szlachty koronnéj, litewskiéj i prowincyi jakie do nich są załączone. Postanowiono sądy kapturowe, nazwane: *judicium compositum*, złożone z senatu i rycerstwa, dla wykroczeń na polu elekcyi. Po zgodnem zaś ułożeniu porządku elekcyi, dano posłuchanie posłom cudzoziemskim. Naprzód kardynał *Kommendoni*, poseł papieża Grzegorza XIII, doradzał króla gorliwego o całość religii katolickiéj; — następnie dwaj posłowie cesarza niemieckiego mieli audyencyą, z których Rozenberg, Czech rodem, w języku swoim, wychwalając dom austry-

acki, zalecał na tron polski arcyksięcia Ernesta, syna Maksymiliana II. — Jan Montluk, biskup Walencyi, poseł francuzki, otrzymał pierwszeństwo w posłuchaniu przed hiszpańskim posłem, panem *Fassardo*, który bojąc się za to nagany dworu swojego, ustąpił z pola elekcyi. *Montluk*, imieniem króla swego Karola IX, zalecał brata jego, Henryka Walezyusza. Umiał uniewinnić go z zarzutów czynionych mu o wycięcie Hugenotów w dniu św. Bartłomieja; a ważnością obietnic dla Polski, przewyższył o wiele posłów austryackich. Poseł szwedzki *Jan Lorch*, polegając na pokrewieństwie króla swego, Jana III, z familią Jagiellońską, zalecał tegoż monarchę lub jego syna Zygmunta, wówczas sześcioletniego, na króla polskiego, obiecując ustąpienie z niektórych miast inflantskich i pomoc przeciw Moskwie, gdyby ta zerwać miała przymierze. — Car moskiewski, przez posłów swoich wskazał, aby jego lub jego syna na tron obrawszy, ustąpili Moskwie na zawsze Inflanty i Kijów z przyrzeczeniem, że odtąd, berło polskie, nigdy z familii jego nie wyjdzie. — Zuchwałe były listy cesarza tureckiego, któremi rozkazywał, aby Polacy nie obrali Austryaka, lecz brata króla francuzkiego; a jeśliby ten się nie podobał, to on mianuje na to zdarzenie Piasta: prymasa, lub marszałka koronnego, albo też Jazłowieckiego, wojewodę ruskiego.

Stany Rzeczypospolitéj, na cztery partye: na austryacką, francuzką, szwedzką i Piasta rozdzieliły się. Każdéj nadano senatora, ku zalecaniu właściwego każdéj. Gdy za Piastem przemówił Jan Tomicki, kasztelan gnieźnieński; wówczas Jan Zamojski, przedstawiając niebezpieczeństwo z takiego obioru, dopomniał się zarazem, aby obywatele, pretendenci do tronu, ustąpili z pola, jak posłowie książąt cudzoziemskich. — Upadła przez to partya Piasta: żaden bowiem nie chciał objawić dumnych na tron zamysłów. Podobnież upadła partya szwedzka, lubo ją licznie kalwini wspierali. Między Ernestem, arcyksięciem austryackim i Henrykiem andegaweńskim, ważyła się cała elekcya. Biskup płocki, Piotr Myszkowski, zalecał pierwszego; a za drugim był Stanisław

Karnkowski, biskup kujawski. — Po zdaniach senatorów o kandydatach, województwa rozeszły się po swych namiotach dla narady.

Przed elekcyą króla postanowiono, jak on i następcy jego, rządzić mają Polską.

Najprzód: Król za życia swego, nie ma mianować następcy, ani sejmu na to zwoływać, ani komu bądź pomoc w tem udzielać; aby po jego śmierci, wolne obranie króla przy stanach pozostało.

Powtóre: Król nie ma używać tytułu pana i dziedzica, przez dawniejszych królów aż do Zygmunta-Augusta używanego.

Potrzecie: Różnowierców czyli dysydentów, w pokoju zachowa.

Poczwarte: Król, bez dołożenia się stanów Rzeczypospolitéj i onych na sejmie zezwolenia, wojny nie podniesie; szlachty na żadną jeneralną wyprawę nie wezwie; poboru nie nakaże; ceł nowych nie postanowi i posłów w sprawach walniejszych do dworów sąsiednich nie wyprawi.

Popiąte: W radach senatu; gdyby zdania rozdwojone pojednać się nie dały; król przychyli się do zdania zgodniejszego z prawami i z pożytkiem narodu.

Poszóste: Król zawsze mieć będzie przy sobie czterech, co pół roku innych senatorów, dla rady przez sejm naznaczonych.

Posiódme: Sejmy walne co dwa lata; a w głównéj potrzebie i częściéj składane, nie dłużéj jak sześć tygodni trwać mają.

Poósme: Urzędy i godności, starostwa i królewszczyzny, zasłużonym tylko Polakom, a nie cudzoziemcom mają być dawane.

Podziewiąte: Król ani żony nie pojmie, ani się rozwiedzie bez wiadomości senatu.

Podziesiąte: Jeśliby król przeciwko prawom, wolności, umowom, artykułom lub przysiędze w czem wykroczył;

wówczas naród wolny ma być od poprzysiężonéj wierności i posłuszeństwa.

Po ustanowieniu powyższych punktów zasadniczych konstytucyi, zebranie głosów po województwach, okazało ich większość za Henrykiem Walezyuszem. Partya austryacka z dysydentów złożona, pod naczelnictwem Firleja marszałka wielkiego koronnego, z pola elekcyi ustąpiła do wsi Grabowa. Wysłani do nich senatorowie skłonili do zgody. Wyprawiony od téj partyi na pole elekcyi kasztelan międzyrzecki Jędrzéj Górka żądał tylko dodania do artykułów, wolności w wierze i zapewnienia pokoju dysydentom; — co, gdy dodano; prymas Henryka Walezyusza, królem polskim mianował i obwołał. 1573 r. d. 11 Maja.

Posłowie obranego króla, wykonali w jego imieniu przysięgę na warunki czyli *pacta conventa*, pod któremi Polacy Henrykowi Walezyuszowi berło oddali. Pomiędzy temi, zamieszczono przymierze z Francyą przeciw Moskwie, lub innemu nieprzyjacielowi; cztery tysiące Waskonów na żołdzie francuzkim; armatę francuzką dla zachowania przy Polsce panowania na morzu baltyckiem i na odzyskanie portu i miasta Narwy; wypłacenie długów po Zygmuncie Auguście pozostałych; szkołę w Paryżu na stu Polaków; kupcom polskim równą jak francuzkim wolność i przywileje; sprowadzenie z Francyi rzemieślników dla rozkrzewienia rękodzielni; — zapewnienie 450,000 złotych corocznie z dóbr posiadanych we Francyi dla skarbu Rzeczypospolitéj i potwierdzenie osobnym instrumentem praw i wolności narodowych. — Po podpisaniu i zaprzysiężeniu *paktów* przez posła Montluka, ogłosił Jan Firléj, marszałek wielki koronny, Henryka, królem polskim za zgodą wszystkich stanów. Miasta tylko pruskie obstawały za Ernestem. 1573 r. d. 17 Maja.

Wyjechali do Paryża wyprawieni z Polski posłowie: Wojciech Łaski, wojewoda sieradzki; kasztelanowie: Tenczyński wojnicki, Tomicki gnieźnieński, Herburt z Fulsztyna sanocki, Górka międzyrzecki, Krycki raciązki: — ze stanu rycerskiego: książę Radziwiłł, marszałek nadworny litewski, 1573 r. d. 19 Sierpnia.

Tomicki, kasztelanic gnieźnieński, Pruński, wojewodzic kijowski; — starostowie: Firlej, kazimierski, Jan Zamojski, bełzki, Zborowski, odalanowski; a na czele wszystkich, Adam Konarski, biskup poznański. Dziwiono się w Paryżu wspaniałości posłów polskich, ich wykształceniu, a nadewszystko biegłości w obcych językach; — co wedle świadectwa historyków dowodzi, jak nauki były wówczas poważane w Polsce.

1573 r. d. 10 Września. W Paryżu, Henryk Walezyusz wykonał przysięgę na warunki, pod jakiemi został obrany przez Polaków królem Rzeczypospolitéj polskiéj.

1574 r. d. 17 Lutego. Pogrzeb w Krakowie Zygmunta-Augusta, króla polskiego, z wielką okazałością, przy asystencyi licznych posłów postronnych dworów.

1574 r. d. 21 Lutego. HENRYK WALEZYUSZ, syn Henryka II, króla francuzkiego i Katarzyny medycejskiéj, córki Wawrzyńca Medicis, książęcia Urbinu, synowicy papieża Klemensa VII, obrany królem polskim, koronowany w Krakowie przez prymasa Jakóba Uchańskiego. Urodził się dnia 19 Września 1551 roku. Odebrawszy wiadomość o śmierci brata swego króla francuzkiego Karola IX, po którym, jako po bezdzietnym, korona francuzka na niego spadała, tajemnie ujechał z Krakowa dnia 18 Czerwca 1574 roku.

1574 r. Na sejmie koronacyjnym, smutny zdarzył się wypadek. Samuel Zborowski, wychodząc z zamku, za niesłuszną urazę, porwał się z szablą na Jana Tenczyńskiego. Andrzéj Wapowski, kasztelan przemyślski, chciał ich powstrzymać; i tuż pod bokiem króla, śmiertelnie raniony przez Zborowskiego, wkrótce Wapowski umarł. Król odwdzięczając przychylność ku sobie Zborowskich, winowajcę Samuela, skazał tylko na wygnanie, z zachowaniem czci i majątku. To pobłażanie gorszyło świadomych surowości prawa. Nadto zaś, objawiona dość prędko rozrzutność króla i ciągłe jego biesiady, odrażały od Henryka serce narodu.

Król polski, Henryk Walezyusz, powziąwszy wiadomość, że brat jego Karol IX, król francuzki, dnia 30 Maja tegoż roku życie zakończył, nie chcąc oczekiwać na sejm, któryby mu pozwolił jechać do Francyi; zostawił listy do niektórych senatorów i tajemnie konno w nocy ujechał z Polski. Pogoń z prośbami o powrót była nadaremna. Dognali jadącego już powozem na granicy Szląska, Jan Tenczyński i Mikołaj Zebrzydowski. — Dał król Tenczyńskiemu pierścień na porękę powrotu. 1574 r. d. 18 Czerwca.

W Warszawie, na zwołanym sejmie przez senat, oburzeni reprezentanci narodu oznaczyli dzień 12 Maja następnego 1575 roku, na który, jeśliby Henryk Walezyusz nie wrócił, utraci polską koronę i z tem wysłano deputacyę do Paryża. 1574 r. d. 10 Sierpnia.

Sejm w Stężycy zwołany, objawił rozróżnione zdania. Jedni byli za ogłoszeniem bezkrólewia; drudzy doradzali czekać na wyraźną niechęć powrotu króla. Rozjechali się sejmowi, nic nie postanowiwszy. 1575 r. d. 12 Maja.

Tatarzy wtargnęli na Podole, Wołyń i Ruś, dopełniając ogromne łupieże z zaborem ludzi i dobytku. 1575 r.

W Warszawie sejm zwołany przez prymasa trwał tylko dzień jeden: — ogłosił bezkrólewie i naznaczył dzień 4 Listopada na sejm elekcyjny. 1575 r. d. 3 Października.

Pod Warszawą na sejmie elekcyjnym senat duchowny i niektórzy z posłów, a na czele téj partyi prymas Uchański, obrali Maksymiliana cesarza, królem polskim; wszyscy inni pragnęli Piasta. A gdy ani Jan Kostka, wojewoda sandomierski, ani Andrzéj Tenczyński, wojewoda bełzki, którzy byli wzywani do berła, przyjąć go nie chcieli; wówczas strona przeciwna cesarzowi, za radą Jana Zamojskiego, obrała dnia 14 Grudnia Annę Jagiellonkę, siostrę Zygmunta-Augusta, królową polską, przydając jéj za męża Stefana Batorego, księcia siedmiogrodzkiego. Posłowie jego wyprawieni byli na ten sejm elekcyjny z podbudzenia Samuela Zborowskiego, który wywołany z kraju za zabicie kasztelana Wapowskiego, znalazł u niego łaskawe schronienie. Wnet 1575 r. d. 4 Listopada.

po téj elekcyi, gdzie żadnego biskupa nie było, Jan Sieniński, z kasztelana halickiego i mężnego rycerza, niedawno duchowny, a który późniéj postąpił na arcybiskustwo lwowskie, z woli zgromadzenia, mianował Annę królową, Stefana królem polskim. Cesarz zaś lubo w dniu 23 Marca następnego 1576 roku w Wiedniu, już był zaprzysiągł podane mu przez posłów swéj partyi punkta; lecz gdy zwlekał wyjazd, ta partya upadła.

1575 r. d. 18 Grudnia. Umarł Bielski Marcin, herbu Prawdzic. Za młodu służył wojskowo, walcząc pod Obertynem przeciw Wołoszy i pod Wiszniowcem przeciw Tatarom; następnie, jako wykształcony w akademii krakowskiéj, bawiąc na dworze wojewody Piotra Kmity, wiele dzieł w języku polskim wypracował. On pierwszy z Polaków dzieje powszechne w języku krajowym pisał.

1576 r d. 1 Maja. STEFAN BATORY, książę siedmiogrodzki, syn Stefana Batorego, wojewody siedmiogrodzkiego, obrany królem polskim dnia 14 Grudnia 1575 roku, koronowany w Krakowie przez Stanisława Karnkowskiego, biskupa kujawskiego. — Żył lat 53; panował od czasu elekcyi lat 11 bez dwóch dni; umarł w Grodnie dnia 12 Grudnia 1586 roku. Żona jego, Anna królowa polska, Zygmunta I, króla polskiego i Bony córka, poślubiona dnia 2 Maja 1576 roku; koronowana razem z mężem swoim; umarła dnia 9 Września 1596 roku; pochowana w katedralnym kościele krakowskim, w kaplicy jagiellońskiéj, wspaniale przez tęż królowę ozdobionéj.

1576 r. Na sejmie koronacyjnym, cały miesiąc trwającym, Mazowsze, dotąd przy swoich prawach zostające, poddano pod prawa koronne i akta bezkrólewia potwierdzono. — Król Stefan, w miejscu starca Dębińskiego, który chętnie ustępował z kanclerstwa, przyjmując kasztelanię krakowską, po śmierci Mieleckiego wakującą; mianował kanclerzem, podkanclerzego Piotra Wolskiego; a pieczęć mniejszą, dał Janowi Zamojskiemu; co dotknęło Zborowskich, którzy

chełpiąc się, że za ich sprawą, Batory królem został, pragnęli brata swego marszałka nadwornego widzieć kanclerzem. — Niezwykłym przykładem stany złożyły królowi podziękowanie za obdarzenie Zamojskiego ufnością.

i przez Litwę; oświadczając wyłączając Gdańsk jeden, na wiadodzieć cesarzowi Maksymilianowi o rzeczach przez prymasa dzy jego nad niemi. 1576 r.

Poseł do Rzymu, Jan Zamojski, herbu Grzymała, który później był arcybiskupem lwowskim, z oświadczeniem posłuszeństwa papieżowi, nie otrzymał audyencyi aż po śmierci Maksymiliana cesarza, zaszłéj dnia 1 Października tegoż 1576 roku. Wyprawieni posłowie do cara moskiewskiego, Stefan Grudziński z Korony, a Lew Bukowiecki z Litwy, z oznajmieniem od króla, o wstąpieniu jego na tron polski i z ofiarowaniem przyjaźni; przywieźli odpowiedź: że jeśli król Stefan potrafi utrzymać się na tronie, car przyjaźń jego, będzie umiał szanować; — a żąda aby mu przysłano posłów wielkich. 1576 r.

Sejm w Toruniu. Książę pruski, hołdownik Polski. słaby na ciele i umyśle, miał zastępców do sprawowania jego władzy; a ci, lubo wprzód dla cesarza Maksymiliana przychylni, przecież, zmieniając zdanie, oświadczyli od księcia przez posłów, zapewnienie wierności i dla króla. — Na tym sejmie, król Stefan, wolność religii dla ziem pruskich potwierdził. — Gdańsk i po śmierci Maksymiliana burzył się zacięcie, pragnąc zniesienia ustaw Karnkowskiego. 1576 r. d. 4 Października.

Król Stefan Batory zbudował miasto od swego imienia *Batoryn*, w gubernii czernichowskiéj, powiecie konotopskim, na lewym brzegu rzeki Sejmy, przeznaczone na mieszkanie hetmana kozaków. 1576 r.

Przyszło do wojny z Gdańszczanami. — W bitwie pod Tszczewem legło ich cztery tysiące. Mimo to, trwał upor; trwało też oblężenie miasta. 1577 r. d. 17 Kwietnia.

Umarł w Bodzentynie, dziś w gubernii radomskiéj, 1577 r.

powiecie opoczyńskim, Franciszek Krasiński, biskup krakowski, uczony i biegły w przyrodzonych umiejętnościach.

1577 r. W czasie utarczek z Gdańszczanami, Tatarowie wtargnęli w ziemię ruską. Stanisław Włodek, w kilku z nimi bitwach, okazawszy czujną gotowość, tak ich zatrwożył że nad granicą, mało co zarwawszy, silny Iwan *Podkowa* siebie. [illegible], który przed dwoma laty, chciał za po-

1577 mocą kozaków polskich, wbrew woli króla utrzymać się na hospodarstwie wołoskiem i zbity przez Turków, nieszczęśliwie zginął), wezwany przez Wołochów do objęcia rządu; z kilkuset kozakami wtargnął do nich; — o co Piotr wojewoda zaniósł skargę do króla. — *Podkowa* na powziętą wieść, że z Siedmiogrodu, w pomoc Piotrowi, znaczne idą posiłki; wyruszył z Jass do kozaków. Pod Niemirowem, Janusz książę Zbarazki, przedstawił naczelnikom kozackim, że króla obrażają, wystawiając Polskę na zemstę Turków. *Podkowa*, uwiedziony nadzieją łaskawego przyjęcia u króla, jak waleczny rycerz, pojechał z wojewodą księciem Zbarazkim do hetmana; a odesłany do króla, został uwięziony. — następnym zaś 1578 roku, w czasie wojny z Moskwą, tak dla utrzymania pokoju z Turcyą, jako też dla postrachu kozaków, na żądanie sułtana, król *Podkowę* we Lwowie ściąć kazał.

1577 r. Gdy król Stefan zajęty był Gdańszczanami, car moskiewski, Iwan Wasilewicz; zajął Inflanty, opatrzone nie dość silną załogą polską po zamkach, z których wszystkie zdobył, prócz Rewla i Rygi z przyległemi. — Na doszłą o tem wiadomość, król zwołał listami szlachtę litewską i dał zwierzchność nad niemi Mikołajowi księciu Radziwiłłowi, wojewodzie wileńskiemu. — Ten przyciągnął pod Silborg i kraj okoliczny, od napaści osłonił. — Düneburg i Kieś (Wenden), zostały odzyskane. — Król Stefan zamierza wydać wojnę Moskwie

Za wpływem posłów elektorskich, saskiego i brandeburgskiego, sprawę z Gdańszczanami zagodzono. Gdańsk zobowiązał się nakłady wojenne zwrócić; zburzony przezeń klasztor oliwski naprawić; a król mieszkańców do łaski przyjął i przywileje dawne potwierdził; o ustawach zaś Karnkowskiego i o cłach, rzecz całą do następnego sejmu warszawskiego odłożył. 1577 r. d. 16 Grudnia.

Na sejmie warszawskim, uchwalono wojnę przeciw Moskwie i pobór po złotemu z łanu (od 30 morgów); a podatek od trunków na miasta większe i mniejsze, w części ośmnastéj ceny tychże trunków. — Podatek tak wielki, nigdy wprzód nie bywał. 1578 r. w Lutym.

Król Stefan na sejmie ustanowił wysoką sądowniczą izbę, czyli trybunał z tem: aby województwa większe, po dwóch, a mniejsze po jednemu, bądź ze stanu rycerskiego, bądź z senatu co rok sędziów obierały do zasiadania w téj juryzdykcyi od dnia 11 Listopada do wielkiejnocy w Piotrkowie, a to dla spraw wielkopolskich: od tego zaś terminu do żniwa, dla spraw małopolskich w Lublinie. — Na zarzuty stanu duchownego, który pragnął wyłamać się z pod władzy trybunału; kanclerz Zamojski Jan doradził, aby w ich sprawach, do sześciu świeckich, sześciu duchownych zasiadało sędziów. 1578 r. w Lutym.

Na sejmie warszawskim Jerzy Fryderyk, margrabia brandeburgski na Anszpachu, przypuszczony był do opieki nad synowcem, księciem pruskim, do rządów niezdatnym, odebrał inwestyturę i przysięgę wykonał. — A gdy posłowie elektora brandeburgskiego, na znak wspólnéj inwestytury, ujęli się podanéj Jerzemu chorągwi; stan rycerski ozwał się z protestacyą, że przy pierwotnéj ugodzie za Zygmunta I, linia ta margrabiów brandeburgskich, do lenności onéj nie była przypuszczona. — Posłowie książąt pomorskich, prawo zwierzchnicze króla polskiego względem powiatów bytomskiego i lemburgskiego uznawszy, listy lenne otrzymali. 1578 r. w Lutym.

Konstytucya sejmowa postanowiła, aby nikogo napo- 1578 r. w Lutym.

tem do szlachectwa nie przypuszczać, tylko na sejmie za zgodą wszech stanów.

1578 r. Król Stefan urządził kozaków, dawszy im hetmana i zamek Trechtymirów, aby zawsze sześć tysięcy wojska miał z nich w pogotowiu. Przepisał im też najściślejszą karność wojskową. — Miasto Baturyn za Dnieprem jest dotąd pamiątką przezornych tego króla urządzeń.

1578 r. d. 21 Październ. Zwycięztwo Polaków nad Moskwą pod Kisią w Inflantach otrzymane; gdzie pod wodzą Andrzeja Sapiehy i Macieja Dębińskiego, nie więcéj było wojska jak dwa tysiące; a nieprzyjaciół sześć tysięcy trupem padło na placu. Dostali się Polakom dwaj wodzowie moskiewscy: Piotr Tatow i Wasil Worońca; a przy nich wiele gminnego ludu i dział 30 z całym sprzętem obozowym.

1579 r. Król Stefan, Mikołaja Mieleckiego, wojewodę podolskiego, naznaczył hetmanem; a sam wyjeżdżając do Litwy, po całéj Polsce kazał zaciągać żołnierzy na koszt władzy, na co i dług zaciągnął, nim wpłyną pobory. — Wezwał pomocy brata swego Krzysztofa Batorego, księcia Siedmiogrodu, aby mu przysłał piechotę i część jazdy. — Polecił zaciąg żołnierzy w Niemczech. — Panom litewskim tak umiał przedstawić potrzebę kraju, że wnet każdy z nich z pocztem ochotników pospieszał. — W Wilnie działa odlewano, gdzie, nim się wojsko zebrało, król zajmował się sądzeniem zaległych spraw litewskich.

1579 r. Ordynacya książąt Radziwiłłów na Ołyce i Nieświeżu, utwierdzona sejmem 1589 roku.

1579 r. Wyprawił król Stefan posła do cara moskiewskiego z wypowiedzeniem wojny. Nie przyjął król propozycyi przez posła carskiego objawionéj co do rozsterków o Inflanty, aby te zdać na sąd polubowny. Na rozejm oświadczył zezwolić, gdy car z krajów zajętych ustąpi.

1579 r. d. 30 Czerwca Król Stefan Batory wyjechał z Wilna do Swiru; tam był popis okazałéj jazdy litewskiéj. Roty książąt Radziwiłłów i Jana Kiszki, krajczego wielkiego litewskiego przewyższały inne okazałością swoją. — Po naradzie wojennéj,

gdzie król postanowił odzyskać naprzód Połock, zajęty przez Moskwę za czasów Zygmunta-Augusta, wyszedł manifest królewski, pod datą ze Swiru dnia 12 Lipca do rycerstwa polskiego z wystawieniem krzywd kraju i powodów do wojny.

W Dzisnie, Gotard Kettler, książę kurlandzki, stawił się dla oddania hołdu królowi; i po wykonanéj przysiędze na wierność w obec uszykowanego wojska i senatorów otrzymał potwierdzenie lenności. 1579 r.

Stefan Batory zdobywa szturmem i odzyskuje miasto Połock, zajęte przez Moskwę 1563 roku. Więźniów nie dozwala krzywdzić W liście swoim przy krótkim opisie zdobycia twierdzy poleca: aby w całem królestwie dziękczynne nabożeństwo odprawione było. — Pomiędzy wodzami polskimi, odznaczał się Kasper Bekiesz, mający komendę nad jazdą węgierską, z niechętnego niegdyś Batoremu, przyjaciel osobisty króla. — Obdarzony dostatkami i dostojeństwy za zasługi i za wierność, umierając w ciągu wojny moskiewskiéj, żonę i dwóch małoletnich synów, którym nadano indygenat w Polsce, opiece króla i Zamojskiego polecił. 1579 r. d. 31 Sierpnia.

Mielecki, wojewoda podolski zdobywa zamek Sokół. Zaciężni Niemcy, mszcząc się za okrucieństwa doznane na sobie przy dobywaniu Połocka, rzeź okropną w Sokole sprawili, gdzie poległ i Sehin; a Szeremet z częścią jazdy, chcąc umknąć do Pskowa, wpadł na wojewodę bracławskiego i dostał się w niewolę ze swojemi. — Król hojnie wynagrodził rycerzów rozdaniem wakujących starostw. 1579 r.

Na odezwę wojewody Mieleckiego do załogi zamku Suszy, twierdza z działami i wszelkim wojennym rynsztunkiem, poddaną została Polakom. 1579 r.

Książę Konstanty Ostrogski, w kilka tysięcy swoich, połączony z synem Januszem i z księciem Michałem Wiszniowieckim, kasztelanem bracławskim, przeprawił się przez Dniepr i szeroko kraje moskiewskie pustoszył. — Książę Sołomirecki miasto Jarosław i wsi niemało zrabował. — 1579 r.

Filo Kmita, starosta orszański, z kilku pocztami jazdy wtargnął ku Smoleńskowi w kraj nieprzyjacielski i do dwóch tysięcy wsi spalił.

1579 r. Król Stefan Batory w celu poparcia wojny sejm na 23 Listopada nakazawszy; nim do Warszawy zjechał, zapewnił stan Litwy, zostawując księcia Radziwiłła, wojewodę wileńskiego, przy którym była tam władza hetmana i rozdał wakujące w téj prowincyi urzędy.

1579 r. Sejm warszawski uchwalił nowe pobory. — Starostowie porozumiawszy się dwoistą na ten raz kwartę dobrowolnie ofiarowali. — Chciały stany, troskliwe o króla, aby nie narażał swojego zdrowia i przez namiestniki wojował. Lecz Stefan Batory uznał to za rzecz nieodpowiednią godności jego ducha; nadto zaś, słusznie mniemał, że obecność jego, przymnoży ochotnika, a spory zajść mogące między wodzami koronnymi i litewskimi uprzątnie.

1579 r. Sulikowski i Agryppa, wysłani przez króla do Rygi, publicznie odebrali od mieszczan tamecznych przysięgę wierności.

1580 r. Stefan Batory po sejmie, wyjechał do Grodna ku przygotowaniu się na dalszą wojnę moskiewską. Jan Zamojski wziął na siebie zaciągi. — Nadeszła do Wilna piechota węgierska od brata królewskiego Krzysztofa, księcia Siedmiogrodu przysłana, którą król do Witebska wyprawił.

1580 r. Paweł Uchański, poseł do papieża, imieniem tegoż Ojca św. Grzegorza XIII, miecz i czapkę, zwykłym obrządkiem poświęcone, oddał w Wilnie królowi.

1580 r. d. 18 Czerwca. Grzegorz Ościk, szlachcic wysoce znakomitego rodu, przekonany o zdradę, za wyrokiem sądowym ścięty został w Wilnie.

1580 r. Król z Wilna udał się do Czasnik, gdzie po wojennéj naradzie wśród zdań rozróżnionych, czy na Smoleńsk, czy na Psków uderzyć; kryjąc myśl własną, aby nie doszła do nieprzyjaciół, w pismach do Moskwy, tytułował się pa-

nem Inflant, Połocka i Smoleńska, ... odzyskać.

w rozumienie, że ten ostatni ... zgromadzonego wojska oka- 1580 r.

W... jazdą niemało z senatorskiego stanu i doświadczonych rycerzy. Byli tam i zaszczyceni wprzódy hetmańską władzą, urzędami i godnością słynni; kwitnącéj zaś młodzieży z wyższego urodzenia, liczba znakomita. Zaciąg tak jezdny jako i pieszy przez Jana Zamojskiego zrobiony był najokazalszy. Krewny jego, Jan Tomasz Drohojewski, starosta przemyślski, był przełożony nad piechotą węgierską, która się odznaczyła pod Połockiem. Poczty te różniły się znakami żałoby z powodu śmierci żony Zamojskiego, Krystyny Radziwiłłównéj i jedynéj jego córki. Całe wojsko piędziesiąt tysięcy wynosiło, a w niem 21 tysięcy piechoty.

Po daremnych gońcach do króla Stefana Batorego 1580 r.
z listami od cara o wysłuchanie wielkich posłów jego wedle zwyczaju w Wilnie, jako w litewskiéj stolicy; o wyprowadzenie wojsk polskich z jego posiadłości; lub nakoniec o danie audyencyi tymże posłom przynajmniej na granicy państwa; król Stefan oświadczył w odpowiedziach na dwa listy, chętne przyjęcie posłów carskich, choćby wśród wrzawy wojennéj, z tem, że skłoni się do tego, co uzna za zgodne z przyzwoitością; — i udał się na rozpoznanie zamków do Lepla i do Uły; a następnie, odebrawszy od cara podobny list trzeci, na odpowiedź, wobec jego gońca, przeprowadził po trzech mostach wojska swoje daléj przez Dźwinę.

Jan Zamojski przełamywał wielkie trudności wycina- 1580 r.
niem lasów ku prostemu przejściu od Suraża i nagłym napadem zdobył zamek Wieliż, zachowując jego całość z ogromnym zapasem żywności, prochu i wojennego rynsztunku.

Wojska polskie przebyły gęste bory, kraj bagnami za- 1580 r.
d. 15 Sierpnia.
legły, przy niedostatku żywności dla koni. Litwa pierwszą straż trzymała, gdzie Radziwiłłowie, ojciec i syn, byli hetmanami. Jan Zborowski wiódł nadworny królewski oddział; za nim, poprzedzająca króla, węgierska piechota pod

wodzą Albrycht[illegible]
polska, pod kierunkiem [illegible] Radziwiłła; za królem zaś jazda Zbarazkiego. Daléj, nad strażą tylną wskiego Jana księcia dowodził nad ruskiem rycerstwem; a działa i sprzęty jenne z temi, jakie z Wieliża Zamojski nadesłał, rzeką Uświatą przeciw wodzie były ciągnione. — Gdy to wszystko zajęło szerokim obozem równiny pod miastem *Uświatą;* załoga zamku, sławą Stefana Batorego zatrwożona, poddała się w dniu jego przybycia.

1580 r. d. 6 Września. Król z wojskiem przetrwawszy wielkie trudności w lasach i bagniskach, przechodząc ku Wielkim Łukom, zastał już tam Jana Zamojskiego z przybranym jego namiestnikiem Stanisławem Żołkiewskim, który późniéj ruskim był wojewodą. — Twierdza *Wielkie Łuki* zdobytą została. Węgrzy, chciwi łupu, wpadli do zamku; a gdy pożar wprzód puszczony, doszedł do prochów; w znacznéj liczbie wraz z jeńcami życie utracili. Działa też i wojenny rynsztunek, w części zniszczony, w części uszkodzony został.

1580 r. W ciągu dobywania Wielkich Łuków, posłowie cara podawali królowi w imieniu pana swego, propozycye trudne do przyjęcia.

1580 r. Twierdza Newel, poddała się Polakom.

1580 r. Nowy list od cara do króla Stefana, którym car wywodził swoje pochodzenie od Jurga, nazwanego na chrzcie Świętosławem. Że zaś Jurg, zbudował miasto Juriew, nazwane przez Niemców Dorpatem, przeto Inflanty do cara mają należeć. — Przecież car pozwalał królowi używać Inflant do tytułu. — Odstępował zaś cztery zamki, z których znaczniejszy był Kokenhaus, byle król odstąpił Wielkich Łuk, Wieliża i Newla.

1580 r. Nim król Stefan z Newla wyruszył, posłany Radziwiłł, wojewoda wileński, do Jezierzyszcz, zamek na imię króla wziął i osadził.

1580 r. Jan Zamojski, dobywając z wielką trudnością twierdzy *Zawołocia*, otoczonéj jeziorem, a najwarowniejszéj; tak przejął postrachem załogę, że żołnierstwo i wojewodowie

moskiewscy, a przy nich znakomitsze kobiety z Wielkich Łuk tam schronione, dostały się w ręce zwycięzcom. Dotrzymano wszystkim przyrzeczenie wolności. — Pod *Toporcem*, wojska nieprzyjacielskie, na samą wieść o zbliżaniu się Polaków, skwapliwie umknęły.

Król Stefan udał się do Połocka, gdzie był tknięty zaraźliwą chorobą. 1580 r.

Nizowcy kozacy, pod przewodem Jana Oryszowskiego, wpadłszy z innéj strony w kraje moskiewskie, pustosząc wszystko aż do Staroduba, miasto i część zagrody zamkowéj spalili. 1580 r.

Stefan Batory, sam w naukach ćwiczony, uznając je za najpiękniejszą ozdobę państwa, nie zaniedbał rozkrzewiać je w kraju. — Wśród myśli wojną zajętéj, akademię księży Jezuitów w Wilnie założył, nie przewidując, aby ten zakon późniéj, miał być słusznie obwiniony o upadek światła w narodzie. 1580 r.

Konstanty książę Ostrogski, założył drukarnię w Ostrogu na Wołyniu, gdzie w tym roku wyszedł *Nowy Testament;* a w następnym 1581 roku cała Biblia zwykle *Ostrogską* zwana. 1580 r.

W Wilnie na sejmie Stefan Batory, król polski ustanowił dla Litwy podobny trybunał koronnemu. 1580 r.

Sejm warszawski uchwalił na żądanie króla Stefana pobór dwuletni na dalszą wojnę z Moskwą, aż do jéj zrzeczenia się całych Inflant. 1581 r. w Lutym.

Po sejmie, który przeciągnął się aż do pierwszych dni Maja, król polecił Zamojskiemu zaciąg żołnierzy i udanie się z nimi do Litwy. — Farensbach wysłany po zaciąg do Niemiec. — Urowiecki, nakłoniony przez Zamojskiego, opuścił komendę nad pułkiem jazdy, a piechotę z saméj szlachty zaciąga. Nakłady na to przed zebraniem poboru, przybywały częścią z pożyczki i z pieniędzy wypłaconych od księcia pruskiego w miejscu należnych od niego posiłków, a nad to z dostarczań królewskich. — Jazda, na wezwanie Zamoj- 1581 r.

skiego, nie odebrawszy nawet żołdu, na dzień oznaczony stanęła.

1581 r. Po daremnych ze strony cara Iwana Wasilewicza odezwach listowych do króla Stefana Batorego, gdzie ku zgodzie, zastrzegał dla siebie niektóre tylko zamki w Inflantach; kiedy krol objawił, że niezachwianie kraj ten cały ma utrzymać przy Polsce; a nadto, żądał 400 tysięcy czerwonych złotych w nagrodę kosztów wojennych; — car wyprawia posłów do cesarza Rudolfa II, którzy z Wiednia, udają się do papieża Grzegorza XIII, z obietnicą pomocy przeciw Turkom i żądają, aby papież wpłynął na zakończenie wojny. — Poseł Grzegorza XIII, Jezuita ksiądz Possewin, wyprawiony do Moskwy z posłami carskimi, udając się na Lubekę do Narwy, zawiadomił króla o celu swéj podróży.

1581 r. Pontus de la Gardie w Inflantach, niektóre zamki drobne nad morzem, zabrał na króla szwedzkiego. Stefan Batory listami do tegoż króla i do jego hetmana ostrzegł, że Inflanty należą do Polski. Przedstawiał, aby wojska szwedzkie, jeśli walczyć podoba się, ku innéj stronie były skierowane

1581 r. Krzysztof książę Radziwiłł i Marcin Kazanowski, doścignęli pocztami swemi nieprzyjaciół, którzy w zebranéj sile pod Smoleńskiem nagabali okolice Szkłowa i Mohilewa. Polacy, tak szczęśliwą zwiedli z nimi utarczkę, że niebawiąc, umknęli do własnego kraju.

1581 r. d. 4 Kwietnia. Umarł Jakób Uchański, arcybiskup gnieźnieński, prymas, po którym, król Stefan wyniósł na arcybiskupstwo Stanisława Karnkowskiego, biskupa kujawskiego, który go koronował.

1581 r. Pomiędzy carem Iwanem Wasilewiczem, a królem polskim Stefanem Batorym, dotkliwe, lubo ze wszelką przyzwoitością zaszły korespondencye.

1581 r. Krol Stefan, z Zawołocia, udał się do Worońca. — Przepisami wojskowemi karność obwarował. — Zamojskiemu z powszechnem zadowoleniem dostojność hetmana wielkiego

koronnego z władzą najwyższą powierzył. — Przejrzenie wojska okazało w rotach koronnych więcéj, niż w poprzednich wyprawach rycerzy z najznakomitszych rodzin. Piechota z saméj szlachty pod Urowieckim nie ustępowała jeździe. — Litwa, w porządku i świetności zbliżała się do wojsk przeszłorocznych.

Polacy pod komendą Wejhera, mającego nadzór nad działami, podszedłszy ku fortecy *Ostrowa*, z dwóch stron, tak gwałtownie bili z armat, że zamek był zmuszony do poddania się. Mieszkańcy poprzysięgli wierność królowi polskiemu. Naczelnik Naszczokin i inni wolno zostali puszczeni. 1581 r.

W ciągu dobywania Pskowa zginął Gabryel Bekiesz, brat Kaspra. — Tu przy niezachwianym duchu rycerstwa, gdy nowe posiłki, jako to: Wojciech Ranczajski, kasztelan warszawski w 150 koni; Stefan Bielowski w 700; Mikołaj Korf i Wilhelm Plater w kilkaset inflantskiéj jazdy nadciągnęli; — król Stefan polegając na Zamojskim, nadał mu moc zawierania układów; — wyznaczył posłów do traktowania o pokój, z Korony: Janusza księcia Zbarazkiego, wojewodę bracławskiego, z Litwy Olbrachta księcia Radziwiłła, marszałka nadwornego litewskiego, do których przydał sekretarza Michała Haraburdę; a sam, z całym dworem swoim, z obozu z pod Pskowa, odjechał do Wilna. 1581 r.

Nieprzyjaciel, niepomyślną zrobił wycieczkę z oblężonego *Pskowa*, gdzie był dowódzcą Jan Szujski, książę suzdalski. — Trzystu ich legło, a 60 wzięto w niewolę. Zamojski baczny na to, jak oni dbają o poległych; przez ludzkość kazał im oznajmić wolne trupów pogrzebanie. Stojący na murach fortecy, wysławiali czyn jego chrześciański. — Szujski zażądał, aby wysłano kogo z obozu dla układów o to. — Nazajutrz Stanisław Żołkiewski, młody ulubieniec Zamojskiego i Melchior Zawisza z inną młodzieżą szlachetnego rodu pod miasto podjechali. — Skoro poznano Żółkiewskiego, wnet wyrzekają się uczczenia poległych: zataczają działa. Strzał z ręcznéj broni, trafia w Zawiszę, którego pancerz 1582 r. d. 4 Stycznia.

ochronił. — Cofnęli się Polacy; a lubo nietylko z ręcznéj strzelby, ale na oddalonych nieco uderzano i z armat; przecież, ku wielkiemu zdziwieniu, wcale nietknięci, do obozu wrócili.

1582 r. Pod Pskowem, złamanie wiary publicznéj, było ukarane. Ostromęcki, dozorca dział, pokazywał był wprzódy Zamojskiemu skrzynkę drewnianą, w któréj mieściła się żelazna. Za wyjęciem téj drugiéj, wystrzał z rur kilku miał razem nastąpić. Gdy pokazując, żądał pozwolenia, aby tę machinkę mógł posłać Szujskiemu, Zamojski zganił mu wówczas tak niecny zamiar. Lecz po doznanéj od nieprzyjaciela zdradzie, na usilne naleganie Ostromęckiego, rzecz tę do jego woli zostawił. Ten, jednemu z jeńców, powierza tajnie ową skrzynkę jako sprzęt bogaty dla oddania Szujskiemu; a sam, jakoby zdrajca względem swoich, obiecuje przybyć do fortecy. W liście do Szujskiego, toż samo powtórzył, zmieniając swoje nazwisko. — Szujski zajęty, kazał skrzynkę otworzyć. Zbiegło się tam wielu ciekawych. — Wybuch zerwał część dachu. Choroszczyn, wojewoda i Kosecki zabici obok wielu innych. — Szujski wyzwał Zamojskiego na pojedynek. Zamojski oświadczył gotowość; lecz do rozprawy nie przyszło.

1582 r. d. 15 Stycznia. W *Zapolu*, przez wpływy posła papiezkiego Jezuity Possewina, stanął rezejm na lat dziesięć, z odstąpieniem całych Inflant Polsce, a zwróceniem Moskwie zamków w jéj krajach zabranych.

1582 r. d. 6 Lutego. Po umówionym rozejmie w *Zapolu*, wyruszył Zamojski z całym obozem z pod Pskowa. Dziwiono się patrząc na 24 tysięce saméj jazdy, gdzie świetność zbroi, wybór ludzi, porządek, okazałe konie, nic zgoła nie okazało śladu poniesionych trudów i srogości zimy.

1582 r. Poseł Grzegorza XIII, Jezuita Possewin, po wielu w Moskwie daremnych staraniach, aby ów naród połączyć z Rzymem, przekonał się, że gdy minęło niebezpieczeństwo, minęła też chęć do unii, która i Stefana Batorego uwiodła.

Król Stefan Batory Inflanty urządza. Wyprawia posłów do króla szwedzkiego o zwrócenie Estonii do Inflant należącéj. — Jan III, król Szwecyi zwleka uczynienie zadość; potem, upomina się o posag swéj żony Katarzyny, królewny polskiéj, Zygmunta I córki. — Stefan Batory porucza administracyę Inflant Jerzemu księciu Radziwiłłowi, biskupowi wileńskiemu, który był późniéj kardynałem. 1582 r. d. 12 Marca.

Król w Wilnie, odebrawszy wiadomość, że szlachta mazowiecka, podlaska, małopolska i ruska, na partykularnych zjazdach, uchwaliła nowy pobór; kazał podziękować im za tę gorliwą przychylność i oznajmić, że dla złatwienia interesów całéj Rzeczypospolitéj i pozyskanéj za ich pomocą prowincyi inflantskiéj, jeszcze w tym roku sejm naznaczy. 1582 r.

Umarł znakomity litewski i polski dziejopis Maciéj Stryjkowski. Służył wojskowo; potem 1574 roku towarzyszył poselstwu do Stambułu; zwiedził część Azyi. Po swoim powrocie, nie należąc do stanu duchownego, został archidyanem kapituły żmudzkiéj. Prócz innych dzieł wielu, wydał kronikę polską, litewską i żmudzką. 1582 r.

Król Stefan postanowił na całe Inflanty biskupstwo wendenskie, w mieście Wenden, u Łotyszów zwane Kieś. — Długo późniéj to biskupstwo wakowało dla wojen Polski ze Szwedami. Biskupi tułali się w Polsce, a kościoły w Inflantach, szły na łup nieprzyjaciół. — Od roku 1622, Szwedzi już nie ustąpili z Inflant. — Przez pokój zawarty w Oliwie 1660 roku, Polska Wenden utraciła; a późniejsze tam biskupstwo, zwało się inflantskiém. — W 1582 roku Grzegorz XIII poprawił kalendarz, który wprowadzono do Polski roku 1586. 1582 r. d. 3 Grudnia.

Na sejmie warszawskim, król Stefan Batory nadał prawa Inflantom. 1582 r. d. 4 Grudnia.

W ciągu sejmu warszawskiego wzięto pod rozwagę ustalenie pewnych prawideł elekcyi, czego oddawna czuć się dawała potrzeba. Lecz gdy jedni lękali się przez to ubliżyć wolności, a drudzy radzili aby zapobiedz zdradom, gwałtom 1582 r.

i zabiegom, aby tem samem ową wolność ugruntować; — w końcu okazało się najwięcéj posłów oddających ten przedmiot pod zdanie braci szlachty pozostałéj w domu; a przeto zawieszono go do następnych sejmów. — Nie umiano ocenić zbawczéj chęci króla Stefana dla dobra narodu! — Wojsko nie odebrało wysłużonego żołdu. — Król je podźwignął środkami własnego starania.

1582 r. Gdy Tatarzy pogrozili zemstą za napady kozaków; na głos Zamojskiego, zbiera się uzbrojona szlachta. Książę Konstanty Ostrogski znaczne posiłki prowadzi. — Tymczasem rozlew Dniepru wstrzymał Tatarów, którzy dostrzegłszy gotowość Polaków, wrócili do domu.

1583 r. d. 12 Czerwca. W Krakowie okazałe wesele Jana Zamojskiego, któremu król Stefan oddaje w małżeństwo synowicę swoję Gryzeldę, Krzysztofa Batorego, książęcia Siedmiogrodu córkę. Zjazd wielki posłów, książąt zagranicznych i prawie wszystkich senatorów Korony i Litwy, niemniéj panów i szlachty. Cały tydzień trwała uroczystość. Zajmowały widowiska tryumfów i gonitw na ostrze. Bogate były upominki dla panny młodéj od króla i od królowéj, tudzież od przemożnych panów. — Podniosła się zazdrość niechętnych Zamojskiemu o ile się wzmogła jego potęga w kraju i dostatki. — Trzecia to była żona Jana Zamojskiego, po pierwszéj Annie Ossolińskiéj, córce Jana, chorążego lubelskiego, a po drugiéj Krystynie, córce Mikołaja Radziwiłła, nazwanego *Czarnym*, który dwukrotnie był posłem do cesarza Karola V i przez niego zaszczycony został tytułem księcia.

1583 r. Rozsterki z królem duńskim w Inflantach o biskupstwo korońskie czyli piltyńskie w Kurlandyi, zaspokojone zostały przez pośrednictwo Jerzewo, księcia pruskiego. Król Stefan Batory, zgodnie zapłacił trzydzieści tysięcy talarów, pożyczonych na to u tegoż księcia pruskiego; a on biskupstwo objął w zastawę.

1583 r. W końcu tego roku, król Inflanty na trzy województwa: wendenskie, derpskie i parnawskie podzielił. —

Postanowił biskupa z wyznaczeniem mu stolicy w Kiesie czyli w Wendenie, który się mianował razem biskupem piltyńskim; postanowił trzech wojewodów, tyluż kasztelanów, podkomorzych, chorążych, sędziów i innych urzędników; przy tem, wolność religii protestanckiéj zapewnił. W tych urządzeniach, dopomógł mu Dymitr Solikowski, który po śmierci Sienińskiego, został arcybiskupem lwowskim.

Zamojskiemu, na wieczną pamiątkę dzieł jego rycerskich, nadał król Stefan prawo mianowania do katedry wendeńskiéj, bez obowiązku tam mieszkania, dziekana i jednego kanonika. 1583 r.

Na początku tego roku, synowiec królewski, Andrzéj Batory, nakłoniony przez stryja do stanu duchownego i wysłany do Rzymu, otrzymał koadjutoryą biskupstwa warmińskiego, do czego mu biskup warmiński chętnie dopomógł. 1584 r.

Zawieszoną sprawę gdańską o cło portowe i inne artykuły, kanclerz i hetman Jan Zamojski, z polecenia króla, zgodnie zakończyli. 1584 r.

Samuel Zborowski, przez króla Henryka Walezyusza, za zabicie kasztelana Wapowskiego skazany na wygnanie, teraz ufny w zasługę Zborowskich u Stefana Batorego, którzy mu pomogli zostać królem polskim, pomimo napomnień Zamojskiego, wałęsał się otwarcie po kraju; — stawał na czele kozaków rabujących Turcyę; — w końcu należał z braćmi do spisku przeciw królowi; — schwytany w obwodzie starostwa krakowskiego, był ścięty. — Późniéj, przez podburzanie silnéj partyi Zborowskich, z pierwszemi domami związki mających, a braci Samuela, którzy ową sprawę o niewinne jakoby ukaranie Samuela wznawiać nie przestawali, sejmy bezskutecznie były zwoływane. 1584 r.

Papież Grzegorz XIII, ze względu na króla polskiego Stefana, trzy osoby zaszczycił godnością kardynalską: Jerzego Radziwiłła, biskupa wileńskiego, Alberta Bolognetti, biskupa mossoneńskiego, sprawującego w Polsce urząd nuncyusza i Andrzeja Batorego, królewskiego synowca. 1584 r. d. 4 Lipca.

1584 r. d. 7 Październ. Arcybractwo miłosierdzia w Krakowie, dotąd trwające, połączone z bankiem pobożnym, założył czcigodny ksiądz Piotr Skarga. Syxtus V, papież zatwierdził jego ustawy 1588 roku. — Ten zakład pożyteczny dla biednych, potwierdzany przez królów polskich co do jego swobód, miał w liczbie sióstr i braci, znakomite imiona krajowe dygnitarzy i senatorów.

1585 r. W Warszawie sejm burzliwy, już przepowiedziany na sejmikach, sprowadził zbrojny orszak znacznej części senatorów, Zamojskiego i Konstantego księcia Ostrogskiego, ku asystencyi królowi. — Pomiędzy sprawami tyczącemi się publiczności, sprawa Krzysztofa Zborowskiego pod sąd królewski wywołaną została. — Oprócz czyhania na życie króla, zadawano mu zbrodnię frymarków z Moskwą przeciw ojczyznie. — Gdy obwiniony, gleit nawet otrzymawszy, nie stanął; pozwolono aby w jego imieniu, zacny brat obwinionego, Jan Zborowski, kasztelan gnieźnieński, który w utarczce przeciw Gdańszczanom chlubnie dowodził, a nadwornego wojska królewskiego był wodzem i Jan Niemojewski, stawili się — Zbrodnie obie, były dowiedzione listami Krzysztofa, jakie zostały przejęte, a niezaprzeczone i świadectwem urzędników, którzy przedstawiali zeznanie Samuela przed spełnieniem wyroku śmierci. — Napróżno przeważna partya Zborowskich usiłowała bronić winowajcę. Senat sprawę osądził: Krzysztofa Zborowskiego i jego potomków, na utratę honoru i szlachectwa skazał, z tem, że jeśli magistrat schwyci przestępcę, mocen jest ukarać go na gardle; majątek zaś jego, poddano konfiskacie. Podobnąż sprawę brata jego Andrzeja, do następnego sejmu odłożono. — Niektórzy z posłów protest oświadczyli. — Pomimo ważnych przedmiotów, jakie król ku naradzie miał przedstawić; cały sejm zeszedł na téj jednéj sprawie.

1585 r. d. 22 Sierp. Umarł w Lublinie, apopleksyą tknięty, pierwszy poeta polski, ukochany od narodu Jan Kochanowski w wieku lat 54.

1585 r. Na sejmie warszawskim postanowiono, aby Prusy kró-

lewskie czyli zachodnie, jak Wołynianie i Kijowianie, miały wspólne z innemi województwami prawo sądzenia się w trybunałach koronnych.

Na poselstwo królowéj angielskiéj Elżbiety, król Ste- 1585 r.
fan, porozumiawszy się z Gdańszczanami, dał zapewnienie, że lubo Gdańsk przez związek z miastami hanzeatyckiemi, handel swój ścieśnił; przecież dla Anglii, z surowości prawa ustąpi.

Krwawe rozruchy w Rydze z powodu wprowadzenia 1586 r.
z woli króla Stefana, poprawy kalendarza. Zdawało się mieszkańcom miasta, że owa zmiana ubliża wolności ich luterskiego wyznania.

Król Stefan Batory, pomimo doznawanych przeszkód 1586 r.
na sejmach, miał w myśli, ku dobru Polski, albo określić elekcyę tronu, albo jego dziedzictwo wprowadzić. Nadto zaś, układał zamiar połączenia się z książętami włoskimi, a mianowicie z Wenecyą, z księciem florenckim i z papieżem, z których Grzegorz XIII, sprzyjał jego planom; a następca po nim Sykstus V, ofiarował był nawet miesięcznie po 25 tysięcy szkudów i tę sumę już był złożył u pewnych kupców włoskich, a to na zamierzoną przez króla Stefana wojnę ku złączeniu Moskwy z Polską i na zwalczenie Turków. — Zdarzała się po temu sposobność po śmierci Iwana Wasilewicza, gdzie zaszło osłabienie państwa przez spory pomiędzy następcą tronu Fedorem, a opiekunem jego Godunowem. I w tym celu, król sejm zwołał na miesiąc Grudzień.

Śmierć króla Stefana Batorego w Grodnie. Na sej- 1586 r.
mikach, sejm walny poprzedzających, już po wszystkich d. 12 Grudnia.
prawie województwach, okazywano przychylność ku zamiarom króla; — gdy na upadek Polski, los pozazdrościł jéj najlepszego z królów, który łączył umiejętność rządzenia i miłość sprawiedliwości, z biegłością w sztuce wojennéj, z duchem bohaterskim wśród wojny. Wielkie tylko i nadzwyczajne przymioty, jakie rzadko w jednéj łączą się osobie, charakter Stefana Batorego składają, bez jakich bądź

wad bijących, któreby je przyćmić mogły. Umiał przenikać w ludziach zdatność do publicznéj usługi. Dowodził tego w obiorze senatorów duchownych i świeckich, równie jak ministrów i dygnitarzy. Niedarmo godnościami kościoła zaszczycił Karnkowskich, Sulikowskich, Myszkowskich, Rozrażewskich, Radziwiłłów, Wolskich, Kromerów, Białobrzewskich, Patrycych, Nideckich; a ze stanu cywilnego umieścił w senacie Tenczyńskich, kilku Radziwiłłów, Ostafia Wołłowicza, Stefana księcia Zbarazkiego, Sierakowskiego, Hieronima Sieniawskiego, Filona Kmitę, Stanisława Żołkiewskiego, Mikołaja Talwosza, Mikołaja Firleja i podobnych im wielu. Przenikał skrytość serc ludzkich, kiedy otwartego niegdyś przeciwnika swego, Kaspra Bekiesza przywiązał ku sobie niezłomnym przyjaźni węzłem; kiedy na jaw światu wykrył w Janie Zamojskim, saméj nauce oddanym, wysokie przymioty hetmana i wiekopomnéj pamięci bohatera. Daleki od prześladowania różnowierców, gdy mu doradzano przymus na odszczepieńców, powiedział: „*Ja panuję nad ludem, a Bóg nad sumieniem.*“ — Lubił mawiać o małych początkach swoich. Ojciec jego Stefan, był wprawdzie wojewodą siedmiogrodzkim za panowania w Węgrzech króla Jana z Zapola; lecz przez podział majątku na braci i siostry, niemniéj przez ciągłe wojny, dom ich podupadł w znaczeniu. Jakoż król Stefan, był wprzód w służbie u Ferdynanda, króla węgierskiego, późniéj u Jana księcia Siedmiogrodu. Od tego wyprawiony posłem do Maksymiliana cesarza, trzy lata zostawał pod strażą za naruszenie jakoby rozejmu. Przedtem zwiedził Włochy; a czas niewoli, osładzał czytaniem historyków. Oswobodzony po śmierci księcia Jana, królewicza węgierskiego, za zgodą wszystkich stanów na Siedmiogrodzkie księstwo wyniesiony, zwalczył Kaspra Bekiesza, który wsparty posiłkami Niemców, sięgał po tę dostojność. Doświadczenie, skarb wiadomości z ksiąg wzorowych i obcowanie z ludźmi mądrymi, obok wysokich zalet charakteru, dały Stefanowi Batoremu tę wyższość nad królami Polski, jaką mu potomność przyznaje.

BEZKRÓLEWIE. — Sejm konwokacyjny w Warszawie, zwołany przez arcybiskupa gnieźnieńskiego, prymasa, Stanisława Karnkowskiego. — Jan Zborowski, kasztelan gnieźnieński i Jędrzéj, marszałek nadworny, dla zemsty nad Zamojskim, przywołali z wygnania brata swego Krzysztofa, podczaszego koronnego. Wspierał ich partyę Mikołaj Jazłowiecki, starosta świątyński; zamożny w bogactwa i związki Stanisław Górka, wojewoda poznański, a krewny Zborowskich; — Herburt; — Czarnkowski; — a prymas, powolny téj partyi starzec, podał radę Zamojskiemu, aby na ten sejm nie zjeżdżał, pod pozorem konieczności czuwania nad bezpieczeństwem granic królestwa. — Z oburzeniem wielu wszedł do izby sejmowéj potępiony wywołaniem z kraju Krzysztof Zborowski i domagał się uchylenia wyroku jaki na nim ciężył, a kary na Zamojskiego, za niewinną jakoby śmierć brata swego Samuela. Leśniowolski, kasztelan podlaski, bronił nieobecnego Zamojskiego. Czytano i list hetmana we własnéj obronie pisany. — Sejm stał się nadzwyczaj burzliwym: — i już broń wymierzano. Do zapasów pomiędzy partyami, przyczyniły się spory religijne. Różnowiercy domagali się zaręczenia wolności ich wyznań, co po śmierci Zygmunta-Augusta i po ujechaniu Henryka, sejmy zapewniły im na przyszłość. — Senat duchowny sprzeciwił się temu. Prymas, prawie konający, wyjechał z Warszawy, a za nim wszyscy inni biskupi. Jeden Goślicki, biskup kamieniecki, ubłagany, wzgląd miał na zgubne dla kraju rozsterki: skłonił się do żądania różnowierców i podpisał akt konwokacyi, lecz z dodaniem tych wyrazów: „*dla dobra kraju.*“ — Naznaczono dzień ostatni Czerwca na sejm elekcyjny. 1587 r. d. 1 Lutego.

Burzliwe na sejmie konwokacyjnym zatargi, obruszyły szlachtę po domach W uroczystych pismach zapewnili sobie po grodach: świętość praw, miłość i zgodę braterską. 1587 r.

Gdy nad obiorem nowego króla, wszystkich umysły trwały w zawieszeniu; a partye powodowane namiętnością, starały się wzmacniać i myślały tylko o przychylnym dla 1587 r.

siebie królu; Anna Jagiellonka, owdowiała królowa, listami do senatorów, polecała pamięć o siostrzeńcu swoim Zygmuncie, królewiczu szwedzkim. Posłowie Rudolfa cesarza i brata jego Maksymiliana, przybywszy pod pozorem pocieszania królowéj, torowali drogę do swych zamysłów o koronę polską.

1587 r. d. 30 Czerwca. Na sejm elekcyjny do Warszawy, przybył Zamojski w poczcie znakomitych przyjaciół, okazałego dworu i doświadczonego rycerstwa; — w oznaczonem przez marszałka Opalińskiego miejscu, wałem się otoczył. — Przybyli też Zborowscy i Górka z tłumem sług, szlachty i około dziesięć tysięcy zagranicznego powiększéj części żołnierza; a rozłożyli się z drugiéj strony za miastem. — W ciągu zatargów i kłótni, Zborowscy przedstawiali trwogę sejmujących na widok tak zbliżonych do izby wojsk Zamojskiego. — Zaradził temu, niewiadomo czy prymas, czy też sam Zamojski: w nocy spalono szopę sejmową. Inne miejsce dla niéj obrane zostało, bliższe nawet Zborowskich; a prymas, zwyczajnym je obrzędem poświęcił. Dla uniknienia zaś sporów, zgodzono się, aby Zamojski i Zborowscy, kolejno przychodzili do senatu. Trwały przecież zarzuty i domagania się przeciw Zamojskiemu, też same co na sejmie konwokacyjnym. Litwa obozem w namiotach odosobniona, z żadną nie łączyła się partyą. Spokojnie oczekiwała na przewagę silniejszéj. Troskliwa o całość swych granic, bez zniesienia się z Koroną, zawarła z Moskwą przymierze na lat dziesięć; i ztąd sprzyjała tajnie pretendentowi do tronu polskiego w. księciu Fiedorowi z tem jednak, że gdyby nie był obrany królem, przekładali Szweda nad Niemca.

1587 r. Po kilku tygodniach zaburzeń, w których zanosiło się na *rokosz* z wezwaniem przez Zborowskich wszystkiéj do tego szlachty; gdy nakoniec dano audyencyą posłom zagranicznym, mającym na czele nuncyusza Annibala Kapuę, a ci prawie wszyscy wstawiali się za którymbądź ze czterech braci cesarza Rudolfa II; — wówczas troskliwi o przyszłość swego kraju, patrząc na los Czechów i Węgrów, niegdyś

wolnych, a już zagarniętych w poddaństwo; wcale tym zabiegom nie sprzyjając, wstręt do nich mieli otwarty. — Lecz Zborowscy, powodowani wdzięcznością osobistą dla Rudolfa za dany ich bratu Krzysztofowi przytułek, gdy z kraju został wywołany; mniéj bacząc na przyszłość Polski, byle nad potęgą Zamojskiego pozyskać późniéj przewagę; całą usilność łożyli ku podtrzymaniu brata cesarskiego Maksymiliana. — Z pomiędzy innych, posłańcy moskiewscy, zniechęcali obraźliwą dumą, że chcieli raczéj Polskę przyłączyć do Moskwy, niż Moskwę do Polski. Wszyscy zaś na sejm zgromadzeni, życzyli w sercu mieć królem rodaka; lecz nie było tak dumnego, aby jawnie po ten zaszczyt sięgał, ani też znalazł się tak skromny, by kogo innego godniejszym od siebie uważał. — Wśród zatargów ciągle ponawianych, wielu senatorów i posłów poszło na życzliwą krajowi stronę Zamojskiego, który łącznie z prymasem i większą liczbą sejmujących, chętnie przyjmował warunki przez posłów szwedzkich przedstawione, byle Zygmunt, syn Jana, króla szwedzkiego i Katarzyny Jagiellonki, obrany został królem polskim. — Lecz na to, ujrzano zbliżające się wojska Zborowskich i działa ich wymierzone na senat, zkąd każdy dopadłszy konia, umykał z obrad. — Szyki też Zamojskiego poczęły z szańców wychodzić. Prowadził szlachtę Opaliński żołnierz i Szafraniec, wojewoda Sandomierski. Prymas, lubo wiekiem osłabiony starzec, rzucił się na konia pomiędzy gotowych do boju; i tak sam, jako też przez życzliwych powszechnemu dobru, zaklinał i błagał, aby strony pomniały na braterstwo i na sławę przed światem. — Usilność prymasa i zbliżony zachód słońca uśmierzyły ich zawziętość; a szyki spokojnie wróciły do swoich stanowisk.

Staranność królowéj wdowy i wspomnienia na krew jagiellońską, utorowały drogę Zygmuntowi królewiczowi szwedzkiemu. Ujęła też Polaków obietnica posłów szwedzkich, że obok innych warunków, Estonia, zagarnięta przez Szwedów, a należąca do Inflant, zwróconą będzie Koronie. — 1587 r. d. 1 Sierpnia.

Marszałek koła, należący do strony Zamojskiego, Paweł Orzechowski, cześnik chełmski, objechał rycerstwo z zapytaniem, czy chcą mieć Zygmunta królem; — a gdy wszyscy zgodzili się na to; prymas mianował Zygmunta, królem polskim, wielkim księciem litewskim, ruskim, pruskim i t. d. — a tysiączne okrzyki rycerstwa i ludu, powtórzyły głos naczelnego kapłana.

1587 r. d. 22 Sierpnia. Oburzeni Zborowscy, zapewniwszy się, że ich stronnictwo wspierane będzie pieniędzmi i orężem domu rakuskiego; w radzie walnéj znieśli przewiedziony na Krzysztofie wyrok wygnania; a za stracenie Samuela przez Zamojskiego, nakazali mu odpowiadać przed sądem i postanowili: że przyszły król ma zaprzysiądz pomiędzy paktami taką ich uchwałę. — Sam Krzysztof Zborowski tym obradom przewodził, gdzie celniejsi po nim byli: Gorka, wojewoda poznański, a z Litwy, kardynał Radziwiłł i brat jego kasztelan trocki, ujęci przez nuncyusza. Pięciu tam tylko było senatorów, między którymi nie z pełnym był prawem Jakób Woroniecki, biskup nominat kijowski. — Ze stanu rycerskiego, krewni tylko Zborowskich i ci którzy własne mienie strwoniwszy, w nadziejach wojny domowéj, roili sobie bogactwa. — Po niejakich sporach, Woroniecki, biskup nominat kijowski, Maksymiljana, arcyksięcia austryackiego, królem polskim mianował.

1587 r. Zamojski usprawiedliwiając się przed narodem, rozesłał po kraju *Reces*, czyli obwieszczenie z podpisami i pieczęciami najznakomitszych senatorów i mężów stanu rycerskiego, naznaczając dzień 19 Września na sejmiki po powiatach; — dzień 5 Października na zjechanie się do Wiślicy wszystkiéj szlachty, jak gdyby do potrzeby wojennéj; — a dzień 18 Października w Krakowie na koronacyą obranego królem Zygmunta, królewicza szwedzkiego. — Polecono hetmanowi Zamojskiemu, aby z kwarty, jako też z innych dochodów koronnych, bezpieczeństwo granic opatrzył; a stósownie do tego, rozkazy wydane były podskarbiemu Dulskiemu.

Obie strony, Zborowskich i Zamojskiego, spisywały z posłami obranych dwóch królów warunki; obie wygotowały dyploma i wyznaczyły posłów swoich dla zaproszenia obranych na koronacyą. — Posłowie szwedzcy czynili trudność co do zrzeczenia się Estonii; przecież zaprzysięgli warunki przed senatem już przyrzeczone. — Wysłany był do Szwecyi Marcin Leśniowolski, kasztelan podlaski, już wprzódy z poselstwa znany temu dworowi. Towarzyszyła mu znaczna liczba młodzieży polskiéj. Dla przyjęcia zaś króla w Gdańsku, i dla oddania mu dyplomu, wysłani zostali dostojni senatorowie, a ze stanu rycerskiego, pod naczelnictwem sejmowego marszałka, Pawła Orzechowskiego, wybrani z każdego województwa. 1587 r.

Po wysłaniu Jana Bogusza herbu Półkozic, kasztelana zawichowskiego i Gniazdowskiego, opata mogilnickiego do cesarza Rudolfa II, z poleceniem, aby go uwiadomili o spełnionéj elekcyi Zygmunta i przedstawili płonne niektórych osób nadzieje, a to razem z prozbą, aby spokojności Polaków nie mieszał; Skrzetuskiego zaś, sekretarza królewskiego z podobnemiż listami do papieża i do książąt niemieckich; Zamojski z pod Warszawy z wojskiem swojem odciągnął. 1587 r.

Zborowscy uprzedzając termin zjazdu, Wiślicę opanowali. — Zamojski odpisując na ujmujący list arcyksięcia Maksymiliana, radzi mu, aby przez wzgląd na dostojeństwo swojéj osoby, nie zbliżał się do Wiślicy, gdzie naród zgromadza się na walne obrady. — Straż miasta Krakowa poleca Mikołajowi Zebrzydowskiemu, staroście krakowskiemu; a sam z wojskiem swojem staje przed Wiślicą, gdzie i wojewoda Tenczyński, hufce swoje przyłączył. — Prokop Oborski, wracający ze Szwecyi z wiadomością, że Zygmunt już wyjechał ze Sztokolmu, podbudza ich zapał; — i gdy Zborowscy poczęli z dział swoich na obóz Zamojskiego gęsty puszczać ogień; ten ich swojemi spędził ze stanowiska, zamknął w mieście, przystępy obwarował, a pagórek niedaleki od Wiślicy, na miejsce przyspieszonego zjazdu przeznaczył. 1587 r. d. 27 Sierpnia.

1587 r. Na zjeździe pod Wiślicą, gdzie był obrany marszałkiem koła Mikołaj Firlej, zgodnie potwierdzono obranie Zygmunta i wszelkie warszawskie uchwały. Zniesiono elekcyą arcyksięcia Maksymiliana; a wszystkich jego stronników, za nieprzyjaciół ojczyzny uznano. — Dwaj senatorowie: wojewoda Tarło i kasztelan Bykowski, wysłani zostali do Maksymiliana, aby go zawiadomić o powyższéj uchwale i aby mu kazali z granic królestwa ustąpić.

1587 r. Arcyksiążę Maksymilian zaprzysiągłszy w Ołomuńcu pakta konwenta, ufny w zaciągi polskie, na które wydał pieniądze; idzie spiesznie od granicy; ciągnie ku Krakowu z częścią ochotników, a z częścią jakby dla okazałości zaciągnionych na trzy tygodnie Niemców, Morawów i Szlązaków. — Jezdnych ma około dwa tysiące; piechoty cztery tysiące, do których Zborowscy, opuściwszy Wiślicę, przyłączyli się w 1500 ludzi, a w kilkuset Jazłowicki.

1587 r. Kasper Karliński, dowódzca zamku olsztyńskiego, uznawał Zygmunta, królewicza szwedzkiego, królem polskim; a gdy arcyksiążę Maksymilian podstąpiwszy pod Osztyn (dziś w gubernii radomskiéj, powiecie olkuskim), wzywał go do poddania się; Niemcy zaś zniecierpliwieni jego oporem, wystawili na czele hufców swoich pojmaną mamkę z synaczkiem Karlińskiego; ten, pomimo uczucia ojcowskiego, spełnił powinność komendanta. Na znak jego, zagrzmiały wszystkie działa ku Niemcom. — Utracił syna; lecz ocalił twierdzę.

1587 r. d. 7 Październ. Zygmunt z wielkim żalem ojca opuścił Szwecyą i przybiwszy do brzegów Polski, wjechał do Oliwy. Tam w kościele podkanclerzy biskup przemyślski Baranowski, czytał mu przysięgę. — Zygmunt protestował się względem Estonii, któréj mu ojciec jego i senat szwedzki zwracać Polsce wzbraniali. — Przypomniał mu Baranowski, że wedle umowy, stany Rzeczypospolitéj łącznie z posłami szwedzkiemi, postanowią o tem po śmierci Jana III, króla szwedzkiego. — Król wykonał przysięgę. — W nieobecności marszałka wielkiego, Dulski podskarbi koronny, ludowi króla

obwieścił, co radosne powtórzyły okrzyki. — Zygmunt wieczorem na okręt swój wrócił.

Przy powitalnym odgłosie muzyki, przy huku kotłów, trąb i dział wojennych, Zygmunt przybywszy wieczorem do Gdańska, wprowadza z sobą ośm tysięcy piechoty szwedzkiéj i ośmdziesiąt jazdy nie bardzo udatnéj. — Przez dni siedm odpoczywał po trudach żeglugi; a miasto, nietylko podejmowało go z okazałością i przepychem, lecz przy pożegnaniu, ofiarowało mu srebrny puhar, w którym było tysiąc czerwonych złotych. Nadto zaś, źle opatrzonemu w pieniądze, wyliczyło na rachunek należnego podatku, dziesięć tysięcy talarów. — Na dwa dni przed wyjazdem z Gdańska, odebrał listy od ojca, naglące go, aby wracał do Szwecyi. Odjazd bowiem Zygmunta, był wymuszony na ojcu bojaźnią tylko, aby Polacy nie obrali królem cara Fiedora, nieprzyjaciela Szwecyi; berło zaś ofiarowane synowi, mianował raczéj jarzmem, nie godłem panowania. — Lecz po wykonaniu przysięgi, nieprzyzwoite było zrzeczenie się korony. — Przeto upewnił ojca listem swoim, że ku szkodzie Szwecyi nic nie uczyni;— że uprzedził rządzców miast téj prowincyi, aby na wypadek jakich pism jego ze szkodą Szwecyi podpisanych, wiary im nie dawali, uważając je za wymuszone uporem i natrętstwem Polaków. — Tak pierwszy krok Zygmunta III, odznacza się dwójznacznością jego charakteru i jezuityzmem, w mniemaniu dziejopisów jemu niechętnych. 1587 r. d. 8 Październ.

W Krakowie, Zamojski sposobi obronę i otacza go szańcem. A gdy ze zjazdu pod Wiślicą wyprawieni posłowie do Maksymiliana, uznali tam za prywatnych, jakoby od Zamojskiego, zatrzymani zostali pod strażą w obozie arcyksięcia; postąpiono też wzajemnie: poseł jego Herberstejn, nie odjechał, aż za danem słowem, że jeśli polskim posłom nie wyjedna uwolnienia, sam do Polski niezwłocznie wróci. — Maksymilian korzysta ze sposobności: — przez wracających senatorów pisze, tak do stanów zebranych w Krakowie, jako też do duchowieństwa i do akademii listy pełne 1587 r. d. 20 Październ.

ułudy, dziwiąc się nad wstrętem niektórych osób ku jego domowi i nad sprzeciwianiem się legalnéj jego elekcyi z dodaniem tych wyrazów: — „*Nic nie było i nie jest bardziéj obcem świetnemu domowi austryackiemu, jak cudzą, jaką bądź nienależącą do nas własność, gwałtem wydzierać!*“ — Stany Rzeczypospolitéj odpisały przez Herberstejna, że arcyksiążę o nielegalności oboru swojego, już przez posłów królestwa był zawiadomiony; że obrany przez wszystkie stany Zygmunt, już jest w Polsce; i że proszą, aby arcyksiążę, nie mieszając spokojności narodu, z wojskiem swojem wyciągnął z ich granic.

1587 r. Maksymilian z szykami hufców swoich, podstępuje pod same mury Krakowa; a w oczekiwaniu posiłków ze Szląska i z Polski, pokazawszy tylko swe wojska, odciągnął z niemi do Mogiły, gdzie zastał, jak w bezkrólewiu, na całą okolicę wioski popalone, tak, że pod gołem niebem obóz swój rozłożył. Gdy oczekiwane posiłki ze Szląska i z Luzacyi już się zbliżały, przekonane, że nie ku wojennéj potrzebie, lecz dla wystawy przy koronacyi mają być użyte; wówczas Gabryel Hołubek, komendant zamku Rabsztyna, z niespodzianą pomocą górników olkuskich, wpadłszy na nieprzygotowanych, zatrwożył, zmieszał i pobił. Część tylko ich jazdy do Bytomia uszła, a wielu poległo, wielu było wziętych z obozowym sprzętem.

1587 r. Po częstych od Maksymiliana do Zamojskiego łudzących listach, przeplatanych małemi utarczkami, codziennie pod Krakowem z korzyścią Polaków staczanemi; arcyksiążę uprzedzony, że przedmieście *Grabarze*, przez samych Niemców zamieszkane, okaże mu skłonność; wszedł z nimi w umowę, aby wśród ciemnéj nocy, dwa jego pułki, miały w ich domach ukrycie, w téj pewności, że niespodzianym napadem, bramę *Szewską* opanują i że reszta wojska za danym znakiem, tam wejdzie. — Zamojski udał niewiadomość o téj zmowie; a gdy pułki Maksymiliana weszły, odciął im odwód i kazał to przedmieście zapalić. Już Niemcy szli do szturmu; już z nimi hufce Górki, Zborowskich, Jazło-

wieckich i Stadnickich zagrażały niebezpieczeństwem. — Zamojski porywa w rękę chorągiew, bój srogi odnawia. — Padają trupem puszkarze. Zwrócono działa ku nieprzyjaciołom. — Rozerwane, a niezgodne mową szyki, snadnie otoczono. — Legło ich 1564. — W pień wycięto mieszkańców przedmieścia za zdradę. Dwie chorągwie, wozy z prochem i narzędziami do szturmu, ośm dział z herbami Górki, dostały się Zamojskiemu. — Ta klęska, a przy niéj śmierć barona austryackiego Tejfel i wielu ze znakomitéj młodzieży, silnie Maksymiliana dotknęły. — Na wieść o zbliżającym się Zygmuncie do Krakowa, odciągnął z całem wojskiem swojem wprzód do księstwa siewierskiego, a potem i daléj.

Gdy Zygmunt od Wieliczki do Krakowa zdążał, po- 1587 r.
spieszyli przeciw niemu, kanclerz Zamojski, wielu biskupów i senatorów. Witali go mieszczanie krakowscy i kolegiaci. Zamojski, jako hetman, wojska w szyku stojące z ich rotmistrzami, Zygmuntowi zalecał, oddając dwie buławy i trzy chorągwie, pokazując działa, łupy, zbroje w bitwie pod stolicą Niemcom zabrane. — Gdy przez bramę Floryańską król wjeżdżał do miasta, witał go piękną mową w imieniu senatu Goślicki, biskup kamieniecki. — Zygmunt syn Jagiellonki, nietylko wychowany w religii rzymsko-katolickiéj, ale z lat dziecinnych nawykły mówić z nią ojczystym dla niéj językiem, odpowiedział po polsku; czem ludowi taką sprawił radość, że zapomniano o trudach w sprawie jego podjętych. — Lecz nazajutrz, znakomitsi panowie, a szczególnie Zamojski chciał się przekonać o zdolnościach młodego Zygmunta i w przydłuższą wdał się z nim rozmowę; a gdy ten suche dawał odpowiedzi; Zamojski czując się godnym łaskawszego przyjęcia, podszedł ku Leśniowolskiemu, który asystował w podróży królowi i rzekł mu: „*Jakieżeście nam nieme diable przywieźli!*“

Żwawe spory z Zygmuntem o zwrot Polakom Estonii. 1587 r.
Na sesyi senatu, ozwał się Zamojski: — „Jeśli Wasza królewska Mość taki masz wstręt do ustąpienia Estonii; po-

zwól, a przystąpimy do obrania innego króla.“ — Na to Zygmunt w uniesieniu odrzekł: — „Wolałbym zrzec się korony, niż przeciw sumieniowi memu czynić, lub podobnych słuchać zarzutów!“ — I z gniewem odszedł do swoich komnat. — Wmawiano ztąd podejrzenie w Zygmunta (może do prawdy podobne), że Zamojski życzył sobie zmusić go do wyjazdu z Polski, aby przez to utorować drogę do korony jednemu z synowców zmarłego króla Stefana Batorego, którzy w czasie elekcyi, nie śmieli sięgać po nią, a przez posłów swoich, upominali się tylko o spadkową własność po stryju. — Środki użyte przez Zamojskiego, nie zgadzały się ze zdaniem senatorów i biskupów. — Hetman uległ uporowi Zygmunta i większości zdań; a koronacya, przyspieszoną została.

KONIEC TOMU PIERWSZEGO.

ERRATA.

Stronnica	XV	wiersz	20	brzusko-kujawski	czytaj: brzesko-kujawski.
„	XXVIII	„	3	władzcą	„ władzcę.
„	XLVI	„	11	wojewodem	„ wojewodą.
„	LVII	„	24	pytia	„ putia.
„	LXXVI	„	22	Gezierna	„ jezierna.
„	XC	„	21	1769	„ 1773.
„	XCV	„	23	trybuna	„ trybunału.
„	68	„	31	którzy	„ który.
„	81	„	26	Lubaw	„ Lubar.
„	82	„	6	w zasadzie	„ w zasadzce.
„	140	„	12	czychał	„ czyhał.
„	142	„	8	księstwa burskiego	„ księstwa barskiego.
„	148	„	15	nieunikanie	„ nieukaranie.
„	152	„	16	papież Urbana IV	„ papież Urban IV.
„	160	„	22	do oboru	„ do obioru.

Biblioteka WSP Kielce
0181609